

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ  
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΡΙΤΟΝ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ

1941 - 1942



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ  
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ





# Ο ΙΟΥΔΑΣ

## ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ <sup>1)</sup>

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν περὶ τοῦ Ἰούδα εἶναι, ὡς γνωστόν, πενιχραί, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κοινοῦ ταμείου ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐνέργειάν του διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὴν μεταμέλειαν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἀσάφεια ὅμως ὑπάρχει εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν προδοσίαν. Εἰς τί δηλαδή συνίστατο ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, διὰ νὰ ψευδομαρτυρήσῃ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ; Καὶ παραδίδεται μὲν, ὅτι ὁ Ἰούδας ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδηγὸς εἰς τοὺς συλλαβόντας τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς «πορευόμενος, ὡς λέγει ὁ Λουκᾶς, κατὰ τὸ ὠρισμένον» δὲν ἐκρύπτετο· ὅθεν ἦτο εὐκολώτατον εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ πληροφορηθοῦν διὰ τῶν ὑπηρετῶν των τὸν τόπον τῆς νυκτερινῆς διαμονῆς τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἐνεργήσουν δι' αὐτῶν τὴν σύλληψιν αὐτοῦ. Ἐπειτα καὶ τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα παρεκίνησαν τὸν Ἰούδαν εἰς τὴν πράξιν του, παραμένουν καὶ κατὰ τοὺς θεολόγους «κεκαλυμμένα διὰ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου» <sup>2)</sup>. Καὶ εὐρέθησαν μὲν συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἀντρέγιεφ, ὁ Ράτι, ὁ Μαλωρύ, ὁ Σπῦρος Μελάς, ὁ Μιχ. Ἀκύλας, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν ν' ἀνασύρουν τὸν πέπλον αὐτὸν καὶ μὲ τὸ φῶς τῆς τέχνης των νὰ φωτίσουν τὸ μυστήριον, πὺ καλύπτει τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς προσπαθείας αὐτὰς τὸ αἶνιγμα δὲν λύεται καὶ μένει ἡ ἀπεχθὴς πράξις νὰ βαρύνῃ ἔσαεὶ τὴν μνήμην τοῦ Ἰούδα, ὡς τοῦ ἀπαισίου προδότου.

Ἐδῶ θὰ ἐξετάσωμεν ποῖαι δοξασίαι ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ λαῷ περὶ τοῦ Ἰούδα, ποῖαν μορφήν ἔλαβον αἱ περὶ τοῦ προδότου εἰδήσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἰδίᾳ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ.

<sup>1)</sup> Ἡ μελέτη αὕτη ἀπετέλεσε πρὸ ἐτῶν θέμα ὁμιλίας μου, γενομένης ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν περιλήψει εἰς ἐπιφυλλίδας τῆς ἐφημ. «Καθημερινῆς» τῆς 8ης, 9ης καὶ 10ης Ἀπριλίου 1936.

<sup>2)</sup> Π. Μπρατσιώτης ἐν Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη λ. Ἰούδας. Πρβλ. καὶ J. Hastings, A Dictionary of the Bible λ. Judas, Enciclopedia italiana, ed. Inst. Treccani λ. Giuda Iscariota, πρὸς δὲ Ν(ικολαΐδην) εἰς «Ἐλεύθ. Βῆμα» 28 Ἀπριλ. 1937 καὶ Σπ. Μελάς εἰς «Ἀθην. Νέα» 10 Ἀπριλ. 1936.

Ὡς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν προσώπων τῶν Ἀγίων Γραφῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔπλασε ποικίλας παραδόσεις, ἀναφερομένας ὄχι μόνον εἰς τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἔγινε μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως ἀπεσαφήνισε τελείως τὴν εἰκόνα τοῦ προδότου, συνέθεσε πλήρη ἱστορίαν, ἡ ὁποία ὅμως κάμνει τὸν Ἰούδαν αὐτὸ τοῦτο ἥρωα παραμυθιοῦ· παραμυθιοῦ πού δένεται μετὰ τὸ ὄνομά του καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς παραδόσεως. Ἴδου τὸ παραμῦθι, ὅπως τὸ ἐδημοσίευσεν ὁ μακαρίτης Κ. Ζησίου εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑβδομάς» τοῦ 1887, ἀρ. 10 σ. 6-7.

*Ἦτον μιὰ φορὰ ἓνα ἀνδρόγυνο. Ἀφοῦ ἐπανδρεύθησαν καὶ ἔμεινον ἡ γυναῖκα ἔγκυος, εἶδεν εἰς τὸ ὄνειρό της, ὅτι ἐγέννησε μιὰ φλόγα. Τὸ πρῶτ' ἐδιηγήθη εἰς τὸν ἄνδρα της τὸ ὄνειρό της· τότε εἶπεν ὁ ἄνδρας τῆς γυναικός του: ἄχ, καημένη γυναῖκα, τὸ παιδί ὅπου θὰ κάνης, θὰ γίνῃ διάβολος· ἀλλ' ἅμα τὸ γεννήσης, νὰ τὸ πάρουμε νὰ τὸ πετάξουμε.*

*Ἄμα ἐγέννησεν ἡ γυναῖκα του, ἐπῆρεν ὁ πατέρας τὸ παιδί καὶ τὸ ἐπῆγε ἐκεῖ ὅπου ἦτον ἓνα βουνό καὶ ἐκεῖ τὸ ἐπέταξε.*

*Ἐκεῖ κοντὰ ἦτον ἓνας βοσκὸς καὶ ἔβοσκε γίδια, ἀλλὰ μιὰ γίδα, ἡ καλύτερη, ἐξέκοβε καὶ ἐπήγαινε καὶ ἐβύζαινε τὸ παιδί. Ὁ βοσκὸς ἔπιανε νὰ ἀρμέξῃ τὴν γίδα· δὲν εἶχε γάλα. Ὑποψιάσθηκε μήπως τὴν ἀρμέγῃ ὁ πιστικὸς καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὸν παραφυλάξῃ.*

*Τὴν ἄλλην ἡμέρα βλέπει τὴν γίδα καὶ ξεκόβει, τὴν παίρνει ἀπὸ πίσω καὶ βλέπει νὰ γονατίζῃ, νὰ βυζαίνῃ τὸ παιδί. Τὸ παίρνει ἀμέσως καὶ τὸ φέρνει εἰς τὴν καλύβα του καὶ ἡ γίδα τὸν ἀκολουθοῦσε.*

*Βλέποντάς το ἡ γυναῖκά του τὸ παιδί τόσο ὁμορφο, τοῦ λέγει: ἄνδρα, ποῦ τὸ εὗρηκες αὐτὸ τὸ παιδί; — Τὸ εὗρηκα εἰς τὸ βουνό, ὅπου τὸ ἐβύζαινε ἡ γίδα. Τοῦ λέγει ἡ γυναῖκα: — Ἄνδρα, ἄς τὸ ἔχουμε εἰς τὴν καλύβα μας, νὰ τὸ μεγαλώσουμε, σὰν τὰ ἄλλα παιδιὰ μας.*

*Ὅταν ἔγινε ὀκτώ, δέκα χρονῶν, ἐβγῆκε μιὰ μέρα ὁ βασιλεὺς περιοδεῖα. Περνώντας ἀπὸ τὴν καλύβα τοῦ βοσκοῦ, παραξενευότανε νὰ βλέπῃ τὰ παιδιὰ τοῦ βοσκοῦ ὅλα τὰ ἄλλα μαῦρα καὶ ἄσχημα καὶ αὐτὸ τόσο ὁμορφο. Ἐρωτᾷ τὸν βοσκὸν τὸ γιατί, καὶ τοῦ λέγει τὸ καὶ τό, πῶς τὸ εὗρηκε.*

*Ὁ βασιλεὺς ζητᾷ ἀπὸ τὸν βοσκὸν τὸ παιδί, γιατί αὐτὸς δὲν ἔκανε, καὶ τὸ φέρνει εἰς τὸ παλάτι.*

*Ὁ καθ'αυτοῦ πατέρας τοῦ παιδιοῦ εἶχε νοικιάσει τὸ βασιλικὸν περβόλι.*

*Ἀφοῦ τὸ παιδί ἔγινε εἴκοσι χρονῶν, ἐπήγαινε εἰς τὸ περβόλι καὶ ἀρχινοῦσε*



καὶ ἔκοβε τὰ δένδρα καὶ ἄλλα κακὰ ἔκανε. Τοῦ ἔλεγεν ὁ περιβολάρης, δηλαδὴ ὁ πατέρας του, τί σοῦ φταῖνε καὶ τὰ χαλᾶς. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν τὰ ἄκουε ὁ νέος καὶ ἦλθαν εἰς λόγους καὶ ἀμέσως τρανάει τὸ σπαθὶ καὶ τὸν σκοτώνει.

Τότε τρέχει ἡ γυναῖκα τοῦ περιβολάρη, δηλαδὴ ἡ μητέρα τοῦ φονιᾶ, εἰς τὸν βασιλιᾶ: — Βασιλέα μου πολυχρονεμένε, τὸ παιδί, ὅπου ἔχεις, ἐσκοτίωσε τὸν ἄνδρα μου χωρὶς αἰτία, μόνον γιατί τοῦ εἶπε νὰ μὴν κόβῃ τὰ δένδρα.

Ἄμέσως ὁ βασιλιᾶς ἀπεκρίθη: — Ἀφοῦ ἐσκοτίωσε τὸν ἄνδρα σου, τότε πρέπει νὰ πάρῃς αὐτὸν ἄνδρα — ἔτσι ἦτον ὁ νόμος εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον. — Καὶ ἀμέσως ἐδιάταξε καὶ τοὺς ἐστεφάνωσαν.

Ἀφοῦ ἐστεφανώθηκαν καὶ ἔμεινε ἡ γυναῖκα ἔγκυος, μιὰ βραδεῖα ὁ ἄνδρας της, δηλαδὴ τὸ παιδί της, ἀρχίνησε νὰ λέγῃ τὴν ἱστορίαν του, πῶς τὸν εὗρηκε ὁ βοσκὸς πεταμένο ἀπὸ τοὺς γονέους του. Τότε λέγει ἡ μητέρα του ποιὸς εἶναι καὶ τί εἶχε τὸν σκοτωμένο καὶ τί τὴν γυναῖκα του.

Καθὼς ἄκουσε αὐτὰ ὁ νέος, ἀμέσως ἔφυγε καὶ ἐπῆγε καὶ ἔγινε μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς τὸν ἐδέχθη καὶ τὸν ἔκανε κασαδόρο, δηλαδὴ ταμίαν, ἕως ὅτου ἦλθε ὁ καιρὸς ὅπου τὸν ἐπρόδωσε, γιὰ νὰ φανῇ σωστὸς Ἰούδας Ἰσκαριώτης καὶ «ὄξαποδῶ».

Καὶ ὁ διηγούμενος ταῦτα, ἐπικαλούμενος τὴν ἀλεξίκακον δύναμιν τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας, σταυροκοπεῖται καὶ οἱ ἀπνευστὶ ἀκροασάμενοι αὐτοῦ μιμοῦνται αὐτὸν καὶ πτύουσι τρις εἰς τὸν κόλπον».

Ἄτυχῶς ὁ μακαρίτης Ζησίου δὲν ἀναφέρει παρὰ τίνος ἤκουσε τὴν διήγησιν αὐτὴν καὶ ποία ἡ πατρὶς τοῦ εἰπόντος. Ὅτι δ' ὅμως ἡ περὶ τοῦ Ἰούδα διήγησις εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραλλαγῶν, τὰς ὁποίας κατέγραψαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ δύο ἐξαίρετοι τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας ἐρευνηταί, ἡ διδασκάλισσα Μαρία Λιουδάκη ἐν Κρήτῃ καὶ ὁ καθηγητὴς Κυριακὸς Χατζηϊωάννου ἐν Κύπρῳ. Ἴδου πρῶτον ἡ διήγησις, τὴν ὁποίαν ἡ Λιουδάκη ἤκουσε τὸ 1938 ἀπὸ τὸν γέροντα πατέρα της, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἐκ τοῦ χωρίου Λατσιίδα Μεραμπέλλου καὶ εἶναι τελείως ἀγράμματος:

«Ὅντὸν ἦτονε ἀγαστρωμένη τὸν Ἰούδα ἡ μάννα ντου, ἐπῆγεν ὁ προφήτης Νάθας καὶ τσ' εἶπενε: Τὸ παιδί ἀπὸν δὰ κάμης, κερὰ μου, δὰ νὰ ἴναι ἀφτωμένος δαυλὸς νὰ κάψῃ τὸν κόσμο.

Αὐτὴ, νὰ τ' ἀκούση, ἤδωκε ἴς τὰ μαλλιὰ τζης<sup>1)</sup>. Πάει καὶ λέει το τ' ἀντρούς

<sup>1)</sup> Ἦδωκε ἴς τὰ μαλλιὰ τζης = ἄρχισε νὰ τραυᾶ τὰ μαλλιὰ της.

της: Ἐτσὲ κ' ἔτσέ, κακομοίρη γέρο, καὶ τὸ παιδί πὺν δὰ κάμωμε, λέει, δὰ νὰ ἔναι ἀφτωμένος δαυλὸς νὰ κάψη τὸν κόσμο.

— Κὰ <sup>1)</sup> εἶντα μοῦ λὲς ἐκειά, γυναῖκα;

— Κειονὰ πὺν σοῦ λέω, ἄντρα μου.

— Ἐ, δὲν ἔχει ἄλλο παρὰ νὰ τὸ πνίξωμε, μὸς <sup>2)</sup> καὶ τὸ κάμης.

Μὸς κ' ἐγέννησε κιόλας ἡ γυναῖκα, τὸ βάλανε σ' ἕναν κασελλάκι κ' ἐπήγανε καὶ τὸ ρίξανε ἔς τὴ θάλασσα. Μὰ ἡ θάλασσα τό βγαλε σ' ἕναν ἔρημον τόπο καὶ τὸ βρήκανε δυὸ γαῖδουροβοσκοί ἀνοίγουν το καὶ θωροῦνε τὸ κοπέλλι μέσα. Οἱ γαῖδάρες εἶχανε γεννημένα καὶ τὸ βάλανε καὶ τὸ βύζανε μιὰ γαῖδάρα κ' ἐνεθρέψα ντο.

Σὰν ἐμεγάλωσε, καθίζουν καὶ τοῦ κάνουνε νάκλι <sup>3)</sup>, πῶς καὶ πῶς τὸν εὐρήκανε καὶ πῶς τὸν ἐνεθρέψανε κι ἀπόι <sup>4)</sup> τοῦ λένε:

— Ἐδὰ ἐμεγάλωσες, καλὰ σοῦ ἔναι μπλιὸ νὰ πά δουλέψης κιόλας.

Σκώνεται ὁ ντεληκανῆς <sup>5)</sup> καὶ μισσεύγει καὶ ποῦ νὰ πάη, ποῦ νὰ μὴν πάη, πάει καὶ μπαίνει δοῦλος στ' ἀρχοντικὸ τοῦ κυροῦ <sup>6)</sup> ντου. Αὐτοὶ εἶχανε ὡστόσο καμωμένο ἄλλο κοπέλλι καὶ τό ἔχανε ἀνεθρεμμένο.

Μιὰν ἡμέρα ἔτσακωστήκανε τὰ δυὸ παιδιὰ καὶ σκοτώνει ὁ Ἰούδας τ' ἀδερφάκι ντου. Σκώνεται ντελόγο <sup>7)</sup> καὶ μισσεύγει καὶ πάει καὶ μπαίνει δοῦλος στοῦ βασιλιᾶ τὸ παλάτι.

Οἱ γονέοι, νὰ δοῦνε τὸ παιδί ντως σκοτωμένο, ἐρρίξανε τὰ τζάγκουρνά ντως κάτω <sup>8)</sup>, μὰ εἶντά ἔθελαι κάμουνε; Στὸ ὕστερο ἐπαρηγορηθήκανε.

Μιὰν ἡμέρα λέει ὁ κύρης του στὴ μάννα ντου:

— Κακομοίρα γυναῖκα, τὸ ἕνα μας παιδί ἐπετάξαμε, τὸ ἄλλο μᾶς τὸ σκότωσε ὁ δοῦλος κ' ἐπομείναμε σὰν σβηστὸς λύχνος· δὲν ἔρχεσαι νὰ δώσωμε τῶν ἀμμαδιῶ μας; Εἶντα δὰ κάθομέστανε μπλιὸ ἐπαέ <sup>9)</sup> νὰ κάνωμε;

Σκώνουνται κιόλας καὶ μισσεύγουνε καὶ πᾶνε καὶ μπαίνουνε περβολάρηδες σ' ἕνα μπαξέ κ' ἐκαλλιτεύγανε <sup>10)</sup> βιολαρές κ' ἐζούσανε.

Μιὰν κοπανιά <sup>11)</sup> λέει ὁ βασιλιᾶς στὸ δοῦλό ντου:

— Νὰ πᾶς, μωρέ, νὰ μοῦ φέρης ἕνα μάτσο ρόδα καὶ μοῦ χρειάζονται. Σκώνεται ὁ Ἰούδας καὶ ποῦ νὰ πάη, ποῦ νὰ μὴν πάη, πάει στὸ περιβόλι πὺν

<sup>1)</sup> κά, καλέ.

<sup>2)</sup> κάνω νάκλι, πληροφορῶ.

<sup>5)</sup> ντεληκανῆς, νέος ἀνύπαντρος, ἔφηβος.

<sup>7)</sup> ντελόγο, ἀμέσως.

γραινίζω, ἀμύσσω) = ἐξέσχισαν τὸ πρόσωπόν των.

<sup>10)</sup> καλλιτεύγω, καλλιεργῶ.

<sup>2)</sup> μὸς καί, εὐθύς ὡς, μόλις.

<sup>4)</sup> ἀπόι, ἔπειτα, μετὰ ταῦτα.

<sup>6)</sup> κύρης, πατέρας.

<sup>8)</sup> ἐρρίξανε τὰ τζάγκουρνά ντως κάτω, (τζαγκουρνίζω = τζουγ-  
<sup>9)</sup> ἐπαέ, ἐπαδά, ἐδῶ.

<sup>11)</sup> μιὰν κοπανιά, αἴφνης.



δούλευγεν ὁ κύρης του. Μπαίνει μέσα, φωνιάζει στὸν περβολάρη ἀπάνω, φωνιάζει του κάτω, ὁ περβολάρης δὲν ἐφάνηκε. Πιάνει κι αὐτὸς κ' ἐμάζωνε ἀμοναχός του τὰ ρόδα. Ὅντὸν ἤθελα μισσέψει μπλιό, νὰ τὸν περβολάρη και φτάνει και βάνει ὀμπρός του τὸν Ἰούδα, ἀπὸν μάζωνε τὰ ρόδα. Αὐτὸς μανίζει<sup>1)</sup> και σκοιτώνει τὸν κύρη ντου και πάει και λέει το σὶ βασιλιᾶ.

— Ἐτσὲ κ' ἔτσὲ κ' ἐμαλώσαμε μὲ τὸν περβολάρη και τὸν ἐσκοίτωση.

— Μωρὲ σκύλε, εἰντά<sup>2)</sup> καμες; Νὰ πάρης ἐδὰ<sup>2)</sup> γυναῖκα σου τὴ γυναῖκα ντου.

Πάει και παίρνει τὴ μάννα ντου γυναῖκα.

Μιὰν κοπανιὰ ἐκάθουντανε κ' ἐκουβεδιάζανε μάννα και γιὸς και τότε ρωτᾶ:

— Ἀπὸ ποῦ<sup>3)</sup> και πῶς εὐρέθηκες ἐπαδά;

— Ἐγὼ δὲ γατέχω<sup>3)</sup> ποιὸί ἦσανε οἱ γονέοι μου. Ἐμένα μὲ εὐρήκανε γαῖδουροβοσκοὶ μέσα σ' ἓνα κασελλάκι και μ' ἐνεθρέψανε. Και λέει τσης ὄλη του τὴν ἱστορία.

— Σκύλε, και γιὸς μου εἶσαι κ' ἐκολαστήκαμε, ἀπὸν γενήκαμε κι ἀντροῦνο. Νὰ φύγης, νὰ πᾶς ν' ἀκλουθᾶς ἐκειούνουγε τ' ἀθρώπου, πὸν λένε πῶς σώνει τὸ ἁμαρτωλούς.

Και φεύγει και πάει και γίνεται μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ<sup>4)</sup>.

Ἡ κυπριακὴ παραλλαγή προέρχεται ἐκ Μακροσύκας τῆς Ἀμμοχώστου και ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζηϊωάννου εἰς τὰ Κυπριακὰ Χρονικά, τ. Θ' 1933 σ. 291 κέ. ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς:

«Ὁ Ἰούδας, τὸν τζαιρόμ π' ἀγγαστρῶθην ἡ μάνα του, εἶεν<sup>5)</sup> εἰς τ' ὄρομάν της, πῶς δι τὸ παιδίμ, πού ν' νὰ γεννηθῆ, ἔν νὰ κάμη πολλὰ κακὰ εἰς τὸ ἔχνος τους. Ἐπῆεν τζαι τούτη σὶβ βασιλέαν τζ' εἶπεν του τὴν ἱστορίαν. Ὁ βασιλέας ἐπρόσταξεν, ἄμαγ γεννηθῆ, νὰ τὸ σκοιῶση. Ἀμαν τζ' ἐγεννήθην ὁ Ἰούδας, ἡ μάνα του ἐλυπήθην τον τζι' ἀντὶς νὰ τόν - ι - σκοιῶση, ἐπίσσωσεν ἓναγ καλάθιν τζ' ἐπέταξέν τομ μέσ' σὶτὸμ ποταμόν, νὰ πεθάνη μονιχόν του. Ἦταγ κάτι βοσσοί, εἶαν τὸ καλάθιν, ἐπῆαγ κοντά του, ἀκούουγ κλαίει μωρόν. Ἀννοῖξαν τζ' ἐπκιάσαν τὸ μωρόμ πὸν μέσα, λαλοῦσ σου, νὰ τὸ νιώσουμεν<sup>6)</sup> τζαι φήννουμέν το νὰ μᾶς βοηθᾶ σὶτὸ κουπάιν<sup>7)</sup>. Ἐπῆραν το τζ' ἐταῖζαν το γάλαμ πὸν τὴν αἰγίαν - πὸν τὸ καταραμένοχ χτηνόν. - Ἀγάπησέν το ἡ αἰγία τζ' ἐβύζαννέν το. Ἀμαν τζ' εἶνην

<sup>1)</sup> μανίζω, ὀργίζομαι.

<sup>2)</sup> ἐδὰ, τώρα.

<sup>3)</sup> γατέχω, κατέχω, γνωρίζω.

<sup>4)</sup> Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἀριθ. χειρ. 1162 Β', σελ. 41 - 44. Ἐφεξῆς ἡ συλλογὴ τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου δηλοῦται διὰ ΛΑ. <sup>5)</sup> εἶε, εἶαν = εἶδε, εἶδαν.

<sup>6)</sup> νιώνω, πιθ. ἔτ. τύπος τοῦ ἀναγιώννω, ἀνατρέφω, μεγαλώνω· βλ. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Β' 414 και Ἰστ. Λεξικόν λ. ἀναγιών-νω. <sup>7)</sup> κουπάιν, κοπάδι, ποιμνιον.

ἔφτα γρονῶμ πού σεν νὰ τοὺς βοηθᾷ λλίον, ἔτεροπίζεψεν<sup>1)</sup>. Ὁὶ πονεῖ τον τὸ πόϊν του, ὄϊ<sup>2)</sup> πονεῖ τὸ σέριν του, μὲ δουλειὰν τοὺς ἔκαμνεμ μὲ τίποτε. Ἐσκεφτῆκαν τζαὶ τζεῖνοι νὰ τὸμ πάρουν τοῦ βασιλέα. Ἐπῆραν τον τοῦ βασιλέα τζ<sup>3)</sup> ἔφηκέν τον τζαὶ τζεῖνος μισταρκόν του. Μιὰν ἡμέραν λαλεῖ του ἡ βασιλοπούλλα: «Πῆαινε ρέ, φέρε λλία ἄθθη». Ἐπῆεν τζαὶ τοῦτος μέσ' σιὸ περβόλιν τοῦ παλαδκιοῦ τζ<sup>4)</sup> ἀρκίνησεν νὰ κόβκη ἀντὶς τοὺς ἀθθούς, κλώνους δλάκερους. Ἄ, μέσ' σιὸ περβόλιν τοῦτον, ἐξήχασα νὰ σᾶς πῶ, ἦταν ὁ τζύρης τοῦ Ἰούδα μὲ τῆμ μάναν του. Γιατὶ ἐδυστυχῆσαν, ἐσκοτώσεν τους τζ<sup>5)</sup> ἔναγ γνιὸμ μέσ' τ' ὄρος ὁ ἴδιος ὁ Ἰούδας τζ<sup>6)</sup> ἔτσι τζαὶ τοῦτοι ἦσαν τζ<sup>7)</sup> ἐπαρακαλέσαν τὸβ βασιλέαν νὰ τοὺς δώση τίποτε ζήσην τζ<sup>8)</sup> ἔδωκέν τους τζεῖν<sup>9)</sup> τὸ περβόλιν νὰ τὸ σάζουν τζαὶ νὰ πκιάνουν τὰ μαξούλια<sup>10)</sup> του. Αἶ, ὅσσον τζ<sup>11)</sup> εἶεν τον ὁ τζύρης του – τωρὰ μὲ ὁ ἕνας ξέρει πὼς ἔγ' γνιὸς του, μὲ ὁ ἄλλος πὼς ἔν τζύρης του – «Ρέ», λαλεῖ του, «γιατὶ κόβκεις τοὺς κλώνους; ἐγὼ κάμνω τόσογ κόπον τζαὶ νὰ ὀρκεσαι νὰ μοῦ κατακόβκης τὰ δεντρά;» Ἐπολοήθην τζαὶ τζεῖνος μ' ἕνασ σιόμαν<sup>12)</sup>: «Εἶπεμ μου ἡ τζυρά μου ἡ βασιλοπούλλα». Τωρὰ ἔν ἡ ὀκνιά του πὸν του τὰ ἔκαμνεμ ὀξά<sup>13)</sup> ἔμ πὸν τοῦ εἶπεν ἡ τζυρά του. Πάλε ἄλλην ἡμέραμ πάλ' ἐπῆεν, εἶεν τον ἡ μάνα του, εἶπεν το τ' ἀντρός της, ἔρκεται: «Εἶντα κόβκεις, ρέ, πάλε τοὺς κλώνους; – Ἄ, λαλεῖ του, μὲμ πῆς ἄλλολ λόογ, γιατί σκοτώννω σε τζ<sup>14)</sup> ἔσέναν, ὅπως ἐσκοτώσ' ἄλλῶναμ μέσ' τ' ὄρος», θέλει νὰ πῆ τὸν ἀρφόν<sup>15)</sup> του. Ἐπκιασιτῆκαν, ἐσκοτώσεν τζαὶ τὸν τζύρην του. Ἡ μάνα του κλάματα, σκοτωμούς! Ἄκουσεν ἡ βασίλισσα, εἶπεν το τοῦ βασιλέα. «Ρέ, λαλεῖ του ὁ βασιλέας, γῆ νὰ ὀρμασιτῆς<sup>16)</sup> τῆγ γεναῖκαν τούτην νὰ μὲγ κλαίη γῆ ἔν νὰ σὲ ποτζεφαλίσω». Ἀρμάστιν την. Πααίνει μιὰν ἡμέραν ἔσσω ὁ Ἰούδας, κρώννεται<sup>17)</sup>, ἀκούει της τζαὶ νεκαλιέται<sup>18)</sup> τζαὶ λαλεῖ οὔλλα τὰ βάσανά της. Ἐξάννοιξέν<sup>19)</sup> τῆγ – γιατί εἶπαν του τὴν ἱστορίαν οἱ βοσσοί, πὼς ἦταμ μέσ' σιὸ καλάθιν τὸ πισσωμένον – τζ<sup>20)</sup> ἐκατάλαβεν ὅτι πὼς ἦταν τοῦτος τζ<sup>21)</sup> ἐσκοτώσεν τζαὶ τὸν ἀρφόν του, τζαὶ τὸν τζύρην του τζ<sup>22)</sup> ἀρμάστιν τῆμ μάναν του. Πὸν τζαχαμαὶ ἐχωρίσασιν τζ<sup>23)</sup> ἐπῆεν τζ<sup>24)</sup> ἠῦρεν τὸχ Χριστόν. Ὁ Χριστὸς τζ<sup>25)</sup> ἐδέχτην τον, ἦτουν γιατί ὁ Ἰούδας ἦταφ φιλάργκυρος τζ<sup>26)</sup> εἶσεν νὰ τὸμ προώση. Κανένας ἄλλος ἐν τζ<sup>27)</sup> ἐπρόωνέν τον».

<sup>1)</sup> τεροπιζεύκω = γίνομαι τεροπίζης (terhijessiz), ἀνάγωγος, ἄτακτος, κακός.

<sup>2)</sup> ὄϊ... ὄϊ... = τὴ μιὰ φορά, τὴν ἄλλη φορά. <sup>3)</sup> μαξούλιν, προῖόν.

<sup>4)</sup> μ' ἕνασ σιόμαν = μὲ μιὰν αὐθάδεια, μ' ἕνα ἐγωῖσμό.

<sup>5)</sup> ὀξά, ἦ. <sup>6)</sup> ἀρφός, ἀδερφός. <sup>7)</sup> ὀρμάζω, ἀρμάζω, ἀρμόζω, νυμφεύω.

<sup>8)</sup> κρώννομαι καὶ ἀκρώννομαι, ἀκροῶμαι, μετὰ προσοχῆς ἀκούω.

<sup>9)</sup> νεκαλιοῦμαι, ἀνακαλιοῦμαι, ὀδύρομαι, θρηνηῶ, μοιρολογῶ.

<sup>10)</sup> ξαννοῖω καὶ ἐξαννοῖω, ἀνοίγω, κοιν. ἐρωτῶ νὰ μάθω τι παρὰ τινος.



Είναι φανερόν, ὅτι εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας ὑπόκειται ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος ἢ καλύτερα τὸ παραμῦθι, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους συνεδέθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Οἰδίποδος καὶ μὲ ὠρισμένους τόπους τῆς Ἑλλάδος, εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα. Ὅτι δ' ἡ σύνδεσις μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι ἀρκούντως παλαιά, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ περὶ αὐτοῦ μῦθος εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος παρὰ πλείστοις λαοῖς. Καὶ πρῶτον ὁ περὶ Ἰούδα μῦθος εὐρίσκεται ἐν τῇ *Legenda aurea* (κεφ. 45), ἡ ὁποία ἐγράφη μὲν λατινιστὶ τὸν 13<sup>ον</sup> αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου de Voragine, ἀλλ' ἀνάγεται εἰς παλαιότερον πρότυπον ἤτοι εἰς ἀπόκρυφόν τινα ἱστορίαν, ὡς συνάγεται ἐκ δύο αὐτῆς χωρίων, ἐνὸς ἐν ἀρχῇ: *legitur in quadam historia, licet apocrypha* καὶ ἐτέρου ἐν τέλει: *hucusque in praedicta historia apocrypha legitur*.

Τὸ περιεχόμενον τῆς *Legenda aurea* εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἔζη ὁ Ρουβὲν Συμεών. Ἡ σύζυγός του Κυμβορέα (*Cyboorea*) ὠνειρεύθη, ὅτι ἔτεκεν υἱόν, ὅστις ἔμελλε ν' ἀποβῆ ὀλέθριος εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Ἐξυπνᾷ καὶ διηγεῖται τὸ ὄνειρον εἰς τὸν ἄνδρα της, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ τὴν καθησυχάσῃ λέγων, ὅτι ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Ἀλλὰ δὲν ἀργεῖ αὕτη νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἔμεινεν ἔγκυος ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἐκείνης, καὶ ἀρχίζει ν' ἀνησυχῆ, καθὼς καὶ ὁ σύζυγός της. Μόλις ἐγεννήθη τὸ παιδίον, μὴ θέλοντες νὰ τὸ φονεύσουν, τὸ θέτουν ἐντὸς κιβωτίου καὶ τὸ ρίπτουν εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, τὰ ὁποῖα τὸ μεταφέρουν εἰς τὴν νῆσον *Iscarioth*. Ἐκεῖ περισυλλέγεται ἀπὸ τὴν βασίλισσαν τῆς νήσου, ἡ ὁποία, περίλυπος διότι στερεῖται κληρονόμου, τὸ υἱοθετεῖ, προσποιεῖται ἔγκυμοσύνην καὶ κατόπιν ἀνακοινώνει εἰς τὸν λαόν της, ὅτι ἀπέκτησεν υἱόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αὕτη ἐγκυμονεῖ πραγματικῶς καὶ φέρει εἰς τὸν κόσμον ἄρρεν τέκνον. Ἀφοῦ καὶ οἱ δύο ἐμεγάλωσαν, ὁ Ἰούδας — ἡ βασίλισσα τοῦ εἶχε δώσει τὸ ὄνομα αὐτό, διότι ἡ θάλασσα τὸν εἶχε φέρει ἀπὸ τὴν Ἰουδαίαν, πὺρ ἔκειτο ἀπέναντι τῆς νήσου *Iscarioth* — ὁ Ἰούδας ἐφέρετο κακῶς πρὸς τὸν νομιζόμενον ἀδελφόν του, ὥστε ἡ βασίλισσα ἠναγκάσθη νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ, ὅτι εἶναι ἕνας «βρετός». Αὐτὸς τόσον ἐξωργίσθη ἀπὸ αὐτό, ὥστε καιροφυλακτήσας φονεύει τὸν υἱὸν τῆς βασίλισσης καὶ φεύγει εὐθὺς διὰ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ ἐπέτυχεν ν' ἀρέσῃ εἰς τὸν κυβερνήτην τῆς Ἰουδαίας, τὸν Πιλᾶτον, ὁ ὁποῖος τὸν διώρισε ἀλάοχην του. Μίαν ἡμέραν ὁ Πιλᾶτος, βλέπων ἐκ τοῦ παραθύρου τὸν ἀπέναντι κῆπον, κατελήφθη ἀπὸ ἀκατανίκητον ἐπιθυμίαν νὰ φάγῃ ἀπὸ τὰ μῆλα, πὺρ εὐρίσκοντο εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰούδας προθυμοποιεῖται νὰ τοῦ φέρῃ. Εἰς γέρων, ἰδιοκτήτης τοῦ κήπου, θέλει νὰ τὸν ἐμποδίσῃ· ἐκεῖνος μὲ μίαν πέτραν τὸν κτυπᾷ καὶ τὸν φονεύει. Κανεὶς δὲν ὑποπτεύεται, ὅτι συνέβη ἔγκλημα, καὶ ὁ Πιλᾶτος δικαιοματι κυριαρχικῶς διαθέτει ὑπὲρ τοῦ Ἰούδα τὰ κτήματα καὶ τὴν χήραν αὐτήν, ἡ

ὅποια δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κυμβορέα. Ἔτσι ὁ Ἰούδας ἔχει φονεύσει τὸν πατέρα του καὶ νυμφευθῆ τὴν μητέρα του. Μίαν ἡμέραν, πού ἡ ἴδια ἀνεστέναξε, ὁ Ἰούδας τὴν ἠρώτησε τί ἔχει. «Δυστυχία μου, ἐφώναξεν ἐκείνη, τὸ παιδί μου τὸ ἔπνιξα, ὁ ἄνδρας μου ἐσκοτώθηκε, καὶ μέσα στὴ συμφορὰ μου ὁ Πιλάτος μὲ ὑπάνδρευσε, χωρὶς νὰ θέλω». Ὁ Ἰούδας ἀρχίζει νὰ σκέπτεται καὶ μετ' ὀλίγον, μετὰ νέας ἐρωτήσεις, πείθεται διὰ τὴν θλιβερὰν ἀλήθειαν. Βασανιζόμενος ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως καὶ θέλων νὰ παρηγορήσῃ τὴν μητέρα του, πηγαίνει καὶ ρίπτεται εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁμολογεῖ τὰ ἐγκλήματα του καὶ γίνεται μαθητὴς του καὶ ταμίης. Ἡ συνέχεια συμφωνεῖ μὲ τὴν διήγησιν τῶν εὐαγγελίων<sup>1)</sup>.

Ἡ *Legenda aurea*, ὡς γνωστόν, μετεφράσθη ἔνωρις εἰς τὴν ἰταλικήν, διεσκευάσθη δὲ ποιητικῶς εἰς τὴν γαλλικήν, ἀγγλικήν, σουηδικήν, καταλονικήν, ἰσπανικήν, ἰταλικήν, γερμανικήν, τσεχικήν καὶ ρωσικήν γλῶσσαν καὶ παρενεβλήθη ὡς ἐπεισόδιον εἰς τὸ Μυστήριον τῶν Παθῶν τοῦ Jehan Michel (15 αἰ.) καὶ τοῦ Arnoul Gréban (16 αἰ.)<sup>2)</sup> κλπ.

Ὁ Gaston Paris, ὅστις ἠρεύνησε τὴν διήγησιν ταύτην<sup>3)</sup>, θεωρεῖ τὸ ὄνομα *Cyborea* ὡς παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος *Serphorah* καὶ ἀναζητεῖ τὴν πηγὴν αὐτῆς εἰς ἀνατολικόν, καὶ μάλιστα συριακόν ἢ ἰουδαιοχριστιανικόν κείμενον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τοῦ κειμένου μαρτυρεῖται ἄγνοια τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης, ἀφοῦ ἡ *Iscariot* ἐκλαμβάνεται ὡς νῆσος, κειμένη ἀπέναντι τῆς Ἰουδαίας, διὰ τοῦτο νομίζει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ κατῴκει μακρὰν τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας διαδραματίζονται τὰ γεγονότα. Ἐκ τούτου συνάγει, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη συνετάχθη ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ τινος χριστιανοῦ ἐξ Ἰουδαίων, ὅστις ἐγνώριζε τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰδίποδος καὶ τὴν προσήρομσεν εἰς τὸν Ἰούδαν. Τὴν γνώμην δ' αὐτοῦ δέχεται ὁ Constans<sup>4)</sup>· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐγνώριζεν ἑλληνικὰς παραλλαγὰς τῆς περὶ Ἰούδα διηγήσεως.

Ἦδη εἰς τὸν Ν. Γ. Πολίτην ἦσαν γνωστὰ τρία χειρόγραφα ἀθωνικῶν βιβλιοθηκῶν, τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ τῆς τοῦ Διονυσίου, περιέχοντα βυζαντινὰ σύναξάρια τοῦ Ἰούδα<sup>5)</sup>. Ἐκ τούτων ὁ Πολίτης συνεπέρανεν, ὅτι οὐ μόνον

<sup>1)</sup> *Legenda aurea*, ἔκδ. Benz, 1925. Βλ. καὶ *L. Constans*, *La Légende d'Oedipe, étudiée dans l'antiquité, au moyen âge et dans les temps modernes*. Paris 1881, σελ. 95 κέ. καὶ *Höfer* ἐν *Roschers Myth. Lexikon* III σ. 745.

<sup>2)</sup> *L. Constans*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 95 καὶ 98 κέ.

<sup>3)</sup> *Revue critique*, 1870, I 413.

<sup>4)</sup> *L. Constans*, ἐνθ' ἄν. σ. 103.

<sup>5)</sup> Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895 - 1900, ἀρ. 3666, 38. 3794, 27 καὶ 4616, 4



αί πολυπληθεῖς παρὰ τοῖς Κόπταις, τοῖς Κούρδοις καὶ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης παραλλαγαὶ προῆλθον ἐκ βυζαντινοῦ τινος προτύπου καὶ ὅτι ὁ Jacobus de Voragine ἐν τῇ *Legenda aurea* εἶχεν ὡς πηγὴν παλαιότερόν τι κείμενον<sup>1)</sup>. Λαβὼν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ Α. Σιγάλα ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἑνὸς τῶν συναξαρίων τούτων, τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ κώδικι 260 τῆς Μονῆς Διονυσίου, ὡς καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ κώδ. 496 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, γενόμενον τῇ παρακλήσει μου ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Γ. Κόλλια, ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον περιέχεται καὶ εἰς τὸν ἕτερον, ὑπ' ἀριθ. 132, κώδικα τῆς Μονῆς Διονυσίου. Καὶ τέταρτον δὲ χειρόγραφον, περιέχον τὸ αὐτὸ κείμενον, ἀνεῦρον ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου<sup>2)</sup>, τὸ ὁποῖον τῇ παρακλήσει μου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Παρθενίου Κιριμίτη ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀπόστολος Βαρνάβας»<sup>3)</sup>.

Ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Διονυσίου, ἀρχιμανδρίτης Γαβριήλ, εἰς ὃν ὀφείλω τὸ ἀποσταλὲν ἀντίγραφον, μοὶ παρέσχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι «τὸ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου χειρόγραφον εἶναι ἐκδεδομένον τύποις ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἔτους 1797 παρὰ Μάρκῳ Πούλιῳ, ἐπιγραφόμενον «*Συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, συγγραφέντα ὑπὸ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, οἷς προσετέθησαν καὶ τρεῖς λόγοι τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*». Δυστυχῶς τὴν ἔκδοσιν ταύτην δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω εἰς τὰς ἐνταῦθα βιβλιοθήκας, εἰς δὲ τὰς βενετικὰς ἐκδόσεις τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἐν αἷς ἐπίσης περιέχονται «εὐτάκτως διανεμημένα» τὰ συναξάρια τοῦ Ξανθοπούλου<sup>4)</sup>, τὸ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου συναξάριον δὲν περιλαμβάνεται<sup>5)</sup>. Ὅσον ὅμως ἠδυνήθην νὰ κρίνω ἐκ τῆς παραφράσεως τῶν συναξαρίων τούτων, τῆς γενομένης ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καὶ ἀνατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ Κ. Δουκάκη<sup>6)</sup>, ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διήγησις, ἡ περιεχομένη ἐν

<sup>1)</sup> Λαογραφία, τ. Α' 1909 σ. 107.

<sup>2)</sup> Χ. Παπαϊωάννου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ἐν Ἐπετ. Φιλ. Συλλ. Παρνασσοῦ ἔτ. Θ' (1906) σ. 95 ἀρ. κώδ. 15 γ' σ. 197 - 217.

<sup>3)</sup> Ἀπόστολος Βαρνάβας, Μηνιαῖον Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν ἐκδιδ. προνοία τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, ἔτ. Ζ', 1935, σελ. 47 - 55.

<sup>4)</sup> Παπαδοπούλου Κεραμέως, Νικηφόρος Κάλλιςτος Ξανθόπουλος ἐν Byz. Zeit. XI, 38 - 49.

<sup>5)</sup> Ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν ὑπάρχει ἔκδοσις τοῦ Τριωδίου γενομένη «Ἐνετίησι παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, ἀχπγ'».

<sup>6)</sup> Μέγας Συναξαριστὴς πασῶν τῶν κινητῶν ἑορτῶν τοῦ Τριωδίου ἦτοι Ἥλιος τοῦ νοητοῦ Παραδείσου ὑπὸ Κ. Δουκάκη, ἐν Ἀθήναις 1896, σελ. 238 - 241. Πρβλ. τὰς νεοελλην. μεταφράσεις τῶν συναξαρίων ὑπὸ Ματθαίου Κιγάλα καὶ Μαξίμου Μαργουνίου.

τοῖς Συναξαρίοις τούτοις, οὐδόλως διαφέρει τῆς περιλαβόμενης ἐν τοῖς εἰρημέ-  
νοις χειρογράφοις, παρεμβάλλεται δ' ὅλως ἀτέχνως εἰς λόγον ἀποδιδόμενον εἰς  
Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον «εἰς τὸν Δεῖπνον τὸν μυστικόν», ἀλλ' ἔχει προφανῶς  
δημώδη ἢ ἀπόκρυφον τὴν προέλευσιν. Διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐκδόσεων τῶν Συν-  
αξαρίων τούτων παρέχω τὸ κείμενον τῆς περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διηγήσεως εἰς  
τὸ τέλος τῆς παρούσης μελέτης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κώδ. 260 τῆς μονῆς Διονυσίου  
τοῦ Ἀθωνοῦ καὶ τοῦ κώδ. 15 τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κύπρου<sup>1)</sup>.

Τὴν ἴδιαν διήγησιν εὐρίσκομεν καὶ εἰς κρητικὸν ποίημα τῶν ἀρχῶν τοῦ  
17<sup>ου</sup> αἰῶνος, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς κώδικα τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης  
(cl. XI, cod. 19 φ. 224α - 336β) καὶ εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτον. Ἐπιγράφεται *Πα-  
λαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη*, ἀλλ' εἶναι κατ' οὐσίαν ῥίμα θρηνητικὴ εἰς τὸν ἀκόρεστον  
Ἄδην. Ἐν ἀρχῇ ὁ Χάρος παρουσιάζεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὀδηγεῖ εἰς  
τὸν ἄδην, ἐκεῖ δὲ τοῦ δεικνύει «τὰ κοιτήρια καὶ τὰς κόλασας», πού ὑποφέρουν  
οἱ ἁμαρτωλοί. Ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν τῶν πρωτοπλάστων λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ Χά-  
ρος ἐκθέτει τὰ τῆς πτώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως διὰ τῆς ἐνανθρωπή-  
σεως τοῦ Σωτῆρος<sup>2)</sup>. Ἐκεῖ παρεμβάλλονται καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἡ ἐξῆς διήγησις  
περὶ τοῦ Ἰούδα:

Ἄσπαστος ὁ παρὰ νόμον, τοῦ Ἰησοῦ προδότης, (φ. 285 β)

ἀπὸ τοῦ πάντα ἔς τὸ κακὸν ἐξύστερις καὶ πρῶτις,  
ὁ κύρης τοῦ ἤκουγε Ρουβέμ, ἡ μάννα τοῦ Κιμβουρέα,  
καὶ ἐστέκανε καὶ οἱ δύο τῶνε σ' ἐκείνη τὴν μερέα.

Ἀπειτίς ἐγαστρώθηκε ἡ μάννα τοῦ τοῦ Ἰούδα, 5  
εἶδε καὶ ἐγέννησε δαυλὸν μὲ τὴν μεγάλην κούδα<sup>3)</sup>.

Ἡ κούδα ἐτσουρίζε<sup>4)</sup> φωτιά, τὸ σπίτι ἐκεντήθη<sup>5)</sup>,  
τὸ ὄνειρο, τό ὄδε, τοῦ Ρουβέμ, τοῦ ἄντρα τση, ἐδηγήθη.

Λέγει ὁ Ρουβέμ, τὸ ὄνειρο αὐτό, τό ὄδες, Κιμβουριά μου,

3 Rubem - Cimburea.

<sup>1)</sup> Ἀτυχῶς αἱ φωτογραφικαὶ πλάκες, αἱ ληφθεῖσαι τῇ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ Α. Σι-  
γάλα ἐκ τοῦ κώδικος 496 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, κατεστράφησαν ἔνεκα πλημμελοῦς συσκευα-  
σίας κατὰ τὴν ἀποστολὴν των, νέας δὲ δὲν ἠδυνήθη ἔνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυσχερειῶν  
νὰ προμηθευθῶ.

<sup>2)</sup> Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι γραμμένον μὲ γράμματα ἰταλικά, περίληψιν δ' αὐτοῦ ἔδωκα  
ἐν τῷ Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος 1930 σ. 509 - 521.

<sup>3)</sup> Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μαρίας Λιουδάκη κούδα λέγεται εἰς τὴν Κρήτην ἢ οὐρὰ τοῦ  
φουστάνιου καὶ τὰ κοριτσάκια κάμνουν κοῦκλες ἀπὸ ἓνα ξύλο, πού τὸ ντύνουν φουστάνι μακρὺ.

<sup>4)</sup> τσουρίζω φωτιά, πετῶ, βγάζω φωτιά.

<sup>5)</sup> κεντῶ, μεταβ. καὶ ἀμετ. καίω, καίομαι, πιάνω φωτιά.



αυτόνο ἔναι δαιμόνιο, νὰ τὸ κατέχης, γριά μου. 10  
 Αὐτὸ τὸ τέκνο, τὸ βασιᾶς, ἀπείτις τὸ γεννήσης,  
 ν' ἀναθραφῆ μὴ βουληθῆς, μὰ νὰ τὸ καταλύσης <sup>1)</sup>, |  
 γιὰτὶ ἀπ' αὐτόνο, σὰ θωροῦ, τὸ σπίτι μας χαλᾶται. (φ. 286α)

Τότες οἱ μέρες ἤλθασι καὶ τὸ Γιουῶδι γεννᾶται.  
<sup>2</sup> Ἀπείτις ἐγεννήθηκε, κιβοῦρι ἐπισσῶσα, 15  
 τὸ τέκνο μέσα ἐβάλασι κ' ἐρριῖξα ντο στή φόσσα <sup>2)</sup>.

<sup>3</sup> Ἦτο φουρτούνα καὶ σκληριά <sup>3)</sup>, πολλή βροντή καὶ ἀντάρρα,  
 καὶ τὸ κιβοῦρι ἤρριξε ὅς μιὰ χώρα, λέ ντη Σκάρρα.  
<sup>4</sup> Σ τὸ περιβόλι ἔδωκε, ἀθροῦποι εὐρήκασι ντο  
 κ' εἰς τ' ἀφεντὸς τὸ ἴπηγασι καὶ αὐτοῦ ἐποστείλασι ντο. 20

<sup>5</sup> Ἀφέντης ἐξεκούρφωσε κ' ἤνοιξε τὸ κιβοῦρι,  
 κ' ἤῤρε τὸ τέκνο μοναχό, πού ἴτον ἀπόσω ποῦρι <sup>4)</sup>.  
<sup>6</sup> Ἐκραξε τὴ γυναῖκα ντου, γιὰ νὰ τὸ ὄῃ κ' ἐκείνη,  
 γιὰτὶ παιδὶ δὲν ἔκαμνε ποτέ του μετὰ κείνη.

Καλὴ καρδιὰ ἐκάμασι, εἶπασι ὅς τὴ βουλή ντως, 25  
 αὐτόνο ν' ἀναθρέψουσι, νὰ τό ἴχου ὀγιά παιδί ντως.  
 Λοιπὸν ἐσυβαστήκασι, αὐτόνο ἐπήρασιν ντο,  
 κὶ ὡς τέκνο ντως ἀκαρδιακὸ ἔτσι ἀναθρέψασιν ντο.

<sup>7</sup> Ἦτονε ὁ Ἰούδας ὅς τὰ χρουσὰ καὶ εἰς τ' ἀργυρὰ ἐμπασμένος,  
 μεταξωτὰ καὶ σάμιτα <sup>5)</sup> εἶν' κωλοπαννισμένος. 30  
 Μέσα σ' εἰτοῦτο ἢ ρήγισσα νῆκαμε κοπελλάκι,  
 ἴδια δικό τση καρδιακὸ καὶ ἀσερνικὸ παιδάκι.

<sup>8</sup> Ἀπείτι τὸ τέκνο ἔκαμε, περίσσα ἐγάπησέ ντο  
 καὶ μὲ τὸ Ἰούδα τὸ ληστὴ δμάδι ἐνέθρεφέ ντο.  
<sup>9</sup> Ὁ Ἰούδας ὁ παράνομος εἰς τὸ παιδί ζηλεύγει, 35  
 καὶ ρίπτει καὶ σκοιῶνει το καὶ ἀπὸν τὴ χώρα φεύγει.

<sup>10</sup> Ἦρθε εἰς τὴν πατρίδα ντου, ἀνέγνωρος τοῦ τόπου <sup>6)</sup>,  
 τέχνη οὐδὲ ἐκάτεχε οὐδὲ δουλειὰ τοῦ κόπου.  
<sup>11</sup> Ἦτον ὁ κλέφτης θεριακός <sup>7)</sup> κ' ἤδειχνε νὰ προκόψη,

16 *che rixado*20 *chi stafedos*29 *ghussa*, ἔγρ. χρουσά.<sup>1)</sup> καταλύω καὶ καταλῶ, φθείρω, ἀφανίζω.<sup>2)</sup> φόσσα, τάφος φρουρίου.<sup>3)</sup> σκληριά, σκληρότης, κακοκαιρία.<sup>4)</sup> ποῦρι, βεβαίως, τῷ ὄντι.<sup>5)</sup> σάμιτα, πιθ. δαμασκηνά· βλ. Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντίου Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλην. διαλέκτου, ἔκδ. 2, Ἀθ. 1857 σ. 477 λ. Σάμι = Δαμασκός.<sup>6)</sup> ἀνέγνωρος, μὲ ἐνεργ. σημασίαν, ὁ μὴ γνωρίζων.<sup>7)</sup> θεριακός, θεωρητικὸς. ἐπιβλητικὸς.

ὁμορφος εἰς τὸ πρόσωπο, καθάριος εἰς τὴν ὄψη. 40  
 Καὶ ὁ Πιλᾶτος βλέποντας τὸ Ἰούδα παλληκάρη,  
 πέμπει, μηνᾶ του κ' ἔρχεται, ὄγιά νὰ τόνε πάρη. |  
 Λοιπονιδὲς ἐπῆρε ντο κ' ἤκαμε μ' αὐτο χρόνους, (φρ. 286β)  
 παντοτινὰ ἐπείραζε ὁ κλέφτης τσοὶ γειτόνους.  
 Εἶχε ὁ κύρης του μηλιὰν ἀπόσω 'ς τὴν αὐλή ντου 45  
 κ' εἶχε τὰ μῆλα κόκκινα καὶ ὁ Ἰούδας, τὸ παιδί ντου,  
 ἐπῆγε μέσα 'ς τὴν αὐλή, εἰς τὴν μηλιὰ ἀνεβαίνει,  
 κι ὅλα τὰ μῆλα τσ' ἤρριξε καὶ τότες κατεβαίνει.  
 Ἐπρόβαλε ὁ κύρης του, καὶ αὐτὸς τὰ μῆλα ἐφῆκε,  
 ὁ κύρης του τόνε ρωτᾶ, εἰντὰ 'τονε τὸ ποῖκε. 50  
 Ὁ Ἰούδας ὁ παράνομος δὲν ἐπαρνητηρᾶτο<sup>1)</sup>  
 ἐπαίρνει πέτρα, κρούγει του καὶ ρίκει τόνε κάτω  
 ἐσκοτώσε τὸ(ν) κύρη ντου ὁ Ἰούδας ὠργισμένος,  
 κ' ἐπῆρε τὴ γυναῖκα ντου, ἀναθεματισμένος,  
 τὴ μάννα ντου, τὴ(ν) Κιμβουριά, ἀπού 'καμε αὐτόνο 55  
 κ' ἤκαμε μ' αὐτο δυὸ παιδιὰ σ' ἓνα καὶ εἰς ἄλλο χρόνο.  
 Ἀπείτις τὰ τέκνα ἐγέννησε, τότες αὐτήνη κλαίγει,  
 ἡ μάννα καὶ ἡ γυναῖκα του πρὸς τὸν Ἰούδα λέγει.  
 Τὰ δυὸ μας τέκνα μοιάζουσι 'νούς, τό 'χα καμωμένο,  
 τό 'ρριξα μέσ' 'ς τὴ θάλασσα, 'ς κιβοῦρι πεσσωμένο, 60  
 τὸ ποῖο κιβοῦρι εἶπασι 'ς τὴ Σκάρα πὼς τὸ βροῖκα.  
 Καὶ ὁ Ἰούδας τὰ γενόμενα καὶ τὰ 'παθεν ἐγροῖκα.  
 Τοῦ μάννας του ἐδηγήθηκε πὼς εἶναι αὐτὸς ὁ γιό τση  
 κ' ἐγένηκε καὶ ἄντρα τση κ' ἐφάνηκε καὶ ὄχρ<sup>2)</sup> τση.  
 Τότες ὁ Ἰούδας ὁ ληστής, νὰ δῆ νὰ φανερώση 65  
 τὴ μάννα ντου νὰ βλογηθῆ, τὸ(ν) κύρη νὰ σκοτώση,  
 νὰ κάμη μὲ τὴ μάννα ντου ὕστερα δυὸ παιδάκια,  
 κ' ἐσκοτώσε καὶ τὰ παιδιὰ πού 'σανε σὰ ἀδελφάκια,  
 ἐπῆρε ντον ἡ μάννιτα<sup>3)</sup> καὶ ἡ πλήξη<sup>4)</sup> τῶ(ν) κριμάτω  
 κ' ἐπῆγε νὰ βροῖ ἐγκρεμνό, νὰ δώση ἀπ' αὐτο κάτω. 70  
 Χριστὸς ὁ πολυέλεος τὸ Ἰούδα ἐλπῆθη,

40 *cathargios* 43 *me t'afsto*, ἔγρ. μ' αὐτο. πρβλ. στ. 56. 50 *to biche*· ἔγρ.  
 τὸ ποῖκε 52 *ricfino*· διώρθωσα ρίκει τόνε 64 *oghroci* 70 *ecremno*, ἔγρ. ἐγκρεμνό.

1) ντηροῦμαι, διστάζω, ὀρρωδῶ.

2) ὄχρος, ὄχθρος, ἐχθρός.

3) μάννιτα, ὀργή, θυμός.

4) πλήξη, ἀθυμία (πλήσκω, πλήττω, ἀθυμῶ).



νὰ τότε πάρη μετ' αὐτὸ, ὁ Κύριος ἐβουλήθη. |  
 Λέγει του, Ἰούδα, γιάγειρε τὸ δρόμο τότε κάνεις, (φρ 287α)  
 μηδὲν ὑπᾶς νὰ γκρεμισιτῆς καὶ ἀτός σου νὰ ποθάνης.

Μετάνοιωσε τὸ κρῖμα σου, στρέψε μ' ἐμένα ὀπίσω 75  
 καὶ μπλιὸ μηδὲ κριματιστῆς καὶ νὰ σοῦ συμπαθήσω.

Ἐο Ἰούδας ὁ ταλαίπωρος, ὡς τ' ἄκουσε, ἐσυβάστη<sup>1)</sup>,  
 καλὰ καὶ<sup>2)</sup> αὐτὸς ὅς τὴν ἐμιλιὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐξυπάστη.

Ἐο Ἰησοῦς ἐπῆρεν ντο τότες μὲ τσοὶ ἀποστόλους,  
 Πέτρο καὶ Ἀντρέα ἠῦρηκε κ' ἐμάζωξέ ντους ὄλους. 80

Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ κρητικὸν κείμενον συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ λατινικὸν τοῦ Voragine ἢ πρὸς τὸ τοῦ ἑλληνικοῦ συναξαρίου. Ἐνῶ εἰς τοῦτο ὁ μὲν πατὴρ τοῦ Ἰούδα ὀνομάζεται *Ροβέλ*, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ φέρεται ἄνωνύμως, τὸ ὄνομα δὲ τοῦ βασιλέως εἶναι *Ἡρώδης*, εἰς τὴν *Legenda aurea* καὶ τὸ κρητικὸν ποίημα τὰ ὀνόματά των εἶναι τὰ αὐτά: *Ρουβέμ*, *Κιμβουρέα*, *Πιλᾶτος*. Ὁμοιότης μεταξὺ τῶν δύο τούτων κειμένων παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλο, οὐσιῶδες τοῦτο στοιχεῖον τῆς διηγήσεως, τὸ ὅτι δηλ ὁ Ἰούδας, σωθεὶς ὑπὸ τῶν βοσκῶν, ἀνατρέφεται ὡς θετὸς υἱὸς ὑπὸ τοῦ ρηγὸς καὶ τῆς ρηγίσσης τῆς νήσου, τῆς ὁποίας καὶ φονεύει τὸν μετὰ ταῦτα γεννηθέντα υἱόν, ἐνῶ κατὰ τὸ βυζαντινὸν συναξάριον υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου του πατρός, τοῦ Ροβέλ, ὥστε ἡ πρώτη αὐτοῦ κακουργία ν' ἀποτελῇ πραγματικὴν ἀδελφοκτονίαν· εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἡ διήγησις Λιουδάκη καὶ ἡ κυπριακὴ παραλλαγή συμφωνοῦν πρὸς τὸ συναξάριον Ἐξ ἄλλου ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι τὸ κρητικὸν ποίημα εἰς μὲν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τοῦ Ἰούδα συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ βυζαντινὸν συναξάριον (*Scara* - Ἰσκάρα) ἢ πρὸς τὴν λατινικὴν *legenda* (*Iscarioth*), εἰς δὲ τ' ἀφορῶντα τὸ ἐνύπνιον τῆς μητρὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν προφορικὴν παράδοσιν (ὅτι *ἐγέννησε δαυλὸ ἢ μιὰ φλόγα*). Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν λοιπὸν στοιχεῖά τινα τῆς προφορικῆς παραδόσεως, διαφέροντα τῶν τῆς γραπτῆς (προφητεία Νάθαν ἀντὶ ἐνυπνίου παρὰ Λιουδάκη, ἔκθεσις εἰς τὸ βουνὸν καὶ θηλασμός ὑπὸ αἰγὸς παρὰ Ζησίου), ἡ ὅλη περὶ Ἰούδα διήγησις, ὡς αὕτη φέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, συμφωνεῖ εἰς τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα μὲ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τοῖς συναξαρίοις, ἐξ ὧν ἔχει προφανῶς τὴν προέλευσιν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν σχέσιν τοῦ κρητικοῦ ποιήματος πρὸς τὴν *Legenda aurea* δύο τινὰ δύνανται νὰ συναχθῶσιν: ἢ ὅτι ὁ Κρητὴς ποιητὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ λα-

1) *συβάζομαι*, συμφωνῶ, πείθομαι καὶ παραδέχομαι.

2) *καλὰ καί*, σύνδ. ἐναντ., μολονότι, ἂν καί.

τινικὸν κείμενον τοῦ Voragine ἢ μάλλον τὴν ἰταλικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ καὶ μόνον εἰς ἐλάχιστα σημεῖα ἀπεμακρύνθη αὐτοῦ, ἢ ὅτι ἀμφότεροι ἦντλησαν ἐκ κοινῆς πηγῆς ἢτοι ἐκ βυζαντινοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς σημεῖά τινα θὰ διέφερε τοῦ διασωθέντος εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν Ἀθωνικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς Κύπρου. Ἐάν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Κρήσιος ποιητὴς φαίνεται μετριωτάτης παιδείσεως ἄνθρωπος, ὅστις εἰς μὲν τ' ἀφορῶντα τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μέρη ἀκολουθεῖ σχεδὸν κατὰ λέξιν τὴν ἑμμετρον παράφρασιν τοῦ Γεωργίου Χούμνου, εἰς δὲ τ' ἀφορῶντα τὴν κάθοδον εἰς Ἄδου τὴν ρίμαν τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου, πιθανωτέρα φαίνεται ἡ δευτέρα ὑπόθεσις, καθ' ἣν τόσον ἡ κρητικὴ περὶ Ἰούδα διήγησις, ὅσον καὶ αἱ παραλλαγὰί τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης, προῆλθον ἐκ βυζαντινοῦ προτύπου.

Καὶ τώρα ἔρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: πόθεν προῆλθε καὶ τὸ βυζαντινὸν αὐτὸ πρότυπον, ποία ἡ πρώτη πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας ἐλήφθη ἡ ὕλη διὰ τὴν περὶ Ἰούδα μυθοπλασίαν;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη φέρεται καὶ χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα ἢ οἰονδήποτε ἄλλο ὄνομα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐν Κύπρῳ, ἐν Βορείῳ Ἠπειρῳ, ἐν Φιλλανδίᾳ καὶ Λαπωνίᾳ, πραγματευομένη τὸν μοιραῖον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του εἶναι προωρισμένος νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του καὶ νὰ νυμφευθῆ τὴν μητέρα του<sup>1)</sup>. Θὰ παραθέσω περίληψιν τοῦ κυπριακοῦ παραμυθίου, τὸ ὁποῖον εἶναι δημοσιευμένον εἰς τὰ Κυπριακὰ τοῦ Σακελλαρίου<sup>2)</sup>:

«Ἐνας ἄρχοντας ἔχει τρεῖς θυγατέρες καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τις παντρέψῃ. Γι' αὐτὸ βάζει τὶς ζωγραφιὰς των ἔμπρὸς εἰς τὴν πόρτα τοῦ παλατιοῦ καὶ ἕνας καπετάνιος ζητεῖ τὴν τρίτην, τὴν μικρότερην. Ὁ ἄρχοντας τὸ δέχεται, ἀλλὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου των ὁ τοῖχος τοῦ κοιτῶνος σχίζεται καὶ ἕνα φάντασμα παρουσιάζεται στὸν γαμβρὸν καὶ τοῦ λέει: — Μακριὰ ἀπὸ τὴν κόρη, γιατί αὕτη θὰ πάρῃ τὸν πατέρα της καὶ μὲ τὸν πατέρα της θὰ κάμῃ παιδί καὶ ὕστερα θὰ πάρῃ καὶ τὸ παιδί της ἄνδρα». Τὴν ἄλλην ἡμέρα ὁ καπετάνιος πηγαίνει στὸν πεθερό του καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν μεγαλύτερην του κόρη καί, ἀφοῦ ἐστεφανώθησαν, ἐπῆρε τὴν γυναῖκα του καὶ ἔφυγε. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ ἕνα ἄλλον γαμβρόν· καὶ αὐτὸς ἐπῆρε τὴν δεύτερην ἀδελφὴν καὶ ἔφυγε. Ἡ μικρότερη, ἂν καὶ

<sup>1)</sup> Βλ. *L. Constans*, ἐνθ' ἂν. σ. 104 - 111.

<sup>2)</sup> Ἀθ. Σακελλαρίου, *Τὰ Κυπριακὰ*, τ. Γ' Ἀθ. 1868, σ. 147 κέ. = τ. Β'. Ἀθ. 1891, σ. 311 - 4. Γερμαν. μετάφρ. ὑπὸ *Felix Liebrecht* ἐν *Jahrbuch f. Roman. u. Englische Litteratur*, τ. II, ἀναδημοσ. ἐν *J. G. Hahn*, *Griech. u. alban. Märchen*, (νέα ἔκδ.) 1918, München II σ. 239 ἀρ. 119.



ὁμορφότερη, ἔμεινεν ἀνύπαντρη. Ἄλλά, σὰν ἔμαθε, γιὰ τὴν ἀρνήθησαν καὶ οἱ δύο γαμπροί, ἀποφασίζουσι νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας καὶ βάζει καὶ σκοτώνουσι τὸν πατέρα της. Σὲ λίγο στὸν τάφο τοῦ πατέρα της φυτρώνει μιὰ μηλιά καὶ αὐτή, χωρὶς νὰ τὸ ξεύρῃ, τρώγει μῆλον ἀπὸ τὴν μηλιά αὐτή· ἔτσι γίνεται ἔγκυος καὶ ἀποκίτῃ παιδί. Τότε παίρνει τὸ παιδί, τοῦ δίνει μερικὰ μαχαιριὰ στὸ στήθος, τὸ κλείνει μέσα σ' ἕνα σεντούκι καὶ τὸ ρίχνει στὴ θάλασσα. Ὁ ἀέρας ἐφυσούσεν ἀπὸ τὴν στεριά καὶ ἔσπρωξε τὸ σεντούκι στὸ πέλαγος. Ἐκεῖ ἔτυχε νὰ περῶν ἕνα καράβι πραγματευτάδικο καὶ ὁ καπετάνιος ἐπῆρε τὸ παιδί καὶ τὸ ἀνέθρεψε σὰν δικό του. Ἀφοῦ ἐμεγάλωσε τὸ παιδί, ἐταξίδεψε μὲ τὸ καράβι τοῦ πατέρα του. Κάποτε φθάνει στὸν τόπον τῆς μητέρας του καὶ βλέποντας στὴν πόρταν τῆς ζωγραφιά της, γιὰ τὴν ἦτον ἀκόμη ἀνύπαντρη, τὴν παντρεύεται. Ἀφοῦ ἐπέρασε πολὺς καιρὸς καὶ τὸ ἀντρόγυνο ἀπέκτησε παιδιὰ, ἡ γυναῖκα βλέπει στὸ στήθος τοῦ ἀνδρός της τὰ σημάδια τῶν μαχαιριῶν καὶ μαθαίνοντας τὴν ἱστορίαν του τὸν ἀναγνωρίζει καὶ πέφτει ἀπὸ τὸ δῶμα κάτω καὶ σκοτώνεται».

Ὅπως φαίνεται, ἡ ὑπόθεσις ἐδῶ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν περὶ Οἰδίποδος μῦθον, ἀφοῦ τὴν θέσιν τοῦ Οἰδίποδος εἰς τὸ κυπριακὸν παραμῦθον κατέχει μιὰ ἡρώϊς καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεσις πλέκεται μὲ ποικίλα ἄλλα παραμυθιακὰ στοιχεῖα. Ὁμοίως τὸ βορειοηπειρωτικὸν παραμῦθον ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐπαλήθεισιν τῆς δοθείσης εἰς τὸν βασιλέα προφητείας, ὅτι θὰ φονευσθῇ ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου του, ὅστις διὰ τοῦτο ῥίπτεται, μόλις ἐγεννήθη, εἰς τὴν θάλασσαν· περαιτέρω ὅμως ἡ διήγησις συμφύρεται πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομέδας: ὁ σωθεὶς ἔγγονος, ἔχων τὸ ἄφαντο σκουφάκι, φονεύει τὸ τέρας, ποὺ κρατεῖ τὸ νερὸ τοῦ τόπου, καὶ σώζει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ, τὴν ὁποίαν καὶ νυμφεύεται. Καὶ δὲν διευκρινίζεται μὲν, ἂν αὕτη ἦτο ἡ μητέρα του, ἀλλ' ἡ ἀσάφεια αὕτη πιθανῶς ὀφείλεται εἰς παράλειψιν τῆς γυναικός, ποὺ διηγήθη τὸ παραμῦθον<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> J. G. Hahn Albanes. Studien I, 167 = Griech u. albanes. Märchen II ἀρ. 98 (ἐκ Λαμπόβου τῆς Βορ. Ἡλείου). Πρόρρησις περὶ τοῦ τεθησομένου, ὅτι θὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του, εὐρίσκειται ὡς εἰσαγωγή εἰς παραμῦθον ἀνέκδοτον τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου (ἀριθ. χειρ. 571 (ΣΠ. 44) σ. 140 κέ. ἐκ Κυπαρισσίας). Ἴδου τὸ κείμενον: «Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἦτανε ἕνας βασιλιᾶς καὶ μιὰ βασίλισσα καὶ δὲν ἔκαμναν παιδιὰ. Ἐκαμναν πρωτὶ βράδυν τὴν προσευχὴν τοὺς καὶ παρακαλοῦσαν τὸν Θεὸ νὰ τοὺς δώκῃ παιδί. Ἀκουσεν ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν της καὶ τῆς ἔστειλεν ἕνα ἄγγελον, ὁ ὁποῖος τῆς εἶπε, ὅτι θὰ γεννήσῃ παιδί καί, ἅμα γίνῃ εἴκοσι ἐτῶν, θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του. Πραγματικῶς ἐγέννησε ἔπειτα ἀπὸ ἕν ἔτος καί, ἅμα ἐγεννήθη, τὸ ἔκλεισεν εἰς ἕνα γυάλινον πύργον». Ἀκολουθῶν ἡ διήγησις συμφύρεται μὲ τὰς περιπλανήσεις τοῦ ἥρωος, ποὺ ἀπὸ κατάραν μιᾶς γριᾶς ξεκινᾷ νὰ εὔρῃ τὴν Πεντάμορφη καὶ μὲ τὴν βοήθειαν πτερωτοῦ ἀλόγου, τῆς Σπίθας, κατορθώνει νὰ φθάσῃ εἰς τὸ παλάτι της καὶ νὰ κατανικήσῃ θηρία καὶ δράκους ποὺ φυλάσσουσι τὴν σιδερόπορταν· ἀκολουθοῦν περιπέτειαι τοῦ ἥ-

Ὁμοίως καὶ τὸ φιννικὸν παραμῦθι περιλαμβάνει μὲν τὰ δύο κύρια γνωρίσματα τῆς περὶ Οἰδίποδος διηγήσεως, ἦτοι τὸν φόνον τοῦ πατρὸς καὶ τὸν ἀνόσιον γάμον μετὰ τῆς μητρός, ἀλλ' οὐδὲν μαρτυρεῖ περὶ προελεύσεως αὐτοῦ ἐκ πηγῆς λογοτεχνικῆς. Θὰ παραθέσω καὶ τοῦτο ἐν περιλήψει, διότι εἶναι ἐκπληκτικὸν νὰ τὸ συναντῶμεν εἰς χώραν τόσον ἀπομακρυσμένην ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

«Δύο μάγοι διανυκτερεύουν εἰς τὴν καλύβαν ἑνὸς χωρικοῦ. Τὴν νύκτα μία κασίκα γεννᾷ, ἀλλὰ ὁ ἕνας μάγος προλέγει, ὅτι τὸ κασικάκι αὐτὸ θὰ τὸ φάγη ὁ λύκος. Τὴν ἰδίαν ὥραν οἱ πόνοι πιάνουν τὴν γυναῖκα τοῦ χωρικοῦ καὶ ὁ μάγος λέγει ἐπίσης, ὅτι τὸ νεογέννητο θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του καὶ θὰ παντρευθῇ τὴν μητέρα του. Ὁ χωρικός ἄκουσε τὴν συνομιλίαν τῶν μάγων καὶ τὰ ἐφάνερωσεν ὅλα εἰς τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ δὲν ἔλαβαν καμίαν ἀπόφασιν. Μιὰν ἡμέρα, πού γιόρταζαν, ἔσφαξαν τὸ κασικάκι καὶ τὸ ἐπέρασαν στὴ σούβλα· ἀλλὰ, καθὼς τὸ ἀκούμπησαν στὸ παράθυρο, ἔπεσεν ἔξω καὶ ὁ λύκος, πού ἐπερνοῦσε, τὸ ἔφαγε. Τότε ἐθυμήθησαν τὰ λόγια τῶν μάγων καὶ ἐσκέφθησαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ παιδί. Τοῦ ἔδωκαν μερικὲς μαχαιριῆς στὸ στήθος, ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξαν νὰ τὸ ἀποτελειώσουν· τὸ ἔδεσαν ἐπάνω εἰς ἕνα σανίδι καὶ τὸ ἔρριξαν στὴ θάλασσα. Τὰ κύματα τὸ ἔβγαλαν σ' ἕνα νησί καὶ ἐκεῖ τὸ εὗρε ἕνας καλόγερος καὶ τὸ ἐσυμμάζεψε. Σὰν ἐμεγάλωσε τὸ παιδί, ἔφυγε ἀπὸ τὸ μοναστήρι, γιὰ νὰ εὔρη δουλειά. Φθάνει στὴν καλύβα ἑνὸς χωρικοῦ. Ὁ ἄντρας δὲν ἦτον ἐκεῖ· ἦτον ἡ γυναῖκα του καὶ αὐτὴ στέλνει τὸ παλληκάρι νὰ φυλάγῃ τὰ χωράφια τους ἀπὸ τοὺς κλέφτες. Τὸ παλληκάρι ἐπῆγε, ἐκάθισε στὸν ἥσκιο ἑνὸς βράχου καὶ βλέποντας ἕναν ἄνθρωπο νὰ μπαίνει στὸ χωράφι καὶ νὰ μαζεύῃ χορτάρι, τοῦ δίνει μιὰ καὶ τὸν σκοτώνει. Τὸ βράδυ πού γυρίζει στὴν καλύβα, εὗρισκει τὴν κυρά του ἀνήσυχη, γιὰ τὸ ἀργοῦσεν ὁ ἄντρας τῆς νὰ γυρίσῃ. Τότε φανερώνεται, ὅτι ὁ σκοτωμένος εἶναι ὁ ἄντρας τῆς· ἀλλὰ, ἐπειδὴ ὁ φονιάς δὲν ἦτον ἔνοχος, ἀφοῦ ἐφώνησεν ἡ γυναῖκα καὶ ἔκλαψε, ἐσυγχώρησε τὸν δοῦλο τῆς, τὸν κράτησε κοντὰ τῆς καὶ τὸν παντρεύθηκε. Μιὰν ἡμέρα ἡ γυναῖκα βλέπει τὰ σημάδια τοῦ ἀνδρός τῆς στὸ στήθος καὶ ἀπὸ αὐτὰ φανερώνεται, ὅτι εἶναι μητέρα καὶ γιός». Ἡ συνέχεια ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐξι-

ρωος καὶ τύφλωσις αὐτοῦ ἀπὸ καταδρομὴν τοῦ ἴδιου τοῦ πατέρα, ἀλλ' ὁ ἦρως ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸ πουλὶ τῆς Πεντάμορφης γιαιτρεύεται μὲ τὸ νερὸ μιᾶς λίμνης καὶ γυρίζοντας στὸν τόπο του σκοτώνει τὸν πατέρα του καὶ τοὺς δολίους συνεργούς του.

Ὅτι ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος σφύζεται ἀκόμη αὐτούσιος εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Παρνασσίδος, ὡς καὶ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Λέσβῳ (*Höfer* ἐν *Roschers Myth. Lex. III* σ. 744, *Encycl. brit.* <sup>14</sup> λ. *Oedipus*) δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, καθ' ὅσον αἱ παρὰ *B. Schmidt*, *Griech. Märchen, Sagen u. Volksl.* 1877 σ. 143 κέ. 247 κέ. διηγήσεις δὲν ἐπεβεβαιώθησαν τουλάχιστον ἐκ τῆς ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν ἐνήργησε τὸ 1938 ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Παρνασσίδος συντάκτης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.



λασμὸν τοῦ ἐγκλήματος<sup>1)</sup>.

Τέλος τὸ λαπωνικὸν παραμῦθιον τοῦ τύπου «Οἰδίπους» ἀναγράφεται μὲν εἰς τὸν Κατάλογον τῶν λαπωνικῶν παραμυθίων, ἀλλ' εἶναι ἀδημοσίευτον<sup>2)</sup>.

Ὅτι τὰ παραμῦθια αὐτὰ δὲν ἔχουν προέλευσιν λογοτεχνικήν, καταφαίνεται κυρίως ἐκ τούτου, ὅτι ἐλλείπουν ἐξ αὐτῶν ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου περὶ Οἰδίποδος μύθου, τὰ ὅποια ἀναμφιβόλως θὰ ἐσώζοντο, ἂν ἡ διήγησις αὐτὴ ἔφθανε διὰ τῆς λογοτεχνίας εἰς τὸν λαόν· τοιαῦτα εἶναι τὰ περὶ τῆς Σφιγγὸς λεγόμενα, ἡ αἰτιολόγησις τῆς πατροκτονίας, ἡ τύφλωσις τοῦ ἥρωος κλπ.

Τοῦναντίον πολλὰ ἐκ τῶν στοιχείων τῶν παραμυθίων συμφωνοῦν ἀπολύτως μὲ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, τὰ ὅποια δὲν περιλαμβάνονται μὲν ἐν τῇ vulgata, ἀλλὰ διεσώθησαν εἰς ἑτέρας πηγάς, εἰς σχολιαστὰς ἢ μυθογράφους, καὶ προφανῶς ἀνάγονται εἰς παλαιότερον καὶ δὴ δημῶδη τύπον τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου<sup>3)</sup>. Τοιαῦτα εἶναι:

α) ὅτι τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας οἱ γονεῖς τοῦ Οἰδίποδος μανθάνουν οὐχὶ διὰ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ μάντεως Τειρεσίου ἐξ ἀφορμῆς ὄνείρου ἢ ἄλλου τινὸς δυσσοιῶνου σημείου<sup>4)</sup>,

β) ὅτι ὁ Οἰδίπους — παῖς δὲν ἐξετέθη εἰς τὸν Κιθαιρῶνα, ἀλλ' ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ἐντὸς λάρνακος, ἧτις ἐξεβλήθη ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου (παρὰ τὴν Σικυῶνα ἢ τὴν Κόρινθον) καὶ εὔρέθη ὑπὸ τῆς βασιλίσης Περιβοίας· αὕτη, ἄτεκνος οὔσα, ὑπέβαλε τὸ παιδίον ὡς ἴδιον αὐτῆς τέκνον εἰς τὸν σύζυγόν της, τὸν Πόλυβον<sup>5)</sup>,

γ) ὅτι ὁ Οἰδίπους — παῖς οὐ μόνον εὔρέθη, κατὰ τινὰ παραλλαγήν, ὑπὸ ποιμένων («Σικυωνίων ἵπποφορβῶν»), ἀλλὰ καὶ ἀνειράφη ὑπ' αὐτῶν<sup>6)</sup> καὶ

δ) ὅτι ἡ ἀναγνώρισις ἐγένετο διὰ τῶν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Οἰδίποδος οὐλῶν<sup>7)</sup>.

<sup>1)</sup> *Graesse*, Märchenwelt. Leipzig 1868 σ. 208. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φιννικῶν παραμυθίων τοῦ *A. Aarne*, Finnische Märchenvarianten ἀρ. 931 (FF Communications, ἀρ. 5 καὶ 33), σημειοῦνται μία δημοσιευμένη καὶ 22 ἀδημοσίευτοι παραλλαγὰὶ τοῦ παραμυθίου τούτου.

<sup>2)</sup> *J. Qvigstad*, Lappische Märchen - u. Sagenvarianten Nr. 931 (FFC 60).

<sup>3)</sup> Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδος βλ. *L. Constans*, ἐνθ' ἀν. σ. 3 - 92, *C. Robert*, Oidipus, Berlin 1915 σελ. 59 κέ., τοῦ αὐτοῦ Die griech. Heldensage III, Berlin 1921, σ. 877 κέ. *Höfer* ἐν *Roschers* Myth. Lex. λ. Oidipus III σ. 700 - 746. *L. Daly* ἐν *Pauly - Wissowa - Krölls Real - Enc.* τ. 34 σ. 2104 κέ. (νεωτ. βιβλιογραφία ἐν σ. 2108) καὶ *Suppl.* VII (1940) σ. 769 κέ. Πρβλ. *Encyclopaedia Britannica*<sup>14</sup> λ. Oedipus.

<sup>4)</sup> *Robert*, Griech. Heldens. III σ. 882.

<sup>5)</sup> *E. Bethe*, Theban. Heldenlieder, Leipzig 1891, σ. 67 κέ. 72, *Robert*, Oidipus I 70 κέ. 325 κέ. II 30 σημ. 24 καὶ *Griech. Heldens.* III σ. 885, *Daly* ἐν *RE* 34 σ. 2114.

<sup>6)</sup> *E. Bethe*, ἐνθ' ἀν. σελ. 1 κέ. *Robert*, Gr. Heldens σ. 887 σημ. 2.

<sup>7)</sup> *Robert*, Oidipus I 62 κέ. *Griech. Heldens.* III 895, *Daly*, *RE* *Suppl.* VII 775.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀντιπροσωπεύοντα, ὡς εἴπομεν, μορφήν τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου παλαιότεραν τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δραματικῶν ποιητῶν, πείθουν, ὅτι καὶ τὰ συναφῆ παραμύθια, τὰ οφζόμενα σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς χώρας τοσοῦτον ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι ζῶσαι ἀπηχῆσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, εὐρύτατα διαδεδομένου παλαιοτάτου παραμυθίου, ἐκ τοῦ ὁποίου εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους διεπλάσθη ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος<sup>1)</sup>, εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ὁ μῦθος τοῦ Ἰούδα καὶ μέ τινες παρεκκλίσεις ὁ μῦθος τοῦ πάπα Γρηγορίου καὶ ἄλλαι παραπλήσια διηγήσεις, ὡς ἡ λατινικὴ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀλβίνου, ἡ βουλγαρικὴ περὶ τοῦ Παύλου τῆς Καισαρείας, ἡ σερβικὴ περὶ «Συμεῶν τοῦ βρετοῦ», ἡ ρωσικὴ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου κλπ.<sup>2)</sup>

Ὅτι οὕτω Οἰδίπους καὶ Ἰούδας τοποθετοῦνται εἰς τὸ αὐτὸ πλαίσιον, δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν. Μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰούδα ἔπρεπε νὰ συναφθῆ κάθε τι πού θὰ συνετέλει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ μισητὸν τὸν μᾶλλον διαβόητον προδότην τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ ποῖον ἔγκλημα ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαιότης συνέδεσε τὸν Οἰδίποδα; Ὁ Ἰούδας ἔπρεπε νὰ παρασταθῆ ὡς ἐμπορούμενος ἀπὸ κακὰ ἔνστικτα, ὡς προωρισμένος ἀπὸ μίαν σκοτεινὴν μοῖραν νὰ διαπράξῃ, ἔστω καὶ ἀκουσίως, μέγιστα ἔγκλήματα καὶ νὰ φθάσῃ καὶ εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν κακουργημάτων, τὴν προδοσίαν ἑνὸς Θεοῦ. Τὴν ὕλην πρὸς τοῦτο ἔδωσε τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίως νυμφευθέντος τὴν μητέρα του. Ὡς δὲ νὰ μὴ ἦρκει ἡ τόση κακοτυχία προσετέθη καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς ἀδελφοκτονίας, τὸ ὁποῖον ἐξομοιώνει τὸν Ἰούδαν πρὸς τὸν Κάϊν. Εἶναι δὲ καὶ ἐν γένει τὸ παραμῦθι ἡ «ἀρχικὴ μορφή τῆς ἀνθρωπίνης διηγήσεως» καί, ὅπως ὁ Wilamowitz ἐδίδαξε, «διὰ τὰς θελκτικὰς, ἀλλ' ἀδεσπότους αὐτὰς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ παραμύθια συν-

<sup>1)</sup> Τὰ παραμυθιακὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μύθου ἐξηῆρεν ὁ *O. Gruppe*, Griech. Mythologie u. Religionsgeschichte, München 1906, σ. 504 κέ. ἀπόδοσιν δὲ τοῦ ὄλου μύθου εἰς μορφήν παραμυθίου ἐπεχείρησεν ὁ *Robert*, Oedipus I 64 κέ. Ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Οἰδίπους εἶναι ὄνομα παραμυθίου τοιοῦτο, οἷα ὀλίγα μόνον ὑπάρχουν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ ὅτι ὁ Οἰδίπους, παρὰ τὰ δείγματα τῆς λατρείας, ἧς βραδύτερον ἀπέλαυεν, ἦτο ἀρχικῶς ἦρως παραμυθίου ἐκθέτει ὁ *L. Daly*, RE. Suppl. VII (1940) 786, ὅπου καὶ πλήρης ἀναγραφὴ τῶν διαφόρων ἄλλων ἐρμηνειῶν τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου. Βλ. διατύπωσιν τοῦ παραμυθίου τούτου ἐν *A. Aarne - St. Thompson*, The Types of the Folk - Tale, (FF Comm. 74, Helsinki 1928) σ. 140, ἀρ. 931 Oedipus καὶ 933 Gregory on the Stone. Συσχέτισιν τῶν μύθων περὶ ἐκθέσεως Δανάης καὶ Περσέως, Μωϋσέως κλ. πρὸς τὴν ἀγνεΐας πείραν βλ. παρὰ *J. Frazer*, Folk - Lore in the Old Testament 1918, τ. 2 σ. 446.

<sup>2)</sup> Βλ. *L. Constans* ἐνθ' ἀν. σ. 111 - 130, *Höfer* ἐν Roschers Myth. Lex. III 743 - 746. Πρόσθετες βουλγαρικὴν παραλλαγὴν τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου ἐν *Adolf Strausz*, Bulgarische Volksdichtungen, Wien u. Leipzig 1895, σ. 218 - 222 καὶ σερβικὴν ἐν *Talvj*, Volkslieder der Serben, Lpz, 1853, I 71 - 77.



ήθως εἶναι ἀνώνυμοι, οἱ Ἕλληνες ἐκλέγουν ἥρωας ὡς φορεῖς αὐτῶν. . . Δι' αὐτὸ ὀφείλομεν νὰ μὴ παραπλανώμεθα ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ὀνομάτων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ποιητικῶν καὶ γεωγραφικῶν διακοσμῆσεων»<sup>1)</sup>).

Διηγήσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν τοῦ Ἰούδα δὲν εὔρον παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ, πλὴν λογοτεχνικῆς τινος διασκευῆς παραδόσεως περὶ κοινῶν παιγνίων τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς ἐπιδεικνυομένης παρὰ τοῦ δευτέρου σκληρότητος κατ' αὐτά<sup>2)</sup>. Ἄλλ' εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι καὶ ἄλλαι τοιαῦται διηγήσεις θὰ εὑρεθοῦν παρ' ἡμῖν, οἷαι ὑπάρχουν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, ἀν γίνῃ ἢ δέουσα ἔρευνα. Οὕτω κατὰ ρουμανικὴν παράδοσιν ὁ Ἰούδας ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἔδειξεν, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ κάμῃ μεγάλο κακόν. Κάποτε, ἐνῶ ἡ μητέρα του τὸν ἐκρατοῦσε μέσα στὴν ἀγκαλιά της, ὁ Ἰούδας ἔγινε φίδι καὶ τὴν ἐδάγκασε κάτω ἀπὸ τὸ πόδι κοντὰ εἰς τὴν πτέρναν. Δι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχομεν μιὰ βαθουῖλα πρὸ τῆς πτέρνας<sup>3)</sup>.

Συναφῆς εἶναι ἡ διήγησις τοῦ ἀραβικοῦ εὐαγγελίου τῆς νηπιότητος, κεφ. 35, (Thilo σ. 109)· κατ' αὐτὴν ὁ Ἰούδας, ὅταν ἦτο παιδί, κατελαμβάνετο ἀπὸ τὸ δαιμόνιον καὶ ὅποιον συναντοῦσεν εἰς τὸν δρόμον, ὠρμοῦσε καὶ τὸν ἐδάγκανε. Ἡ μητέρα του τὸν ἐπῆγε εἰς τὸν Ἰησοῦν, πού ἦτο ἀκόμη παιδί, διὰ νὰ τὸν θεραπεύσῃ μὲ τὴν θαυματουργὸν του δύναμιν. Ὁ Ἰησοῦς ἔπαιζεν ἀκριβῶς ἔμπρὸς εἰς τὸ σπίτι· ὁ Ἰούδας ὠρμησεν εὐθύς ἐπάνω του καὶ τὸν ἐδάγκασεν εἰς τὴν πλευράν. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐξέφυγεν ἀπὸ αὐτὸν σὰν ἕνας σκύλος λυσσασμένος, ἀλλὰ ὁ Χριστὸς ἀργότερα, ὅταν ἦτο εἰς τὸν Σταυρόν, ἐκεντήθη ἀπὸ τὴν λόγχην ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο<sup>4)</sup>.

Ἰδία διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα ὑπάρχουν παρὰ τῷ λαῷ διαδεδομέναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι παραδόσεις<sup>5)</sup>. Καὶ πρῶτον διὰ τὸ δένδρον, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, πιστεύεται ὅτι τοῦτο ἦτο συκῆ<sup>6)</sup>. Ἡ πίστις αὕτη εἶναι ἀρκετὰ παλαιά, ἀπαντῶσα καὶ εἰς παλαιούς χριστιανούς συγγραφείς· καὶ μέχρι σήμερον δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ δεικνύεται δυτικῶς τοῦ ὄρους Σιών μία συκομορέα

<sup>1)</sup> *Ul. v. Wilamowitz - Moellendorff*, Die griech. Heldensage, I (SB. d. preuss. Ak. d. Wiss. 1925) σελ. 59 κέ.

<sup>2)</sup> Πνευματικὴ Ζωή, χρόνος Β' ἀρ. 16/10 Ἰαν. 1938 σελ. 16.

<sup>3)</sup> *O. Dähnhardt*, Natursagen II (1909) 235.

<sup>4)</sup> *O. Dähnhardt*, ἐνθ' ἀν. σ. 236.

<sup>5)</sup> Περὶ τῶν θρούλων, οἱ ὅποιοι διεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα βλ. *Ernest Renan*, Vie de Jésus, ἔκδ. Calmann - Lévy, σελ. 453, μεταφρ. Ἄρ. Καμπάνη (Βιβλ. Φέξη) Ἀθ. 1915, σ. 374 καὶ *Hastings*, A Dictionary of the Bible λ. Judas, ἐδ. 5.

<sup>6)</sup> *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις Α' σελ. 103 ἀρ. 183, ὁ θάνατος τοῦ Ἰούδα.

ὡς τὸ δένδρον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας. Εἶναι δὲ πίστις παλαιά, ὅτι ὁποῖος καθίσῃ κάτω ἀπὸ τῆ συκιά κακοπαθαίνει, ἡσκιώνεται. Εἰς τὴν Θράκην μάλιστα πιστεύουν, ὅτι οἱ διαβολίνες κάθονται κάτω ἀπὸ τὶς συκιές καὶ κρύβονται μέσ' στὰ φύλλα τῆς συκιάς. «*Ἐκεῖ κάμνε τὶς χαρὲς τοὺς οἱ διαβόλοι . . .*» (Θρακικά Ζ', 1936, 304). Τὸ ἴδιον πιστεύεται παρὰ τοῖς Σλάβοις διὰ τὴν ἀκταίαν (κουφοξυλιάν) καὶ αὕτη θεωρεῖται ὡς τὸ κατηραμένον δένδρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας<sup>1)</sup>.

Ἄλλὰ καὶ θάμνοι ἢ χόρτα, πὺ σκορπίζουσι δυσάρεστον ἢ κακὴν ὁσμὴν, ἢ δένδρα μεγάλα, ἀλλ' ἄκαρπα, ἐθεωρήθησαν ὡς κατηραμένα<sup>2)</sup> καὶ ἐσχετίσθησαν μετὸν Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην. Τοιαῦτα εἶναι τὸ λεγόμενον βρωμόχορτον ἢ βρωμοξυλιά ἐν Ἡπείρῳ, ἢ φασολιά τοῦ Γιούδα ἐν Νάξῳ<sup>3)</sup>, ἢ φονισκαριά (δρῦς) ἐν Γορτυνίᾳ<sup>4)</sup>, ὁ ἀνάγυρος ἦτοι ὁ ἀρόγυρος τῆς Σύμης<sup>5)</sup> ἢ ἀζόγυρος τῆς Κρήτης, τῆς Λακωνίας κτλ.<sup>6)</sup>. Διὰ τὸν ἀζόγυρον ἢ συνάδελφος Σοφία Παπαδάκη ἤκουσε τὴν ἐξῆς ἀφήγησιν τῆς θειᾶς Μπανταλολένας, γραίας 100 περίπου ἐτῶν ἀπὸ τὸ χωρίον Φουρνὴ τοῦ Μεραμπέλλου: «*Ὅλοι, παιδάκι μου, πουλοῦνε σήμερον τὴν ψυχὴν ντῶς γιὰ τὰ τριάκοντα ἀργύρια, σὰν τὸν Ἰούδα τὸν τρισκαταραμένο, πὺ πρόδωκε τὸ δάσκαλό του. Μὰ γι' αὐτὸ κρεμάστηκε στὸν ἀζόγυρον. Κατέχεις τὸ κεινὰ τὸ δεντρό, πὺ βρωμεῖ ὅλος ὁ τόπος, ὅπου φυτρώνει; Πρωτύτερα ἐμύριζε σὰ ντὸ μόσκο καὶ τὸ λέγανε ἀγιόγυρον, ἅγιο φυτό, κ' ἐδὰ τὸ λένε ἀζόγυρον καὶ τὸ*

<sup>1)</sup> Παραδόσεις ἄλλων λαῶν περὶ τοῦ δένδρου, ἐξ οὗ ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, βλ. παρὰ Ο. *Dähnhardt*, ἐνθ' ἀν. σ. 237 - 241.

<sup>2)</sup> Περὶ φυτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποτε μεγάλα δένδρα, ἀλλ' ἔγιναν μικρὰ χόρτα, διότι ἐκ τοῦ ξύλου των κατεσκευάσθη ὁ σταυρὸς βλ. ἐν *Πολίτων* Παραδ. σ. 784. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Α. Κεραμοπούλου «εἰς τὸ Σιάνι (Σισάνιον Δυτ. Μακεδονίας) ἐσφύζετο καρύα γηραλέα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου ἐλέγετο καὶ ἦτο «στειρα καρυά» διότι εἰς αὐτὴν εἶχε κρεμασθῆ ὁ δεσπότης Σισανίου, ὅταν οἱ Τοῦρκοι χάλασαν τὸ Σιάνι. Τῷ 1931 εὗρηκα ἐπὶ τόπου τὸν κορμὸν τῆς κατετριμμένου. Ὁ Γ. Χ. Μόδης ἔχει σχετικὸν διήγημα εἰς τὸν α' τόμον τῶν Μακεδονικῶν του διηγημάτων μετὰ τὸ ψευδώνυμον Γ. Χρίστου».

<sup>3)</sup> «Στὶς ὄχθες τοῦ Βίβλινου ποταμοῦ ὑψώνονται μέσ' ἔς τὶς γλυκόρριζες καὶ τὶς ἀλυγαριές καὶ ἓνα εἶδος τεράστιες φασολιές. Τὸ ντεντρό αὐτὸ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πὺ ὑπῆρχαν μετὰ τοὺς κέδρους τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἰούδας, ἀφοῦ ἐμετανόησε διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ διδασκάλου του, ἐπῆγε εἰς τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ φασολιά νὰ κρεμασθῆ. Τὸ ντεντρό, πὺ δὲν ἀνέχθηκε τὸ αἷμα τοῦ Γιούδα στοὺς χυμούς του, ἐπύκρνε τοὺς καρπούς του καὶ ἔτσι τὰ φασόλια ἐκεῖνα εἶναι πικρὰ σὰν τὸ φαρμάκι καὶ γι' αὐτὸ τὴ φασολιά αὐτὴν τὴν ὀνομάζουν τὸ ντεντρό τοῦ Γιούδα» (*Μιχ. Κοντελιέρη*, Ναξιῶτικα λαογρ. σύμμεικτα (συλλογὴ ἀνέκδοτος).

<sup>4)</sup> Καὶ τοπωνύμιον *Φονισκαριά* ἐν Ζατούνη Γορτυνίας, «ἐνθα, ὑπάρχοντος δένδρου τινός, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκρεμάσθη Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης» (Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἀριθ. χειρογρ. 967 σελ. 72).

<sup>5)</sup> ΛΑ ἀρ. 146 σελ. 53.

<sup>6)</sup> ΛΑ ἀρ. 446 σ. 48.



τρῶνε τὰ ὄζα καὶ ψοφοῦνε»<sup>1)</sup>. Ἡ παράδοσις δ' αὕτη ὑπόκειται καὶ εἰς κατάδεσμον «για τοὺς κλέφτες», τὸν ὁποῖον ἡ Μαρία Λιουδάκη ἀντέγραψε τῷ 1938 εἰς τὰ Περβόλια Δυτ. Κρήτης «ἀπὸ ἓνα παλιὸ τετράδιο». Ἴδου ἡ ἀρχὴ τοῦ καταδέσμου: Ἐπαδὲ ἤρθα σ' ἐσένα ἀζόγυρα, δεντροὸ τοῦ διαβόλου, ὅπου ἐκαταδέχτηκες τὸ σῶμα τοῦ Ἰούδα καὶ τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ἐκλερονόμησες ὡς διάβολος...<sup>2)</sup>

Τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰούδα ν' αὐτοκτονήσῃ ὁ λαὸς δὲν ἀπέδωκεν εἰς μεταμέλειαν διὰ τὴν κακὴν του προᾶξιν, ἀλλ' εἰς πονηρίαν, εἰς κακὸν ὑπολογισμόν. Ἦξευρεν ὁ Ἰούδας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀπ' αἰώνων δεδεδεσμευμένους καὶ ἔσπευσε νὰ εὐρεθῇ εἰς τὸν ἄδην πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ.

Μία παράδοσις ἐκ Κατσιδονίου τῆς Σητείας λέγει: «Ὅντεν ἐσταυρώνανε τὸ Χριστό, ἤμαθε ὅλος ὁ κόσμος, πὼς μὲ τὴν ἀνάστασίν του θὰ λειώσουνε τὰ κρίματα ὅλων τῶν ἀποθαμένω. Ὁ Ἰούδας, ἀπού'χε καμωμένη μεγάλη ἁμαρτία, γιατί ἐπρόδωκε τὸ Χριστό, τό'μαθε κ' ἐπῆε κι αὐτὸς νὰ σκοτωθῇ, πρὶ νὰ ἀναστηθῇ ὁ Χριστός, γιὰ νὰ βρεθῇ ἀποθαμένος καὶ ἔτσά νὰ τοῦ χαρισθῇ κι αὐτουνοῦ ἡ ἁμαρτία. Ἐπῆρε λοιπὸς ἓνα σκοινὶ κ' ἐπῆε νὰ κρεμαστῇ, γιὰ νὰ ποθάνη. Μὰ σὲ ὅποιο δεντροὸ κι ἂν ἤθελα κρεμαστῇ, οἱ κλώνοι τοῦ δεντροῦ ἐχαμηλώνανε ὡς τὴ γῆ καὶ ἔτσά δὲν ἐμπόρειε νὰ ποθάνη. Ἐπῆε κ' ἐκρεμάστηκε καὶ σὲ μιὰ μουρνιά ξεροῦ, μὰ κι αὐτὴ ἐχαμήλωσε τσοὶ ξεροὺς κλώνους τση καὶ δὲν τὸν ἤπνιξε. Τελευταῖα ἐπῆε ὅς τὸν ἀζόγυρο κ' ἐκρεμάστηκε, αὐτὸς ὅμως δὲν ἐχαμήλωσε τσοὶ κλώνους του σὰν τ' ἄλλα δεντροὰ κ' ἔτσά ἐπνίγηκε κ' ἐπόθανε. Ἀπὸ τοτεσὰς βρωμεῖ ὁ ἀζόγυρος, γιατί ἐδέχτηκε κ' ἐκρεμάστηκε ἀπάνω ντου ὁ Ἰούδας»<sup>3)</sup>.

Ἐτέρα παράδοσις ἐκ Λευκάδος λέγει: «Ὁ Γιούδας, γνωρίζοντας πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ σχωρεθῇ μὲ τὰ δάκρυα, σὰν πού'εκαμε καὶ ὁ Πέτρος, ἐστοχάστηκε νὰ φουρμισθῇ (σὰν πού'εκρεμάστηκε κιόλα σὲ μιὰ συκιά μονάχος του), γιὰ νὰ βρεθῇ στὴν κόλαση, καὶ ἔτσι μαζὶ μὲ τς ἄλλους νὰ λευτερωθῇ κ' ἐκεῖνος, σύντας ἤθελα κατεβῇ ὁ Χριστὸς στὸν ἄδη. Ἡ συκιά ὅμως ἐλύγισε, καὶ ἔμεινε ἐδεκεῖ μισοκρεμασμένος καὶ δὲν ἐξεψύχησε, παρὰ σύντας ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε»<sup>4)</sup>.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει παλαιότητα προέλευσιν, διότι ἀνευρίσκεται ὄχι μόνον εἰς τὸ προμνημονευθὲν συναξάριον τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ

<sup>1)</sup> Ὁμοίαν παράδοσιν ἐκ Φουρνῆ Μεραμπέλλου βλ. παρὰ Μ. Λιουδάκη, Λαογραφικὰ Κρήτης, τ. Α' Μαντινάδες, ἐν Ἀθήναις (1936) σελ. 330. Πρβλ. καὶ Γ. Σπυριδάκη, Κρητ. παραδόσεις ἐν Ἐπετ. Κρητ. Σπ. Β' 1939 σελ. 138. Περὶ τῆς λέξεως ἀζόγυρας βλ. Σ. Κρίνον ἐν Παρνασσῷ Ε' 1881 σ. 24-27, περὶ δὲ τοῦ φυτοῦ Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογραφίᾳ, τ. Α' σ. 301.

<sup>2)</sup> ΛΑ 1161 Δ' 125 κέ.

<sup>3)</sup> Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Γ. Σπυριδάκη, ἀκούσαντος παρὰ γραίας 93 ἐτῶν.

<sup>4)</sup> Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σ. 103, ἀρ. 183.

᾽Ωριγένει. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ συναξάριον ἀναγινώσκομεν: «ἀπήγξατο, ἵνα προλάβῃ ἐν τῷ ἄδῃ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἱκετεύσας τύχῃ σωτηρίας» καὶ κατωτέρω: «λέγουσι δέ τινες, ὅτι διὰ τοῦτο ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, διὰ νὰ ὑπάγῃ ἡ ψυχὴ του κάτω εἰς τὸν ἄδην καὶ συναντήσῃ ἐκεῖ τὸν Χριστὸν κατερχόμενον νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν . . . »<sup>1)</sup>. Ὁ δὲ ᾽Ωριγένης λέγει, ὅτι ὁ Ἰούδας ἐσπευσε νὰ κάμῃ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ ὅ,τι παρέλειψε νὰ κάμῃ ἐν τῷ παρόντι. Γνωρίζων ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην καὶ ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ πρὸ Αὐτοῦ καὶ μὲ γυμνὴν ψυχὴν νὰ συναντήσῃ Αὐτὸν καὶ ἐκλιπαρήσῃ συγχώρησιν<sup>2)</sup>.

Ἄλλα καὶ ἄλλα στοιχεῖα τῆς λευκαδίας παραδόσεως ἀνευρίσκονται εἰς κείμενον παλαιόν. Εἰς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ 4<sup>ου</sup> βιβλίου τοῦ Παπία παρὰ Θεοφυλάκτῳ παραδίδεται, ὅτι τὸ δένδρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠθέλησεν ὁ Ἰούδας νὰ κρεμασθῆ, ἐκάμφθη καὶ οὕτως ὁ θάνατος δὲν τὸν ἐπρόφθασε· κατόπιν ὅμως ἐβασανίζετο τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν δίψαν, ὥστε ἀπὸ τὴν μεγάλην φλόγῳσιν ἐπρήσθη ὅλος καὶ δὲν ἤμποροῦσε νὰ περάσῃ ἀπὸ ἓνα δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὅμως ἐπερνοῦσεν εὐκόλα μία ἄμαξα. Ἡ κεφαλὴ του μάλιστα εἶχε πρησθῆ τόσον πολὺ, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἰατροὶ δὲν ἤμποροῦσαν ν' ἀνεύρουν τὰ μάτια του. Σκώληκες καὶ δυσωδία ἐξήρχοντο ἀπὸ τὸ σῶμα του καὶ ὑπέφερε φοβερὰ βασανιστήρια, ἕως ὅτου ἀπέθανεν. Ὅλοι ὅμως ἀπέφευγαν τὸ μέρος, ὅπου ἀπέθανεν, καὶ ἐπὶ ἔτη κατόπιν μία δυσσομία ἐξεχύνετο εἰς τὰ πέριξ, ἀνυπόφορος εἰς ὅσους ἐπερνοῦσαν<sup>3)</sup>.

Ἡ παράδοσις αὕτη, ὡς πολλοὶ παρετήρησαν, ἀπέρρευσε ἀπὸ τὴν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ προδότου εἵδησιν, τὴν εὗρισκομένην εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 1, 18. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἰούδας δὲν ἔρριψε τὰ ἀργύρια εἰς τὸν ναόν, οὐδ' ἀπέ-

<sup>1)</sup> Ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἐκκλησ. περιοδ. ἔτ. Ζ' (1935) σελ. 54 στ. 14 - 15. 25 - 28.

<sup>2)</sup> Migne P. G. 13, 1766 κέ.

<sup>3)</sup> Πρβλ. Propylæum ad Acta Sanctorum Novembris. Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanæ . . . opera et studio H. Delehaye, Bruxellis 1902 σελ. 788, 14 κέ.: «Ἰούδας δὲ ὁ προδότης, ὡς φησιν Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ . . . μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν, ὥστε μηδὲ ὀπόθεν ἄμαξα ραδίως διέρχεται ἐκεῖνος δύνασθαι διελθεῖν· ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον αὐτοῦ· τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὥστε αὐτὸν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἰατροῦ διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας. Τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀηδέστερον καὶ μείζον φαίνεσθαι, φέρεσθαι δὲ δι' αὐτοῦ ἐξ ἅπαντος τοῦ σώματος ρέοντα ἰχῶράς τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν μόνων τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ πολλὰς δὲ βασάνους καὶ τιμωρίας ἐν ἰδίῳ φησὶν χωρίῳ τελευτῆσαι καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦδε ἔρημον καὶ ἀοίκητον ἐκεῖνο τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι, ὥστε μὴ δύνασθαι τινα μέχρι τῆς σήμερον ἐκεῖνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ρίνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξοι».



θανεν ἐκούσιον θάνατον, ὡς παραδίδει ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος 27, 5, ἀλλ' «ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας ἐκτίησατο χωρίον καὶ πρηγῆς γενόμενος ἐλάκησε μέσος τ. ἔ. διεροάγη, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ».

Ἄξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐξῆς παράδοσις τῶν χωρικῶν τῆς Πομμερανίας: Ἄφου ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης ἐπρόδωσε τὸν Κύριον, ἐκρεμάσθηκεν εἰς μίαν λυγαριὰν καὶ ἔπεσε κάτω· τὸ σῶμα του τότε ἔσκασε καὶ τὰ ἐντόσθια ἐξεχύθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἄπὸ τότε ἡ λυγαριὰ σπανίως φθάνει τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ κλαδιά της λυγοῦν καὶ γέρονουν πρὸς τὴν γῆν. Καὶ ὅπως ὁ Ἰούδας, ἔτσι καὶ αὐτὴ χύνει τὰ ἐντόσθιά της καὶ δι' αὐτὸ ὅλες οἱ λυγαριές, ἅμα γηράσουν, κουφίζουν. Κατὰ παλαιὰν δὲ πολωνικὴν πρόληψιν οἱ γέρικες ἰτιές εἶναι κατοικίαι διαβόλων καὶ κανένας δὲν τολμᾷ νὰ τὰς ἐγγίση<sup>1)</sup>).

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε φυσικὸν ἀντικείμενον, πὺ ἀποπνέει δυσσομίαν, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν λαὸν ὡς μολυσμένον ἐξ ἐπαφῆς τοῦ Ἰούδα μὲ αὐτό.

Σχετικὴ μὲ τὴν δοξασίαν αὐτὴν εἶναι ἡ ἐξῆς παράδοσις ἐκ Δυτικῆς Μακεδονίας: «Στὴν Κατροάντισα τῆς Μακεδονίας, ὡς μιὰ ὥρα ἀπὸ τὸ χωριό, εἶναι μιὰ βρούση, πὺ τὴ λένε τὸ νερὸ τοῦ Γιούδα. Ἐὸ νερὸ τῆς βρούσης αὐτῆς εἶναι ὑπόπικρο καὶ ὑφάλμυρο, ἐπίσης δὲ τὰ λιθάρια ἐκεῖ γύρω εἶναι μαυρισμένα.

Γιὰ τὸ παράξενο αὐτὸ νερὸ οἱ χωρικοὶ διηγοῦνται τὸν ἐξῆς μῦθο:

Ἄταν σταυρώθηκε ὁ Χριστός, ὁ Ἰούδας μετανόησε καὶ πῆγε νὰ κρεμαστῆ. Μὰ ὁ θάνατος δὲν ἤθελε νὰ τὸν πλησιάσῃ, ὁ Χάρος δὲν ἤθελε νὰ τὸν πάρῃ τέτοιος πὺ ἦταν κ' ὕστερα ἀπ' τὸ κακὸ πὺ ἔκανε. Τὸν κυνηγοῦσε παντοῦ τὸ ἀνάθεμα καὶ ἡ κατάρρα καὶ πουθενὰ δὲν ἤμποροῦσε νὰ σταθῆ. Δρόμο ἔπαιρνε, δρόμο ἄφινε, βουνὰ περνοῦσε, χῶρες, ποταμοὺς καὶ θύλασσεσ, πάντα περπατῶντας, πάντα συφοριασμένος καὶ καχορίζικος! . . . .

Διψοῦσε, καίονταν ὁ λαιμός του, ἐστέγνωνε τὸ στόμα του, λαχτάριζε γιὰ νερό, ἀλλὰ καμιὰ βρούση καὶ καμιὰ πηγὴ δὲν τοῦ ἔδινε οὔτε σταλαγματιὰ. Ἄπου ἔσχυβε νὰ πιῆ, τὸ νερὸ χάνονταν στὴ γῆ σὰν ζωντανὸ κι ὁ τόπος ξεραίνονταν.

Ἄν ζύγωνε σὲ καμιὰ λίμνη, ἡ λίμνη ἔβραζε, γίνονταν ἀχνὸς καὶ ἔξατμίζονταν. Ἄν ἔσχυβε σὲ ποτάμια γιὰ νὰ πιῆ, τὸ νερὸ γύριζε πρὸς τὰ πίσω σὰν κοπάδι ἀπὸ γίδια πὺ τὰ κυνηγοῦν.

Γονάτισε τότε ὁ Ἰούδας καὶ παρακάλεσε τὴν Παναγία νὰ τὸν λυπηθῆ καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ πιῆ νερὸ σὲ καμιὰ βρούση ἢ σὲ βουνοῦ πηγὴ. Καὶ ἡ Παναγία τὸν εὐσπλαγχνίσθηκε. Ἄκουσε τότε μιὰ φωνὴ νὰ τοῦ λέῃ, νὰ σταθῆ στὴν πρώτη βρούση πὺ θ' ἀπαντήσῃ κ' ἐκεῖ νὰ σκύψῃ καὶ νὰ πιῆ.

<sup>1)</sup> O. Dähnhardt, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 240.

Ἡ βρύση αὐτὴ ἦταν ἡ βρύση πὺ εἶναι μιὰ ὥρα ἔξω ἀπὸ τὴν Κατράνιτσα.

Μόλις ὅμως ὁ Ἰούδας πλησίασε κ' ἔσκυψε νὰ πιῇ νερὸ καὶ μόλις ἡ βρύση αἰσθάνθηκε νὰ τὴν ἀγγίζουσαν τὰ χεῖλη τοῦ προδότη τοῦ Χριστοῦ, φαρμακώθηκε ὡς τὰ ἔγκατά της! Καὶ δρόσισε τὸν Ἰσκαριώτη, ἀλλὰ ἀπὸ τότε τὸ νερὸ της ἔγινε πικρὸ καὶ ἄλμυρό, σὰν τὰ δάκρυα, καὶ οὔτε ἄνθρωπος οὔτε ζῷο. οὔτε πουλὶ πετούμενο πίνει πιά νερὸ ἀπὸ αὐτήν.

Μιὰ φορὰ μόνο τὸν χρόνο γλυκαίνουν τὰ νερά της, τὴ νύχτα πὺ γίνεται ἡ Ἀνάστασις. Αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ Ἰούδας, πὺ γυρίζει σὰν ἄδικη κατάρα στὸν κόσμο, καὶ παραφυλάει τὴ νύχτα τῆς Λαμπρῆς κοντὰ στὴ βρύση, κι ὅταν χτυπήσουν οἱ καμπάνες γιὰ τὴν Ἀνάστασι, σκύβει καὶ πίνει καὶ σβήνει τὴ δίψα του, δίψα ὀλόκληρης χρονιάς!

Λένε ἀκόμα, πὺς ὅποιος πιῇ ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ τὴν ὥρα πὺ γλυκαίνει, θὰ ζήσει ἄλλα 33 χρόνια ἀπὸ ὅσα τοῦ ἔχει γραφτὰ ἡ μοῖρα του νὰ ζήσει. Μὰ κανένας δὲν τολμάει νὰ πάη μεσάνυχτα στὴ βρύση, γιὰτὶ ξέρει ὅτι ἐκεῖ παραφυλάει ὁ Ἰούδας διψασμένος καὶ τρομερός! . . . » <sup>1)</sup>.

Ὅπως εἶδομεν, ἡ δοξασία περὶ δίψης βασανιστικῆς τοῦ Ἰούδα εὑρίσκεται καὶ εἰς τὸ προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Παπία. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἐφαντάσθηκεν, ὅτι ὁ Ἰούδας δὲν ἀπέλαυσε τὴν ἡσυχίαν τοῦ τάφου, ἀλλὰ πλανᾶται καὶ θὰ πλανᾶται ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου <sup>2)</sup>.

Κατὰ τὴν πίστιν τῶν χωρικῶν τῆς Λωρίδος «τὸ ἀστραπόβολο κυνηγᾷ τὸν Ἰούδα» καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰούδας συχνάζει στὰ ἔλατα, ἐκεῖ πέφτει καὶ ἡ ἀστραπή. «Καὶ στὰ σκυλιὰ πιρχουράει (= παραχωράει) πολὺ ὁ Ἰούδας, πὺ πᾶνε νὰ φυλαχτοῦνε κάτω ἀπὸ τὰ ἔλατα» <sup>3)</sup>.

Κατ' ἄλλην δοξασίαν ὁ ἄνθρωπος, πὺ διακρίνεται εἰς τὸ φεγγάρι, δὲν εἶναι ὁ Κάϊν, ὅπως πολλοὶ νομίζουν, πὺ εἶναι καταδικασμένος νὰ βάζη τὰ κόκκαλα τοῦ ἀδελφοῦ του σ' ἓνα τρύπιο καλάθι <sup>4)</sup>, ἀλλὰ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, πὺ παλεύγει μ' ἓνα θεριό <sup>5)</sup>.

Τέλος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα ἀπέβη δηλωτικὸν πάσης προδοσίας καὶ κακίας

<sup>1)</sup> Περιοδικὸν «Μπουκέτο» 29 Αὐγούστου 1929 ἀρ. 282 σελ. 997.

<sup>2)</sup> Πρὸβλ. τὴν φράσιν: σὰν τὸν Ἰούδα ἀχάριστος, ζωντανοκολασμένος (ΛΑ 798 σ. 1034, Κεφαλληνία). Περὶ ὁμοίας τιμωρίας τοῦ ὑπηρέτου, τοῦ ραπίσαντος τὸν Χριστόν, τοῦ Κουτεντέ ἢ Κουντητῆ ἢ Φῶτο Ντὲ βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σ. 103 κέ. ἀρ. 184-187, Β' σ. 787-790. Κατὰ τὸν Δημοσθένη Χαβιαρᾶν «μερικοὶ (Συμαῖοι) λέν πὺς ὁ Κουτεντέ εἶναι ὁ Ἰούδας κ' ἔχει κατάραν ὅλον νὰ γυρίτζη γδυμνὸς καὶ νὰ μὴν πεθαίνη» (Πολίτου, Παραδ. Β' σ. 788).

<sup>3)</sup> Κατ' ἀνακοίνωσιν Δ. Λουκοπούλου (ΛΑ ἀρ. 867 σ. 390).

<sup>4)</sup> Βλ. Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις Α' σ. 130 ἀρ. 234.

<sup>5)</sup> Πρὸβλ. Ο. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. σ. 242.



καὶ πολλαχοῦ ἐταυτίσθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου. Οὕτω δι' ἓνα κακὸν μέλος οἰκογενείας λέγεται: «Σὲ δώδεκα ἀποστόλους ἦταν κ' ἓνας Ἰούδας», ἓνα δὲ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ διαβόλου εἰς τὴν Κυνουρίαν, τὴν Ἡπειρον, τὸν Πόντον εἶναι «ὁ Γιούδας», ὁ «Σκαριώτης»<sup>1)</sup>.

Δι' αὐτὸ ὡς πνεῦμα κακὸν ὁ Ἰούδας πρέπει νὰ καῖ, νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ πραγματικῶς εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Μεγ. Παρασκευὴν ἢ κατ'



Φωτογραφία ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα, ληφθεῖσα ὑπὸ τῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου Μπαρμπάριου ἐκ τῆς σιδηροδρομικῆς ἀμάξης τὸ Πάσχα τοῦ 1939 εἰς τὸ χωρίον Ἄνω Γατζέα παρὰ τὰς Μηλέας τοῦ Βόλου. Ἐπὶ τῆς σανίδος ἡ ἐπιγραφή: ΡΙΨΑΣ ΤΑ ΑΡΓΥΡΙΑ ΕΝ Τῷ ΝΑῶ ΛΠΗΓΕΑΤΟ.

αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἢ καὶ τὴν ἐπομένην ἀνάπτονται πυραὶ (φανοί, ὄφανοί, ὄρφανοί, ἀρφανοί κ. τ. τ.) καὶ παραδίδεται εἰς τὰς φλόγας τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα<sup>2)</sup>. Ἄλλ' ὅπως ὁ διάβολος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ μας ἔγινε πρόσω-

<sup>1)</sup> Ὁ ἀριθμὸς 13 λέγεται καὶ «πόντος τοῦ Ἰούδα». «Ὁ Χριστὸς καὶ οἱ μαθηταὶ του ἦσαν ἐν ὄλῳ 13 καὶ ἀκριβῶς ὁ 13ος, ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ἐπροκάλεσε διὰ τῆς προδοσίας του τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ. Δι' αὐτὸ δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λαὸς ἐσυνήθισε περιφραστικῶς ν' ἀποκαλῆ τὸ 13 «πόντος τοῦ Ἰούδα» (Δ. Καμπούρογλου ἐν «Ἐστία» 13 Ἰαν. 1933). Ὁμοίως «λιβάνι τοῦ Γιούδα» λέγεται εἰς τὴν Ζάκυνθον ὁ καπνός. Τὴν σχετικὴν διήγησιν βλ. ἐν Πνευματικῇ Ζωῇ, Β' (1938) ἀρ. 16 σελ. 6. Ὁμοίως ἀντιλήψεις τῶν Ρώσων καὶ Λιθουανῶν περὶ τοῦ καπνοῦ ὡς φυτρώσαντος ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ ἀποθανόντος Ἰούδα βλ. παρὰ *Dähnhardt*, ἐνθ' ἀν. σ. 241 κέ. Ἡ 1 Ἀπριλίου λογιζομένη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὡς ἀποφράς ἡμέρα ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος τοῦ Ἰούδα (*E. Stemplinger*, *Antiker Aberglaube* 1922, σ. 115).

<sup>2)</sup> Περὶ τῆς ἀρχικῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων βλ. *J. G. Frazer*, *The Golden Bough*<sup>3</sup> VII, 1 σ. 120 κέ. 129, 139 κέ. περὶ ἐμβολῆς δ' εἰς τὴν πυρὰν ὁμοιώματος δαίμονος

πον κωμικόν, τὸ ὅποιον καὶ πολλαχῶς σατυρίζεται, οὕτω καὶ ὁ Ἰούδας. Εἰς τὰ Σελλιά τῆς Κρήτης παρὰ τὸ Ρέθυμνον τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα «κάνουνε τὸν ὄφρα καὶ ἀπάνω σταίνουνε τὸν Ἰούδα· τότε ντύνουνε μὲ παλιόρουχα καὶ τοῦ κρεμοῦνε στὴ χέρα ἓνα σακκουλάκι μὲ τριάντα χοχλιδόκουπες μέσα, δηλαδή τριάντα τσέφλια ἀπὸ σαλιαγκοὺς ἄδεια· εἶναι τὰ τριάκοντα ἀργύρια, ἀπὸ πῆρενε καὶ πρόδωκεν τὸ Χριστό»<sup>1)</sup>. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἱκανοποιοῦνται μὲ τὸ καύσιμον τοῦ ὁμοιώματός του, αἱ γυναῖκες τῶν Καρδαμύλων τῆς Χίου λέγουν: «Ἔ! καὶ νὰ ἴταν ἀληθινός!»<sup>2)</sup>, ἐνῶ οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κορωνάιοι, οἱ Θηβαῖοι, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι, κάμνουν τὸν Ἰούδα ἀληθινὸν πυροτέχνημα.

Οὕτως αἱ ὀλίγαι καὶ ἀσαφεῖς εἰδήσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς περὶ τοῦ Ἰούδα βαθμηδὸν ἀπεσαφηνίσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ ποικίλων ἀποκρύφων καὶ δημοδῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι διεδόθησαν εὐρύτητα ὄχι μόνον εἰς τὸν ἰδικὸν μας λαόν, ἀλλὰ διὰ μεταφράσεων καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαούς. Ἄλλ' ὅπως κάθε τι ποὺ περιέρχεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐταὶ διηγήσεις ὑπέστησαν τροποποιήσεις σύμφωνα μὲ τὸ μυθοπλαστικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέκτησαν σαφήνειαν καὶ ἐνάργειαν, ἥ ὅποια χαρακτηρίζει ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ.

*Ἐπερατώθη τὴν 18 Ἰουνίου 1943.*

ἢ ἀνθρώπου αὐτ. VII, 2 σ. 21 κέ. καὶ *H. Freudenthal*, *Das Feuer*, Berlin 1931 σ. 126. 264. 274 κέ. 318.

<sup>1)</sup> Κατ' ἀνακοίνωσιν *Γ. Κουρμούλη*. Περὶ περιφορὰν τοῦ Ἰούδα καὶ καῦσιν ἐν Μαδύτῳ ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Γ' 1936 σ.114, καὶ ΛΑ ἀρ. 185, σ. 195 καὶ ἀρ. 294, σ. 16. Εἰς τὴν περιφέρειαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀν. Θράκης «τὰ παιδιὰ κατεσκεύαζαν τὸν Ὀβριγιὸ ἀπὸ τσάτζαλα (= κουρέλια) παραγεμισμένα μὲ ἄχυρα καὶ τὸν περιέφεραν ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, γιὰ νὰ κατσβελέψ' (= ζητιανέψη) προσανάμματα, μὲ τὰ ὅποια νὰ τὸν καύσουν τὴν νύκτα τῆς Μεγ. Παρασκευῆς κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου (Κ. Χουρμουζιάδου, *Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησ. περιφέρειαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Ζ. 1940 - 41. σ. 86*). Ὁμοίως εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου «ἀνήμερα τὴ Λαμπρὴ γυρίζουν τὸν Ὀβραῖο: γεμίζουν ἓναν Ὀβραῖο μ' ἄχυρα, τοῦ βάνου μπροστὰ πανέργια κριμασμένα μὲ παλιοχτένια, παλιομπουκάλια, πατσαβοῦρις κὶ λένι, Ὀβριγιὸς μὲ τὰ πανέργια τὸν παγαίνουν ἀπὰ στὴ Μπαναγιά, τὸν βάνου σὶ μιὰ γουριά, τὸν βάνου κ' ἓναν τζιγάρου στοὺ στόμα τ' κὶ τοὺν ντουφεκοῦν ὕστισα τὸν βάνου καὶ φουτιά». Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου τὴν Μεγ. Παρασκευὴν «καίγανε τ' Ὀβριοῦ τὰ γένεια» (Δ. Λουκάτος, 1940, ΛΑ ἀρ. 1446 Α σελ. 66 καὶ 333). Περὶ τῶν ἐθιζομένων κατὰ τὴν καῦσιν τοῦ Ἰούδα ἐν Κορώνῃ, Ἀρκαδία, Σύρω, Σιγῇ Βιθυνίας, Σινώπῃ βλ. ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σελ. 108, ἀρ. 767, ἀρ. 1378 Γ' σελ. 121, ἀρ. 1132 σελ. 85, ἀρ. 1141 σελ. 141. Περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου ἐν Κύπρῳ βλ. παρὰ *Magda Ohnefalsch - Richter*, *Griech. Sitten und Gebräuche auf Cypern*, Berlin 1913, σ. 92 κέ. πίν. 26 - 27, εἰδήσεις δὲ περὶ τῶν τελουμένων ἀλλαγῶν παρὰ *Μαρίας Ἰωαννίδου* ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. 13 σ. 104 λ. Ἰούδας. Γενικῶς περὶ καύσεως τοῦ Ἰούδα βλ. *Archer Taylor*, *The burning of Judas ἐν Washington University Studies XI (Humanistic Series N° 1)*. Ἄλλα τινὰ ἔργα, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς παρούσης πραγματείας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω ἔνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυσχερειῶν.

<sup>2)</sup> ΛΑ ἀρ. 692.



## ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ἐκ τῆς « Περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου » διηγήσεως, ἐκδιδόμενον ἐκ τοῦ χειρογράφου 260 τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁθωνος καὶ τοῦ χειρογράφου 15 τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ὑπὸ Γ. Α. Μέγα\*.

... Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, ἴδωμεν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰούδα, ὅτι μαρὰ ὑπῆρχε μετὰ πάσης πονηρίας, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐν τῷ ρηΨαλμῷ, ὅτι «κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἁμαρτωλὸν καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ γεννηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοὶ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα καὶ ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεὶς καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον» καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ. Ἄλλ', ὦ φίλοι, καὶ τῆς ἱστορίας ἀκούσωμεν. Φησὶ τις τῶν σοφῶν, ὅτι ὁ παράνομος Ἰούδας ἐκ τῆς χώρας τῆς Ἰσκάρας ὑπῆρχεν, ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἰουδαίων ὑπῆρχε δὲ αὐτῷ πατὴρ ὀνόματι 5 Ροβέλ. Οὗτος τοίνυν ὁ Ροβέλ εἶχε γυναῖκα καὶ ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν ἐνύπνιον ἐνυπνιάσθη φοβερὸν καὶ ἔκθαμβος γενομένη, μετὰ φόβου πολλοῦ ἤρξατο βοῶσα μεγάλως. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς πρὸς αὐτὴν ἔφη τί σοι γέγονεν, ὦ γύναι, καὶ ἀδημονεῖς; Ἡ δὲ ἔφη ἐνύπνιον ἐνυπνιάσθη φοβερὸν καὶ ὅτι, ἐὰν συλλάβω καὶ τέκω ἄρσεν, τὸ τοιοῦτον παιδίον ἔσται κατάλυσις τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς 10 ἐπειμήσεν αὐτήν, ὅτι τοῖς ἐνυπνίοις ἐνεπιστεύθη. Καὶ δὴ συνέλαβεν ἡ γυνὴ τῇ αὐτῇ νυκτὶ καὶ εἰς τὸν καιρὸν αὐτῆς ἐγέννησε παιδίον ἄρσεν ἠβουλήθη δὲ ἡ γυνὴ ἀπολέσαι αὐτό, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, καὶ κρυφῶς τοῦ ἑαυτῆς ἀνδρὸς ποιήσασα θήβην καὶ ἔβαλεν αὐτὸ ἐν τῇ θήβῃ καὶ ρίπτει ἐν τῇ θαλάσῃ.

\* Τὸ πρῶτον τῶν χειρογράφων τούτων, οὗτινος τὸ ἀντίγραφον ὀφείλω εἰς τὴν ἐξαίρετον προθυμίαν τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς, ἀρχιμανδρίτου Γαβριήλ, δηλῶ διὰ Δ, τὸ δεύτερον, οὗτινος διὰ τὰ πολλὰ σφάλματα τῆς ἐκδόσεως Παρθενίου Κιρμίτη ἔλαβον ἀκριβὲς ἀντίγραφον διὰ τοῦ καθηγητοῦ Κυριάκου Χατζηϊωάννου, σημειῶ διὰ Κ. Ἐν τῷ ὑπομνήματι δηλοῦνται μόνον γραφαὶ διάφοροι ἐκείνων, ἃς εἰσήγαγον εἰς τὸ κείμενον, παραλειπομένων τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων τῶν χειρογράφων.

1 ἀλεῖδοκαὶ Κ	μικρὰ Κ	3 τὸ Κ παραλείπει τὸ ὅτι	7 τὸ Κ παραλείπει
τὸ ὦ φίλοι	8 φιλοσόφων Κ	9 ἰσκάρας Κ	10 τὴν λ. ἐνύπνιον παραλείπει τὸ Κ
12 μετὰ τὸ αὐτῆς τὸ Κ προσθέτει: ὁ Ροβέλ	14 ἄρσεν Δ	15 τὴν λ. ἡ γυνὴ παραλείπει τὸ Κ	
16 αὐτῇ τῇ νυκτὶ Δ	ἠβουλήθη δὲ Κ: καὶ ἠβουλήθη Δ	17 αὐτὸν Κ	
17-18 τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Κ	18 ποιῆσα Κ	καὶ — θήβην ] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Κ	

Ἦν δὲ πέρα τῆς Ἰσκάρας νησίον μικρόν, ἐν ᾧ κατώκουν ἄνθρωποι κτηνοτρόφοι ἤλθε δὲ ἡ θήβη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὑπὸ τῶν κυμάτων. Λαβόντες δὲ ταύτην εὖρον παιδίον ἔσωθεν ἄρσεν. Ἐθήλαζον οὖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ γάλακτος τῶν ζώων καὶ ὠνόμασαν αὐτὸ Ἰούδαν, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων νομίζοντες εἶναι. Ἀπογαλακτισθέντος οὖν ἤγαγον αὐτὸ εἰς τὴν Ἰσκάραν διὰ τὸ στενωπὸν τοῦ τόπου καὶ τὸ τῆς θαλάσσης περιήλθον, λέγοντες τίς αὐτὸ ἄρη τοῦ ἀναθρέψαι. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ροβέλ, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔλαβεν αὐτό, μὴ γνώσκων, ὅτι υἱὸς αὐτοῦ ὑπάρχει ἦν γὰρ πάνυ ὠραῖος. Ἡ οὖν μήτηρ αὐτοῦ ἠγάπα αὐτόν, ἐνθυμουμένη τοῦ βρέφους, ὃ ἔρριψεν ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ δὴ συνέλαβε καὶ ἔτεκε καὶ ἄλλον υἱὸν καὶ ἀνέθρεφεν αὐτὰ ὁμοθυμαδόν. Ὁ γοῦν Ἰούδας πονηρὸς ὢν ἔτυπτε τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, ὥστε πολλάκις ἡ μήτηρ αὐτόν ἐδίδασκε λέγων· παῦσαι, ᾧ τέκνον, μὴ τύπτε αὐτόν, ὅτι ἀδελφός σου τυγχάνει καὶ ὅσα ἔχομεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πατήρ σου τῶν δύο εἰσίν. Ὁ γοῦν πονηρὸς βλαστὸς διὰ τὴν τῶν χρημάτων ἀγάπην, φθόνῳ τηκόμενος, ἠβουλήθη ἀποκτεῖναι τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν ἐλθόντες ἀμφότεροι οἱ παῖδες εἰς τόπον τινά, ἀνέστη ὁ Ἰούδας καὶ ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μετὰ λίθου ἐπὶ τοῦ κροτάφου καὶ ἀπέθανεν, αὐτὸς δὲ ἀπεδήμησεν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὁ γοῦν αὐτοῦ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ ἔκλαιον ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν τέκνων. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰούδας ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀγαπῶν δὲ τὴν φιλαργυρίαν γίνεται γνώριμος Ἡρώδῃ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰουδαίων. Βλέπων δὲ ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἄνδρα δυνατὸν καὶ ὠραῖον, ποιεῖ αὐτόν ἐξοδιαστὴν αὐτοῦ, τοῦ πιπράσκειν καὶ ἀγοράζειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν. Μετὰ πολὺν δὲ χρόνον γίνεται ἐπανάστασις σκανδάλων ἐν τῇ χώρᾳ Ἰσκάρα καὶ λαβὼν ὁ Ροβέλ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἔρχεται ἐν Ἱερουσαλήμ. Πλούσιος δὲ ὢν ἠγόρασεν οἴκους ὠραίους πλησίον τοῦ Ἡρώδου, παραδείσους ἔχοντας καὶ δένδρα ἔσωθεν. Ὁ γὰρ Ἰούδας ἐκ τοῦ πολλοῦ χρόνου οὐκ ἐγίνωσκε τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ ἐκεῖνον. Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν προκύψας ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς θυρίδος ἔβλεπε τὸν παράδεισον τοῦ Ροβέλ, ἐστὼς καὶ ὁ Ἰούδας μετ' αὐτοῦ, λέγει δὲ πρὸς τὸν βασιλέα· βούλει, ᾧ δέσποτα, τί ἐκ τῶν ἀνθέων τῶν δένδρων τούτων, ὅπως κατέλθω καὶ λάβω τι ἐξ αὐτῶν; Ὁ δὲ εἶπε, πορεύου. Κατελθὼν δὲ διὰ τῆς θυ-

1 ἦν Δ: ὢν Κ πέρας Δ ἰσκάρας Κ 2 τὸ Κ πρὸ τῆς λ. ἡ θήβη ἔχει καὶ  
4 αὐτόν Κ 5 αὐτόν Κ ἰσκάραν Κ 6 ἄραι Δ ἀνεθρέψαι Κ  
7 ὅτι — ὑπάρχει ] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Δ 8 ἦν γὰρ Δ καὶ ἦν Κ: αὐτὸ Κ  
τὸ βρέφος Δ 9 ὃ Δ: οὗ Κ δὴ Δ: ἰδοὺ Κ τὸ τρίτον καὶ παραλείπεται ἐν Κ  
10 οὖν Δ 12 τύπτεις Δ 13 βλαστὸς Δ: Ἰούδας Κ 15 ἀμφότερα τὰ παιδιά Κ  
19 τῷ Ἡρ. Δ 20 αὐτοῦ ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Κ 21 τὰ πρὸς τὴν χρείαν Κ: ὅσα ποιεῖ  
χρεία τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ Δ 22 ἐν τῇ ἰσκάρα Κ 23 αὐτοῦ ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ  
24 παραδείσους Δ: περιβόλια Κ 25 καὶ Κ: ἡ Δ 29 τί ἐξ αὐτῶν Κ: αὐτὰ Δ  
ὁ δὲ — πορεύου ] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Κ



ρίδος ἔλαβεν ἄνθη καὶ ἐκ τῶν καρπῶν ὅσα ἤθελε. Βουλόμενος δὲ ἐξελθεῖν ἔξω, συνήντησεν αὐτῷ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ὁ Ροβέλ, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· ἵνα τί, ὦ νεανία, πῶς ἐτόλμησας εἰσιέναι εἰς τὸν ἐμὸν παράδεισον, μὴ ὄντος μου ὧδε; μᾶλλον δὲ καὶ καρποὺς λαβεῖν; Αὐτὸς δὲ θρασὺς καὶ ὤμνος ὢν ἀντίστη κατὰ τοῦ

5 Ροβέλ καὶ βλέψας ὧδε κάκεισε, μηδενὸς ὄντος ἐκεῖσε, ἀπέκτεινε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα μετὰ λίθου, ὥσπερ καὶ τὸν ἀδελφόν, μηδενὸς γινώσκοντος, καὶ φέρει τοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἄνθη τῷ βασιλεῖ καὶ ἀναγγέλλει αὐτῷ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέλ. Ἀκούσας ὁ Ἡρώδης ἐλυπήθη· σιωπᾷ τὸν λόγον, θάπτουσι τὸν Ροβέλ. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Ἰούδαν· βούλομαι τὴν τοιαύτην χήραν, ἵνα

10 λάβῃς γυναῖκα καὶ κληρονόμος γένη τῆς αὐτῆς κληρονομίας. Ἀποστείλας δὲ Ἡρώδης προφασιστικῶς πρὸς αὐτὴν λέγει· ἢ ἐμὴ βασιλεία βούλεται συζευχθῆναί σε ἐτέρῳ ἀνδρὶ ἢ τὸν πλοῦτόν σου ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἐμὴν βασιλείαν. Ἀκούσασα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς λόγους τούτους πείθεται ἄνδρα λαβεῖν, ἵνα μὴ ὁ πλοῦτος αὐτῆς εἰς ἀφανισμόν ἔλθῃ. Ἐλαβε δὲ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἄνδρα, τουτέστι τὸν Ἰούδαν μὴ γινώσκουσα, ὅτι υἱὸς αὐτῆς ἦν καὶ ἔτεκεν υἱοὺς μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπορεύοντο ὁμοθυμαδὸν χρόνους ἱκανούς.

Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν εἰς ἑαυτὴν ἐλθοῦσα ἡ γυνὴ καὶ ἐνθυμουμένη ὅσα ἔπαθε περὶ τῶν παίδων καὶ περὶ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὸν πικρὸν θάνατον, ἔκλαιε γοερῶς κοπτομένη καὶ ὅτι ἄνδρα ἔλαβεν ἕτερον μὴ βουλομένη. Ἴδου καὶ ὁ Ἰούδας, ὡς εἶπομεν, ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλθὼν ἐπηρώτα αὐτήν, τίς ἐστὶν ὁ θρῆνος καὶ ὁ κοπειτὸς αὐτῆς· ἀναγκαζομένης δὲ αὐτῆς, ἤρξατο ἡ γυνὴ διηγουμένη καταλεπτῶς τὰ συμβάντα αὐτῇ κακά, καὶ ὅτι υἱὸν ἔρριψεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· ἦσαν γὰρ λέγοντες οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες τῷ Ἰούδα, ὅτι ἐκ τῆς θαλάσσης αὐτὸν ἀνήγαγον· καὶ πάλιν τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ροβέλ. Ἀκούσας δὲ ταῦτα

20 πάντα ὁ Ἰούδας λέγει πρὸς αὐτήν· ἐγὼ εἰμι ὁ υἱὸς σου, ὃν ἔρριψας ἐν τῇ θαλάσσει καὶ ἐγὼ ἀπέκτεινα καὶ τὸν ἐμὸν ἀδελφόν καὶ τὸν πατέρα μου τὸν Ροβέλ

1 ἄνθη καὶ ἐκ τῶν Δ: ἐκ τῶν δένδρων K      βουλόμενος δὲ ἐ. Δ: ἐξερχόμενος δὲ K  
 4 μᾶλλον — λαβεῖν;] ἔλλείπουσιν ἐκ τοῦ K      5 βλέπων Δ      μηδενὸς ὄντος ἐκεῖσε] ἔλλείπουσιν ἐκ τοῦ K      6 μετὰ τὴν λ. γινώσκοντος τὸ K ἔχει: ἐκεῖσε      7 καὶ τὰ ἄνθη] ἔλλείπουσιν ἐκ τοῦ K      8 ὁ Ἡρ.] ἔλλείπει ἐκ τοῦ Δ      9 μετὰ τὴν λ. βούλομαι τὸ Δ ἔχει ὅτι      10 μετὰ τὴν λ. λάβῃς τὸ K ἔχει αὐτήν      γένῃς K      ὁ Ἡρώδης K  
 11 προφασιστικῶς] ἔλλείπει ἐκ τοῦ K      σε] ἔλλείπει ἐκ τοῦ K      12 σου Δ: σει K  
 14 τουτέστι Δ: ἤγουν K      15 ὅτι — ἦν] ἔλλείπουσιν ἐκ τοῦ Δ      18 μετὰ τὴν λ. θάνατον τὸ K ἔχει αὐτοῦ      19 ὅτι Δ: πῶς K      βουλομένης K      20 ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὡς εἶπομεν, Ἰούδας Δ      ἐλθὼν] ἔλλείπει ἐκ τοῦ Δ      21 καταλεπτὸν Δ      22 αὐτῆς K  
 καὶ] ἔλλείπει ἐκ τοῦ K      ἦσαν Δ: ἦν K      23 τοῦ Ἰούδα K      24 αὐτοῦ] ἔλλείπει ἐκ τοῦ K      26 τὸ δεύτερον καὶ ἔλλείπει ἐκ τοῦ Δ

καὶ ἐγὼ ἐποίησα ταῦτα πάντα. Ἐκούσασα δὲ ἡ γυνή, ὅτι υἱὸς αὐτῆς ὑπάρχει, ἠβουλήθη θανάτῳ πικρῷ ἀποθανεῖν, βοῶσα καὶ λέγουσα· οὐαὶ μοι τῇ ἀθλίᾳ! ποῦ κρυβήσομαι; ποῦ φύγω τὴν ἀπειλήν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ; οὐκέτι λοιπὸν μεθ' ὁμῶν δύναμαι εἶναι τοῦ λοιποῦ. Ἐκούσας δὲ ὁ Ἰούδας τὰ κακά, ἅπερ προε-

5 ξένησεν ἡ ἐπιθυμία τῆς φιλαργυρίας καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς ἰατρὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὑπάρχει ἐν Ἱερουσαλήμ, καλῶν ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, ἐπορεύθη ἐν ἐξομολογήσει καὶ ὁ Χριστὸς ὡς εὐσπλαγχνὸς ἐποίησεν αὐτὸν μαθητὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐνόσει τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος, δίδωσιν αὐτῷ τὸ γλωσσόκομον καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν τούτέστι τὰ προσφερόμενα διὰ τῆς ἐλεημοσύ-

10 νης δηνάρια καὶ ἀνάλωσιν τῶν βρωμάτων τῶν ἀποστόλων, αὐτὸς δὲ ἔκλεπτεν αὐτὰ καὶ ἀπέστελλε τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ τοῖς παισὶ. Βλέπετε, ἀρχαῖον κακὸν καὶ πεπαλαιωμένη ἁμαρτία νέον ἀγαθὸν οὐ γίνεται. Ἴδετε τοῦ προφήτου Δαβὶδ τὸν λόγον πῶς ἐπληρώθη, τὸ ὅτι «γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοὶ καὶ ἡ γυνή αὐτοῦ χήρα, καὶ ἀναμνησθεῖ ἡ ἀνομία καὶ ἡ ἁμαρτία τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μη-

15 τρός;» Οὐκ ἀνεμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος; Μετενόησεν, ἐγένετο ἀπόστολος, θαύματα εἰργάσατο καὶ πάλιν ἡ φιλαργυρία προδότιν τοῦ Σωτῆρος εἰργάσατο. Ὅντως παλαιὸν κακὸν μόλις καὶ σπανίως νέον καλὸν γενήσεται . . .

2 μου K      3 πῶς φύγω K      4 δύν. εἶναι Δ: εἶμαι K      5 ἡ — φιλαργυρίας K: ἡ  
 φιλαργυρία αὐτοῦ Δ      7 ἐν ἐξ. Δ: καὶ ἐξομολογήθη K      Χριστὸς ὡς] ἔλλείπει ἐκ τοῦ  
 K      8 αὐτοῦ] ἔλλείπει ἐκ τοῦ K      δίδει K      10 ἀνάλωσις τῶν χρημάτων K  
 11 ἀπέστειλε τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παιδῶν K      13 τὸ K παραλείπει τὸ ὅτι  
 14 ἀναμνησθεῖ] ἔλλείπει ἐκ τοῦ Δ      15 ἐμνήσθη K      ἐμετανόησε K      16-17 ὄν-  
 τως — γενήσεται] ἔλλείπουσιν ἐκ τοῦ K.



# ΔΙΚΑΙΑ Ἡ ΔΙΚΙΑ ΚΟΥΠΑ

ΥΠΟ

Κ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ

Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Τῷ 1906 ἐδημοσίευσά εἰς τὸ τότε ἐκδιδόμενον *Δελτίον τῆς Φυσιολογικῆς Ἑταιρείας*, ἔτ. Α' σελ. 56 ἐφ., ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Πνικτὸς σίφων ἢ πνικτὸς διαβήτης*».

Ἐν αὐτῷ εἰσαγωγικῶς περιγράφω τὸ εἰς τὰ πειραματικὰ μαθήματα τῆς Φυσικῆς ἐπιδεικνύμενον «*ἀγγεῖον τοῦ Ταντάλου*», ὡς μίαν τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ σίφωνος καὶ πρὸς ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας διαλειπουσῶν τινων φυσικῶν πηγῶν. Ὑπενθυμίζω δ' ὅτι τοῦτο συνίσταται ἐκ μικροῦ ἀγγείου, συνήθως ὑαλίνου, τοῦ ὁποίου ὁ πυθμὴν διαπερᾶται ὑπὸ τοῦ μακροτέρου βραχίονος ἐσωτερικῶς τῷ ἀγγεῖῳ ἐστρογγυλωμένου σίφωνος, τοῦ ἑτέρου στομίου τοῦ σίφωνος ἀνοιγομένου πολὺ πλησίον τοῦ πυθμένου τοῦ ἀγγείου. Ἄν χύσωμεν ἐν τῷ ἀγγεῖῳ ὑγρὸν, ὁ σίφων ἄρχεται λειτουργῶν μόνον εὐθὺς ὡς τὸ ὑγρὸν τὸν καλύψῃ, ὁπότε τὸ ἀγγεῖον ἐκκενοῦται μέχρι τοῦ πυθμένου.

Ἐντὶ σίφωνος ἀπλοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο συχνὰ ἄλλοτε ὀρθὸς σωλὴν, διαπερῶν τὸν ἐν εἴδει ποδὸς πυθμένα τοῦ ἀγγείου, ὅστις σωλὴν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἴδους κώδωνος, φέροντος κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ὀπᾶς. Οὕτως ὑπὸ τοῦ σωλῆνος καὶ τοῦ κώδωνος σχηματίζεται εἶδος σίφωνος, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου δύναται νὰ παραμένῃ ἐλαχίστη ποσότης ἀέρος, χωρὶς νὰ παραβλάπτεται ἡ λειτουργία αὐτοῦ. Ἐνίοτε δὲ ὁ ἐν τῷ ἀγγεῖῳ κώδων ἐλάμβανε τὸ σχῆμα μικροῦ εἰδωλίου, παριστῶντος τὸν μυθολογούμενον Τάνταλον, διατεθειμένου δ' οὕτως, ὥστε μόλις τὸ ὑγρὸν ἐγγίσῃ τὰ χεῖλη τοῦ εἰδωλίου, ὁ σίφων ἄρχεται νὰ λειτουργῇ καὶ νὰ κατέρχεται ἡ στάθμη τοῦ ὑγροῦ.

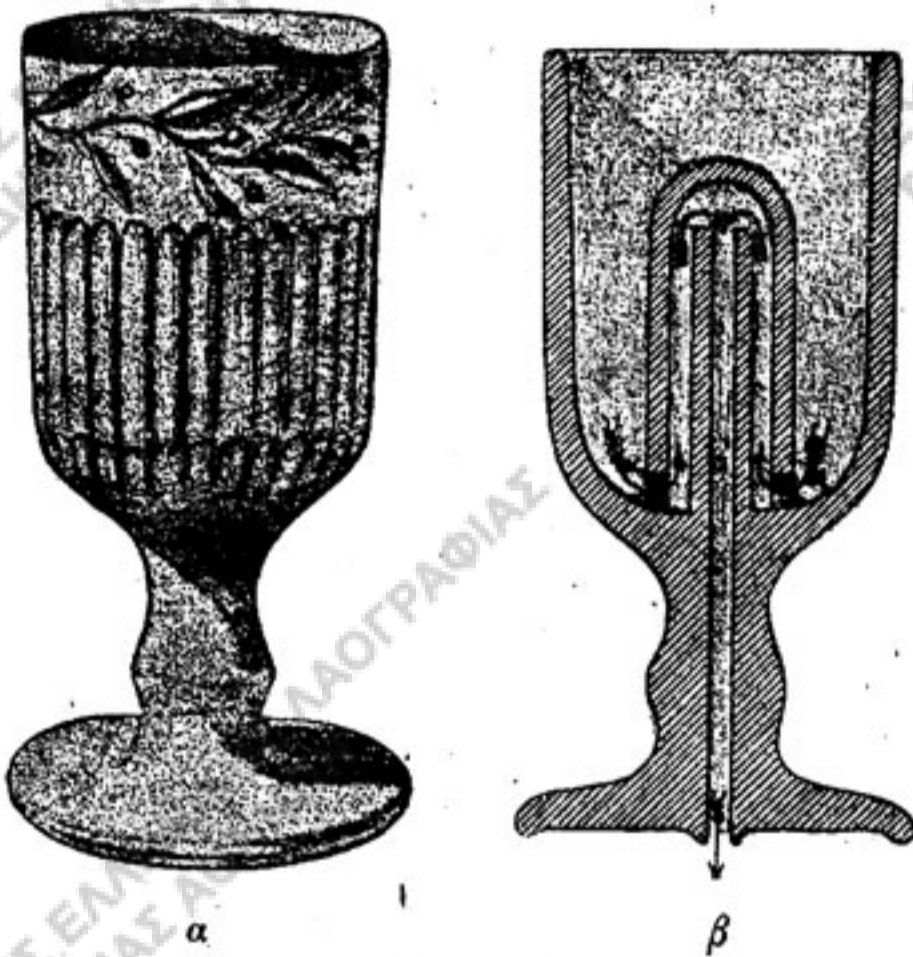
Ἐν συνεχείᾳ ἔδειξα, ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ταντάλου ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πνικτοῦ σίφωνος ἢ πνικτοῦ διαβήτου<sup>1)</sup>, μετ' ὃ προσέθετον τὰ ἐπόμενα: «Ἐσχάτως ἔτυχε νὰ εὔρω εἰς τὸ ἐμπόριον τοι-

<sup>1)</sup> Ἡ ἐκδοσις τοῦ παρόντος τόμου, διακοπεῖσα ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς τῆς Πατρίδος τὸ 1943, συνεχίζεται μετὰ παρέλευσιν ὀλοκλήρου πενταετίας. (Σημ. τ. Δ).

<sup>1)</sup> Πρβ. Ἡρώνος Ἀλεξανδρέως, *Πνευματικά* § 8 καὶ 13. (Ἐκδ. W. Schmidt, 1899). Ἐπίσης *Φίλωνος τοῦ Βυζαντίου*, *De ingeniis spiritualibus* X.

αὐτὰ μικρὰ πῆλινα ἄγγεῖα, κατασκευαζόμενα ἐν τοῖς πηλουργείοις ἢ κάλλιον τοῖς κεραμουργείοις τῆς Αἰγίνης — (ἂν κατασκευάζονται τοιαῦτα καὶ ἄλλαχοῦ ἄγνοῶ)—ἐνὸς δὲ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν κατατομὴν δημοσιεύω. Τὰ ἄγγεῖα ταῦτα χρησιμεύουν σήμερον πρὸς παιδιάν. Μολονότι δὲ ἐκ προστύχου ὕλης κατασκευασμένα, εἶναι ἀρκετὰ κομψά, κοσμούμενα ἐξωτερικῶς διὰ θάλλοντος κλαδίσκου» (Σχ. 1α) <sup>1)</sup>.

Τὸ σχῆμα 1β, κατατομὴ τοῦ ἄγγείου, δεικνύει τὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἄνω περιγραφὴν ἐσωτερικὸν σίφωνα. Τὰ α α παριστοῦν τὰς δύο ὀπὰς, διὰ τῶν ὁποίων εἰσρέει τὸ ὑγρὸν ἐντὸς τοῦ σίφωνος, τὰ δὲ βέλη δεικνύουν τὴν φορὰν



Σχ. 1.

τῆς ροῆς τοῦ ὑγροῦ, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐκκενοῦται τὸ ἄγγεῖον. Προσέθετον δ' ἐν τέλει· «Τὰ σήμερον κατασκευαζόμενα ἄγγεῖα ὑπὸ τῶν ταπεινῶν ἀπογόνων τῶν μεγάλων κεραμουργῶν τῆς Αἰγίνης, τῆς Ἰφνάγρας καὶ τόσων ἄλλων καλλιτεχνικῶν τοιούτων κέντρων τῆς ἀρχαιότητος, ὀφείλονται ἀρὰ γε εἰς παράδοσιν διασωθεῖσαν ἔκτοτε, μεθ' ὅλας τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ πατρίς μας, αὐτὴ δὲ ἡ Αἴγινα καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους, ἢ εἶναι ἐφεύρεσις τῶν νεωτέρων χρόνων, γενομένη ὑπὸ ἀγνώστου ἐπιστή-

μονος βιοτέχνου ἢ καὶ ἀπκῆ ἀπομίμησις τοῦ ἄγγείου τοῦ Ταντάλου;»

Ἐσχάτως ἔλαβον γνῶσιν ἀρθροῦ τοῦ Στυλ. Γ. Βίου, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐργειοπλαστικὴ ἐν Χίῳ, δημοσιευθέντος εἰς τὸ Πέριοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τ. 1, 1938, σελ. 6 κ. ἑ. Ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς γράφει ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Χίῳ ἦτο ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη ἡ ἄγγειοπλαστικὴ («Χῖα κεράμια»), σήμερον ἀντιθέτως δὲν ἐπαρκεῖ οὔτε εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, «διὸ γίνεται ἀρκετὴ εἰσαγωγὴ πηλίνων δοχείων καὶ σκευῶν ἔξωθεν. Μόνον εἰς ἓν χωρίον τῶν Μαστιχοχώρων, τὰ Ἀρμόλια, ἠσχολοῦντο παλαιότερον ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι εἰς τὴν ἄγγειοπλαστικὴν, ἔχοντες ταύτην ὡς κύριον ἐπάγγελμα, πολλοὶ δὲ τούτων μετέβαινον καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νήσου, ὅπου ὑπῆρχεν ἢ κατάλληλος ἀργιλλώδης γῆ, ἐξασκοῦντες τοῦτο καὶ μεταδίδοντες τὴν τέχνην των καὶ εἰς ἄλλους. Ὅθεν ἡ λέξις Ἀρμολούσης ἐν Χίῳ κατήντησε συνώνυμος τοῦ ἄγγειο-

<sup>1)</sup> Ὡς ἐπληροφορήθην, τὰ τοιαῦτα ἄγγεῖα καλοῦνται ἐν Αἰγίνῃ ποτήρια τῆς Δικαιοσύνης.



πλάστης». . . «Παλαιότερον ὑπῆρχον πλεῖστα ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς ἐν τῷ χωρίῳ, προϊόντα δ' αὐτῆς, τὰ ἀρμολούσικα κουμάρια, σκαμνιά, πιθάρια κλπ. ἐξετιμῶντο πολὺ ὑπὸ τῶν Χίων . . . Τώρα εἰς τὸ χωρίον ὑπάρχουσι μόνον 5—6 ἐργαστήρια, παράγοντα ὀλίγα καὶ εὐτελῆ προϊόντα,—ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ κατ' ἀπομίμησιν κατασκευαζόμενα κουμάρια τῶν Δαρδανελίων καὶ τῆς Αἰγίνης καὶ τινὰς γάστρας πολυτελείας—τινὰ ὅμως τῶν ὁποίων ἔχουσι λαογραφικὴν ἀξίαν διὰ τὸ ἰδιότυπον σχῆμα καὶ τὴν χρῆσιν. Παραλείποντες ὅθεν τὰ αὐτόθι παραγόμενα διάφορα εἶδη τῶν πίθων καὶ πιθαρίων, θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰ ἰδιότυπα ἀρμολούσικα σταμνάκια, τοὺς νεμπότες καὶ τὶς δίκιες» (σ. 7).

«Δίκιες. Εἶναι περιεργότατα δοχεῖα χρησιμοποιούμενα, κατὰ τοὺς χωρικούς, παλαιότερον, τώρα δὲ κατασκευαζόμενα ἐν Ἀρμολίοις χρησιμοποιοῦνται μόνον ὡς παίγνια. Ἄλλοτε, ὡς λέγουν, ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς μέτρα ὑγρῶν, ἦσαν δὲ τριῶν διαφόρων μεγεθῶν, δηλ. τῶν 100 δραμίων, ἡμισείας ὀκάς καὶ ὀκάς. Ἐλέγοντο δὲ δίκιες (δίκαιες ἐνν. κοῦπες), διότι ἐδηλοῦτο διὰ γραμμῆς, διαθεούσης τὸ δοχεῖον, ἡ ἀκριβῆς ποσότης τοῦ ὑγροῦ. Ὁ πωλῶν δηλ. 100 δράμια ἐλαίου, φέρ' εἰπεῖν, ἔχυνεν αὐτὸ ἐντὸς τῆς δίκιας (τῆς ἐκατοστάρικης) καὶ ἐπρόσεχε νὰ φθάσῃ τὸ ὑγρὸν μέχρι τῆς γραμμῆς, διότι, ἂν ἔχυνε περισσότερον καὶ ὑπερέβαινε τὴν γραμμὴν, τὸ ἔλαιον θὰ ἐχύνετο κάτωθεν» (σ. 8).

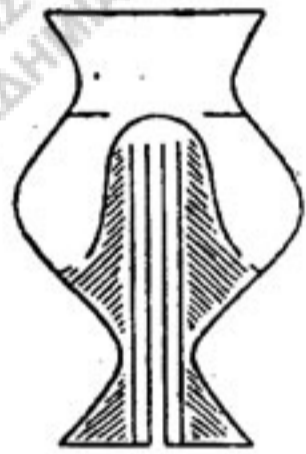
Ἐνταῦθα παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἀνωτέρω πιθανολογούμενη ἐμπορικὴ χρῆσις ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν κατωτέρω περιγραφομένην δίκιαν κούπαν, ὅχι δὲ καὶ εἰς τὰ δύο ἄλλα εἶδη τῶν ἀρμολούσικων ἀγγείων, τῶν φερομένων κατὰ τὸν συγγραφέα ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν δικαίων. Ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ὡς ἄνω χρῆσιν καὶ τῆς δίκιας κούπας πρὸς πώλησιν ἐλαίου ἔχω ἀμφιβολίας· ἐὰν δὲ πράγματι ἐγένετο χρῆσις τοιοῦτου ἀγγείου ὡς ἐμπορικοῦ μέτρου, ὁ παντοπώλης θὰ ἐτοποθέτει τὸ ὑπὸ τὸν πυθμένα ἀνοικτὸν στόμιον τοῦ ἐσωτερικοῦ σίφωνος ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ στομίου τῆς φιάλης τοῦ ἀγοραστοῦ, διὰ νὰ διακόπτῃ τὸ χύσιμον εἰς τὴν δίκιαν τοῦ πωλουμένου ὑγροῦ, ἅμ' ὡς ἤρχιζεν ἡ ἐκροὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ μετρητικοῦ ἀγγείου.

Περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, ὅτι ὑπάρχουν τριῶν εἰδῶν δίκιες, ἡ δίκια κούπα, τὸ δίκιο ποτήρι καὶ τὸ δίκιο λαῆνι.

Ἐνταῦθα μεταφέρω τὴν περιγραφὴν τῆς δίκιας κούπας, διὰ νὰ παραβάλω αὐτὴν πρὸς τὴν ἄνω περιγραφεῖσαν ἐξ Αἰγίνης· προσθέτω δὲ μόνον, ὅτι τὸ μὲν δίκιο λαῆνι εἶναι παραλλαγή τῆς δίκιας κούπας, τὸ δὲ δίκιο ποτήρι εἶναι ἄπλοῦν παίγνιον, ἔχον σύνθετον ἐσωτερικὸν σίφωνα (Σχ. 2).

Ἡ δίκια κούπα. Αὕτη ἐξωτερικῶς φαίνεται ὡς τὰ ἐκ λευκοσιδήρου μέτρα ὑγρῶν, ὀρωμένη ὅμως ἄνωθεν δὲν εἶναι κενὴ μέχρι τοῦ πυθμένος, ἀλλὰ

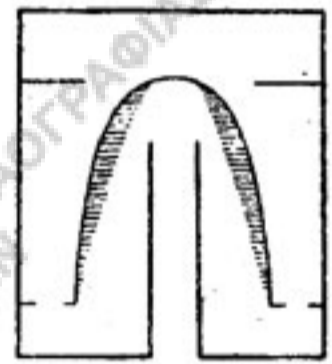
φέρει εἰς τὸ μέσον κωνοειδὲς κοῖλον ἐξόγκωμα ἐν εἴδει κώδωνος ἀνεστραμμένου, φέροντος δύο ἢ τρεῖς ὀπὰς παρὰ τὴν βάσιν, ἐκεῖ δηλ. ὅπου ἐνώνεται ἡ βάση τοῦ κώδωνος μὲ τὸν πυθμένα τοῦ δοχείου (Σχ. 3). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κώδωνος ὑπάρχει σωλὴν πῆλινος, ἀνοικτὸς ἑκατέρωθεν, οὔτινος ἡ μὲν ἄνω ὀπὴ δὲν φαίνεται, καλυπτομένη ὑπὸ τοῦ κώδωνος, ἡ δὲ κάτω φαίνεται εἰς τὸ μέσον τοῦ πυθμένου, ὅταν ἀναστρέψωμεν τὸ δοχεῖον. Τὰς παρειὰς τοῦ δοχείου ἐξωτερικῶς καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐσωτερικοῦ σωλῆνος διαθέει γραμμὴ, ἣτις εἶναι τὸ ὄριον, εἰς ὃ φθάνον τὸ ὑγρὸν παραμένει ἐν τῷ δοχείῳ, ὑπερβαῖνον δ' αὐτὴν χύνεται ἐκ τῆς κάτωθεν ὀπῆς» (σ. 9).



Σχ. 2.

Ἐκ τούτου βλέπομεν, ὅτι ἡ δίκια κούπα τῆς Χίου εἶναι κατὰ βάσιν ὁμοίαν τὴν κατασκευὴν μὲ τὴν τῆς Αἰγίνης, ἀλλ' ἀπλουστέρα καὶ λόγω τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς πρακτικώτερα.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Σάμῳ, ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤκμαζεν ἡ κεραμοουργία καὶ ἡ ἀγγειοπλαστική, καὶ σήμερον ἐπιτυχῶς ἀσκεῖται αὕτη εἰς τὴν κοινότητα Μαυρατζαίων, ὅπου ἐπίσης κατασκευάζονται μικρὰ πῆλινα δοχεῖα, ὁμοειδῆ πρὸς τὰ ἄνω περιγραφέντα <sup>1)</sup> καὶ



Σχ. 3.

ὁμοίως καλούμενα «δίκιες κοῦπες».

Δημοσιεύω ἐνταῦθα περιγραφὴν παιδιᾶς, ἐθιζομένης εἰς Μαυρατζαίους μὲ τις δίκιες κοῦπες, ὀφειλομένην εἰς τὴν ἐκ Σάμου φοιτήτριαν τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς Ἀθηνῶν δ. Εὐθυμίαν Ἀντωνίου <sup>2)</sup>:

«Ἡ δίκια κούπα εἶναι μιὰ ἀπὸ τις διασκεδαστικώτερες ἐκπλήξεις, πού παρουσιάζουν οἱ ἀγγειοπλάσται τοῦ χωριοῦ μου—τῶν Μαυρατζαίων—στοὺς περαστικούς γραμματιζομένους καὶ πρωτενουσιάνους.

Οἱ γραμματιζούμενοι ἐπισκέπτονται τὸ χωριὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγάλων πανηγυριῶν τοῦ χωριοῦ, καὶ τότε οἱ μαστόροι μας βρίσκουν τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς κάνουν τὸν ἐξυπνο καὶ νὰ τοὺς κάνουν νὰ τὰ χάσουν. Εἶναι ἡ ἀθῶα ἐκδίκησι τοῦ χωριοῦ στὴν ὑπερήφανη καὶ ἀκατάδεχτη πόλι. — Εἶναι ἓνα μικρὸ ἀγγεῖο ἰδιόρρυθμο, μιὰ ἀπὸ τις συνηθισμένες πῆλινες κοῦπες, πού χρησιμοποιοῦν σιὰ χωριά, γιὰ νὰ πίνουν τὸ βραστάρι <sup>3)</sup>. Ὅμως,

<sup>1)</sup> Βλ. Μεγάλη Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία λ. Σάμος, ἄρθρον I. Δ. Βακιριτζῆ, ὡς καὶ Ε. Στάματιάδου, Σαμιακὰ τ. I, 256.

<sup>2)</sup> Ἡ ἀνακοίνωσις τῆς δ. Ἀντωνίου εὐρίσκεται κατατεθειμένη ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχεῖῳ ὑπ' ἀριθ. 1574. — <sup>3)</sup> «Τὸ βραστάρι εἶναι ἓνα θερμαντικὸ ποτό: βάζουν στὸ μπρίκι σοῦμα, δηλ. σπέρτο πού βγαίνει ἀπὸ τὸ τσίπουρο, προσθέτουν κόκκινη καυτερὴ πιπεριά καὶ νερό, καὶ



στή μέση τῆς κούπας αὐτῆς εἶναι κάτι σάν τὸ γλωσσίδι τοῦ κουδουνιοῦ, πού συνεχίζεται καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κούπα πρὸς τὰ κάτω περνάει δηλαδὴ καὶ τὸν πάτο καὶ βγαίνει πρὸς τὰ ἔξω, ἔτσι πού ἡ κούπα δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ, μᾶς εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ τὴν κρατοῦμε ἀπ' αὐτό. Μέσα, στὸ βάθος, τὸ γλωσσίδι ἔχει τρυπούλες. Δίνουν λοιπὸν τὴν κούπα στὸν ξένο καὶ τοῦ λένε νὰ χύσῃ μέσα νερό, ὅσο θέλει, γιὰ νὰ γεμίσῃ. Ὁ ἀνίδεος χύνει σιγὰ - σιγὰ νερό, ἡ δὲ κούπα γεμίζει ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Σὲ κάποια στιγμή ὅμως, ὅταν τὸ νερὸ φθάσῃ σὲ ἓνα ὠρισμένο σημεῖο, μὲ μιᾶς, ὡς διὰ μαγείας, τὸ νερὸ χύνεται ὅλο, ὡς τὸν πάτο, καὶ καταβρέχει τὸν ἀνύποπτο πειραματιστή».

Τὰ ἀνωτέρω μᾶς ἄγουν εἰς τὸ πιθανώτατον συμπέρασμα, ὅτι τὰ περιγραφέντα σύγχρονα ἀγγεῖα τῆς Αἰγίνης, τῆς Χίου, ὡς καὶ τῆς Σάμου, ὀφείλονται εἰς ἀρχαίαν παράδοσιν, ἄγνωστος δὲ τυγχάνει ἡ ἀρχικὴ κοιτὶς τῶν τοιούτων ἀγγείων. Δὲν κρίνω δὲ ἄσκοπον νὰ προσθέσω, ὅτι διάφορα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτμοσφαιρικὴν πίεσιν, εἶχον ἐφευρεθῆ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ χρῆσις τῶν καμπύλων σιφώνων πρὸς μετάγγισιν ὑγροῦ, καὶ δὴ οἴνου, ἦτο γνωστὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Ὡς δὲ πρῶτος ἔδειξα (*Ἡ Κλεψύδρα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐφ. Ἀρχ. 1902, σ. 7 ἐφ.*), διάφορα ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀνασκαφὰς πῆλινα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων τὸ ἐν τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ., ἦσαν ἀρχαῖαι κλεψύδραι, χρησιμεύουσαι ὡς οἰνηρούσεις (ἄλλως σιφώνια), τὸ ἐν δ' ἔξ αὐτῶν χαλκοῦν, ὡς ἐλαιήρουσις, σκεῦος μαγειρικόν, εἶτε ἀκόμη καὶ ὡς παίγνια.

Τὴν περιγραφὴν τῶν τοιούτων κλεψυδρῶν συναντῶμεν παρ' Ἀριστοτέλει, ὅστις εἰς μὲν τὰ περὶ ἀναπνοῆς τῶν ζώων (Κεφ. VII ἐκδ. Firmin Didot τ. III, 541) μεταφέρει τὴν ὠραίαν ποιητικὴν περιγραφὴν τῆς χαλκῆς κλεψύδρας - παίγνιου, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους διδομένην, ἐν δὲ τοῖς προβλήμασιν αὐτοῦ ὅσα περὶ τὰ ἄψυχα (Κεφ. VIII ἐκδ. Firmin Didot, τ. II σ. 200) παρέχει τὴν ἐξηγήσιν τῆς λειτουργίας τῆς κλεψύδρας, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, τὴν ὁποῖαν ἐξηγήσιν καὶ συμπληροῖ. Ὡστε τῶν τοιούτων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολὺ πρότερον ἐν χρήσει, ἐγένετο προσπάθεια ἐξηγήσεως τῆς λειτουργίας τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, ἦτοι κατὰ τὸν 5<sup>ον</sup> αἰῶνα π. Χ.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν, ὅτι τὰ σημερινὰ ἀγγεῖα, οἱ δίκιες, πιθανώτατα ὀφείλονται εἰς ἀρχαιοτάτην ἀγγειοπλαστικὴν παράδοσιν, κατὰ πολὺ ἀρχαιοτέραν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς τοῦ Κτησιβίου καὶ δὴ παράδοσιν τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

*Ἐργάφη τὸν Ἀπρίλιον 1945.*

τὰ βάζουν νὰ βράσουν στὴ θρακίᾳ, ἀνάμεσα στὰ κούτσουρα τοῦ τζακιοῦ καὶ κατόπιν τὸ σερβίρουν σὲ πῆλινες κούπες».

## Ο ΧΑΡΟΣ ΚΑΙ Τ' ΑΔΕΛΦΙΑ

### ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

Υ Π Ο

ΜΑΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΓΟΥ

Ἡ μακρὰ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς δημώδους ποιήσεως καὶ ἡ σπουδαία θέσις, τὴν ὁποίαν κατέλαβε καὶ ἐν πολλοῖς κατέχει αὕτη ἀκόμη εἰς τὴν καθόλου ζωὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπλούτισαν μὲν τὴν δημώδη ἡμῶν λογοτεχνίαν μὲ ποικίλιαν μορφῶν καὶ προσέδωκαν εἰς ταύτην ἀληθῶς μέγαν ἐκφραστικὸν πλοῦτον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μακρᾶς καὶ πολλαπλῆς χρήσεως ἐπέφεραν καὶ σημαντικὰς ἀλλοιώσεις καὶ ἐνίοτε παραφθορὰν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γνησίας ποιήσεως τοῦ λαοῦ μας. Ἡ ἐξαλλοιώσις αὕτη δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἡ φυσικὴ εἰς κάθε λαϊκὸν δημιουργημα ἐξέλιξις, ἀλλ' ὀφείλεται πολλάκις καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἄσμάτων οὐχὶ γνησίως λαϊκῶν τὴν προέλευσιν, δημοτικοφανῶν ὅμως τὴν μορφήν. Διότι ἐκτὸς τοῦ δημοτικοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ποιητάρη καὶ πολλοὶ λόγιοι ἢ ἡμιλόγιοι, ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν λαϊκὴν ποίησιν κινούμενοι, ἐζήτησαν ν' ἀπομιμηθῶσι, ὅσον ἦτο βεβαίως δυνατόν, τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων καὶ ἔχοντες ὡς πρότυπα ταῦτα συνέθεσαν νέα, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐξεταζόμενα βαθύτερον ἀποδεικνύονται ξένα πρὸς τὸ λαϊκὸν αἴσθημα καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συλλογεῖς δημοτικῶν ἄσμάτων δὲν περιορίσθησαν δυστυχῶς πάντοτε εἰς τὸ νὰ καταγράψουν πιστῶς ὅτι τοὺς ἔδιδεν ὁ λαός, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων παρεσύρθησαν, ἐκ διαφόρων ἕκαστος λόγων, εἰς ἐπέμβασιν ἐπὶ τοῦ ἄσματος διὰ διορθώσεων, προσθηκῶν ἢ παραλείψεων.

Ἡ ἀποκάθαρσις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως ἀπὸ τοιούτων νόθων κατασκευασμάτων, διαδιδομένων πολλάκις εὐρύτατα καὶ δὴ διὰ τοῦ τύπου καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ σχολείου, εἶναι τὸ πρῶτον καθῆκον τοῦ μελετητοῦ. Διότι ἄλλως κινδυνεύομεν ὄχι μόνον νὰ σχηματίσωμεν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς μορφῆς καὶ οὐσίας τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ν' ἀχθῶμεν εἰς πεπλανημένα συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἀπότοκος τῆς τοιαύτης προσπάθειάς μου πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τῶν



δημοτικῶν ᾄσμάτων καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποκάθαρσιν αὐτῶν ἀπὸ παντὸς ξένου καὶ νόθου στοιχείου, εἶναι καὶ ἡ προκειμένη ἐργασία<sup>1)</sup> περὶ τοῦ ὡς δημοτικοῦ φερομένου ᾄσματος «Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη» ἦτοι ὁ Χάρος καὶ τ' ἀδέλφια, πού γλυτώνουν τὴν ἀδελφή.

Τὸ ᾄσμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν παλαιότεραν καταγραφὴν εὐρίσκομεν παρ' Ἀραβαντινῶ<sup>2)</sup>, φέρεται καὶ εἰς ἄλλας συλλογὰς δημοτικῶν ᾄσμάτων, ἐντύπους ἢ χειρογράφους, στίχοι δὲ τούτου εὐρίσκονται συμπεφυρμένοι καὶ εἰς ἄλλα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν Χάρον, ᾄσματα. Ὡσαύτως ἔνεκα τοῦ ἠθοπλαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου περιελήφθη εἰς Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα τοῦ σχολείου, γενόμενον μάλιστα καὶ θέμα ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας<sup>3)</sup>.

Παραθέτω κατωτέρω τὸ κείμενον τοῦ ᾄσματος, ὡς ἔχει τοῦτο παρ' Ἀραβαντινῶ.

### Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη

Ἀνάθεμά τον πὸν τὸ εἶπῃ «τ' ἀδέρφια δὲν πονιοῦνται»  
 τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ καὶ δέντρα ξερριζώνουν,  
 τ' ἀδέρφια ἐκνηγήσανε κ' ἐνίκησαν τὸ Χάρο.  
 Ἀνὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερχῆ στὸν κόσμον ξακουσμένη,  
 ὃ τῆ φθόναγεν ἢ γειτονιά, τῆ ζήλευεν ἢ χώρα,  
 τῆ ζήλεψε κ' ὁ Χάροντας καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ  
 στὸ σπίτι τρέχει καὶ βροντάει σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης.  
 «Ἄνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ μπῶ, τοιμάσου νὰ σὲ πάρω,  
 τί ἐγὼ εἶμ' ὁ γυιὸς τῆς μαύρης γῆς, τς ἀραχνιασμένης πέτρας.

<sup>1)</sup> Σχετικῶς πρὸς τὴν νοθεΐαν τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀλλοίωσιν καὶ παραφθορὰν τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως ἔχομεν τὰς ἐξῆς μελέτας: Ν. Γ. Πολίτου, Ἡ παραχάραξις τῶν ἐθνικῶν ᾄσμάτων (Λαογραφικὰ Σύμμεικτα τ. Α' σ. 272 κ. ἐ.) - Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Μέρος Α' οἱ συλλογές, Ἀθῆναι 1929. - Ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀραβαντινοῦ (Τὸ κλέφτικο τραγούδι) Ἀθῆναι 1941. - Τὸ κλέφτικο τραγούδι. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του (Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, περ. Δ', τόμ. Β', ἀρ. 18,15 Δεκεμβρίου 1945) Β'. Κριτικὴ κειμένων (Αὐτόθι τόμ. Γ' ἀρ. 5, 6 καὶ 7, 8 Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1946) Γ'. Τὸ πνεῦμα του (Αὐτόθι ἀρ. 17 - 24, Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1946). Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μελέτην ὁ συγγραφεὺς ἀνερευνῶν τὸ ἀρχικὸν γνήσιον κλέφτικο τραγούδι κατορθώνει νὰ συλλάβῃ τὸ πνεῦμα τούτου καὶ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸν λαὸν ποιητὴν τῆς κλέφτικης ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἰδίου «τραγούδησε τὸ γλυκοχάραμα τῆς λευτεριᾶς». - Γιάννη Βλαχογιάννη, Οἱ Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, Ἀθῆναι 1936, σ. 196 κ. ἐ. - Πρβλ. προσέτι καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Α. Σιγάλα, εἰς τὰ Ἐλεύθερα Γράμματα, Περίοδος Β' τευχ. 6, 15 Δεκεμβρίου 1947.

<sup>2)</sup> Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοδῶν ᾄσμάτων τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 275, ἀρ. 456.

<sup>3)</sup> Σαρρῆ Ἀλ. Διδασκαλίαι νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων. Ἀθ. 1924, σ. 52 κ. ἐ.

10 —*Ἄφσε με, Χάρονι, ἄφσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρης  
ταχιά, Σαββάτο, νὰ λουσιῶ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω  
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχομαι μοναχὴ μου».*  
*Ἄπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε κ' ἡ κόρη κλαίει καὶ σκούζει.*  
*Νὰ καὶ τ' ἀδέρφια πῶφτασαν ψηλὰ ἄπ' τὸ κορφοβούνι,*  
15 *τὸν Χάροντα κυνήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη.*

Αἱ γνωσταὶ καταγραφαὶ τοῦ ἄσματος, τὰς ὁποίας εἶχον ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν μελέτην μου, ὅλαι νεώτεραι τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, εἶναι αἱ ἑξῆς:

α'. Ἐντυποὶ

1. Ἅγι Θερόν, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1909 σ. 69.
2. Χρ. Λαμπράκη, Τραγούδια τῶν Ἰουμέρκων (Λαογραφία, τ. Ε' (1915) σ. 127, 137).
3. Μ. Σαλβάνου, Τραγούδια, μοιρολόγια καὶ λαζαρικά Ἀργυράδων Κερκύρας (Λαογραφία τ. Ι (1929) σ. 23, 80) (ἔτος συλλογῆς 1917).
4. Μ. Μινώτου, Τραγούδια ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο 1933, σ. 66, 396.
5. Ἐ. Λύντεκε, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τ. Α' Ἀθήναι 1943-47, σ. 228, 152 (ἔτος συλλογῆς 1939 ἐκ Κροκεῶν Λακωνίας).

β'. Χειρόγραφοι<sup>1)</sup>

6. ΛΑ 180 σ. 247, Ναούσης ὑπὸ Ἀ. Ζήκων (1892).
7. ΛΑ 1083 σ. 156, ἀρ. 126, Εὐβοίας ὑπὸ Β. Φάβη (1902).
8. ΛΑ 122 σ. 26, ἀρ. 38 ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Κλεαρίστης καὶ Ἀθηνᾶς Μανασσείδου, μαθητριῶν Παρθεναγωγείου Σμύρνης 1912.
9. ΛΑ 694 σ. 228, Γορτυνίας ὑπὸ Χ. Σακελλαριάδου (1919).
10. ΛΑ 1103 σ. 29, Δαμασκηναῖς Κοζάνης ὑπὸ Ἰ. Μπακάλη (1937).
11. ΛΑ 1159 σ. 109, Κορώνης Πυλίας ὑπὸ Γ. Ταρσούλη (1938)<sup>2)</sup>.

Αἱ ἀπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρεκκλίσεις καὶ διαφοραὶ τῶν ἀνωτέρω δηλοῦ μένων κειμένων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

<sup>1)</sup> Αἱ χειρόγραφοι συλλογαὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, φέρουσαι τὸν μετὰ τ' ἀρχικὰ ΛΑ σημειούμενον ἀριθμὸν.

<sup>2)</sup> Κατ' οὐσίαν ὁ ἀριθμὸς 11 τῶν κειμένων μειοῦται εἰς 8, διότι ὁ μὲν Ἅγις Θερός παραλαμβάνει τὸ ἄσμα ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, αἱ δ' ἀδελφαὶ Μανασσείδου, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 122 χειρόγραφον, ἀντιγράφουν τὸν Ἅγιον Θερόν, τὸ αὐτὸ δ' ὡς φαίνεται, συμβαίνει καὶ μὲ τὸν συλλογέα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 180 χειρογράφου Ἀ. Ζήκων. Προφανῶς ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρέλαβον τὸ ἄσμα ὁ *H. Lübke*, *Neugriechische Volks- und Liebeslieder in deutscher Nachdichtung*, Berlin 1895, σ. 261 καὶ ἡ *A. Schrader* *Sammlung neugriechischer Volkslieder*, Berlin 1910, σ. 18.



- Στ. 1. Πόλεγε 2, πὺ θὰ πῆ 4. 11, ποιά σκύλα μάννα τὸλεγε 9, δὲν πονιῶνται 2. 'Ο ὅλος στίχος ἔλλείπει 3, 5, 7, 10<sup>1)</sup>).
- Στ. 2. β' ἡμιστίχ. κ' οἱ ἀδερφὲς τοὺς κάμπους 2, ἔλλείπει 3. 4. 5. 7, ὥστε ν' ἀνταμωθοῦνε 9. 11.
- Στ. 3. κ' ἡ μάννα σκίει τὴ θάλασσα νὰ εὔρη τὰ παιδιὰ της 2, ἔλλείπει 3.4.5.7.10<sup>2)</sup>).
- Στ. 4. Δυὸ ἀδρέφια 4, Δυὸ ἀδέλφια εἶχαν ἀδελφὴ 5, μιὰ ἀδερφὴ 2. 7. 9, 'Ο (δεῖνα) εἶχ' ἓνα παιδί . . . ξαῖκουσμένο 3, ἀκουσμένη 11.
- Στ. 5. τοῦ τ' ἀγαπάει ἡ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα 3, τὴ ζήλευε ἡ γειτονιά 4, τὴν ζήλευγεν ἡ γειτονιά, τὴν ζήλευγε τὸ ὁ κόσμος 7, τῆς ζήλευε ἡ γειτονιά, τῆς φθόναγε ἡ χώρα 5, τὴν φθόνευεν ἡ γ. 10, τὴν ζούλευεν ἡ χ. 6.
- Στ. 6. τὸ ζήλευεν κ' ὁ Χ. καὶ πάει νὰ τὸ πάρῃ 3, τὴν ζούλευεν 6, τῆς ζήλευε τὸ ὁ Χ. τσαὶ 5, τὸ ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ 7, καὶ ἤρθε καὶ τὴν πῆρε 10, καὶ ἤρθε νὰ τὴν πάρῃ 11.
- Στ. 7. πάει καὶ χτυπᾷ 2. 11, μπαίνει καὶ βροντᾷ 3, τσαὶ βροντιάει 5, τσαὶ βροντᾷ - νοικοσύρης 7, σὰν νὰ 'ναι 11.
- Στ. 8. ἔλλείπει 3. 10, γιὰ νὰ μποῦ, τοιμάσ' γιὰ νὰ σὲ πάρου 7.
- Στ. 9. ἐγὼ εἶμαι 2. 7, γιατί εἶμαι 5, τῆς ραχνιασμένης 2. 6, κ' ἀραχν. 9, ἔλλείπει 3. 4. 10. 11.
- Στ. 10. " Ἀσε με Χάρε μ' ἄσε με 2. " Ἀσε με, Χάρο μ' 3, " Ἀσε με Χάρο ἄσε με 9, " Ἀφες με, Χάροντα, ἄφες με 4, " Ἀφες με, Χάρε μ' ἄφες με 11, " Ἀσε με, Χάροντα, ἄσε με 5, " Ἀφσε με, Χάρε, ἄφσε με 6, " Ἀφῆσ' με, Χάροντ', ἄφῆσ' με 7, ἔλλείπει 10, σήμερα μὴ μὲ παίρνεις 1. 5. 6. 8. 9, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω 11, σήμερις μὴ μὲ παίρῃς 7, ἔλλείπει 10.
- Στ. 11. νὰ λουστοῦ - τὴν Τουριατοῦ ν' ἀλλάξου 7, νὰ λουσοῦ [8, 'αὔριο Σαββάτο 2. 9, πρωτ' Σ. 3, ἔλλείπει 10.
- Στ. 12. Καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρωτ' 2. 3. 9. 11, ἔλλείπει 10, ἔρχουμαι 1. 4. 8. 9, ἔρχομαι 7, μοναχός μου 3, ἔλλείπει 10.
- Στ. 13. τὴν ἄδραξε 2, ἀφ' τὰ μαλλιά 4, ἔλλείπει 3. 10, ἡ κόρη κλαίει . . 4. 7, τσαὶ σκούζει 5, τσαὶ 7, ἔλλείπει 3. 10.
- Στ. 14. τ' ἀδρέφια ποῦφθασαν 4, φτάσανε 9. 11, Νὰ τσαὶ τ' ἀδέρφια ποῦρκονται 7, ἔλλείπει 3. 10, ψηλὰ π' τὰ κορφοβούνια 6.
- Στ. 15. τὸ Χάρονα ἐνίκησαν 6, τὸν Χάροντα τσυνήγησαν 7, κυνήγησαν τὸν Χάροντα 10, τὸ Χάρο κυνηγήσανε 11, τσαὶ γλύτωσαν 7, ἔλλείπει 3.

<sup>1)</sup> Οἱ μετὰ τὰς διαφόρους γραφὰς ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸν τῆς συλλογῆς.

<sup>2)</sup> Ὡς πρὸς τοὺς στίχους 2 - 3 βλ. κατωτ. σ. 42.

Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν ἐν τῷ ἀνωτέρω πίνακι σημειουμένων διαφορῶν γραφῶν πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρατήρει τις, ὅτι αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνιστῶσαι πραγματικὰς παραλλαγὰς ἐνὸς δημοτικοῦ ᾄσματος. Πρόκειται κατ' οὐσίαν περὶ μεταβολῶν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιφανειακῶν καὶ ὅλως ἀσημάντων, καθ' ὅσον εἰς τὴν ἀληθῆ παραλλαγὴν ἐνὸς ᾄσματος αἱ ἀλλαγαὶ δὲν περιορίζονται μόνον εἰς λέξεις τινὰς ἢ καταλήξεις, οὐδ' εἰς ἀπλῆν παράλειψιν ἐνίων στίχων, ἀλλ' ἀφορῶσιν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ᾄσματος, τοῦ ὁποίου τὴν ἔννοιαν ἐκάστη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ποικιλοτρόπως ἐκφράζει.

Οὕτω: α) εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 καταγραφὴν ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα παραλλάσσει μόνον ἢ εἰσαγωγή, ἐκτεινομένου τοῦ 2ου στίχου ταύτης κατὰ ἓνα ἔτι στίχον:

*τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ κι' οἱ ἀδερφὲς τοὺς κάμπους  
κι' ἡ μάγνα σκίει τὴ θάλασσα νὰ εὔρη τὰ παιδιὰ της.*

Διὰ τῆς μετατοπίσεως ὅμως τοῦ βάρους ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς εἰς τὴν μητρικὴν ἀγάπην ἢ κεντρικὴν ἰδέα τοῦ ᾄσματος ἐξασθενεῖ καὶ ὁ στίχος δὲν ἔχει θέσιν τοῦλάχιστον εἰς τὸ ᾄσμα τοῦτο. Φαίνεται δέ, ὅτι πρόκειται περὶ στίχων καταστάτων τυπικῶν ὡς προοιμίου ᾄσμάτων, διότι συναντῶμεν αὐτοὺς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἄλλων σχετικῶν ᾄσμάτων ἐκ Μακεδονίας, π. χ. ἐν συλλογῇ Γ. Ἐνυάλῃ ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα, (Ἑλληνισμός τ. ΙΔ' σ. 382,32) ὡς ἀρχὴν τοῦ τραγουδιοῦ τῆς ξενιτειᾶς, ὅπου ἀνταμώνουν τὰ δυὸ ξενιτεμένα ἀδέρφια (βλ. κατωτ. σ. 45), ἐν συλλογῇ Δ. Λουκοπούλου ἀπὸ τὸ Σινίχοβο τῆς Μακεδονίας (ΛΑ ἀρ. 59 σ. 11, 16, 1914), ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν παραλλαγὴν «τ' ἀγαπημέν' ἀδέρφια κι' ἡ κακὴ γυναῖκα», καί, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀποσπασματικῶν στίχων, ἐν νεωτέρῃ συλλογῇ δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Γρεβενῶν (*Σγῶνῃ καὶ Ράχου*, Δημοτικὰ τραγούδια Γρεβενῶν Ἀθ. 1938 ἀρ. 96).

β) Ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 παραλλαγή ἐκ Γορτυνίας, ὀφειλομένη ἄλλως τε καὶ εἰς οὐχὶ προσεχτικὸν καὶ ἀξιόπιστον συλλογέα, ἔχει ὡς εἰσαγωγὴν ὀλόκληρον τὸ τραγούδι τῆς ξενιτειᾶς (βλ. κατωτ. σ. 45), ἐνῶ τὸ κυρίως ᾄσμα εἶναι καθ' ὅλα ὁμοιον πρὸς τὸ παρ' Ἀραβαντινῶ.

γ) Ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ. 3. 5. 7. 10 κειμένων ἐλλείπει τελείως ἢ εἰσαγωγή, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 10 ἐκ Δαμασκηναίων περιέχει μόνον 5 ἐκ τῶν 15 στίχων τοῦ Ἀραβαντινοῦ, καὶ τούτους κατὰ διάφορον τάξιν. Ἐφ' ὅσον ὅμως καὶ οἱ ὑπάρχοντες στίχοι εἶναι ἀπολύτως ὅμοιοι πρὸς τοὺς παρ' Ἀραβαντινῶ, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀναπλάσεως τοῦ ἀρχικοῦ τραγουδιοῦ, ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς παραλείψεως στίχων, ὀφειλομένης εἰς τὴν λησμοσύνην, ἣτις ἐπίσης ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

δ) Τέλος, μόνον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 καταγραφὴν, ἐξ Ἀργυράδων Κερκύρας, παρατηροῦμεν προσπάθειάν τινα ἀναδημιουργίας. Διὰ νὰ προσαρμοσθῇ δηλαδὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ᾄσματος εἰς τὴν περίστασιν, ἐφ' ὅσον τὸ ᾄσμα θὰ ἦδετο ὡς μοιρολόϊ, τὰ «*δυὸ ἀδέρφια*» τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἔγιναν «*ὁ δεῖνα*», ἢ «*κόρη*» ἔγινε «*παιδί*», «*τοῦ τ' ἀγαπάει ἢ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα*». Κατὰ τ' ἄλλα οἱ μὲν τρεῖς τελευταῖοι στίχοι κατ' οὐδὲν παραλλάσσουν τῶν ἀντιστοιχῶν τοῦ Ἀραβαντινοῦ, αἱ δὲ λοιπαὶ λεκτικαὶ ἀλλαγαὶ εἶναι ἀσήμαντοι. Πάντως εἰς τὸ ᾄσμα, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι πράγματι ἔζησεν ἐκεῖ ὡς μοιρολόϊ, ἐπέφερον ὁ ποιητὴς λαὸς μεταβολὰς, συμφώνως πρὸς τὴν περὶ Χάρου ἀντίληψίν του καί, χωρὶς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ν' ἀπολέσῃ τὴν αἰσθησὶν τῆς πραγματικότητος, ἀπέβαλε τελείως τοὺς τρεῖς εἰσαγωγικούς, ὡς καὶ τοὺς δύο τελικούς, στίχους τοῦ ᾄσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ (βλ. κατωτ. σ. 53). Παραθέτω ἐνταῦθα ὀλόκληρον τὸ μοιρολόϊ:



Ὁ (δεῖνα) εἶχ' ἓνα παιδί σὸν κόσμο ξαῖκουμένο,  
 τοῦ τ' ἀγαπάει ἢ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα,  
 τὸ ζήλεψε κι ὁ Χάροντας καὶ πάει νὰ τὸ πάρῃ.  
 Στὸ σπίτι μπαίνει καὶ βροντᾷ σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης.  
 Ὡς Ἀπ' τὸ κεφάλι τὸ πιακε κ' ἐκεῖνο κλαίει καὶ φγιάζει  
 « Ἄσε με, Χάρο μ', ἄσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρῃς,  
 πρωὶ Σαββάτο, νὰ λουσιῶ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω,  
 καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρωὶ ἔρχομαι μοναχὸς μου».

Τοιαύτη ἔλλειψις παραλλαγῶν, προκειμένου περὶ ἄσματος, τὸ ὁποῖον ἔσχεν ἐν τούτοις ποιάν-τινα διάδοσιν, ἐμβάλλει ἀμέσως εἰς ὑποψίας. Διότι, ὡς γνωστόν, ἡ προφορική διάδοσις ἑνὸς ἄσματος, ὡς καὶ παντὸς μνημείου τοῦ λόγου, περιέχει ἤδη ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα τῆς ἀλλοιώσεως καὶ τῆς παραλλαγῆς, ἣτις ἀποτελεῖ συνάμα καὶ ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ τραγούδι αὐτὸ ἔζησε πράγματι εἰς τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Βεβαίως ὁ ποιητὴς ἑνὸς δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἐν μόνον ἄτομον, ἐκ τοῦ λαοῦ προερχόμενον, ἰδιαιτέρως ὅμως ὑπὸ τῆς φύσεως προικισμένον, ἀλλ' ὁ ἐκάστοτε λαϊκὸς τραγουδιστής, εἴτε ἐνσυνειδήτως εἴτε ὄχι, πάντοτε θὰ μεταβάλλῃ κάπως τοῦτο ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ προσπαθείᾳ του νὰ φθάσῃ μίαν μορφήν - ἰδανικὴν, θὰ ἐλέγομεν - ἣτις νὰ ἐκφράζῃ καλύτερον τὸ ἴδιον αὐτοῦ ψυχικὸν εἶναι. Πολλάκις καὶ πλείονες τοῦ ἑνὸς θὰ συνεργασθῶσι πρὸς τοῦτο<sup>1)</sup>. Ὁ καλὸς δηλαδὴ τραγουδιστής γίνεται συνάμα καὶ δημιουργός. Οὕτως εἶναι ἀδύνατον νὰ εὗρωμεν γνήσιον δημοτικὸν ἄσμα, παρουσιάζον πραγματικὴν κατὰ τόπους διάδοσιν, τοῦ ὁποίου αἱ διάφοροι καταγραφαὶ νὰ ἔχωσιν ἀπόλυτον ὁμοιότητα· δι' ὃ ἄλλως ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ «παραλλαγῶν».

Φαίνεται ὅμως, ὅτι δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα γίνονται γνωστὰ ἐκ γραπτῶν κειμένων. Ἡ γραφὴ εἰς ταῦτα ἀποκρυσταλλώνει τὸν τρόπον τινὰ τὴν μορφήν τοῦ ἄσματος, ὃ δὲ τραγουδιστής προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ ἀκριβῶς τὸ γραπτὸν κείμενον<sup>2)</sup> καὶ, ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἀνέγνωσε μόνος, ἄλλος τις θὰ εὐρεθῇ νὰ διορθώσῃ τὰ τυχόν «λάθη» του, διότι ἐκάστη παραδρομὴ ἢ ἀποκλισίς ἀπὸ τοῦ κειμένου λογίζεται ὡς λάθος.

Οὕτω γεννῶνται εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαι διὰ τὴν γνησίαν λαϊκὴν προέλευσιν ἑνὸς ἄσματος, ὅταν, ἐνῶ τὸ ὑπάρχον ὕλικόν παρουσιάζει σχετικὴν διάδοσιν, ἐν

<sup>1)</sup> Πρὸβλ. τὰς πληροφορίας Ἀ. Ἀδαμαντίου ἐκ Τήνου, Ν. Γ. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημ. ἄσμάτων εἰς Λαογραφ. Σύμμεικτα τ. Α' σ. 215 κ. ἐ.

<sup>2)</sup> Συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἰδίαν, κατὰ τὰς ἐπισκέψεις μου πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου εἰς χωρία, νὰ μοῦ λέγῃ μία γυναῖκα ἓνα τραγούδι, ἄλλη δέ, παρισταμένη ἐκεῖ νὰ τὴν διορθώσῃ λέγουσα: «δὲν τὸ λέει ἔτσι τὸ βιβλίον» καὶ εὐθὺς ἔσπευδε νὰ προσκομίσῃ τὸ σχετικὸν ἀναγνωστικὸν τοῦ σχολείου. Τὸ αὐτὸ παρατήρησε καὶ ἡ γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν λαογραφικῶν αὐτῆς συλλογῶν δ. Γ. Ταρσοῦλη.

τούτοις δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὰς διαφοροὺς καταγραφὰς οὐδεμίαν οὐσιαστικὴν διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐξάρτησις τούτων εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ὅταν δὲ αἱ ἀπὸ ἐξωτερικῶν λόγων γεννηθεῖσαι ἀμφιβολίαι ἐνισχυθῶσι καὶ δι' ἐσωτερικῶν λόγων, οἷτινες ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ ἄσματος, ὅταν δηλαδὴ αὐτὰ ταῦτα τ' ἀποτελοῦντα τὸ ἄσμα στοιχεῖα ἀποδειχθῶσιν ὡς μὴ δημοτικά, τότε πλέον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ διὰ τὴν γνησιότητα τῆς φερομένης ὡς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἄσματος.

Προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἀραβαγτινοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀρχαιοτέραν παράδοσιν τοῦ ἄσματος, διὰ νὰ ἴδωμεν, ἂν εἶναι τοῦτο γνήσιον δημοτικὸν τραγούδι.

Ἐν τῷ προκειμένῳ ἄσματι ἐξαίρεται ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία εἶναι ἱκανὴ καὶ τὸν θάνατον ἀκόμη νὰ κατανικήσῃ. Βεβαίως τὴν ἔξαρσιν τῆς μεταξὺ ἀδελφῶν ἀγάπης ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημώδη ποίησιν, ἰδίᾳ εἰς τὴν γνωστὴν παραλογὴν «τ' ἀγαπημέν' ἀδέρφια καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα»<sup>1)</sup>, ἐμμέσῳς δ' εἰς τοὺς θαυμασίους στίχους τοῦ ἄλλου πανελληνίου ἄσματος τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας<sup>2)</sup>, ἔτι δ' εἰς δίστιχα<sup>3)</sup> καὶ παροιμίας<sup>4)</sup>, ἀλλ' ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ἐνίκησε καὶ τὸν Χάρον, μόνον εἰς τὸ προκείμενον ἄσμα πραγματοποιεῖται.

Ἀναλύουσα τώρα τὸ ἄσμα στίχον πρὸς στίχον, θὰ προσπαθῆσω νὰ καταδείξω ἀπὸ ποῖα τραγούδια ἐδανείσθη ὁ ποιητὴς τοὺς δημοτικούς ἢ ἐνεπνεύσθη τοὺς δημοτικοφανεῖς στίχους τούτου καὶ νὰ ἐκθέσω κατόπιν διατὶ πιστεύω, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ἂν καὶ οἰκοδομηθὲν ἐκ λαϊκοῦ ὑλικοῦ, δὲν εἶναι ἐν τούτοις δημοτικὸν καὶ μάλιστα, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ὑποκειμένη βασικὴ ἰδέα περὶ Χάρου εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποῖαν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει σχηματίσει περὶ τοῦ χθονίου αὐτοῦ δαίμονος.

<sup>1)</sup> Πολίτου Ν. Γ. Ἐκλογαὶ ἀρ. 80.

<sup>2)</sup> Αὐτόθι ἀρ. 89 στ. 41 κέ.

<sup>3)</sup> Πρβλ. Ραζέλου Στ. Προοίμια μοιρολογίων Ἀθ. 1870 σ. 12.

*Τ' ἀδέρφια ὄντες συμπεριπατοῦν κι' ἡ γῆ τὰ καμαρώνει,  
μ' ἀλήθεια ὄντες χωρίζονται κι' ἡ γῆ ἀναστενάζει*

καὶ Λαογραφία τ. Η' σ. 544, 109

*Τ' ἀδέρφια ὄντας σμίγουνε, ὁ ἥλιος ἀνατέλλει,  
καὶ ὄντας ξεχωρίζουνε, πάει καὶ βασιλεύει.*

<sup>4)</sup> Π. χ. Δυὸ ἀδελφοὶ ἕνας κορμὸς (Πολίτου Ν. Γ. Παροιμίας τ. Α' σ. 304 ἀρ. 9)

*Δυὸ ἀέρφια μάλλοναν,  
δυὸ λωλοὶ τὰ πίστευγαν* (Αὐτ. ἀρ. 10) κ. ἄ.



Οἱ δύο πρώτοι στίχοι ἐνθυμίζουν ἀμέσως τοὺς πρώτους στίχους ἐνὸς τῶν νεωτέρων ᾄσμάτων τῆς ξενιτειᾶς, τοῦ ὁποίου παραθέτω μίαν παραλλαγήν, ἀπὸ τὴν Ἀγόριανην<sup>1)</sup>.

*Τὸ ποιά μαννούλα τῶλεγε<sup>2)</sup>: τ' ἀδέρφια δὲν πονιῶνται;*

*τ' ἀδέλφια σκίζουν τὰ βουνὰ ὡς πον ν' ἀνταμωθοῦνε.*

*Σὰν πῆγαν κι' ἀνταμώσανε σὲ μιὰ χρυσὴ ταβέρονα,  
σκύβουν φιλιῶνται σταυρωτὰ καὶ διπλοχαιρειῶνται.*

*Χρυσὰ μαντήλια βγάλανε, τὰ δάκρυα τους σφουγγοῦνε  
κι' ἕνας τὸν ἄλλο λέγανε κι' ἕνας τὸν ἄλλο λέει:*

*—'Αδέλφια, πῶς πορεύετε στὰ ἔρημα τὰ ξένα;<sup>3)</sup> . . . .*

Μολονότι ἡ καταγραφή τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ᾄσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ εἶναι παλαιότερα τῶν φερομένων παραλλαγῶν τοῦ ἀνωτέρω ᾄσματος τῆς ξενιτειᾶς<sup>4)</sup>, πιστεύω ὅτι οἱ δύο εἰσαγωγικοὶ στίχοι τούτου εἶναι οἱ παλαιότεροι καὶ γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ ὅτι ὁ Ἀραβαντινὸς μετεχειρίσθη αὐτοὺς ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ᾄσμα του, παραλλάξας ὅμως τὸ β' ἡμιστίχιον τοῦ δευτέρου στίχου εἰς: *καὶ δέντρα ξερριζώνουν<sup>5)</sup>*. Οὕτως ὅμως ἠλλοιώθη τὸ ἀληθὲς νόημα τοῦ δημοτικοῦ στίχου. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ φράσις *σκίζουν τὰ βουνὰ* ἐκφράζει τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν, τὴν λαχτάρα τῶν ἀδελφῶν, διὰ νὰ συναντηθοῦν μετὰ μακρὸν χωρισμόν, ἀποτελεῖ δηλαδὴ αὕτη ἔκφρασις ψυχικῆς διαθέσεως<sup>6)</sup>, ἀντιθέτως τὸ: *δέντρα ξερριζώνουν* ὑποδηλώνει σωματικὴν ρώμην<sup>7)</sup> καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ᾄσμα.

Διὰ τοῦ τρίτου στίχου<sup>8)</sup> *τ' ἀδέρφια ἐκνηγήσανε κι' ἐνίκησαν τὸ Χάρο, ὁ*

<sup>1)</sup> Σπανδωνίδη *Εἶρ.* Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης 1939 σ. 54, 82.

<sup>2)</sup> Παραλλαγαὶ τοῦ α' ἡμιστιχίου: *Ποιά σκύλα μάννα τῶλεγε —'Ανάθεμα ποιοὺς ἔλεγε — Ποιοὺς τῶπε, ποιοὺς τὸ μίλησε κ. τ. τ.*

<sup>3)</sup> Περὶ τῆς πιθανῆς προελεύσεως, τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ ᾄσματος τούτου καὶ γενικῶς περὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ δὲν θὰ ὁμιλήσω ἐδῶ.

<sup>4)</sup> Οἱ εἰσαγωγικοὶ στίχοι τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀποτελοῦν τὴν κατακλείδα εἰς παραλλαγήν τινα τοῦ ᾄσματος τοῦ πραγματευτοῦ, τὸν ὁποῖον φρονεῦει ὁ ληστής ἀδελφός του. (Λαογραφία τ. ζ' σ. 530 Βέροια):

*'Ανάθιμά του ποιοὺς τοῦ λέει, τὰ δέρφια δὲ πονιοῦντι,  
τὰ δέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ κι' δέντρα ξερριζώνουν.*

<sup>5)</sup> Ἡ παλαιότερα γνωστὴ καταγραφή τοῦ ᾄσματος τούτου εἶναι ἡ τοῦ Παπαζαφειροπούλου Π. Περισυναγωγὴ γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλλην. λαοῦ Ἀθ. 1887 σ. 197, Η'.

<sup>6)</sup> Εἶναι κοινὴ ἡ φράσις *ἔσκισε κάμπους καὶ βουνὰ ἐπὶ τινος*, ὅστις ὑπερενίκησε ὅλας τὰς δυσκολίας τῆς μεγάλης ἀποστάσεως, ἔκανε τ' ἀδύνατα δυνατὰ, διὰ νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ του.

<sup>7)</sup> Εἰς τὸ Ἀκριτικὸν ᾄσμα ὁ Τσαμαδὸς *ἐβάσαν εἰς τὸ χέρι του δεντροὶ ξερριζωμένο ἢ πεύκους ξερριζωμένους.*

<sup>8)</sup> Ὡς καὶ διὰ τοῦ τελευταίου, τοῦ 15ου (βλ. κατωτ. σ. 58).

ποιητής, ὡς ἐν προλόγῳ, φαίνεται ζητῶν νὰ συνοψίσῃ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τοῦ ἔσματος, ὅτι δηλαδή ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης εἶναι τοιαύτη, ὥστε κατα- νικᾷ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Ὅτι ὁ στίχος δὲ εἶναι γέννημα τῆς λαϊκῆς μού- σης καταφαίνεται κυρίως ἐκ τοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖον περικλείει καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι βασικῶς ἀντίθετον πρὸς τὴν περὶ Χάρου λαϊκὴν ἀντίληψιν. Ἡ λαϊκὴ φαν- τασία, ἐν τῇ διακρινούσῃ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μυθοπλαστικῇ δυνάμει, μετουσιώ- νουσα ποιητικῶς τὴν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν, παρέστησεν αὐτὴν ὡς πάλιν τοῦ ἀνθρώ- που πρὸς τὸν Χάρον· τῆς πάλης δὲ ταύτης πλαστικῇ ἔκφρασις εἶναι τὰ ἔσματα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, λεβέντη—Χάρου καὶ αἱ λίαν χαρακτηριστικαὶ διὰ τὸ γεγονὸς λέξεις ὡς «χαροπαλεύει» «ἀγγελομαχεῖ». Εἰς τὴν πάλιν ὁμως αὐτὴν νικητῆς ἀναδεικνύεται πάντοτε ὁ Χάρος, ὁ ὁποῖος θὰ εὔρη ὅπωςδήποτε τρόπον<sup>1)</sup> νὰ σύρῃ εἰς τὸν Κάτω Κόσμον τὸν ἥρωα, ἔστω καὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἐμφανίζε- ται ὡς δειλιῶν, κατὰ τὸ ἔσμα «κι' ὁ Χάρος ἐφοβήθηκε στοῦ Διγενῆ τὰ χέρια»<sup>2)</sup>. Ἡ οὐσία, ἡ πραγματικότης δὲν μεταβάλλεται. Τὸ φοβερὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονὸς τοῦ θανάτου παραμένει τοιοῦτον. Εἶναι δὲ πολλοὶ οἱ δημοτικοὶ στίχοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν ἀκατάβλητον καὶ ἀνελέητον Χάρον:

*Μὰ ποιὸς μιλεῖ τοῦ Χάροντα καὶ ποιὸς τὸν ἀπαλεύγει;*<sup>3)</sup>

<sup>1)</sup> Εἰς Κρητικὴν παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ὁ Χάρος κα- τανικᾷ διὰ δόλου τὸν ἥρωα «κι' ὁ Χάροντας μ' ἐπιβουλιά βουλήθη νὰ νικήσῃ», Λαογραφία τ. Α' σ. 255, 46. Ἐπίσης εἰς παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος Λεβέντης—Χάρου, εἰς τὰς ὁποίας, διὰ νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀνδρεία τοῦ ἥρωος, νικᾷται κατ' ἀρχὰς ὁ Χάρος, πάλιν εἰς τὸ τέλος ὁ λεβέντης ἀποθνήσκει, διότι «τοῦ Χάρου κακοφάνηκε κι' ὄχ' τὰ μαλλιά τὸν πιάνει» πρβλ. Λάσκαρη Ν. Ἡ Λάστα σ. 547, 1—ΛΑ ἀρ. 432 (Κάρυστος). Ἄλλου ὁ Χάρος «γίνεται γρουσὸς αἰτὸς καὶ βγάζει τὴν ψυχὴ του» (τοῦ Διγενῆ) (ΛΑ ἀρ. 1108 σ. 66 Κύπρος).

<sup>2)</sup> Δρακίδης Γ., Ροδιακὰ Ἀθ. 1937 σ. 91.

<sup>3)</sup> Λαογραφία τ. Α' σ. 255, 45 (Κρήτης). Νικᾷται ὁ Χάρος εἰς Καρπαθιακὸν ἔσμα (Μιχαηλίδου Νουάρου, Δημ. τραγούδια Καρπάθου Ἀθ. 1928 σ. 121.

*Παλειοῦ, ξαναπαλεύγουσι πὺ τὸ πωρὸν ἔς τὸ βράδν*

*Ἄργα τοῦ ἑλιοῦ καῖσματα, ὁ Χάρος πέφτει κάτω.*

*— Χαρίζω σου τὴ τῆ τζωὴ πέντε καὶ δέκα χρόνους,*  
*μόνο νὰ μὴτ' τὸ κανκιστῆς, πὼς εἶσαι παλληκάρι.*

Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου τραγουδιοῦ τῆς ἰδίας συλλογῆς, ἀποτελοῦντος παραλ- λαγὴν τοῦ προηγουμένου, καταδεικνύεται, ὅτι εἰς τὸ πρῶτον λείπει τὸ τέλος:

*«μὲ βλέπον μὴτ' τὸ κανκιστῆς, μὴ τὸ ξεστοματίσης».*

*Κι' ἐκεῖνος ἐκανκίστηκε πὼς ἦτο παλληκάρι*

*κι' ἐγιάηκεν ὁ Χάροντας κι' ἐπῆρε τὴ ψυχὴ τ του.*

Παραφθαρμένοι εἶναι καὶ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τοῦ Ποντιακοῦ ἔσματος (Λαογραφία τ. Α' σ. 246), ὅπως καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ἐν τῇ σχετικῇ ὑποσημειώσει, παρατηρεῖ. Δηλαδή οἱ στίχοι:



ἢ

*Χάρος δὲν παίρνει μίλημα, δὲν παίρνει καὶ κουβέντα<sup>1)</sup>.*

Εἷς τινας, πολὺ ὀλίγας ὅμως παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῆς *Λυγερῆς ἢ Λεβέντη - Χάρου*, ὁ Χάρος, ὑπείκων εἰς τὰς ἰκεσίας τῆς νέας ἢ τοῦ νέου, χαρίζει εἰς τούτους δι' ὀλίγον τὴν ζωὴν. Οὐχὶ ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐλεῶν τοῦτον ὑποχώρεϊ. Καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας ὅμως ταύτας παραλλαγὰς, αἵτινες καὶ νεώτεραι εἶναι καὶ οὐχὶ ἀναμφισβητήτως λαϊκῆς προελεύσεως<sup>2)</sup>, εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς νεωτέρας περὶ Χάρου ἀντιλήψεως — ἥτις ἄλλωστε διαφαίνεται καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγὰς, νεωτέρας πάντοτε, ἄλλων ἄσμάτων — περὶ ἀντιλήψεως, οὕτως εἰπεῖν, προσωπικῆς μᾶλλον ἢ λαϊκῆς, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Χάρος ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ὁ ἀκατακίνητος καὶ ἀδυσώπητος θεός, προσοικειωθεὶς καὶ οὗτος ἰδιότητάς τινας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως<sup>3)</sup>.

Ἐκ τοῦ τετάρτου στίχου ἀρχίζει τὸ κυρίως ἄσμα:

*Δυὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερφή στὸν κόσμον ξακουσμένη,  
τὴ φθόναγεν ἢ γειτονιά, τὴ ζήλευεν ἢ χώρα,  
τὴ ζήλευε κι' ὁ Χάροντας καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.*

Οἱ τρεῖς οὗτοι στίχοι εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ των δημοτικοί, ἂν καὶ λέξεις τι-

*Στὸ πρῶτον καὶ τὸ πάλεμαν Ἄκρίτες ἐνικέθεν,  
στὸ δεύτερον τὸ πάλεμαν, ὁ Χάρος ἐσκοτῶθεν,*

πρέπει, καὶ κατὰ τὸν Πολίτην, νὰ διορθωθῶσι συμφώνως πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς:

*Σ' σὸ πρῶτον . . ὁ Χάρος ἐνικέθεν,  
σ' σὸ δεύτερον τὸ πάλεμαν ὁ Ἄκρίτες ἐσκοτῶθεν.*

Εἰς μίαν ἀκριτικὴν παραλλαγὴν ἐκ Χίου ὁ ὑποκαθιστῶν τὸν Διγενῆ «*γυιὸς τῆς Χήρας*» νικᾶται εἰς τὸ πῆδημα ἀπὸ τὸν Δράκον, ὁ ὁποῖος ὑποκαθιστᾷ ἐπίσης τὸν Χάρον. Οὗτος χαρίζει τὴν ζωὴν «*Σοῦ τὴν χαρίζω τὴν ζωὴ νᾶσαι ξεντροπιασμένος*». (Κανελλάκη: Χιακὰ Ἀνάλεκτα Ἀθ. 1890 σ. 41).

<sup>1)</sup> Λαογραφία τ. Α' σ. 240, 31. (Λάσκαρη, Λάστα σ. 299). Πρβλ. καὶ στίχους εἰς νεώτερον Καρπαθιακὸν μοιρολόϊ (Ἀθην. Ταρσοῦλη, Δωδεκάνησα σ. 194, 305) κ. ἄ.

<sup>2)</sup> Τοιαῦτα εἶναι ἐκτὸς τῶν Καρπαθιακῶν, τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ὑποσημειώσει (σ. 46,2) θρακικαὶ τινες παραλλαγαί, μία περίεργος παραλλαγή ἐκ Σωζοπόλεως (Λαογραφία τ. Α' σ. 624, Μ Γ), ἄλλη ἐκ Σουφλίου (ΛΑ ἀρ. 177,8), ἕτερα ἐπίσης ἐκ Θράκης (Γ. Μ. Δημόδη ἄσματα Θράκης 1887 σ. 18), ὁμοίως δὲ καὶ μία ἐκ Ρόδου (ΛΑ ἀρ. 1108) — Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν τοῦ ἄσματος τῆς *Λυγερῆς* καὶ τοῦ Χάρου ἀποτελοῦν αἱ ἐκ Κύπρου παραλλαγαί, ὅπου ὁ Χάρος χαρίζει εἰς τὴν κόρην δι' ὀλίγον τὴν ζωὴν, διὰ νὰ τοῦ κεντήσῃ ἓνα μαντήλι. (Σακελλαρίου, Κυπριακά, 2, 170 ἀρ. 57, Ξ. Φαρμακίδου, Κύπρια Ἔπη 1926 σ. 71).

<sup>3)</sup> Εἰς παραλλαγὰς ἐκ Ρόδου ὁ Χάρος συμφιλιώνεται μὲ τὸν Διγενῆ (πρβλ. Βρόντη Α., Ἡ *Λυγερὴ* τῆς Ρόδου Ἀθ. 1928 σ. 85, Δρακίδη Γ. Ροδιακὰ Ἀθ. 1937 σ. 91).

νές ἐμβάλλουν εἰς ὑποψίας, ὡς π.χ. τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν κόρην ἐπίθετον *ξακουσμένη*. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο εὐρίσκομεν εἰς ᾄσματα καὶ δίστιχα τοῦ λαοῦ μας<sup>1)</sup>, οὐχὶ ὅμως διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ μίαν κόρην ἢ διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν ὁμορφιά της, ὡς γίνεται δι' ἄλλων καταστάσεων τυπικῶν ἐπιθέτων, οἷα εἶναι: *ὁμορφή, λυγερή, μικροπαντρεμένη* κτλ. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῆ διὰ τὸ ρῆμα *φθόναγεν* τοῦ πέμπτου στίχου, τὸ ὁποῖον ὑποκατέστησε τὸ κοινὸν *ζηλεύω*.

Ἄν τώρα θελήσωμεν νὰ εὐρωμεν τὸ πρότυπον, καθ' ὃ ἐγένοντο οἱ ἀνωτέρω τρεῖς στίχοι, τοῦτο νομίζω, ὅτι πρέπει ν' ἀναζητηθῆ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γνωστῆς παραλογῆς «*Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα*»:

*Δυὸ ἀδερφάκια γκαρδιακὰ καὶ πολυαγαπημένα,  
τοὺς μπῆκε τὸ δαιμόνιο καὶ θέλουν νὰ χωρίσουν<sup>2)</sup>*

ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν:

*τὰ συγκολλήθ' ὁ πειρασμός, γιὰ νὰν τὰ ξεχωρίσῃ<sup>3)</sup>.*

Εἷς τινὰς μάλιστα παραλλαγὰς τοῦ ἰδίου ᾄσματος—νεωτέρας ταύτας τὴν καταγραφὴν τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ—οἱ σχετικοὶ στίχοι ἔχουν μεγαλύτεραν ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἡμέτερον ᾄσμα<sup>4)</sup>, ἰδίᾳ δ' ἐν παραλλαγῇ

Ἄν Hesseling ἐν τῇ περὶ Χάρου πραγματείᾳ αὐτοῦ, ἐξετάζων τὴν παρὰ τῶ ἑλληνικῶ λαῶ ἀντίληψιν περὶ Χάρου καὶ ἐξαιρῶν τὴν παρ' αὐτῶ ἐπικράτησιν τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ στοιχείου περὶ τοῦ σκληροῦ καὶ ἀδυσωπῆτου Ἄδου, εὐρίσκει ἐν μέμονωμένον παράδειγμα ἐν τῇ νεοελληνικῇ δημῶδει λογοτεχνίᾳ, καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει ὄντως ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Χάρον τὸ θῦμα του, τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο εἶναι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ᾄσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ! (βλ. *Hesseling D. C. Charos. Ein Beitrag zur Kenntniss des neugriechischen Volksglaubens, Leiden - Leipzig 1897, σ. 54*).

<sup>1)</sup> ἔχομεν: *Τῆ γῆς τὴν ξακουσμένη* (Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ τ. Β' σ. 203, 5. Χασιώτης σ. 139) *Πάλα ξαῖκουσμένη* (Ζωγράφ. Ἀγών τ. Α' σ. 60) — ἢ *ξαῖκουσμένη Πόλη* (Χφ. Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀρ. 68) — *Καὶ μὲ τὰ δώδεκα νησιά ἦτον ἐξακουσμένη* (Συλλόγου Κων/πόλεως χ)φον ἀρ. 6231 σ. 7) κ. ἄ. Μεμονωμένα φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἐν ἠπειρωτικῶ δίστιχῳ *νιόννη ξακουσμένη* (Ζωγράφ. Ἀγών σ. 267), ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ ἐξ Αἰγίνης παραλλαγῇ τοῦ ᾄσματος τοῦ κοντοῦ, ἣτις ἀφίσταται τῶν ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος παραλλαγῶν, ἀποτελοῦσα ἰδιαίτερον τύπον τοῦ ᾄσματος. Εἰς ταύτας ἔχομεν: *ἦταν καὶ μιὰ κόρη ξανθὴ, στὸν κόσμον ξακουσμένη* (Λαογραφία σ. Δ' σ. 80 ἀρ. 21) ἢ: *στὸ σπίτι στὸ ἀρχοντικὸ ἀρχόντου ξακουσμένου* (αὐτόθι τ. Η' σ. 84). Πρβλ. *Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια, μέρος Α' σ. 120*, ὅπου ἀπορρίπτονται στίχοι τοῦ Ζαμπελίου ἔνεκα τοῦ μὴ δημοτικοῦ ἐπιθέτου.

<sup>2)</sup> *Χασιώτου Γ. Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημ. ᾄσμάτων Ἀθ. 1866 σ. 141 - 2.*

<sup>3)</sup> *Λαογραφία τ. Ε' (1925) σ. 132 Λακωνίας.*

<sup>4)</sup> Πρβλ. *ΛΑ ἀρ. 177, 27 (1893) Σουφλί:*

*Θὰν τὰ δυὸ ἀδέρφια καρδιακὰ, πῶς εἶνε μοννιασμένα,  
τὰ ζήληναν οἱ ἄρχοντες, τὰ μουλονγοῦν ἢ κόσμους,  
τὰ ζήλιπι κι' ἡ δαίμοννας, γυρεύ' νὰ τὰ χωρίσῃ.*



ἀπὸ τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου, καταγραφεῖται τὸ 1940 ὑπὸ Μαρίας Λιουδάκη παρὰ γυναικὸς ἀγραμμάτου, ὅπου οἱ στίχοι τῶν δύο ᾄσμάτων σχεδὸν ταυτίζονται:

*Ἦταν δυὸ ἀδέρφια γκαρδιακὰ καὶ κοσμαγαπημένα,  
τὰ ζήλευεν ἡ γειτονιά, τὰ ζήλευεν κι' ἡ χώρα,  
τὰ ζήλεψε κι' ὁ πειρασμὸς καὶ πάει νὰ τὰ χωρίση.*

(ΛΑ ἀρ. 1432 (1940) σ. 29).

Ἐκ τῆς τοιαύτης ὁμοιότητος τῶν στίχων δύναται τις εὐλόγως νὰ υποθέσῃ, ὅτι οἱ στίχοι εἶναι δημοτικοί, γνωστοὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, καὶ ὅτι ὁ Ἀραβαντινός, παραλαβὼν τούτους ἐκ τοῦ λαϊκοῦ θησαυροῦ, — ὡς θὰ ἔπραττε καὶ κάθε λαϊκὸς τραγουδιστὴς — προσήρμοσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ᾄσμα του, — μεταβαλὼν μόνον χάριν περισσοτέρας ἐμφάσεως τὸ πρῶτον *ζήλευεν* εἰς *φθόναγεν*. Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἡπειρωτικὴ προέλευσις τῆς παραλογῆς ἀπὸ τὸ Λοζέτσι προσεπικουρεῖ εἰς τοῦτο<sup>1)</sup>. Τὸ ὅτι ἡμεῖς σήμερον εὐρίσκομεν τούτους μόνον εἰς συλλογὰς νεωτέρας τοῦ Ἀραβαντινοῦ δὲν εἶναι, νομίζω, λόγος νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἀντιθέτως ἀρχικοὶ εἶναι οἱ στίχοι τοῦ Ἀραβαντινοῦ· διότι μία νεωτέρα καταγραφή δὲν προσφέρει ἀποκλειστικῶς μόνον νεώτερον ᾄσμα. Εἶναι ἐξ ἴσου δυνατὸν νεωτέρα παραλλαγή, καὶ μάλιστα ἀπολύτου ἀξιοπιστίας, οἷα ἡ προκειμένη ἀπὸ τὸ Λοζέτσι, ν' ἀποδίδῃ παλαιὸν ᾄσμα ἢ τοῦλάχιστον τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τούτου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ προφορικῆς παραδόσεως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ τυχαίων καὶ ἐκ συμπτώσεως καὶ οὐχὶ περὶ συστηματικῶς γενομένων λαογραφικῶν συλλογῶν.

Εἰς τὴν διατύπωσιν ὅμως τοῦ θέματος τῆς ζηλοφθονίας ὁ ποιήσας τὸ προκειμένον ᾄσμα εἶχεν ὡς πρότυπον τοὺς στίχους γνωστῶν παλαιοτάτων παραλογῶν, ὅπου κατὰ τὸν παραδιδόμενον τυπικὸν τρόπον, τὸν συνήθη εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν, ἐξαίρεται ἡ ὠραιότης τῆς νέας ἢ τοῦ νέου. Οὕτως εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς παραλλαγὰς τοῦ πανελληνίου ᾄσματος τοῦ «κοντοῦ» εὐρίσκομεν ὁμοίους στίχους, ὡς:

*Ἐνας κοντὸς κι' ἀπόκοντος, πῶχ' ὁμορφη γυναῖκα,  
τόνε ζηλεύ' ἡ γειτονιά, τόνε ζηλεύ' ἡ χώρα,  
τόνε ζηλεύ' ὁ σιούμπασης, βαρὺν χρέη τοῦ ρίχνει.*

(Χασιώτης σ. 140, 12)

προσέτι ΛΑ ἀρ. 1380 Α' 176 (1939) Λασήθι:

*ὁ σατανᾶς ἐζήλεψε, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίση*

ὁμοιοὶ δὲ στίχοι ἐξ Αἰγίου (ΛΑ 1727 (1891). Πρβλ. καὶ *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1938, σ. 16 καὶ περιοδ. Πλάτων τ. Β' (1880) σ. ξ.

<sup>1)</sup> Ἀντιθέτως ἀπορεῖ τις, πῶς δὲν εὐρίσκονται οἱ στίχοι ἐν Ἡπειρωτικῇ πάλιν συλλογῇ, ὡς ἡ τοῦ Χασιώτη, ἥτις ἐξεδόθη τῷ 1866. Πρβλ. καὶ Ἀραβαντινὸν αὐτόθι σ. 181, 280. Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς ἐπαναλαμβάνεται τρις τὸ *ζηλεύω* (βλ. καὶ Γ. Ἀποστολάκη ἐνθ' ἀν. σ. 252).

ἢ:

Ἔνας κοντός κοντούτσικος ἔχει ὁμορφη γυναῖκα  
τόνε ζουλεύουν τὰ χωριά, τόνε ζουλεύει ἡ χώρα,  
τόνε ζουλεύει ὁ βασιλιᾶς, πολλὰ χρέη τοῦ ρίχνει.

(Schmidt, Gr. Märchen, Sagen und Volkslieder 1877 σ. 194)

ἢ ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦ ἔρωτος μητρὸς πρὸς υἱόν:

Καλόγρια ἔχει ὁμορφὸν υἱόν, ὁμορφο παλληκᾶρι  
τόνε ζηλεύει ἡ γειτονιά, τόνε ζηλεύει ἡ χώρα,  
τόνε ζηλεύει κ' ἡ μάνα του, ἄνδρα νὰ τόνε πάρη.

(W. v. Haxthausen, Neugr. Volkslieder, München 1935 σ. 64, 21).

Πρβλ. *Χασιώτην* σ. 62, 15, ὡς καὶ πάσας σχεδὸν τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος.

Εἰς τὸν ὅτον στίχον ἡ λ. *Χάροντας* ὑποκατέστησε τὸν βασιλιᾶ - σιούμπαση - μάνα - πειρασμὸν κ.τ.λ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον τὸν στίχον φαίνεται, ὅτι εὔρεν ἤδη ἔτοιμον ὁ ποιήσας τὸ ἄσμα, διότι τὸν συναντῶμεν εἰς δημοτικὰ ἄσματα τοῦ Χάρου, πάντως ὁμως νεώτερα, καθ' ὅσον γνωρίζω, τὴν καταγραφὴν. (Πρβλ. *Λαογραφία* τ. Α' (1909) σ. 624, ΜΓ (Σωζόπολις), *Λάσκαρη Ν.* Ἡ Λάστα (1900) σ. 526, *Μιχαηλίδου-Νουάρου*, *Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου* τ. Α' (1932) σ. 128, Β' σ. 8).

Τὸν ἔβδομον στίχον: *Στὸ σπίτι τρέχει καὶ βροντάει, σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης* εὐρίσκομεν παρόμοιον μόνον εἰς νεωτέρας παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῆς *Λυγερῆς* ἢ τοῦ *Λεβέντη* καὶ τοῦ *Χάρου*<sup>1)</sup>, ἐνθυμίζουσι δὲ τοῦτον καὶ παραλλαγαί τινες τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, - καὶ αὗται σχετικῶς νεώτεροι - ὅπου ἡ μάνα τῆς Ἀρετῆς ἀκούουσα νὰ βροντοῦν τὴν πόρτα λέγει:

*Ποιὸς εἶναι κάτου, πὸν βροντᾶ, τὸν κρίκελλο πὸν παίζει;*

*Ἄν εἶναι ξένος νὰ διαβῆ, δικός μου νᾶρτη πάνω,*

*κ' ἂν εἶναι ὁ Πικροχάροντας, γὼ ἄλλο γιὸ δὲν ἔχω<sup>2)</sup>.*

Ἡ ἑλληνικὴ ὁμως γλῶσσα δίδει, ὡς γνωστόν, τὴν εἰκόνα τοῦ Χάρου, κρούοντος τὴν θύραν τοῦ θνητοῦ εἰς τὴν φράσιν: *χτύπησε (γιὰ καλὰ) τὴν πόρτα τους ὁ Χάρος*, λεγομένην ἐπὶ οἰκογενειῶν ἢ ἀτόμων, τὰ ὅποια ἐπανελημμένως ἔπληξεν ὁ Χάρος, *χαροκαμένων*, ὡς χαρακτηρίζονται οὗτοι. Ἐν Εὐβοίᾳ (Ἁγία

<sup>1)</sup> ΛΑ ἀρ. 125 (1917) Γορτυνίας, ΛΑ ἀρ. 1153 (1938) Ἀραχόβης, *Σπανδωνίδη Εἰρ.*, *Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης* (1939) σ. 60, 90 καὶ 90 Β' (ἀποσπασματικά), ΛΑ ἀρ. 1109 (1936) σ. 97 - 8 Κύπρου.

<sup>2)</sup> Ἀρχεῖον Θερακ. Θεσαυροῦ τ. Δ' (1937 - 8) σ. 132 - 3. Πρβλ. προσέτι *Σάββα-Λακίδου*, *Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βιζύης καὶ Μηδείας*, Κων/πολις 1899 σ. 123, 12. *Λαογραφία* τ. ΙΑ' (1934) σ. 259 - 61, Κύπρου κ.ἄ.



Ἄννη καὶ περιχώροις) ἤκουσα νὰ λέγουν: «δὲν τό'χω πὼς πέθανε, μόνο πὸν κάνει ὁ Χάρος σιγάτα καὶ μοῦ χτυπάει τὴν πόρτα»<sup>1)</sup>.

Τώρα, ἐὰν ἀνήκη ὁ στίχος οὗτος, ὡς εὐρίσκεται εἰς τὸ ᾄσμα τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, καὶ εἰς παλαιὸν δημοτικὸν τραγούδι, δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ, διότι τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχω σήμερον ὑπ' ὄψιν, δὲν μὲ πείθει περὶ τούτου. Πάντως ὁ στίχος τοῦ ᾄσματος εἶναι δημοτικός, δηλαδή σύμφωνος πρὸς τὴν λαϊκὴν περὶ τοῦ Χάρου ἀντίληψιν καὶ καλῶς προσηρμοσμένος ἐνταῦθα.

Οἱ στίχοι 8 - 9 :

*ἄνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ μπῶ, τοιμάσου νὰ σὲ πάρω,  
τὶ ἐγὼ εἶμ' ὁ γιὸς τῆς μαύρης γῆς, τῆ ἀραχνιασμένης πέτρας*

φαίνονται, φραστικῶς τοῦλάχιστον, δημοτικοί, ἀλλ' εἰς οὐδὲν τῶν σχετικῶν ᾄσμάτων τοῦ Χάρου ἢ τῶν μοιρολογίων εὐρίσκομεν τὸν Χάρον ἐρχόμενον νὰ παραλάβῃ τὸν θνητὸν καὶ δικαιολογοῦντα τὴν παρουσίαν του, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ εἶναι γιὸς τῆς μαύρης γῆς, δηλαδή ἐπειδὴ εἶναι Χάρος. Ὁ Χάρος ἔρχεται εἴτε ὡς τιμωρὸς τῆς ἀλαζονείας, ὡς εἰς τὸ ᾄσμα τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου<sup>2)</sup>, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, εἴτε ὁ Διγενῆς εἶναι οὗτος, εἴτε ἄλλος τις γενναῖος<sup>3)</sup>. Πάντως ἡ ἔννοια τοῦ στίχου δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περὶ Χάρου ἀντίληψιν. Ἐφ' ὅσον ἄλλως τε καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ θάνατος, εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ χρειάζεται πάντοτε καὶ ἄλλη δικαιολογία. Διότι ὁ στίχος ἀποδιδόμενος εἰς πεζὸν λόγον θὰ ἦτο: *εἶμαι ὁ Χάρος κι' ἦρθα νὰ σὲ πάρω.*

Ἄλλ' εἰς τὸν προκείμενον στίχον ἀπαντῶμεν προσωποποιήσιν τῆς γῆς, ὡς μάννας τοῦ Χάρου, οἷαν δὲν εὐρίσκομεν ἀλλαχοῦ τῆς δημῶδους ἡμῶν ποιήσεως καὶ μυθολογίας. Ἡ τοιαύτη παράστασις τῆς γῆς δὲν εἶναι ἡ λαϊκὴ. Προφανῶς ὁ ποιήσας τοὺς στίχους τούτους εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ γνωστὸν μοιρολόγι, ὅπου εἰς τὸν ὑποτιθέμενον διάλογον μεταξὺ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ περιβάλλοντος τὸν νεκρὸν κόσμου ἡ γῆ ἀποκρίνεται εἰς τὸν θρηνοῦντα ἄνθρωπον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐκεῖ ὡς μάννα τοῦ Χάρου, ἀλλ' ὡς ὁ τόπος, ὅπου εὐρίσκεται ὁ νεκρός. Παραθέτω δύο μόνον παραλλαγὰς ἐκ τῶν μοιρολογίων τούτων:

*Περικαλῶ σε, μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,  
αὐτοῦν' τὸ νιὸ πὸν σόστειλα κι' αὐτοῦν' τὸ παλληκάρι  
τριαντάφυλλο νὰ ντὸ βασιᾶς, μῆλο νὰ ντὸ μυρίζης*

<sup>1)</sup> Δηλαδή φοβοῦνται, ὅτι ὁ ἕνας θάνατος θὰ φέρῃ καὶ ἄλλον.

<sup>2)</sup> Πολίτου Ν. Γ. Ἐκλογαὶ ἀρ. 217.

<sup>3)</sup> Αὐτόθι, ἀρ. 214, 215.

νὰ μὴν τοῦ δώσης ἀρρωσιά, νὰ μὴν τοῦ δώσης νόσο.  
 —Τιγάρις εἶμ' ἢ μάννα του νὰ ντὸ βαστῶ στὰ χέρια;  
 Μένα μὲ λένε μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,  
 πὸν τρῶ τὲς νιές, πὸν τρῶ τοὺς νιούς; πὸν τρῶ τὰ παλληκάρια.

(Λαογραφία τ. Γ' σ. 489, 3 Κυνουρίας)

Τ' ἀκοῦς, ἰσὺ, μάρ' μαύρη γῆ κι' ἀραχλιασμένου χῶμα;  
 Αὐτὸν τὸν νιό, πὸν σ' ἔστειλα, αὐτὸ τὸ παλληκάρι  
 καλὰ νὰ τοὺν ἀδέξει, καλὰ νὰ τοὺν διχτήτι.

(ΛΑ ἀρ. 59 Σινίχοβον Μακεδονίας)

Ὡς βλέπει τις εἰς τ' ἀνωτέρω παρατεθέντα μοιρολόγια, ἡ προσωποποιήσις τῆς γῆς δὲν προχωρεῖ πέραν τῆς λεκτικῆς εἰκόνας. Δὲν ἐμφανίζεται δηλαδὴ ἡ γῆ ὡς προσωπικὸν ὄν<sup>1)</sup> οὐδὲ κἂν ὡς τοιοῦτον τὴν συνέλαβεν ἡ λαϊκὴ φαντασία.

Ἡ γῆ εἰς τ' ἄσματα ταῦτα εἶναι ἡ ἰδία ἡ πραγματικότης, ὁ τόπος, εἰς ὃν θὰ κατέλθῃ ὁ νεκρὸς, ὁ Κάτω κόσμος, ὁ "Ἄδης<sup>2)</sup>", ἡ δὲ προσφώνησις ταύτης εἰς τὰ μοιρολόγια δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἡ ἔκφρασις τῆς ἀπροσμετρήτου θλίψεως, ἡ ἐκδήλωσις τοῦ βαθυτάτου πόνου διὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς ὄντος, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν νέαν του σκοτεινὴν κατοικίαν θὰ ἀποστερηθῇ πλέον τῆς στοργῆς καὶ φροντίδος τῶν ἀγαπημένων του, ὡς ἐπίσης ἡ ἀπάντησις τῆς γῆς εἶναι ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του διὰ τὸ μέγα ἐρωτηματικὸν τοῦ θανάτου.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ λαὸς δὲν ἀπέδωκεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἰδιότητα τῆς «μάννας», δὲν τῆς ἔδωκε οὔτε «παιδί». Εἰς οὐδὲν τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ἄσματων καὶ εἰς οὐδεμίαν παράδοσιν ἀπαντῶμεν τὸν Χάρον ὡς γιὸν τῆς μαύρης γῆς<sup>3)</sup>.

Ἀορίστως καὶ ἄνευ συγκεκριμένων χαρακτηριστικῶν εἰς τινὰ ἄσματα τοῦ Χάρου ἀναφέρεται ἡ μάννα τοῦ Χάρου, ἡ Χαρόντισσα, ἀλλὰ καὶ αὕτη οὐχὶ ὡς

<sup>1)</sup> Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ λεκτικὴ εἰκὼν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ προβαθμῆς ἢ κατάλοιπον μυθολογικῆς προσωποποιήσεως, πάλιν δὲν εἶναι αὕτη μάννα τοῦ Χάρου, ἀλλὰ μάννα τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. προσέτι καὶ ἓν δίστιχον μοιρολόγι ἐκ Μεγάρων (ΛΑ ἀρ. 1565 σ. 61)

Δὲν μοῦ τὸ λέεις, βρὲ παιδί, τὴ γῆ θὰ κάμῃς μάννα;  
 Ποιὸς θὰ σοῦ δώσῃ τὸ ψωμί, ποιὸς θὰ σοῦ δώσῃ γάλα;

ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ νεκρὸς ἀπαρνεῖται τὴν φυσικὴν μήτέρα πρὸς χάριν τῆς μαύρης γῆς.

<sup>2)</sup> Εἰς ἄλλα μοιρολόγια ὁ τόπος, ὅπου πηγαίνει ὁ νεκρὸς, εἶναι ἡ αὐλὴ τοῦ Χάρου:

κι' ἐμπρὸς στοῦ Χάρου τὴν αὐλὴ πάγω νὰ ξαρματώσω

(Σταματιάδου, Σαμιακὰ τ. Ε' σ. 312).

<sup>3)</sup> Μόνον εἰς τὴν ἰδίαν συλλογὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ (σ. 255, 430) ἐπανευρίσκομεν τὸν Χάρον ὡς γιὸν τῆς μαύρης γῆς εἰς ἓνα μοιρολόγι, ὅπου ἀναμιγνύονται στίχοι ἐκ διαφόρων τραγουδιῶν τοῦ Χάρου μὲ στίχους τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀραβαντινοῦ:



ιδιαίτερον ὄν, ἔχον συγκεκριμένα προσωπικά χαρακτηριστικά, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς ἐπακόλουθον τῆς προσωποποιίας τοῦ ἰδίου τοῦ Χάρου <sup>1)</sup>, ὅπως ἄλλως τε καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπαντῶμεν καὶ γυναῖκα καὶ γιόν <sup>2)</sup> τοῦ Χάρου. Ὡς γυναῖκες καὶ αἱ δύο, ἡ μάννα καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Χάρου, ἔχουσι τὰς συναφεῖς πρὸς τὴν γυναικείαν φύσιν ιδιότητας, νὰ συγκινοῦνται καὶ νὰ συμπάσχουν μὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον ὁ Χάρος σκορπᾷ εἰς αὐτό.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντῶμεν τὸν Χάρον ὡς γιόν τῆς μαύρης γῆς, καὶ οὐδαμοῦ ἐπίσης ἡ γῆ προσωποποιεῖται ὡς μάννα τοῦ Χάρου, εἰ μὴ μόνον εἰς δύο ἄσματα, καὶ αὐτὰ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλα ὑποπτα σημεῖα ὑπάρχουν, νομίζω ὅτι δὲν εὕρισκόμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, παραδεχόμενοι, ὅτι μία τοιαύτη εἰκὼν καὶ περιγραφή τοῦ Χάρου εἶναι δημιούργημα τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀραβαντινοῦ, χρησιμοποίησαντος ὡς πρότυπον τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν μοιρολόγι <sup>3)</sup>.

Οἱ στίχοι 10 - 12 :

*Ἄφσε με, Χάροντ', ἄφσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρης,  
ταχιὰ Σαββάτο νὰ λουσιῶ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω,  
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχομαι μοναχὴ μου*

δὲν προσκρούουν εἰς τὴν δημοτικὴν ἀντίληψιν καὶ θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπέκτασις τρόπον τινὰ τῆς περὶ εὐτρεπισμοῦ τοῦ νεκροῦ διὰ τὴν εἰς

*Ἐγὼ δὲν εἰμ' ἡ μάννα του, δὲν εἰμ' ἡ ἀδερφή του  
ἐγὼ εἰμ' ὁ γιὸς τῆς μαύρης γῆς, τς ἀραχνιασμένης πέτρας,  
καὶ τρώγω νιὸς καὶ τρώγω νιές καὶ τρώγω παλληκάρια.*

<sup>1)</sup> Πρβλ. καὶ Lawson J. C. Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion. A study in Survivals. Cambridge 1910 σ. 99.

<sup>2)</sup> Δὲν νομίζω ὅτι ὁ «γιὸς τοῦ Χάρου» πρέπει ν' ἀποδοθῆ, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Hesseling (ἐνθ' ἀν. σ. 51), εἰς τὸ λεγόμενον (disease of language), δηλαδή τὸ γλωσσικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν εἰς τῶν σπουδαίων παραγόντων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μύθων καί, ὅτι ἡ φράσις «γιὸς τοῦ Χάρου», μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, προῆλθεν ἐκ τοῦ γραφικοῦ «υἱὸς τοῦ θανάτου». Εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα «γιὸς τοῦ Χάρου» ἀπαντᾶται μόνον ἐν περιγραφῇ τοῦ γάμου αὐτοῦ. Τὰ νιάτα καὶ ἡ ὁμορφιά τῶν νέων θανόντων μόνον ὡς στολίδια εἰς γάμον ταιριάζουν καὶ ὁ γάμος οὗτος ἀποδίδεται εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Χάρου, ὅστις καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς ἡ Χαρόντισσα, ἡ γυναῖκα ἢ μητέρα του, εἶναι μόνον ἀπόρροια τῆς προσωποποιίας τοῦ ἰδίου τοῦ Χάρου. Τὸ μοιρολόγι δηλαδή μὲ τὸν γιόν τοῦ Χάρου ἔχει κύριον θέμα τὸν θρῆνον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, πού ἐχάθησαν, τὴν ἀνθρωπίνην μοῖραν ἐν γένει καὶ ὄχι τὸν γιόν τοῦ Χάρου.

<sup>3)</sup> Δὲν ἀποκλείω, ἂν ὄχι ἀπομίμησιν, τοῦλάχιστον ἀπήχησιν εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν τοῦ ἀκριτικοῦ στίχου: Ἐγὼ εἶμαι τὸ ἀστραπῆς ὁ γιός, τοῦ βρόντου τὸ παιδάκι (πρβλ. Ζωγράφου, Ἄγων, Α' σ. 138 ἀρ. 231, Ἡλείου κ. ἄ.).

Ἄδου κατάβασιν ἀρχαίας, ὅσον καὶ νέας, ἀντιλήψεως, εἰς τὸν ἐτοιμοθάνατον. Ἡ δ' ἐξωτερικὴ ἐπίσης μορφή τῶν στίχων εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν δημώδη τεχνικὴν. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πάσας τὰς μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον γνωστὰς πολυαρίθμους παραλλαγὰς τῶν ᾠσμάτων τοῦ Χάρου, περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἀνωτέρω (σ. 51) ἐγένετο λόγος, ἡ ἐπιθυμία καὶ παράκλησις τῶν νέων διὰ τινὰ, εἰ δυνατόν, ἀναβολὴν τοῦ μοιραίου ἔχει ἄλλην, κἄπως σοβαρωτέραν δικαιολογίαν ἢ παρ' Ἀραβαντινῶ<sup>1)</sup> καὶ ὅτι ἀπαραλλάκτους τοὺς στίχους τοῦ ᾠσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ εὐρίσκομεν μόνον εἰς τινὰς νεωτέρας τούτου παραλλαγὰς, κολοβάς, ἢ εἰς συνονθυλεύματα στίχων ἐκ τῶν σχετικῶν ᾠσμάτων<sup>2)</sup>, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν γνησίων παλαιῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

<sup>1)</sup> Δίδω ἐνταῦθα ὀλίγα μόνον παραδείγματα:

1. Ἄφσες με, Χάρε μ', ἄφσες με, παρακαλῶ νὰ ζήσω,  
τ' ἔχου γυναικα παρανιά καὶ χήρα, δὲν τῆς πρέπει.

(ΛΑ ἀρ. 1100 Σαρακατσάνηδες Πισσοδερίου)

2. Ἄφσε με, Χάρε μ', ἄφσε με, πεντ' ἐξ ἀκόμα μῆνες,  
τ' ἔχω γυναικα παρανιά, κριμα γιὰ νὰ χηρέψη  
ἔχω καὶ τὰ παιδιὰ μικρά, στὸ δάσκαλο πηγαίνουν.

(Χασιώτης ἐνθ' ἄν. σ. 167, 1)

3. Ἐχω τυρὶ ἀζύγιαστο τσαι πρόβατα στὴ στρούγκα,  
ἔχω γυναικα τσ' εἶναι νὰ τσαι θὰ τῆς παραγγείλω  
ἔχω παιδιὰ τσ' εἶναι μικρά, λυποῦμαι νὰ τ' ἀφήκω.

(ΛΑ ἀρ. 296, 50, 43 Χίος)

4. ἔχω τὰ πρόβατα ἄκουρα

(ΛΑ ἀρ. 1104 σ. 141 Μεσημβρία)

5. Ἄσε με, Χάρε μ', ἄσε με, ἀκόμη ἔξη μέρες,  
τὲς δυὸ νὰ φάω, τὲς δυὸ νὰ πιῶ, τὲς δυὸ νὰ σεργιανίσω

(Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν 1936 σ. Α' σ. 121)

6. νὰ μὶ χαρίσης τὴ ζουή, πέντε δέκα χρόνια,  
γιατ' εἶμι πάρα νιούτσικη, στὸν χῶμα δὲ μὶ πρέπει,  
γιατ' ἔχον ἄντραν πάρα νιὸν κι χήρου δὲν τοῦμ πρέπει,  
ἔχον, πιδιά, πάρα μικρὰ κι οὐρφάνια δὲν τὰ πρέπει.

(Ἀρχεῖα Νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης τ. Α', β' σ. 112 - 3) ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Κοραῆ, Βελβεντὸν Μακεδονίας (1892).

Ὡς βλέπομεν, εἰς οὐδένα τῶν ἀνωτέρω στίχων ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος ν' ἀναβληθῆ ἡ ἡμέρα ἢ σημερινὴ τοῦ θανάτου, ἀπλῶς καὶ μόνον, διὰ νὰ προφθάσῃ νὰ στολισθῆ, ν' ἀλλάξῃ καὶ ἔτοιμος πλέον νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἄδην, ὡς παρ' Ἀραβαντινῶ<sup>2)</sup> πρβλ. καὶ Ἀποστολάκη Γ. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια σ. 116.

<sup>2)</sup> Τοιαῦτα εἶναι ἐν ἐκ Σαμακόβου (Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογρ. Θεσσαροῦ τ. Ζ' σ. 193,



Πάντως αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς οἱ στίχοι 11 - 12 εἶναι δημοτικοί, συναντῶμεν δὲ τούτους εἰς πλείστας παραλλαγὰς τοῦ Γεφυριοῦ τῆς "Αρτας<sup>1)</sup> ὑπὸ προτροπικὴν

ἔτος συλλογῆς 1939), ὁμοίως εἰς παραλλαγὴν τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου ἐκ Σπάρτης (ΛΑ ἀρ. 1372 (1939), ἄλλην ἐξ Ἀραχόβης Βοιωτίας (ΛΑ ἀρ. 1153 Β' σ. 85, 63 (1938), εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀποκλείω τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἀραβαντινοῦ διὰ τῶν Ἀναγνωστικῶν τοῦ σχολείου, ἐφ' ὅσον ἄλλως πρόκειται περὶ νεωτέρας καὶ ἐγγραμμάτου πληροφοριοδοτίας.

Συναφεῖς πρὸς τοὺς παρ' Ἀραβαντινοῦ θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν οἱ στίχοι Κυπριακῆς παραλλαγῆς τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου, περιλαμβανούσης τὸ θέμα τοῦ κεντήματος τοῦ μαντηλιοῦ (βλ. ἄνωτ. σ. 47). Ἡ κόρη παρακαλεῖ τὸν Χάρον λέγουσα :

*"Αφησ' με, Χάρον, ἄφησ' με ἄλλον σαράντα μέρες,  
νὰ ράψω τζαὶ τὸ ράσο μου, νὰ τὸ φορῶ στὸν Ἄδην,  
ποῦ μοῦ παραλαλήσασιν στὸν Ἄδην νὰ τὸ λύσω*

(ΛΑ ἀρ. 1109 σ. 97)

ἀλλ' ἐδῶ τὸ βᾶρος τῆς ἐννοίας πίπτει εἰς τὸν 3ον στίχον, ὅστις περικλείει σχετλιασμὸν τῆς τύχης τῆς νέας, εἰς ἣν ἐπέπρωτο νὰ καταλύσῃ τὸ νέον της ἔνδυμα εἰς τὸν Ἄδην.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι τὴν παράκλησιν πρὸς τὸν Χάρον διὰ παράτασιν τῆς ζωῆς εὐρίσκομεν κυρίως εἰς τὸ ᾄσμα τοῦ Λεβέντη καὶ τοῦ Χάρου καὶ οὐχὶ εἰς τὸ τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου. Τὸ παρατεθὲν παράδειγμα ἀρ. 6 ἀνήκει εἰς τὸ ᾄσμα Λεβέντη καὶ Χάρου, τὸ ὁποῖον προσηρμόσθη ὡς μοιρολόγι εἰς νέαν. Καὶ τὸ θέμα λοιπὸν καθ' ἑαυτὸ τῆς παρακλήσεως δὲν ἀνήκει εἰς ᾄσμα ἀναφερόμενον εἰς κόρην, ὡς συγγενὲς ὅμως πρὸς τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι φυσικὸν νὰ περιληφθῇ εἰς τοῦτο, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ συμφυρμου ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει, καὶ δὲν θὰ ἦτο τοῦτο λόγος, διὰ ν' ἀμφισβητήσωμεν τὴν δημοτικότητα τοῦ ᾄσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ἄλλως τε ἐμφανίζεται ὁ συμφυρμὸς οὗτος καὶ εἰς τινὰς παραλλαγὰς, ἐλαχίστας πάντως καὶ νεωτέρας. Ἐκ τούτων μάλιστα ἀξιόλογος εἶναι μία Καρπαθιακὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν νέαν ποιητικὴν δημιουργίαν, ὥστε δὲν πρόκειται μόνον περὶ ἀπλοῦ συμφυρμου οὔτε περὶ ἀπλῆς ἀπομιμήσεως τῶν ἀρχικῶς δημοτικῶν στίχων (πρβλ. Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Γ. Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθῆναι 1928 σ. 125, 4).

<sup>1)</sup> Διὰ νὰ στερεωθῇ τὸ γεφυρι πρέπει νὰ ἐγκατορυχθῇ ἡ σύζυγος τοῦ πρωτομάστορα οὗτος παραγγέλλει εἰς τὴν γυναῖκα του νὰ ἔλθῃ, διὰ τυπικῶν στίχων, ἐκφραζόντων βαθὺν πόνον καὶ τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ μὴν ἔφθανε ποτὲ αὐτὴ. Οὕτως εἰς παραλλαγὴν ἐκ Σινώπης (ΛΑ ἀρ. 1141 σ. 79):

*χάτε, κάλφα μου, πήγαινε καὶ πές την τὴν κυρά σου,  
τὸ Σάββατο νὰ μὴ λουστῇ, τὴν Κυριακὴ μὴ ἀλλάξῃ  
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ στὸ γεφυράκι μὴ ἔρτῃ.  
Ὁ κάλφας ἐπαρήκουσε, πὰ λέει τὴν κυρά του,  
τὸ Σάββατο γιὰ νὰ λουστῇ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξῃ  
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ στὸ γεφυράκι νάρτῃ,*

ἢ κατ' ἄλλην ἐκ Πόντου :

*Μενύατο τὴν κάλην ἀτ' με τ' αἶκον πουλόπον  
«τὴ Σάββα δέβα σὸ λουτρόν, τὴ Κερεκὴ στὸν γάμον  
καὶ τὴ Δευτέρα τὴν πιρηνὴν ἀδᾶ νὰ εὐρισκᾶσαι»*

(Μελανοφρύδου Π. Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατοῦμ 1910 σ. 38).

ἢ ἀπαγορευτικὴν μορφήν καὶ εἰς ἄλλα προσέτι δημοτικὰ τραγούδια <sup>1)</sup> ἀκριτικά, κλέφτικα, μοιρολόγια.

Τὸ β' ἡμιστίχον τοῦ 12 στίχου: *ἔρχομαι μοναχὴ μου* εὐρίσκεται εἰς τὰ προμνημονευθέντα ἄσματα τοῦ Χάρου μὲ, τὴν ἐξῆς ὅμως βασικὴν διαφορὰν. Ἐνῶ εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν ἡ φράσις ξενίζει πῶς ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν σχέσιν Χάρου-ἀνθρώπου, εἰς ὅλα τ' ἄλλα σχετικὰ ἄσματα ἀνεξαιρέτως εὐρίσκεται ὡς συνέχεια τῆς φράσεως: «καὶ δεῖξε μου τὴν τέντα σου», ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρῶτον ἡμιστίχον, καὶ δίδει ἀφορμὴν, διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ περιγραφὴ τοῦ φοβεροῦ καταλύματος τοῦ Χάρου. Τὸ βάρος δηλαδὴ πίπτει εἰς τὸ ποῦ θὰ ὑπάγῃ ὁ νεκρὸς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ *μοναχὴ μου*, ὅπως ἐδῶ.

Παραθέτω ὡς παράδειγμα τοὺς σχετικούς στίχους ἐξ ἄλλων ἄσμάτων:  
Εἰς ἀκριτικὸν ἄσμα ἐκ Καππαδοκίας:

*Γιὰ δεῖξε με τὴν τέντα σου καὶ μοναχό μ' ἄς πάγω  
—Κι' ἂν σὲ δείξω τὴν τέντα μου, πολὺ θὲ νὰ τρομάξῃς,  
ὡς κλώθει ὄλο πράσινο παλληκαριῶν βραχιόνια,  
ὡς κλώθει κορασιῶν μαλλιὰ, ξαθῆς κόρης μαλλίτσες.*

(Dawkins R. M., Some modern greek songs from Cappadocia (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς American journal of Arc ology vol. XXXVIII (1934) ἀρ. 1)

Πρὸς πρὸς ἐπιπέτυ Ἀρχεῖον Πόντου τ. 12 (1946) σ. 150, 24, ΛΑ 1402 σ. 111 (Τήνου) Δρακίδη σ. 117, Γνευτὸν σ. 85 καὶ Λαογρ. Β' σ. 453, 5 ἐκ Ρόδου—εἰς παραλλαγὰς ἐκ Καρπάθου (Μιχαηλίδου Νουάρου σ. 210. 211. 260).

<sup>1)</sup> Εἰς μοιρολόγια π. χ.

*Ἄσπ', ἀδελφὴ μ', τί θὰ σὲ πῶ, τί θὰ σὲ παραγγείλω  
Σαββάτο μέρα μὴ λουσοθῆς, Κυριακὴ μὴ ἀλλάξῃς*

*καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρῶτὶ στὴ γειτονιὰ μὴ βγαίῃς*

(Θρακικὰ τ. Β' 1929 σ. 135 Πρὸς ἐπίσης Παπαζαφειρόπουλον σ. 207 κ. ἄ.).

Πλησιέστεροι δὲ πρὸς τοὺς στίχους τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὡς συνδυαζόμενοι μὲ τὴν παράκλησιν πρὸς παράτασιν τῆς ζωῆς, εἶναι οἱ τοῦ ἀκριτικοῦ ἄσματος τοῦ Γιάννη, πὸν ξυπνᾷ τὸν Δράκον καὶ τὴν Δρακόντισσα. Ὁ Γιάννης παρακαλεῖ τὸν δράκον, ὅστις ἐτοιμάζεται νὰ τὸν φάγῃ:

*Ἄσε με, δράκο, ἄσε με ἀκόμη πέντε μέρες,  
τὴν Κυριακὴ ν' ὁ γάμος μου, Δευτέρα ἢ χαρὰ μου  
καὶ τὴν Τετράδῃ τὸ ταχὺ παίρνω καὶ τὴν καλὴ μου.*

(Passow σ. 387 ἀρ. 509)

Πρὸς καὶ Λαογραφία Ε' σ. 81 ἀρ. 57 (Τζουμέρκα), ΛΑ 1153 Β' σ. 139, 88· Αὐτόθι Α' σ. 101,22 (Ἀράχοβα), ΛΑ 881 (Δημητσάνα).



Ἄλλαχού :

*Καὶ δεῖξε μου τὴν τέντα σου κί' ἐγὼ ἀπατός μου πάω  
— Ἐσὺ νὰ δῆς τὴν τέντα μου, τρομάρα θὰ σὲ πιάση,  
πού ν' ἀπὸ μέσα σκοτεινὴ κί' ἀπ' ὄξ' ἀραχνιασμένη,  
μὲ τῶν ἀντρῶν τοὶ κεφαλὰς τὴν ἔχω γὼ χτισμένη,  
καὶ μὲ τῶν κοριτσιῶ μαλλιὰ τὴν ἔχω σκεπασμένη<sup>1)</sup>.*

(ΛΑ ἀρ. 56 σ. 82 Κάτω Παναγιά Κρήνης).

Ἡ παράλειψις τῆς περιγραφῆς τῆς τέντας τοῦ Χάρου καὶ καθόλου τῆς μνείας αὐτῆς παρατηρεῖται, ὡς εἴπομεν, μόνον εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν καὶ τὰ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σ. 39,1 ἀναγραφέντα καὶ χαρακτηρισθέντα ἄσματα. Βεβαίως αἱ παραλείψεις, αἱ μεταβολαὶ εἰς ἡμιστίχια καὶ στίχους εἶναι τι τὸ σύνηθες εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι τὴν ἀρχαιότεραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραλλαγὴν εὐρίσκομεν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ.

Θεωρῶ λοιπὸν καὶ τοὺς στίχους τούτους δημοτικοφανεῖς ἢ μᾶλλον δημοτικούς τὴν μορφήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν οὐσίαν.

Παρατηροῦμεν λοιπὸν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ ἄσματος ὅ,τι καὶ εἰς τοὺς στίχους 4 - 6, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (σ. 47 κ.έ.). Στίχοι δηλαδὴ ἐκ παλαιῶν ἄσμάτων διὰ μικρᾶς μεταβολῆς προσηρομόσθησαν εἰς τὸ νεώτερον ἄσμα. Ὁ τρόπος ὅμως, καθ' ὃν ἐνετάχθησαν οὗτοι εἰς τὸ τραγούδι, αἱ ἐπενεχθεῖσαι, ἔστω καὶ ἀσήμαντοι φαινομενικῶς μεταβολαὶ καὶ ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς τὸ σύνολον ἔννοια ἀπομακρύνουν τὸ κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ γνησίου δημοτικοῦ ἄσματος.

Πράγματι δ' εἶναι ἀσύλληπτον καὶ πολλάκις ἀδύνατον μόνον διὰ τῆς ξηρᾶς λογικῆς νὰ κατανοηθῇ καὶ ν' ἀποδειχθῇ τὸ σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον διαφέρουν τὰ δημοτικίζοντα ἔργα ἀπὸ τῶν ἀληθῶς δημοτικῶν. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν προκειμένῳ μιμεῖται τὸν λαϊκὸν ποιητὴν, ὅστις χρησιμοποιῶν τὸν ὑπάρχοντα ποιητικὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν, τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται ὡς κοινὸν καὶ ταυτοχρόνως ἴδιον ἐκάστου κτῆμα, δημιουργεῖ ἢ ἀναδημιουργεῖ τὰ ἄσματα, ἐμπνεόμενος ἀπὸ ποιητικὴν διάθεσιν καὶ εἰλικρινὲς αἴσθημα. Ὁ μὴ λαϊκὸς ὅμως ποιητής, ὡς εἶναι ἐνταῦθα ὁ Ἀραβαντινός, μεταχειρίζεται μὲν καὶ αὐτὸς τὸ παραδεδομένον ὑλικόν, ἀλλ' ἐπεμβαίνων μόνον μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὸν ἐνσυνείδητον σκοπὸν τῆς κατασκευῆς, μιμεῖται μὲν ἐξωτερικῶς τὰ δημοτικὰ τραγούδια, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ πράγματι νὰ συλλάβῃ τὸν ἀληθῆ παλμὸν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως.

Ὡς πρὸς τὸν 13ον στίχον: Ἀπ' τὰ μαλλιὰ τὴν ἄρπαξε κ' ἡ κόρη κλαίει

<sup>1)</sup> Παραλλαγὰς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς τέντας τοῦ Χάρου παρουσιάζουν φυσικὰ τὰ διαφορὰ ἄσματα.

και σκούζει, ἐνῶ τὸ α' ἡμιστίχιον εὐρίσκεται ὁμοιον ἢ παραπλήσιον εἰς πολλὰς παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ *Λεβέντη ἢ Διγενῆ καὶ Χάρου*, ὡς συνέχεια συνήθως τῆς περιγραφῆς τῆς πάλης θνητοῦ καὶ Χάρου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Χάρος, διὰ νὰ καταβάλῃ ἐπὶ τέλους τὸν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, τὸν πιάνει ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὸ β' ἡμιστίχιον ἀπαντᾶται μόνον παρ' Ἀραβαντινῶ καὶ εἰς πάσας τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας παραλλαγὰς, τὰς σημειωθεῖσας ἀνωτέρω ἐν τῇ σ. 3-4.

Οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ᾄσματος:

*Νὰ καὶ τ' ἀδέρφια πόφτασαν ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι,  
τὸν Χάροντα κυνήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη*

εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Καὶ πρῶτον: Οἱ ἀδελφοὶ φθάνουν «ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι». Ὁ στίχος ἐνθυμίζει ἀμέσως τοὺς ἀναλόγους δημοτικοὺς στίχους τοῦ ᾄσματος *Λεβέντη καὶ Χάρου*<sup>1)</sup> καὶ προφανῶς ἔχει ληφθῆ ἐξ ἐκείνου. Εἶναι δ' ἐμφανῆς ἡ ξηρὰ μίμησις τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, διότι οὐδεὶς λόγος συνέτρεχεν ἐνταῦθα νὰ εὐρεθῶσιν οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸ κορφοβούνι, ἀφοῦ τὴν κόρη ἐύρηκεν ὁ Χάρος εἰς τὸ σπίτι της (στ. 7)<sup>2)</sup>. Ἐπειτα δὲν ὑπάρχει βαθυτέρα συνάφεια καὶ δικαιολογία τοῦ στίχου τούτου ὡς πρὸς τὸ ὅλον ᾄσμα. Ἴσως ἡ προσπάθεια ἢ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀραβαντινοῦ νὰ εὐρεθῆ ὁ στίχος οὗτος ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς τὸν 2ον τῆς ἀρχῆς, ὡς καὶ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος 15ος πρὸς τὸν 3ον, νὰ συνέβαλεν ἐπίσης εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπανάληψις αὕτη ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς δημώδους ποιήσεως. Ἡ ἀρχὴ εἶναι διάφορος τοῦ τέλους καὶ οὐδέποτε ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιστοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἤδη ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκφρασθεῖσαν ἔννοιαν τοῦ ᾄσματος, ὡς κατακλειῖδα εἰς τὸ τέλος.

<sup>1)</sup> Πρὸβλ. *Λεβέντης ἐροβόλαεν ἀπὸ τὰ κορφοβούνια...*  
*κι' ὁ Χάρος τὸν ἀγνάντευεν ἀπὸ ψηλὴν ραχούλαν*

(Fauriel τ. II σ. 90)

*Λεβέντης ἐκατέβινε ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι...*  
*κι' ὁ Χάρος τὸν ἀπάντησε μπροστὰ στὸ σταυροδρόμι*

(ΛΑ ἀρ. 22 Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)

*Λεβέντης ἐροβόλαγε ἀπὸ ψηλὴ ραχούλα...*  
*κι' ὁ Χάρος τὸν ἀγνάντευε ἀπὸ τὸ κορφοβούνι.*

(ΛΑ ἀρ. 1378 Ζιζάνι Πυλίας 1939).

<sup>2)</sup> Εἰς τὰ δημοτικὰ ᾄσματα ἢ συνάντησις Χάρου - βοσκοῦ ἢ λεβέντη, γίνεται στὰ κορφοβούνια, στὸ σταυροδρόμι, στὰ πέντ' ἀλώνια, στὴ μαδάρα κλπ. ἐνῶ ἡ συνάντησις Χάρου - λυγερῆς στὸ σπίτι.



Τέλος εἰς τὸν τελευταῖον στίχον οἱ ἀδελφοὶ καταδιώκουν τὸν Χάρον καὶ σφύζουσαν τὴν ἀδελφήν. Ἀλλὰ μὲ πόσῃν εὐκολίαν νικάται ἐδῶ ὁ Χάρος! Χωρὶς νὰ προηγηθῇ οἰοσδήποτε ἀγών, οὔτε ἡ ἐλαχίστη κἂν δραῖσις, ὁ Χάρος ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει καὶ μόνον τῶν ἀδελφῶν τρέπεται εἰς φυγὴν!

Ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης βεβαίως ἀποδεικνύεται, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐμφαίνοντα τὴν ἐν τῷ γραφείῳ γένεσιν τῆς ἰδέας ταύτης. Διότι ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔσματος ἀφίσταται τελείως τῆς πραγματικότητος. Βεβαίως ἡ ποίησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ἀληθινὴ ποίησις, αἴρεται πολλάκις ὑπὲρ τὴν πραγματικότητα, οὐδέποτε ὅμως εὐρίσκεται εἰς τελείαν ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην — τὸ ἀπίθανον καὶ τὸ ἀδύνατον εἶναι εἰς τὸ παραμύθι λίαν προσφιλῆ —. Εἶναι ὅμως τελείως ἀντίθετον πρὸς τὴν πραγματικότητα νὰ κατανικηθῇ ὁ Χάρος, οἱ δὲ στίχοι, ὡς καὶ ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ξένοι πρὸς τὴν ψυχοσύνθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας του δὲν χάνει ποτὲ τὴν αἴσθησιν τοῦ πραγματικοῦ καὶ τῆς ἀληθείας.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω μελέτης ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα 1) ὅτι τὸ τραγούδι «Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη» τῆς συλλογῆς Ἀραβαντινοῦ εἶναι κατασκευάσμα τοῦ ἰδίου τοῦ συλλογέως, χρησιμοποίησαντος ὑλικὸν ἐκ δημοτικῶν ἔσμάτων πρὸς σύνθεσιν ἔσματος, τοῦ ὁποῦ ὅμως καὶ ἡ κεντρικὴ ἰδέα καὶ ἡ ὅλη σύστασις δὲν εἶναι δημοτικὰ καὶ 2) ὅτι ὅλαι αἱ δῆθεν παραλλαγαὶ τοῦ ἔσματος, αἱ ἐν ἐντύποις ἢ χειρογράφοις συλλογαῖς καταγεγραμμέναι, πηγὴν ἔχουσι τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ἐνεκα δ' ἀκριβῶς τῆς ἐπιτυχοῦς καὶ δημοτικοφανοῦς αὐτοῦ μορφῆς τὸ ἔσμα τοῦτο, θεωρηθὲν ὑπὸ τῶν λογίων ὡς ἐκλεκτὸν δημιούργημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, περιελήφθη ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ εἰς διαφόρους ἐκλογάς, ὡς τοῦ Ἁγίου Θεόρου, καὶ ἔνεκα τοῦ ἠθοπλαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ εἰς τὰ Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ὅτι ἔσχε τὴν σημειωθεῖσαν διάδοσιν παρὰ τῷ λαῷ, μάλιστα δὲ παρὰ τοῖς νεωτέροις. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐγεννήθη ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἦτο κατ' οὐσίαν ξένον πρὸς τὸ βαθύτερον λαϊκὸν αἶσθημα, δὲν ὑπέστη μὲν τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν φθοράν, τὴν ὁποίαν μοιραίως ὑφίσταται τὸ δημοτικὸν τραγούδι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐχάρη τὴν ζωὴν τοῦ ἀληθοῦς λαϊκοῦ ἔσματος, τὸ ὁποῖον, ὡς πλήρες ζωῆς δημιούργημα, προσκτᾶται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἀδιαλείπτως νέας μορφάς. Τὸ κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπλῶς «ἀπεστη-θίσθη» ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἐν μέρει.

*Ἐπερατώθη τὸν Δεκέμβριον 1947.*

# ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΑΓΙΚΟΙ ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΕΚ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Οἱ δημοσιευόμενοι κατωτέρω ἐξορκισμοί, κατάδεσμοί καὶ λοιποὶ μαγικοὶ τρόποι προέρχονται ἐκ τριῶν κρητικῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια χρονολογοῦνται μὲν ἐκ νεωτέρων χρόνων, διασώζουσι δ' ὅμως παλαιότεραν παράδοσιν.

Α'.

Χειρόγραφον ἐκ τοῦ χωρίου Κατσιδώνι τῆς ἐπαρχίας Σητείας, ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὸν πρὸς μητρὸς πάππον μου Κωνσταντῖνον παπᾶ Μιχαήλ Παπαδάκην, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐγράφη ὑπερμεσοῦντος τοῦ 19<sup>ου</sup> αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφον εὑρίσκειται τώρα εἰς χεῖράς μου, δηλοῦται δ' ἐνταῦθα διὰ τοῦ Α. Τοῦτο, ἐκ κοινοῦ χάρτου  $0,16\frac{1}{2} \times 0,10$  μετὰ ἐξωφύλλων ὁμοίως ἐκ κοινοῦ χάρτου, ἀποτελεῖται ἐξ ἐννέα φύλλων ἄνευ σελιδώσεως. Ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν φύλλων 7 καὶ 8, ἔχουν ἀποσπασθῆ ἄρκετὰ φύλλα. Ἐκτὸς τῶν δημοσιευομένων κατωτέρω μαγικῶν κειμένων περιέχονται ἔτι ἐν αὐτῷ:

φ. 1α - 2α «Ἐγκώμια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου»

φ. 2β Ἐγκώμια τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος»

φ. 3α Συνταγὴ «διὰ λουστρο» δηλ. πρὸς βαφὴν καὶ στίλβωσιν ἐπίπλων.

Τὸ χειρόγραφον σχετικῶς καθαρογραφημένον ἐγράφη κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ὡς δύναται τις νὰ διακρίνη ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ χρώματος τῆς χρησιμοποιηθείσης μελάνης καὶ τῆς ἐπιμελείας μετὰ τῆς ὁποίας ἐγράφησαν ἑκάστοτε τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα.

Ὁ ἀντιγραφεύς, ἄγνωστον ἐκ ποίου χειρογράφου ἀντέγραψε, δὲν τηρεῖ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἔχει μεταβάλλει εἰς τινὰς περιπτώσεις τὴν οὐσιαστικὴν μορφήν λέξεων τινῶν: σ. 65 ἀρ. 6 στ. 2 κάλεγμα, στ. 6 γρούνα, σ. 66 ἀρ. 7 στ. 8 καὶ 12 μούτρας, καταγράφει δὲ φωνητικῶς κατὰ τὴν διάλεκτον τῆς Κρήτης συμφωνικὰ συμπλέγματα ἐντὸς τῆς λέξεως, ὡς καὶ τὴν ἠχηρὰν προφορὰν ἐν τῇ λέξει τοῦ ἀρχικοῦ ἀήχου φωνήεντος (κ, π, τ) διὰ τῆς ἐπιδράσεως κατὰ τὴν προφορὰν τοῦ τελικοῦ ν τῆς προηγουμένης λέξεως. Οὕτω:



σ. 61, στ. 3 τον ντίτλον· σ. 61 στ. 18, 23, 24, σ. 62, στ. 29. 35, σ. 66, στ. 9. 13. 15 κ. ἄ., Ἄρχάγγελος - ον - ους; σ. 66 στ. 8 ἐμπροουχίσθισαν· σ. 62, στ. 29, 35 ανιγγιλόν - α· σ. 61, στ. 24 τὸν γκόσμον· σ. 62, στ. 43 ἀγγέλον 40 μην μπροσφαύσο 46 φάλανγκα· σ. 62, στ. 4 τὸν μπρόδρομον· σ. 65, στ. 12 κόνμπο· σ. 66, στ. 5 τὴν μπίλην· 14 τὸν μποταμόν· σ. 67, στ. 22 τὴν γκολοκίθα κ. ἄ. Τὰς διαφορὰς ταύτας δὲν διειτήρησα κατὰ τὴν ὀρθογραφικὴν μεταγραφὴν τῶν ἐκδιδομένων κατωτέρω κειμένων.

## 1.

## Διὰ τσοῖ Γελλοῦδες.

φ. 3 β

I N B I

I Σ | X C

N I | K A

5

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄμην. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι. Τοῦτον τὸν τίτλον δαίμονες φρίττουσι. Χριστὸς Χριστιανῶν χάρις χαρίζει Θεὸς Θεοῦ θεῖον θέαμα· εὔρες εὔρημα· Ἐλένη ἐν τῷ σταυρῷ τόπος κρανίου παράδεισος γέγονεν. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον καὶ βοήθησον τὸν δοῦλόν σου δεῖνα, ὁ δεῖνα καὶ τὸ τέκνο(ν) τὸ δεῖνα αὐτῶν. Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις. Ἐκ τοῦ κατὰ Μάρκον ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων || ἡμῖν πραγμάτων. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Χριστὸς μεθ' ἡμῶν στήτω.

φ. 4 α

15 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Χριστὸς μεθ' ἡμῶν στήτω.

Ὡς ἐξήραχτον ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τοὺς οὐρανοῦς, τοῦ ὑπήντησεν ἡ μαρὰ καὶ ἀκάθαρτος Γελλοῦ καὶ εἶχε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐ-  
20 τῆς κάτωθεν ἕως τοὺς πόδας αὐτῆς καὶ τὰ ὀνύχι(α) αὐτῆς σιδηρᾶ καὶ οἱ ὀδόν-  
τες αὐτῆς πιθαμὲς δέκα καὶ οἱ ὀφ(θ)αλμοὶ αὐτῆς πίδηλοι ὡς φλόγα καμίνου καὶ ἡ φλόγα αὐτῆς ἤρχεντον ἐξωθε(ν) τοῦ στόματος αὐτῆς. Λέγει τῆς ὁ Ἀρχάγγελος. Ὡ μαρὸν καὶ ἄσεμνον γύναιον, πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν ὑπάγεις. Λέγει πρὸς τὸν Ἀρχάγγελον. Ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὸν κόσμον ὡς δράκαινα καὶ

5 εὔρημα χφ. 12 τοῖς διώρθωσα: τες χφ. 13 διήγησις χφ. 20 τονίχι χφ. σιδιρι χφ. μεταγενεστέρα διώρθωσις ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρὸς εἰς τὸ χφ: σιδιρά.

ρ. 4β

ὡς μιαροτέκτονη, ἵνα δένδρη || ξεριζώσω καὶ τετράποδα ἀφανίσω, πηγὰς καὶ λίμνας ξηράνω καὶ παρθένους μηχανήσω καὶ τὰς ἐγγαστρομένας γυναῖκας ἀποβληθὲν καὶ τὸ γάλα αὐτῶν φρούξω. Καὶ ὡς ἔτεκεν ἡ Κυρία Θεοτόκος τὸ(ν) λόγον τῆς ἀληθείας εἰσηλθὼν πόνοι σὲ αὐτὴν καὶ ἐγὼ ἔστρεψα πλανερῆ. Λέγει τῆς ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ. Ἀνήγγειλόν μοι τὰ γὰρ δώδεκα ἡμισὺν

30 σου ὀνόματα, ἵνα μὴ σὲ βασανίσω. ἀποκριθεῖς(α) λέγει. Τὸ γὰρ α: ὄνομα καλεῖται μιρά, τὸ β: καλεῖται Γελλοῦ, τὸ γ: καλεῖται ἄβυζοῦ, τὸ Δ: καλεῖται παταξαρέα, τὸ Ε: καλεῖται μορφωτοῦ, τὸ ζ: καλεῖται στρίγλα, τὸ η: καλεῖται μαρετοῦ, τὸ θ: καλεῖται ἀναθαρθόψεον, τὸ ι: καλεῖται λυποῦσαν, τὸ κ: καλεῖται ἀτεκνοῦσα, τὸ λ: καλεῖται βρεφοπνίκτρα, τὸ γὰρ ἡμισυ μου ὄνομα κα-

ρ. 5α

35 λεῖται ἡματοπίνουσα. Ἀνήγγειλά σου, Ἀρχάγγελε τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ μὲ βασανίσῃς καὶ μὰ τοὺς τρεῖς ὄλους τοὺς || οὐρανοὺς καὶ μὰ τὰ ἅγια γράμματα ἃ εἰν' σοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἡλίου καὶ οὐδεὶς ἀναγινώσκει αὐτά. Κύριος ὁ Θεός, καὶ μὰ τοὺς τρεῖς(ς) σου Ἀρχαγγέλους, κρατοῦντας τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ τὸν ἀσάλευτον καὶ ὅπου κεῖται καὶ ἀναγινώσκειται τὸ φυλακτά-  
40 ριον τοῦτο, νὰ μὴν προσφάσω εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ φεύξομαι ἀπὸ τὸν οἶκον ἐκεῖνον ἕως μίλια σαράντα πέντε καὶ τὸ τέκνον αὐτῶν ὁ δεῖνα. Ἐξορκίζω σε τὸ πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀοράτου θεοῦ Σαβαώθ, ἐξορκίζω σε εἰς τὰ ἐννέα τάγματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἐξορκίζω σε καὶ ἐπιτάσσω σε εἰς τὴν αἰώνιον κόλασι(ν), ἣν μέλλεται κληρονομῆσαι αὐτὴν ἐν τῇ  
45 ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἐξορκίζω σε ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου σὺ(ν) παντί σου τὴν φάλαγγα καὶ τὰς πανουργίας σου, νὰ ἀπέχῃς ἀπὸ τὸν οἶκον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα καὶ τέκνων αὐτῶν ὁ δεῖνα.

2

2.

φ. 5β

Θ Θ Θ 1)

IC	XC
N	KA

Ἐξορκίζω σε μαγεία, γλώσσοφαγία, καταλαλία, περιεργία καὶ πᾶν κακὸν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἄχραντον αὐτοῦ μητέρα τὴν ὀδηγήτρια καὶ εἰς τὸν μέγαν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομον καὶ εἰς τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, Γαβριήλ, 5 Οὐρουήλ καὶ Ροφαήλ, Ἀδωναῖ, ἀλλ' ὡς δούλη τοῦ θεοῦ (τοῦ) παντοκράτο-

31 γελοῦ χφ. 32 παταξαρέα χφ. 37 ἀηνοῦ χφ. αὐτὰς χφ. 44 ἦν διώρθωσα: ὄν χφ. 46 τὸν νικὸν χφ. Ἀριθ 2, 5 Ἀδωναῖ διώρθωσα: ηδόνασι χφ.

1) Θ(εοῦ) θ(εῖον) θ(έαμα).



φ. 6α

ρος, ἔξελθε καὶ ἀναχώρησον πᾶν κακὸν καὶ πᾶσα μαγεία καὶ γλωσσοφαγία, νὰ  
λίπης ἀπὸν τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ὁ δ(εῖ)ν(α) κᾶν ζῆλος καὶ φθόνος καὶ κατα-  
λαλία· καὶ πάλιν ὀρκίζω σε εἰς τὰ Χερουβείμ καὶ Σεραφεείμ, εἰς ὀνόματα καὶ  
εἰς πᾶν δύναμιν καὶ εἰς τοῦ(ς) δώδεκα Ἐποστόλους καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας  
καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους || ψαλμοκαρδίας, σκελίσματα, ἐξυπάσματα, κακὴν  
γυναῖκα, παρακαθίστρα, βρεφοπνίκτρα, κακὴν ὀργή καὶ ἀνεμομποδίστρα, κακὰ  
ζῶα, κακὰ στόματα, κακὴν ὀργή, περιεργίας καὶ πᾶν καὶ πᾶσαν κακὴν γυ-  
ναῖκα καὶ πᾶσαν γλωσσοφαγία, νὰ λίπης, νὰ λίπης ἀπὸν τὸν δοῦλον τοῦ  
θεοῦ ὁ δεῖνα

ς μ ν κ λ ς μ ν μ τ φ βε<sup>1)</sup>

θεοῦ ἡμῶν ἀμήν.

3.

φ. 6β

IC	XC
NI	KA

φ	ε
φ	T

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ  
ἁγίου πνεύματος. Ἀμήν. Ἐπὰ δένω καὶ χαλινώνω  
καὶ λεπιάζω καὶ τυφλώνω τὸν κάτη καὶ τὴν κάτα,  
τὸ βίτσιλο καὶ τὴ βιτσιλά καὶ τὸν χιλιάδελο καὶ ὅλα τὰ κακὰ ἔχνη ὀγιά νὰ  
5 μὴ μποροῦ νὰ ματώσουν, πνίξουσιν καὶ νὰ φάσι τὰ ζῶα, τὰ ῥίφια, τὰ ἄρνια  
τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα.

Handwritten symbols and characters, including Greek letters and symbols like alpha, beta, gamma, delta, epsilon, zeta, eta, theta, iota, kappa, lambda, mu, nu, xi, omicron, pi, rho, sigma, tau, upsilon, phi, chi, psi, omega, and various geometric shapes like circles with crosses and dots.

Handwritten symbols and characters, including Greek letters and symbols like alpha, beta, gamma, delta, epsilon, zeta, eta, theta, iota, kappa, lambda, mu, nu, xi, omicron, pi, rho, sigma, tau, upsilon, phi, chi, psi, omega, and various geometric shapes like circles with crosses and dots.

<sup>1)</sup> Στ(ῶ)μ(ε)ν κ(α)λ(ῶ)ς στ(ῶ)μ(ε)ν μ(ε)τ(ᾶ) φ(ό)βου.

<sup>2)</sup> φ(ῶ)ς (Χριστοῦ) φ(έ)γγει T = π; (ᾶ)σι).





ὁ Θεὸς Θεὼ Θεὲ Θεὸν καὶ κύριος τῶν κυρίων καὶ βασιλεὺς τῶν βασιλευ-  
όντων, γενοῦ τε βοηθὸς εἰς τοὺς δούλους σας

ω οδι ω  
 ε β β β β β β β β β β β β  
 ε β β β β β β β β β β β β

5.

Τὸ μέγα μυστήριον τοῦ θανάτου τὸ ἤκουσεν ὁ Λάζαρος καὶ ἀνασιάθη  
βρέφος, ἔξελθε ἐκ λάκκου μητρικοῦ, ἔξελθε, βρέφος, καλεῖ σε 2: δύο.

6. 1)

φ. 9β

Διὰ νὰ δέσης β[ιτσι]λα.

Παράδειγμα τοῦ ἁγίου Μάμαντος. Ὁ ἅγιος Μάμαντος κάλεσμα ἔκαμε  
καὶ ὄλους τοὺς ἁγίους ἐκάλεσε καὶ ὁ ἅγιος Μάμαντος μηδὲ ἔτρωγε μηδὲ  
ἔπινε μόνο τὸν Θεὸν ἐδόξαζε καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς τὸν ἐρώτησε. Τί ἔχεις,  
5 ἅγιε Μάμαντε, μηδὲ τρώεις μηδὲ πίνεις μόνο τὸν Θεὸ δοξάζεις. Ἄρνι καὶ  
ρίφι ἐμέρωνα καὶ εἰς ἄγριο βουνὶ τὸ ἔβροσκα καὶ εἰς μαρμαρένια γούρνα τὸ  
ἐπότιζα καὶ εἰς ἀργυρῆ κασέλα τὸ ἔβανα καὶ ἐπέρασε τὸ μαλλιαρὸν πουλὶ  
καὶ μου τὸ ἐπῆρε καὶ δὲν εὐρέθη ἄνθρωπος βαπτισμένος, μυρωμένος καὶ  
ἀπὸ τὰ ἅγια μυστήρια περασμένος νὰ δέση τοῦ καλοῦ πουλιοῦ τὴν μύτην  
10 του, νὰ δέση τὰ ὀνύχιαν του, νὰ δέση τὰς τζιοῦντας<sup>2)</sup> τῶν περούγων του.

φ. 9α

Θὰ τὰ εἰπῆς τρεῖς βολές τοῦτα τὰ τρία λόγια καὶ νὰ δένη εἰς κάθε λόγο  
ἓνα κόμπο ὅπου νὰ γενοῦν κόμποι ἐννέα || εἰς ἐκ κόκκινο κλωνο μετὰξι καὶ εἰς  
ἀγρολαίας κλωνο ἢ ἀγρολαία νὰ εἶναι εἰς μέρος ὅπου νὰ μὴν ἀνεδιάζη ἢ  
θάλασσα. Καὶ ὡς δὲν θωρεῖ ἢ ἀγρολαία τὴν θάλασσα ἔτσι καὶ ἐσεῖς βιτσιλές  
15 νὰ μὴν ἔχετε ὀμμάτια νὰ κοιτάζετε τοῦ τάδε τὰ ἀρνιάν του καὶ τὰ ρίφιαν του

1 Β|||λα χφ. 2 κάλεσμα χφ. 6 εἰς σε χφ. 6 γούρνα χφ. 12 εἰς σε χφ.

1) Τὰ ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 7 δημοσιευόμενα κείμενα εἶναι καταγεγραμμένα κατ' ἀντίστροφον  
σειρὰν τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου.

2) ἀρθρώσεις, ἀρμοὶ (ἰταλ. giunty).

ἕως ἓνα χρόνο καὶ ἐγὼν σᾶς προστάζω ἀπὸ ἀνατολὴ ἕως δύοσι τὰ ψόφια καὶ τὰ βρομερὰ νὰ εἶναι ἐδικὰ σας.

Ὄταν θὰ τοιοὶ δέσης νὰ εἶναι ἡμέρα Σάββατο, ὅταν βουτᾶ ὁ ἥλιος, ὅταν ρίπη τοιοὶ ἀκτῖνες καὶ νὰ εἶναι αὐξήσις τῆς σελήνης, εἰς μετάξι κόκ-  
20 κίνο ὡς θὰ τὸ ἔχουν βγαρμένο ἀπὸ τὸν τόρνο καὶ νὰ διπλώσουν τὴν μπε-  
λωνιά, νὰ τὸ ζερβοκλώση μιὰ κόρη ὅπου νὰ μὴν ἔχη θωροῶντα τὰ συνήθειά τζη.

### Τέλος

### 7.

φ. 8β

Διὰ νὰ διαβάσης τὸ βλοητὸ νὰ γράνη.

Ἀρχὴ τοῦ Εὐλογητοῦ. μετὰ τὸ εὐλογητὸν τὸ τρισάγιος. τὸ δόξα πατρί, τὸ πάτερ ἡμῶν, τὸ ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, δόξα πατρί καὶ υἱῷ. Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήσαμεν καὶ νῦν τῆς ἐσπλαχνίας τὴν  
5 πύλην, τὸ Κύριε εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου: εἰς τρεῖς, καὶ ὅταν τὸ δια-  
βάσης ἡμέρα Σάββατο καὶ αὐξήσιν τῆς Σελήνης.

Τὸ καλὸν ἀγαθὸν Εὐλογητὸν εἰς τὰς λιβάδας ἔπεσε, ἑπτὰ ἀμνάδας εὐ-  
ρηκε, τῶν ἑπτὰ τὰς μήτρας ἔφαγε καὶ τὰς γλώσσας, ἐμπρουχίσθησαν, ἐμουγ-  
κίσθησαν καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἐγανάκτησαν καὶ τὸν Ἀρχάγγελον Μιχα(ή)λ ἐπε-  
10 ρώτησα: τί ὁ ἥλιος ἔδυνε, τὰ ἄστρα ἐθαμπώθησαν, καὶ ὁ Ἀρχάγγελος εἶπε:  
τί με ἐπερωτᾷς, Κύριέ μου· τὸ καλὸν ἀγαθὸν Εὐλογητὸν εἰς τὰς λιβάδας ἔπεσε,  
ἑπτὰ ἀμνάδας εὐρηκε, τῶν ἑπτὰ τὰς μήτρας ἔφαγε || καὶ ὁ κύριος λέγει πρὸς  
τὸν Ἀρχάγγελον· ῥῖπον αὐτὸ εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης· οὐρανόθεν ἔρριψαν  
αὐτὸ ἔξω, καὶ πάλι τοῦ ἡλίου, δι' οὗ τῶν ἄστρον θαμπωθέντων, τῶν πο-  
15 ταμῶν σφ(ρ)αγισθέντων, τῶν δέντρων συσταθέντων καὶ τὸν Ἀρχάγγε-  
λον ἐπερώτησε· τί ὁ ἥλιος ἔδυνε, τὰ ἄστρα ἐθαμπώθησαν· καὶ ὁ Ἀρχάγγελος  
λέγει: Τί με ἐπερωτᾷς, Κύριέ μου· καὶ ὁ Κύριος λέγει: Ὁρκίζω σε καὶ ἀπο-  
δίωξόν, ὀρκίζω σε Εὐλογητὸν ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὸ τρισχά-  
λεκτον καὶ μικτοχάλεκτον, τὸ καιόμενον τὸ ρά φ(ρ)υγόμενον· καὶ ὁ Ἀρχάγ-  
20 γελος εἶπε: Ὁρκίζω σε καὶ ἐξορκίζω σε εἰς τὸν θρόνον τοῦ θεοῦ τὸν ἀσάλευ-  
τον καὶ εἰς τὰ ἑξαπτέρυγα Χερουβείμ καὶ Σεραφείμ τοῦ ψυγῆσαι καὶ μαρα-

19 αὐξήσιν χφ. 21 γερβοκλώση χφ.

3 δοξὸ χφ. καὶ καὶ χφ. 5 ἰσασάκουσον χφ. εἰς τρεῖς διώρθωσα: εὐτρῆς χφ.  
8 μούτρας χφ. 12 μούτρας χφ. 13 αὐτὸν χφ. ἔρριψον χφ. 14 αὐτὸν χφ. 19 ρά φρυγόμε-  
νον διώρθωσα: ραφρυγόμενον χφ.



θῆσαι ὡς τῆς ἀγριοσταφίδας, τὸ κουκκὶ καὶ ὡς τοῦ Ἰωνᾶ τὴν κολοκύθα καὶ τοῦ ἀμπελίου τὰ φύλλα.

Ἐπ' ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀμήν.

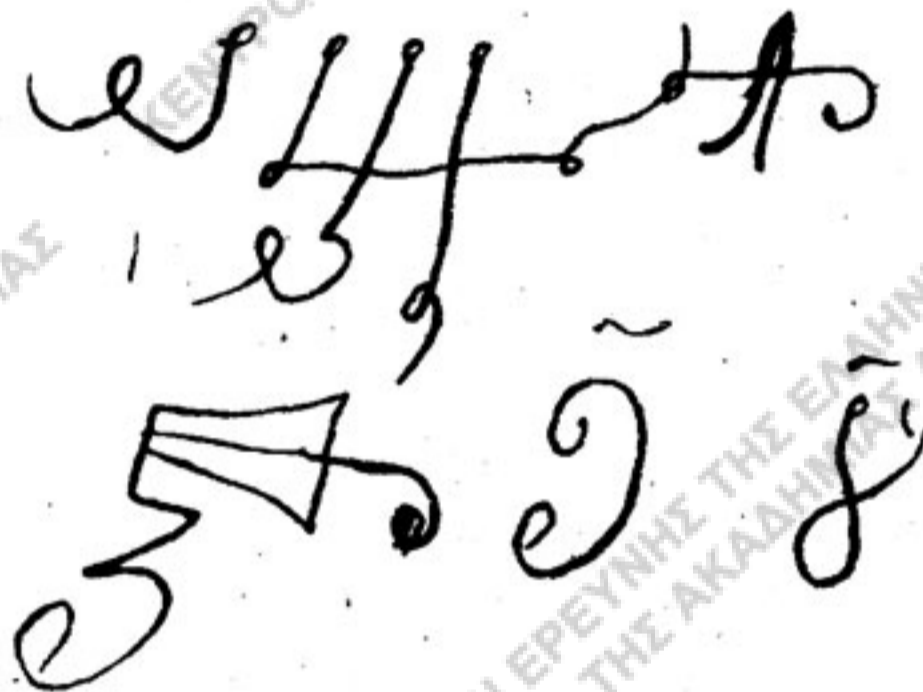
25

Τέλος

8.

Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τελευταίου ἐξωφύλλου τοῦ χειρογράφου εὐρίσκονται γεγραμμένα τὰ κάτωθι :

Εἰς τὴν μπαγίδα διὰν πιαρμισθῆ γράψε τοὺς κάτωθεν χαρακτῆρε(ς) νὰ τσοὶ βάλῃ(ς) ἀπάνω τζη.



B'.

Τρία φύλλα ἐκ κοινοῦ χάρτου (0,14 × 0,10) ἀπεσπασμένα ἐκ χειρογράφου ποικίλου περιεχομένου, προερχομένου ἐκ τοῦ χωρίου Μουλιανὰ Σητείας. Ἐκ τῆς χρονολογίας ἣ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰ ὑπ' ὄψιν φύλλα (ἴδ. κατωτ.) προκύπτει ὅτι τὸ δημοσιευόμενον κατωτέρω ἐκ τούτων κείμενον ἀντεγρᾶφη ἀρχομένης τῆς τρίτης δεκαετηρίδος τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ χειρόγραφον εἶναι ἠριθμημένον κατὰ σελίδας, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πρὸ ἡμῶν φύλλων, τὰ ὁποῖα φέρουν τὰς σελίδας 107, 108, 128, 129 (εἰς δύο σελίδας) καὶ 130.<sup>1)</sup>

Ἐκτὸς τοῦ δημοσιευομένου κατωτέρω καταδέσμου εἰς κλέπτην καὶ τῆς λύσεως αὐτοῦ, περιλαμβανομένου εἰς τὰς σελίδας 129 (δύο), 130, ὑπάρχουν εἰς μὲν τὴν σελ. 107 κατάδεσις τῆς Γελλοῦς κολοβή, ἣ ὁποῖα εἶναι παραλλαγή τῆς

<sup>22</sup> τὸ κουκκὶ καὶ ἀνέγνωσε Λ. Πολίτης. - Ἄρ. 8 1//το/εν.

<sup>1)</sup> Παρεχωρήθησαν εἰς ἐμὲ πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τῆς δημοδιδασκαλίσσης κ. Εἰρήνης Παπαδάκη - Κασσιέρη, ἣν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

περὶ τῆς Γέλλους παραδόσεως ὑπὸ Ψελλοῦ (ιδ. *Κωνστ. Σάθα*, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 573 ἐξ. ἀρ. 1), εἰς δὲ τὴν σελ. 108 διάφοροι λογαριασμοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν γραφῇ διὰ μεταγενεστέρως χειρός.

Τὸ δημοσιευόμενον ἔνταῦθα μαγικὸν κείμενον εἶναι γεγραμμένον διὰ μελάνης μέχρι τοῦ στίχου 32 εἰς τὴν λέξιν παντεπόπια· τὸ ὑπόλοιπον μέχρι τέλους ἔχει προστεθῆ διὰ μολυβδίδος ὑπὸ μεταγενεστέρως χειρός. Τὸ πρῶτον μέρος στ. 1-32 εἶναι λίαν δυσανάγνωστον, καθ' ὅσον ὁ ἀντιγραφεὺς μετριωτάτης μορφώσεως, ὡς φαίνεται, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ καλῶς τὸ χειρόγραφον ἐκ τοῦ ὁποίου ἀντέγραψε ἢ ἦτο τοῦτο εἰς κακὴν κατάστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐλέγχεται ἀγνοῶν καὶ τοὺς πλέον στοιχειώδεις κανόνας τοῦ συλλαβισμοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Ὡς παρατηρήθη ἀνωτέρω διὰ τὸ χειρόγραφον Α', ὁμοίως παρατηρεῖται καὶ ἔνταῦθα ἡ τάσις πρὸς φωνητικὴν καταγραφὴν τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων· οὕτω π. χ. στ. 5. 6 κόμπο, 7 κόμπους, 6 αφοργίω.

σ. 129

Ἑρμηνεῖται τῆς δέσεις τοῦ κλέπτου.

Τίς ὁποῦ ἐπῆρε τὸ πρᾶγμα τὸ Δ(εῖνα) τοῦ Δ(εῖνα) ὅταν κρυφίως νὰ κατεβαίνῃ κᾶν που ἔκαμεν ἀρχὴ δέματος κορκίδας, ἢ ψυχὴ του τοῦ κλέπτη ὁποῦ ἔκλεψε τὸ ὁ Δ(εῖνα) τοῦ Δεῖνα ᾗς τῆ<ν> ξουσά μου δέσε μου τονε τὸν κλέπτην· καὶ δέσε κόμπο ξανάσιροφον καὶ πάλιν λέγε το - 5 - φορές καὶ πᾶσα βολὰ δέσε κόμπο ἕνα· ὕστερα ἔχε ἕνα σκουτέλι ἀφόρηο μὲ ξίδι δριμύ. Τύλιξε τοὺς κόμπους, ἀπομούρωσέ τους ἄνω κάτω καὶ λέγε. Ἐπὰ ἀπομουρώνω τὴ ψυχὴ του ἐκείνου ὁποῦ ἐπῆρε τὸ Δ(εῖνα) τοῦ ὁ Δ(εῖνα) νὰ μὴν ἔχη νὰ <μ>πορῆ οὐδὲ ὄρεξις νὰ γαμήσῃ τὴν γ(υναῖκ)α αὐτοῦ, μόνο νὰ εἶναι ψυμένος  
10 καὶ μαραμμένος ὁ κλέπτης καὶ ὅταν ἐγὼ σιμώσω καὶ ἐβγάλω σε μὲ τὴν - πο-  
σ. 129α πτο γεγωμβίν, τότες καὶ ἐκουσίως νὰ γαμήσῃ τὴν γυναῖκαν του. || Καὶ πᾶσα του χάρι..... ἢ δέσου σᾶν ρουρουρου ἢ δέσου ἐκεῖ μάγ<γ>ανο, δεσουσά μου, γλυκουσά μου - ἢ σφιξουσά μου, ἀχάμνισε του τοῦ ὁ Δ(εῖνα) τὰ νεφ<ρ>ά του, τὰ νεφρά του καὶ τὰ ζοφά του, τὲς ἄρμοσές του, τὰ κόκκαλά του ὡσάν  
15 τράγος ν' ἀνεβαίνῃ, ὡσάν πᾶλληκάρι νὰ κατεβαίνῃ αβλα αβλα λιος λιοντελιος.

Τέλος τοῦ 5 δέματος.

Λύσις τοῦ δέματος τῶν 6 λογίων 1821.

Λύσις τοῦ κλέπτη. Ποιεῖ ἱερεὺς<ς> Εὐλογητόν, τὸ Τρισάγιον, τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας, τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, τὸ Θεοτόκε Παρθένε, τὸ προστα-

2 κρυφίως διώρθ. Α. Πολίτης: κριγιος χφ. 3 δέματος διώρθωσα: δερμτος χφ. κορκίδας διώρθωσα: κόρκδας χφ. 6 ὕστερα ;



- 20 σία τῶν χριστιανῶν καὶ λαβὼν καλαμιὰ ὁ ἱερεὺς τύπει αὐτοῦ εἰς τῆ<ν> πλάτη  
καὶ νὰ λέγῃ· τὸ Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεο σου καὶ ν' ἀφήσῃς τὸ<ν>  
κλέπτην. Ἐβγαλε τὰ ξύλα ἀπὸ τῆ γῆ καὶ ἔβγαλε καὶ τὰ κ<α>ρφιὰν καὶ βάλε  
τα εἰς τὸ μέλι καὶ λέγε· ἐδῶ νά'ναι εὐλογημένος πάντων κατόπιν, βοηθήσατε  
τὸ δοῦλον τοῦ Θεοῦ ὁ Δ(εῖνα) θεληματικῶς τοῦ Χ(ριστ)οῦ, στανικῶς τοῦ δια-  
130 βόλου. Πές το φορὲς τρεῖς καὶ νὰ ἰδῆς τῆ δόξα τοῦ Θ(ε)οῦ || καὶ ἀρχόμεθα  
26 τὰς εὐχὰς: τοῦ Κ(υρί)ου δεηθῶμ(εν), Εὐ(λόγησον) Δέσ(ποτα). Δέσ(π)οτα παν-  
τεπόπτα, ἡ κάθαρσις τῶ<ν> ἁμαρτημάτων<ν>, ἀκοίμητο<ς> ὀφθαλμός, ὁ γνώ-  
σκων πάντα τὰ κρυπτά, ὁ διὰ μετάνοιαν ἄφεισιν τοῖς ἀνθρώποις δωρησάμενος.

## Γ'.

Χειρόγραφον ἐκ Λακωνίων τῆς ἐπαρχίας Μεραμβέλλου, ἀνήκον εἰς τὸν Νικ.  
Ἀρχαύλην. Ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου, τὸ ὁποῖον παρ' ὄλας τὰς προσπαθείας  
μου δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω, ἔχω εἰς χεῖράς μου φίλτρα, φιλτροκαταδέσμους καὶ  
μαγικὸν μέσον πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου, κατ' ἀντιγραφὴν ὑπὸ τοῦ φίλου  
ὑπολοχαγοῦ κ. Στυλ. Φιορέντζη, κατόπιν ὑποδείξεώς μου.

Ἐκ τούτων δημόσιεύω μόνον τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου  
κείμενον, ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον νὰ δημοσιεύσω καὶ τὴν ὑπόλοιπον ὕλην,  
ὅταν κατορθώσω νὰ μελετήσω ὁ ἴδιος τὸ χειρόγραφον.

Ἐὶς ὅταν σοῦ κλέβουν κανένα πράγμα καὶ θέλεις νὰ βρῆς τὸν κλέφτη, ὅσους  
ἀνθρώπους ὑποψιάζεσαι, νὰ βρῆς ἑτοσανὰ φύλλα τῆς δάφνης καὶ νὰ γράψῃς μὲ  
τὸ μαχαίρι σὲ κάθε φύλλο τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου πὸν ὑποψιάζεσαι. Ἐπειτα  
θὰ βρῆς ἓνα τσικάκι καινούριο καὶ νὰ βράσῃς τὰ φύλλα μὲ ξίδι, μετὰ τὸ βρά-  
σιμο θὰ βγάγῃς τὰ φύλλα καὶ σὲ ὅποιο φύλλο δὲν ἔσβησε τὸ ὄνομα, αὐτὸς εἶναι  
ὁ κλέφτης.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

## Α' - 1.

Ἐν σ. 62, στίχ. 32 διώρθωσα τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου «παταξανρέα»  
εἰς «παταξαρέα» ὀδηγηθεὶς ἐξ ἑτέρου ἑξορκισμοῦ τῆς Γελλοῦς (ἐκ χειρογρ. 16  
αἱ.) παρὰ *Fr. Pradel*, Griech. u. Südital. Gebete σ. 275, 17, ἔνθα αὕτη κα-  
λεῖται παταξάρω. Ὁ Dieterich συνδέει τὸ ὄνομα κατὰ λαϊκὴν ἑτυμολογίαν πρὸς  
τὸ ρῆμα πατάσσω (ἰδ. *Fr. Pradel*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 340).

Ὁ δημοσιευόμενος ἑνταῦθα ἔξορκισμὸς τῆς Γελλοῦς<sup>1)</sup>, διασφύζων βυζαντινὴν παράδοσιν, εἶναι ἀπὸ τοῦ στίχου 18 κέξ. «Ὡς ἐξήρχετον ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τοὺς οὐρανοῦς . . .» μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ὀνοματολογίου τῆς Γελλοῦς, παράλλαγή τῶν ἔξορκισμῶν: «εὐχὴ τῆς Γυλοῦς» παρὰ Ψελλῶ<sup>2)</sup> καὶ τοῦ ἔξορκισμοῦ «τῆς Γυλοῦς» ἐκ κώδ. τοῦ 15 αἰῶνος<sup>3)</sup>.

Αἱ περὶ τῆς Γελλοῦς δοξασῖαι ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος διὰ τῶν Βυζαντινῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν<sup>4)</sup>. Κατ' αὐτὰς «ἡ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος Γελλῶ» παραφυλάττει εἰσερχομένη κρυφίως ὑπὸ διαφόρους μορφὰς<sup>5)</sup> εἰς τὸν θάλαμον τῶν λεχωίδων, ἔνθα ἀποπνίγει τὰ νεογέννητα βρέφη. Ἐνίοτε ὁμως φονεῦει αὐτά,

<sup>1)</sup> Ἡ λέξις *Γελλοῦδα*, ὡς ἀνωτέρω, ἀκούεται καὶ σήμερον ἔτι ἐν Σητεία. Συνήθεις τύποι τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν καὶ σήμερον εἶναι *Γελλοῦ* καὶ *Γιλλοῦ* ἢ *Γυλλοῦ*: ἰδ. *Μιχαὴλ Ψελλοῦ*, Ἱστορικοὶ λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα (Κων. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 572 - 6, 577 - 8: ἐκ κώδ. τοῦ 15 αἰ. Ἰδ. *Em. Legrand*, *Bibl. Gr. Vulg.* II, XVIII. *R. Reitzenstein*, *Poimandres*, Leipzig, 1904, σ. 298 - 9. *Arm. Delatte*, *Anecd. Athen.* I, 98 στ. 19, 117 στ. 18. Ἐκ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς: ἰδ. *M. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου*, *Λαογρ. σύμμ. Καρπάθου* τ. 1, Ἀθ. 1932, σ. 159 ἀρ. 1. *Εἰρ. Παπαδάκη*, *Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ*, Ἀθ. 1938, σ. 135 ἀρ. 17. Ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου καὶ ἐν Μυκόνῳ, ὡς ὄνομα ἐδῶ τῶν νεράϊδων, ἀπαντᾷ ὁ τύπος *Γιαλλοῦ*. Νέα Ἑστία 28 (1940) 1354 β καὶ *Δ. Β. Οἰκονομίδη*, Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα, τεύχ. Α', Ἀθήνα 1940, σ. 65. *N. Γ. Πολίτου*, *Παραδόσεις* 1, 396 (ἀρ. 668).

Ἄς προστεθῶσιν ἔτι καὶ οἱ κάτωθι γνωστοὶ εἰς ἐμὲ τύποι: - *Γιλλῶ* παρὰ *Μιχ. Ψελλοῦ*, *Scripta Minora* (ἔκδ. *Ed. Kurtz - Fr. Pradel*) σ. 230 στ. 286. - *Γιλλοῦ*, *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 94, 4. 235, 17. 249, 13. - *Γέλλου*, *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 117. 9, 130. 24. - *Γελοῦδιακόν* *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 245, 32.

<sup>2)</sup> ἰδ. *Κων. Σάθα*, *Μεσαιων. Βιβλ.* 5, 576 - 7. Πρβλ. αὐτόθι: σ. 577 ἀρ. 3 «*Εὐχὴ ἐτέρα τῆς Ἀβιζοῦς ἔξορκισμὸς*», σ. 577 - 8 ἀρ. 4 «*ἔξορκισμὸς τῆς Γιλλοῦς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος*». Κατὰ τὸν *P. Maas*, ἐν *Byz. Zeitsch.* 17 (1908) σ. 225 (πρβλ. καὶ *H. Herding*, *Hess. Blätter f. Volkskunde* 23 (1924) σ. 121 καὶ *F. Ohrt*, ἐν *Hess. Blätter f. Volkskunde* 24 (1925) 39 σημ. 3), ἡ Ἀβιζοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον Οβιζοῦθ, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Διαθήκην τοῦ Σολομῶντος. Τὸ δαιμόνιον τοῦτο παρουσιάζεται καταδιῶκον τὰ βρέφη, ἤδη δὲ ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ ταυτίζεται πρὸς τὴν Γελλῶ.

<sup>3)</sup> Παρὰ *Em. Legrand*, ἔνθ' ἄνωτ. καὶ *R. Reitzenstein*, ἔνθ' ἄνωτ. Ἰδ. καὶ *Fr. Pradel*, *Griech. u. Südital. Gebete*, σ. 280 (φυλακτήριον ἐκ κώδ. τοῦ 16 αἰ.) καὶ εἰς σελ. 285 καὶ 340.

<sup>4)</sup> Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, *Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν βάπτισιν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν*, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδ. 14 (1938) 110 - 111. - *Τοῦ αὐτοῦ*, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ βενετοκρατίας, Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδ. 3 (1940) 10. *Στίλπ. Κυριακίδου*, Παρατηρήσεις εἰς τὰς Χιακὰς παραδόσεις τοῦ Στ. Βίου, *Λαογρ.* 8 (1925 - 26) 478-480. Γενικῶς περὶ τῆς Γελλοῦς δύναται τις νὰ ἴδῃ παρὰ *Pauly - Wissowa - Kroll*, *Real - Encyclop.* 13, 1005 ἀρθρ. *Gello* καὶ *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἀρθρ. *Γελλοῦ ἢ Γιλλοῦ ἐν Ἐλευθερουδάκῃ*, Ἐγκυκλ. Λεξ. 3, 784 β.

<sup>5)</sup> Ἐν τῇ παρὰ *Μιχ. Ψελλῶ* παραδόσει «*Ἀποστροφὴ τῆς μιὰ καὶ ἀκαθάρτου Γελλοῦς*» λέγεται ὅτι αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς λσχοῦς μεταμορφωθείσα εἰς μυῖαν. Ἰδ. *Κωνστ. Σάθαν*, ἔνθ' ἄν. σ. 574.



ἔμβρυα, διαρκούσης ἔτι τῆς ἐγκυμοσύνης, ὅτε συμβαίνει εἰς τὰς ἐγκύους ἢ ἔκτρωσις, κοινῶς ἀποβολή. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου, ἐκτὸς τῆς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ἐξορκισμοῦ κατὰ τῆς Γελλοῦς μαρτυρίας, λέγει σχετικῶς καὶ ὁ Ψελλὸς «αὕτη (= ἡ Γελλῶ) γοῦν τά τε κνοφορούμενα φησὶν ἀναιρεῖ καὶ ὀπόσα τῆς μήτρας διολισθήσοι»<sup>1)</sup>.

Ἡ μᾶλλον ἐπικρατοῦσα σήμερον περὶ τῆς Γελλοῦς λαϊκὴ πίστις εἶναι ἢ περὶ θανατώσεως ὑπ' αὐτῆς τῶν βρεφῶν δι' ἀποπνιγμοῦ ἢ δι' ἄλλων μέσων<sup>2)</sup>. Παρὰ τὴν ἀντίληψιν ὅμως ταύτην ἐν Χίῳ καὶ ἀλλαχοῦ δοξάζεται ἔτι ὅτι εἰσερχομένη αὕτη ἐντὸς τοῦ οἴκου κακοποιεῖ τὰς τεκούσας, συγχεομένη πρὸς τὰς νεραΐδας<sup>3)</sup>. Ἐν Κρήτῃ συγγέουν τὴν Γελλῶ πρὸς τὰς Στριγγλας. Οὕτω «Γελλοῦδες εἶναι αἱ γυναῖκες πὸν φταρμίζουνε, τρῶνε εἴτε ἀπὸ κακία εἴτε ἀπὸ ἀγάπη. Πηγαίνουν τὴ νύχτα χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ οἱ ἴδιες καὶ ρουφοῦν τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ (ἰδίως τρῶνε τὰ μωρὰ καὶ τὰ καλὰ ζῶα). Ὅταν ἓνα παιδὶ εἶναι πολὺ ἄρρωστο καὶ ἀδύνατο, δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία πὸς τὸ τρῶνε οἱ Γελλοῦδες»<sup>4)</sup>. Ἐν Ἀπυράνθῳ δὲ τῆς Νάξου ἀπέδιδον πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς «Γιαλλοῦς», ὅταν ἓνα παιδὶ ἠσθένει ἀπὸ βασκανίαν, μάγια, δαιμονικὴν ἐπήρειαν κλπ.<sup>5)</sup>.

Διῶκται τῆς Γελλοῦς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ οἱ ἅγιοι Σισίνιος, Σίνης καὶ Σηνόδωρος, οἵτινες καταδιώξαντες συνέλαβον καὶ κατεβασάνισαν αὐτήν, ἵνα ὁμολογήσῃ τὰ δώδεκα καὶ ἥμισυ ὀνόματά της<sup>6)</sup>. Ἐν ταῖς διαφόροις εὐχαῖς, ἐξορκισμοῖς καὶ φυλακτηρίοις παρουσιάζεται συνήθως ἡ Γελλῶ ὑπὸ μορφὴν γυ-

<sup>1)</sup> Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 573 ἀρ. 2.

<sup>2)</sup> Ἰδ. Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, ἐνθ' ἄν. σ. 246α, *Εἶρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἄν. σ. 135. Στρ. Μυριβήλη, Ὁ λογοτέχνης καὶ ἡ φυλὴ, Νέα Ἑστία 14 (1940) 723α (Λέσβου), Ἀθαν. Χ. Μπούτουρα, Προλήψεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, ἐν Ἀθ. ἄ. ἔ. σ. 46-7. Οὗτος λέγει προσέτι ὅτι, ἐὰν γελᾷ τὸ βρέφος, ἐνῶ κοιμᾶται, πρέπει ἀμέσως ν' ἀφυπνισθῇ, ἐπειδὴ πιστεύεται διὰ τὸ ὁμόηχον ὅτι ὁ γέλωσ προέρχεται ἐξ ἐπήρειας τῆς Γελλοῦς.

<sup>3)</sup> Ἰδ. Στυλ. Βίου, Χιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ. 8 (1921/25) 430-31 ἀρ. 11 καὶ σ. 445, 478-79. - Ἀθ. Μπούτουρα, ἐνθ' ἄν. σ. 124 ἀρ. 2. - Στίλπ. Κυριακίδου, Ἑλλην. λαογραφία Μέρ. Α' σελ. 185, 188. Ἐνιαχοῦ εἰς τὰς νεραΐδας ἀποδίδονται χαρακτηριστικαὶ ιδιότητες τῆς Γελλοῦς ὡς ἡ τοῦ ἀποπνιγμοῦ τῶν βρεφῶν (ἐν Ρόδῳ) ἢ καλοῦνται αὗται ἀπλῶς διὰ τοῦ ὀνόματος Γελλοῦδα ἢ Ἀγιλλοῦδα ἐν Χίῳ, Γιαλλοῦδα ἢ Ἀγελλοῦδα ἐν Μυκόνῳ καὶ Τήνῳ καὶ Γιαλλοῦ ἐν Τήλῳ. Ἰδ. Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν νεραΐδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον 5, 25.

<sup>4)</sup> *Εἶρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἄν. σ. 135 ἀρ. 17. 1.

<sup>5)</sup> Νέα Ἑστία 28 (1940), 1354β-1355α.

<sup>6)</sup> Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 573-75 ἀρ. 1. - R. Reitzenstein, ἐνθ' ἄν. σ. 299. - Arm. Delatte, ἐνθ' ἄν. 99, 13 κέξ. - Ἰωάνν. Ζωγραφάκη, Ἡ Γυλοῦ (φυλακτήριον), Κρητ. Ἀστὴρ

ναικός και εξορκίζεται υπό του ἁγίου Ἄρσενίου<sup>1)</sup> και τῶν ἀρχαγγέλων Γαβριήλ<sup>2)</sup> και Μιχαήλ<sup>3)</sup>.

Πρὸς ἐξορκισμόν ἔτι «τῷ Γελλούδω» χρησιμοποιοῦν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας Κρήτης και σχετικὰ «καρφώματα»<sup>4)</sup>· οὕτω «... κάνουν ἕνα σταυρὸ μονοκόμματο ἀπὸ φλασκὶ και τοῦ κάνουν ἐννιά τρύπες και τὸν κρεμοῦν ἔς τὸ λαιμὸ τοῦ παιδιοῦ»<sup>5)</sup> ἢ «καρφώνουν σὲ μιὰν ἀθανατοκρομμύδα ἐννιά ξυλαράκια ἀπὸ καλάμι καὶ ὕστερα τὴν κρεμοῦνε μέσα ἔς τὴν καμινάδα»<sup>6)</sup>· ἐπίσης «βρίσκουν ἕξε περόνες καλαμένιες και τσοὶ καρφώνουνε ἔς τὸν ἀθάνατο ἀνάδια ἔς τὴ θάλασσα, νὰ εἶναι λίγωσι<sup>7)</sup> και λένε: Τσοὶ κοσιπέντε τοῦ Δεκεμβριοῦ Χριστὸς γεννᾶται· ἐτούτ' ἡ ὥρα καὶ ἐκείνη μιὰ λογαῖται. Ἐπαὲ καρφώνω τὸ Γέλλουδο και τὴ Γελλούδα και τὰ μικιὰ Γελλουδάκια, τὰ σκώτια ντου, τὰ μελαχόνια<sup>8)</sup> ντου και τὰ μέλη ντου ὄλα, νὰ λείπουνε ἀπὸν τοῦ δεῖνα τὸ παιδί. (Ὀνομάζουν τὸν πατέρα, τὴν μητέρα και τὸ παιδί)»<sup>9)</sup>.

Σημειωτέον τέλος ὅτι τὸ ὄνομα Γελλοῦ και Γελλούδα ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον<sup>10)</sup> και σήμερον ὁμοίως ἐν Σητεία<sup>11)</sup> ὡς βλασφημία και ὕβρις, προσαπτομένη εἰς τὰς κακὰς γυναῖκας.

4 (1910), 572 - 3. Κατ' ἐπέκτασιν πιθανῶς ἐκ τῆς ἐπφδῆς ταύτης συναντῶμεν δώδεκα και ἡμισυ ὀνόματα και εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Σπανοῦ. (Ἀκολουθία τοῦ ἀνοσίου τραγογένη Σπανοῦ): *Em. Legrand, Bibl. Gr. Vulg. II, 28 κέξ.*

1) Ἴδ. *Μιχ. Ψελλοῦ*, ἐνθ' ἀν. σ. 577 ἀρ. 3.

2) Ἴδ. *Reitzenstein*, ἐνθ' ἀν. σ. 298.

3) Ἴδ. *Μιχ. Ψελλοῦ*, ἐνθ' ἀν. σ. 576 ἀρ. 2. - *Fr. Pradel*, ἐνθ' ἀν. σ. 280. - *Reitzenstein*, ἐνθ' ἀν. σ. 298.

4) Περὶ τῶν σημερινῶν καρφωμάτων γενικῶς ἴδ. *Φαίδ. Κουκουλέν*, ἐν *Λαογρ.* 8 (1921/25) 323 ἔξ. - *Ἀντ. Κεραμοπούλλου*, Ἀποτυμπανισμὸς σ. 70 ἔξ.

5) *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 135 ἀρ. 17, 1.

6) *Αὐτόθι*, σ. 135 ἀρ. 17, 1.

7) *Φθίνουσα σελήνη*. Ἡ τέλεσις μαγικῶν πράξεων τῆς σελήνης μειουμένης εἶναι γνωστὴ ἤδη ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος. Ἴδ. *R. Wünsche*, *Defix. tabell. Atticae*, σ. XXX, στ. 338. Ἐνταῦθα παραγγέλλεται ἐπὶ καταδέσμου «κρεῖσον δὲ ποιεῖς σελήνης μειουμένης».

8) Σπλάγγνα.

9) Παραλλ. ταύτης ἴδ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 135 - 6. Συνήθης ἔτι εἶναι ἡ μνεῖα τῆς Γελλοῦς ἐν πλείστοις λαϊκοῖς ἐξορκίοις και ἐπφδαῖς. Οὕτως ἐν Καρπάθῳ εἰς ξόρκι τῆς βασκανίας «φύε κατὴ βαούρα... κατὸ Γελλουϊκό...», *Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου*, *Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου* 1, 154. Εἰς ξόρκι «Γιὰ νὰ μὴ σὲ δαγκάσουν ζωῦφια τὴ νύχτα» «... Γέσετε, χαλινώσετε... τὰ πονηρὰ τῆς νύχτας, τὴν Γελλοῦ, τὴν Μαλλοῦ, τὴν Ξαθθοῦ» *αὐτόθι* σ. 159 ἀρ. I. «τὴν Γελλοῦ τσαὶ τὸ Βραχνᾶ...» *αὐτόθι* σ. 160 ἀρ. II. και σ. 163 ἀρ. VIII.

10) *Πουλολόγος* στ. 417. «*Αἰγύπτισσα μὲ τὸ μανδίον, γυλοῦ μὲ τὸ καράλιν*» *Wagner, Carm. Gr. med. aevi* σ. 191. - *Δεόντιος Μαχαιρᾶς* (ἔκδ. *R. M. Dawkins*, I, 216. 4. «οἱ γιλ-



## 2.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον καταδέσμους ἐπὶ τοὺς καταλάλους (γλωσσοδήματα), ἵνα μὴ δυνηθῶν οὔτοι διὰ τοῦ βασκάνου αὐτῶν λόγου καὶ ἐπιφέρουν βλάβην εἰς τὸν ἀντίπαλον <sup>1)</sup>, ὑπάρχουν καὶ ἔξορκισμοὶ καὶ ἄλλαι μαγικαὶ ἐπῳδαὶ πρὸς προφύλαξιν ἢ ἀπαλλαγὴν τινος ἐκ τῆς ἐπιηρείας τῆς γλωσσοφαγίας <sup>2)</sup> (= βασκανίας προερχομένης ἐκ φθονεραῆς ὀμιλίας ὑπὸ τοῦ βασκαίνοντος περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ εὐτυχίας τινός). Οὕτως εἰς προσευχὴν ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος πρὸς τὸν Ἑρμῆν λέγεται: «... διάσωσόν με πάντοτε εἰς τὸν αἰῶνα ἀπὸ φαρμάκων καὶ δολίων καὶ βασκοσύνης πάσης καὶ γλωττῶν πονηρῶν, ἀπὸ πάσης συνοχῆς, ἀπὸ παντὸς μίσους θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων» <sup>3)</sup>.

Μεταξὺ τῶν τοιούτων προφυλακτικῶν μέσων καταλέγεται καὶ ὁ ἐνταῦθα δημοσιευόμενος ἔξορκισμὸς, δι' οὗ ἐπιζητεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ τινος ἐκ τῆς γλωσσοφαγίας.

## 3.

Παρὰ τὰς καταδέσεις ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου ἐν διαφόροις περιστάσεσιν

λοῦδες | γ - οἱ μαμμοῦδες» πρβλ. καὶ παρὰ Κυρ. Χατζηϊωάννου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἀπὸ τοὺς Κυπριῶτες χρονογράφους, Πάφος (1937) 2, 300 β - 301 β. - Μάρκου Ἀντωνίου Φωσκόλου (1669) Φορτουνάτος (ἔκδ. Στεφ. Ξανθουδίδου σ. 55) Α, 317 Μποζ. «Πάγω λοιπό, μὰ τρέμουσι τ' ἀτζά μου ἀπὸ τὴν πείνα | νὰ πὰ γυρεύγω μιὰ Γελλοῦ, ρουφιάνα, μιὰ ξοξίνα».

<sup>1)</sup> Εἰρ. Παπαδάκη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 135.

<sup>1)</sup> Ἰδ. Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Β'. 446, Εἰς σχόλια τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς ΞΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου λέγεται ὅτι κατηγορήθη τις, διότι «εὐρέθη ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐγκόλπιον ἔχων ἔνδυμα νεογεννοῦς παιδίου καὶ εἶπε τοῦτο δοθῆναι αὐτῷ παρὰ τινος γυναικὸς εἰς ἀποτροπὴν καὶ ἐπιστομισμὸν τῶν ἐπιχειρούντων κατ' αὐτοῦ λέγειν». - Arm. Delatte, ἐνθ' ἄν. σελ. 89 ἐξ. 503, 15 ἐξ. - Φαίδ. Κουκουλέν, ἐν Λαογρ. 9 (1926) 55, 57, 94 καὶ 97 - 99. Τοιοῦτοι καταδέσμοι μαρτυροῦνται ὄντες ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον αἰ. π. Χ. Ἰδ. Dittenberger, Syll.<sup>3</sup> III, 1174 καὶ 1175. R. Wunsch, Defix. tabell. Atticae ἀρ. 50, 54 πολλ.

<sup>2)</sup> Ἰδ. ἐκ παλαιότερας ἐποχῆς παρὰ Arm. Delatte, ἐνθ' ἄν. σ. 451, 15 ἐξ. «εἰς τὸ ἀπονεκρῶσαι ἐχθροὺς καὶ ἵνα ποιήσῃ χαρτὴν εἰς γλωσσοφαγίαν» ἐκ κώδ. 15ου αἰ. ἰδ. αὐτόθι καὶ σ. 616, 28 (ἐκ κώδ. 15 αἰ.) «τοῦ λυτρῶσαι ἐκ πάντων κινδύνων καὶ συκοφαντίας καὶ καταλαλίας καὶ γλωσσοφαγίας καὶ πάσης μαγείας πονηροῦ ἀνθρώπου». Ἰδ. ἐτι αὐτόθι σ. 120, 33. 121, 1 - 2 (ἐκ κώδ. 18 αἰ.). Καὶ ἐκ συγχρόνου λαϊκοῦ ἔξορκίου τῆς βασκανίας (ἐκ Καρπάθου) «τὸ κακὸν ἐμμάτι, ἢ κατὴν γλωσσοφαγία...», Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, ἐνθ' ἄν. σελ. 155 ἀρ. II. 157 ἀρ. IV. ἰδ καὶ Προμ. Πυρφ. (1926) φ. 32 σ. 7.

<sup>3)</sup> R. Reitzenstein, ἐνθ. ἄν. σ. 21.

εύρισκοντο ἤδη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς περιόδου κατάδεσμοι λίαν διαδεδομένοι καὶ ἐπὶ τὰ ἐπιβλαβῆ ὄντα, ὄρνεα, θηρία, ἔρπετὰ κ. ἄ. <sup>1)</sup>.

Ἐκ τῶν ἀρπακτικῶν πτηνῶν κατεδέοντο παλαιότερον, ὡς καὶ σήμερον ἔτι, ὁ ἰέραξ <sup>2)</sup>, ὁ κόραξ <sup>3)</sup>, ὁ βίτσιλος <sup>4)</sup> (= ἀετός), ὁ φιλάδελφος <sup>5)</sup> ἢ χιλιάδερφος (ἐν Κρήτῃ) (= γυπαετός) καὶ ὁ λούπαρδος (εἶδος ἰέρακος) <sup>6)</sup>.

Διὰ τῶν δημοσιευομένων ἐνταῦθα καταδέσεων τῆς βιτσίλας <sup>7)</sup> καὶ τοῦ χιλιάδερφου ἢ φιλάδελφου <sup>8)</sup>, ἐξ ὧν ὁ ὑπ' ἀρ. 3 εἶναι παραλλαγή καταδέσμου ἐκ Κρήτης πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ὀρνέων καὶ τοῦ ἀγριογάτου ἀπὸ τῆς ἀρπαγῆς τῶν αἰγοπροβάτων (ιδ. Λαογρ. 9, 106), ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόκρουσις τούτων ἀπὸ τῶν οἰκιακῶν ζώων καὶ τῶν ποιμνίων τοῦ καταδέοντος ἢ ἄλλου τινός.

## 4.

Ἀτελεύτητοι ἔτι εἶναι αἱ καθόλου μαγικαὶ πράξεις, μετὰ δ' αὐτῶν καὶ αἱ καταδεικτικαί, ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον, ἀφορῶσαι εἰς τὴν προσέλκυσιν τοῦ ἔρωτός τινος, ἰδίᾳ δὲ οἱ κατάδεσμοι ἐπὶ τοὺς νεονύμφους ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων των πρὸς βλάβην αὐτῶν.

Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης περιπτώσεως καὶ πρὸς πρόληψιν τῆς βλαπτικῆς ἐπενεργείας τῶν διαφόρων τούτων κατὰ τῶν νεονύμφων μαγικῶν καταδέσεων ἐπενοήθησαν ποικίλα μέσα πρὸς προφύλαξιν ἀπ' αὐτῶν <sup>9)</sup>, μεθ' ὧν καὶ τὰ ἐνταῦθα δημοσιευόμενα, κατὰ τὰ ὁποῖα, ἵνα ἐξουδετερωθοῦν αἱ κατὰ τῶν νεονύμφων καταδεικτικαὶ πράξεις καὶ μὴ ἐπενεργήσουν ἐπ' αὐτοὺς βλαπτικῶς, ὄφειλον οὗτοι

<sup>1)</sup> Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σελ. 66 - 70.

<sup>2)</sup> Αὐτόθι σ. 68.

<sup>3)</sup> Αὐτόθι σ. 488. - Ἀντ. Γ. Ζερβάκι, *Γητειές* ἐξ Ἐμπάρου. Λαογρ. 4 (1912/14) 513, ἀρ. 3. - Γ. Κουρμούλη, *Κρητικαὶ ἐπῳδαί*. Κρητ. Μελέται 1 (1933) 262 β. «*γυτειαὶ γὰρ τὰ γιδοπρόβατα*».

<sup>4)</sup> Ν. Γ. Πολίτου, «*Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος*». Λαογρ. 3 (1911) 386. Πρβλ. καὶ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 106. - Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἄν.

<sup>5)</sup> Ἰδ. περὶ τοῦ ὀρνέου τούτου: Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 58 - 59.

<sup>6)</sup> Ἰδ. Ἀντ. Ζερβάκι, ἐνθ' ἄν. καὶ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν.

<sup>7)</sup> Παραλλαγὴν ἐκ Νισύρου ἰδ. παρὰ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 489. - Ἰδ. ἔτι «*δεσιές τῆς βιτσίλας*», Γ. Κουρμούλη, *Κρητικαὶ ἐπῳδαί*. Κρητ. Μελ. 1 (1933) 262 β. - Ἀντ. Ζερβάκι, ἐν Λαογρ. 4 (1912/14) 513 ἀρ. 3 καὶ ἐξ Ἰνναχωρίων (Περβόλια) Κρήτης, ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀρ. 1161Δ σ. 141.

<sup>8)</sup> Ἰδ. Ἀντ. Ζερβάκι, ἐνθ' ἄν.

<sup>9)</sup> Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σελ. 86, 90, 459 - 465. Ἐκ Κρήτης, *Μαρίας Λιουδάκι*, «*Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τὴν παλαιά*». Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδ. 3 (1940) 372δ'.



κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου νὰ φέρουν δεδεμένους ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοὺς ὡς ἀνωτέρω μαγικοὺς χαρακτῆρας.

## 5.

Καὶ τὸ γεγονός τοῦ τοκετοῦ μετὰ τῶν συνυπαρχόντων εἰς αὐτὸν ἐνίστε πλείστων κινδύνων διὰ τὴν ἐπίτοκον ὠδήγησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐπινόησιν πολυποικίλων μέσων πρὸς ἐπιτάχυνσιν αὐτοῦ καὶ ἐλευθέρωσιν ἀπ' αὐτοῦ τῆς τικτούσης. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ὠκυτοκίων ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου<sup>1)</sup>, ὄντων παλαιότερον ἐν χρήσει πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ, δημοσιεύομεν ἀνωτέρω ὠκυτόκιον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίφθεγμα, προερχόμενον ἐξ ἐκκλησιαστικῆς ἐκφράσεως, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μαγικῶν ἐπωδῶν ἐν περιάπτεις<sup>2)</sup> πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν.

## 6.

Βλ. ἀνωτέρω ἀριθ. 3.

## 7.

*Βλοητὸ* λέγεται ἐν Κρήτῃ τὸ περιοδικὸν ἐρυσίπελας, προσβάλλον τὸ πρόσωπον συνεπεία χρονίας παθήσεως τῶν ὠτων, ὀφθαλμῶν, ρινὸς καὶ στόματος (ἰδ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ σ. 124, 3).

Ἐκτὸς τῆς διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἐξορκισμοῦ θεραπείας τοῦ βλοητοῦ γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο ἐν Ἐμπάρῳ Κρήτης καὶ λαϊκοῦ ἐξορκίου (Λαογρ. 4, 513 ἀρ. 4).

## 8.

Περὶ τῆς θήρας δοξάζεται παρὰ τῷ λαῷ ὅτι ὁ κυνηγός, τὸ ὄπλον, τὰ θηρευτικὰ ἐν γένει ὄργανα καὶ ὁ κύων του ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπήρειαν τοῦ βασκανοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἐπομένως εἰς ἀστοχίαν κατὰ τὴν θήραν<sup>3)</sup>. Διὰ τοῦτο ἐκτὸς τῶν ποικίλων προφυλάξεων, αἵτινες λαμβάνονται, ἵνα ἀποφευχθῇ «τὸ κακὸ μάτι», ἔχουν ἐπινοηθῆ παραλλήλως καὶ πλεῖστα μαγικὰ μέσα, ἰδίᾳ ἐπωδαί, πρὸς ἀπαλλαγὴν τούτων ἀπὸ τῆς βασκανίας, ἐνίστε δὲ καὶ ἐκ τοῦ καταδέσμου<sup>4)</sup> εἰς ὃν ὑπεβάλλετο πολλάκις τὸ ὄπλον ἢ ὁ κύων.

Μεταξὺ τῶν μέσων τούτων εἶναι καὶ οἱ δημοσιεύομενοι ἀνωτέρω μαγικοὶ

<sup>1)</sup> Ἐν Λαογρ. 6 (1918) 299 - 346 καὶ κατ' ἀνατύπωσιν ἐν Λαογραφ. Συμμ. 2, 284 - 316.

<sup>2)</sup> Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. 2, 298.

<sup>3)</sup> Ἴδ. Φαίδ. Κουκουλέν ἐν Λαογρ. 8, 318, 342 κ. ἀ.

<sup>4)</sup> Ἴδ. Φαίδ. Κουκουλέν ἐν Λαογρ. 9 (1926 - 28) 108, 500.

χαρακτήρες πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς παγίδος ἐκ τῆς ἀστοχίας πρὸς τὸ κυνήγιον ἔνεκα βασκανίας.

## B - Γ'

Παρὰ τοὺς καταδέσμους κατὰ τῶν νεονύμφων, ἐρωμένων κλπ. ὑπάρχουν σήμερον ἐν εὐρείᾳ χρήσει, ὡς ἐν Μάνη <sup>1)</sup>, Κερκύρα <sup>2)</sup>, Κρήτη <sup>3)</sup>, κ. ἄ. καὶ κατάδεσμοι ἔναντιον τῶν κλεπτῶν πρὸς βλάβην ἢ ἀνακάλυψιν αὐτῶν.

Ἡ χρῆσις τούτων, ἡ ὁποία εἶναι παλαιότητα, μαρτυρεῖται εὐρέως ἤδη ἐκ τῶν μαγικῶν παπύρων <sup>4)</sup> καὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν <sup>5)</sup>, πλουσιώτερον δ' ἐκ τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον <sup>6)</sup>.

Ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἄρ. Γ' μαγικὴ πράξις πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου προέρχεται ἐξ ὁμοίας «εἰς κλέπτην» ἀπαντώσης ἐν κώδ. Bononiens. Univers. ὑπ' ἄρ. 3632 φ. 361<sup>v</sup> τοῦ 15. αἰῶνος καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ παραγγέλλεται:

«Λάβε οὖν φύλλα δάφνης εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ὑπόπτων καὶ γράφον πασηνὸς ὄνομα εἰς τὸ φύλλον τῆς δάφνης· εἶτα βάλον τὰ φύλλα ἐντὸς εἰς τζουκάλι ἀφόρεστον, εἶτα βράσον καὶ τὰ καθόλου λειοῦνται· τοῦ δὲ κλέπτου οὐ λειοῦνται» <sup>7)</sup>. Καὶ ἐν ἑτέρᾳ μαγικῇ πράξει πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου ἐκ κώδ. τοῦ 19. αἰῶνος παρὰ *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἄν. σ. 152, 13 λέγεται: «Γράφον τοὺς χαρακτῆρας τούτους εἰς φύλλον δάφνης καὶ δός τα ἐκεῖνον ὅπου μέμφεσαι».

<sup>7)</sup> Εγράφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1941.

<sup>1)</sup> Ἴδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. 4. 471.

<sup>2)</sup> *Νοεμῆς Ἀ. Ζωηροῦ Πασσᾶ*, Λαογραφικὰ σύμμεικτα ἐκ Κερκύρας καὶ ἄλλων τόπων. *Λαογρ.* 11 (1934 - 37) 126. 10.

<sup>3)</sup> Ἴδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 100.

<sup>4)</sup> Ἴδ. *Karl. Preisendanz*, *Papyr. Gr. mag.* I, σελ. 184, 186 - 8, 191 - 2.

<sup>5)</sup> *Φωτίου*, *Νομοκάνων* τίτλ. Θ' κεφ. ΚΕ' (*Ράλλη - Ποτλῆ*, *Σύνταγμα* 1, 197) «Εἰ δὲ καὶ ἀστρολόγος ἢ ἑτέραν ἀπηγορευμένην μαντείαν μετιῶν, ἐρωτηθεὶς εἶπη κλέπτην τὸν μὴ ὄντα ὑπόκειται ταῖς διατάξεσι». - Πρβλ. αὐτόθι καὶ ἐν σ. 199 (σχόλιον).

<sup>6)</sup> Ἴδ. Πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ κλέπτου: *Vasiliev*, *Anecd. Graecobyz. Mosquae* 1893, σελ. 340 - 41, κγ' - κη' (ἐκ κώδ. 15. καὶ 16. αἰ.), σ. 330 (ἐκ κώδ. τοῦ ἔτ. 1497). - *Ἰωάνν. Σταφίδα*, *Ἰατροσόφιον* (*Em. Legrand*, *Bibl. Gr. Vulg.* II, 10 (ἐκ κώδ. 15. αἰ.). - *Arm. Delatte*, *Anecd. Athen.* I, σελ. 38, 42, 48 - 9, 66. 140 - 142, 587, 592 - 4, 597 πολλ. - *Σπυρ. Λάμπρου*, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἑλλην. κωδίκων τ. 2*, σ. 204 ἄρ. κώδ. 809 τοῦ 17. αἰ. Ἐν τῷ ὑπ' ἄρ. 8 (φ. 42 β) τοῦ κώδ. «περὶ κλέπτην πῶς νὰ τὸν εὕρης» - *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ. ἄν. *Λαογρ.* 9 (1926 - 28) 59, 100, 471 - 72. *Λαογραφ. Ἀρχεῖον Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν*, ἄρ. 1161Δ (1938) σελ. 95, 124, 125, 131 (ἐξ Ἰνναχωρίων Κισάμου Κρήτης).

<sup>7)</sup> Ἴδ. παρὰ *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἄν. σ. 608, 4-7. Τὰ φύλλα τῆς δάφνης ἠχρησιμοποιοῦνται καὶ πρὸς ἄλλας μαγικὰς πράξεις, ὡς π. χ. «Εἰς ὕπνον», ἐνθ' ἄν. σ. 142, 10.



# ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ  
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ \*

## Ι. ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικά με την μαγείαν και την δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. μαγεύω, μαεύω, μαντεύω, (π. χ. αὐτὸς ξέρει καὶ μαντεύει τὴν ἄλεποῦ = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῆ ἡ ἄλεποῦ ἀπὸ τὸ κοτιτέσι), μαντουλουγάου (Αἰτωλ.), γητεύω, ξορκίζω, ξαστριζώ, ἀστρονομίζω (= ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), ἐρεμιάζω (= ζυγίζω ἀσθενῆ με ἔρημα (ἀδέσποτα) χάλκινα σκεύη πρὸς θεραπείαν, Αἶνος), τριστρατιάζω (= ρίπτω εἰς τὸ τρίστροατο, Παξοί), τὸν βάζει στὴν ἀνέμη (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια, ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, πὺ ἔχει βλαφτῆ ἀπὸ ξωτικά») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρο, Κάρπαθ.). *Ἐκείνη ἔχει καλὸ ἀστριακὸ ἢ τῆς στρέχει* = ἐπιτυγχάνουν αἱ μαγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μαῖισσα, μάντισσα, μαῖιστρα, πετρομαῖισσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, πὺ ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάψῃ (Κύθν.), *τζατζοῦδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλογήματα*, «θὰ τοῦ ἔχουνε καμωμένα τίποτε ἀπέξω». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ιδιότητες καὶ ἱκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδιδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνωνται ἄφαντοι, νὰ σηκώνωνται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

\* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαιμόνας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ E. Hoffmann - Kraye ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διαιρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαιμόνος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behagel) Heidelberg 1934).

νά ἐμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμῦθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σὰν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἰκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «για νὰ πιάνεται κανεὸς ἢ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς πιθαμὲς στὴ γῆ ἀπάνω...» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχναστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίσονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897 σ. 196).

### γ) Μαγικὴ τέχνη.

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «ἅμα ἓνας πῆ τὴ γητεία, για νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλὰς φορὰς, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσ' καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φυσήσ' τρεῖς φορὰς μέσ' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνη—φού φού φού, τρεῖς φορὰς» (Λῆμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγγανεῖαι. Ἐνέργειαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ δαιμονικὰ ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τὸ «κάλεσμα» τοῦ διαβόλου, τῶν νεραΐδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπηρετικούς εἰς τοὺς σκοπούς των, διὰ τὸ κατέβασμα τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα της εἰς τὰς μαγγανείας των κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὐταί; Συνομιλία μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μὲ νεραΐδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλῃ πρὸς αὐτούς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαι, κόμβοι, καρφώματα, δεσίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὧραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παραδείγματι: «Δύο γυναῖκες ὀλόγυμνες ἔρχονται σὲ σταυροδρομί τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἀλάτι μὲ τ' ἀλέτρι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, για νὰ πεθάνῃ ἢ νὰ πάθῃ κακὸ μεγάλο κάποιον πρόσωπον, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ» (Μέγαρα).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας: σημάδια ἢ τοι τρίχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κτλ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνέργειαν τῶν μαγγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαι, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κτλ., ἀγνεῖα, μυστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης



ἢ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχη ἢ παραιοσκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλουψώμ'*) «πρέπει ἢ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημήσῃ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὐθις τὸν Διάβολον»· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἢ βάφουσα νὰ πῆ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον πιστεύουν πὼς «πρέπει νὰ πῆς μιγάλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμᾶς (= φκειασίδι). "Αν δὲν πιτύχ' ἢ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρου τοῦ πρόσουπου τς γυναικας σὰν τοῦ τ'γάν'».

δ) **Μαγικὰ βιβλία** (Σολομωνική, ἰατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσκεται ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἄλφάβητον ἢ χαρακτηῖρες σολομωνικῆς, βαρβαρικά ὀνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοί, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὠρῶν, ὀνόματα αὐτῶν.

ε) **Σκεύη καὶ ὄργανα μαγικά.**

Δακτύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομῶντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενός* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκιά καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «Ἡ γριὰ Γ. (στὴν Ἀρτοτίνα) κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκόρδο μονογούλικο, κουσιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει».

**Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης:** μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἀγιοκωσταντινάτο, ματοστάτης, ἀγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις της;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) **Μαγικαὶ βοτάναι.**

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σερκοχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἢ ἀκουμένη κτλ.

ζ) **Ἄλλα μαγικὰ μέσα.**

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σβηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάχεργο νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου;

Εὐκταία ἢ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγήσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκασι ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετεροχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστροικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἡ κακοτυχία ἢ ἡ συμφορὰ: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξι (νεράϊδες, ξωτικά, Ἀσθένειες κτλ.), ἄνεμος ἢ κακὸς αἶρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστροικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοῦς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουκάτω ᾿πὸν τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ*» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάψουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἀλλοῦ;

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωπικοῦ ἐπιδημικῶν νόσων, π.χ. πανούκλας, χολέρας, εὐλογιᾶς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσις τῆς ἔξωθεν ἐπηρείας (Πόθεν τὸ βλάψιμο;).*

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὅταν φοβᾶται κανεῖς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἰδοῦν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «*Γιὰ νὰ ἰδῆς ἂν ἕνας ἔχη ἄντεσμα, πᾶρε ἕνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ἄμα τὸ βροσκοῦνς κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα*» (Αἰτωλ.). «*Ἡ γυναῖκα τοῦ ἄρρωστοῦ τοὺς ἔδωσε ἕνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, πὸν ὁ ἄρρωστος εἶναι βαρειά: εἶχε πατήσῃ, δίχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτερικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο πὸν περπάταε. Ὡσπου νὰ τήνε φέρουνε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος*» (Ζιζάνι Πυλίας).



II. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘῶ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ  
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

Α'. Ἀποτροπὴ κακοῦ.

α) Βασκανία.

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάροι, παροιμῖαι, σχετικαὶ μετὴν βασκανίαν. Π. χ. Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής· ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω· φταρμίζω, φταρμός, φτάρμισμα κλπ. ἀποσκιαίνου, ἀποσκαμός (Μάνη)· ἀβασκουβότανου, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαινόμενος (Πόντος).— Μάτι μὴ τὸν πιάση! Ἀφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, πὸν νὰ χυθῆ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κττ.

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποῖοι ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη (Ἀνατ. Κρήτη) «φταρμίζουνε 1) οἱ ἀθροῦποι ἀπού' ναι τὰ φρούδια ντως σμιχτά, οἱ κολλιτσοφρούδηδες· 2) ὅσες γυναῖκες ἔχουνε μεγάλα μάθια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά· 3) οἱ περισσοβυζασμένοι, — τάξε καὶ καλὰ κεινιοὶ ἀπού' χουνε πλιὰ πολὺ γάλα τσῆ μάννας τως φαγωμένο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινὰς ματιάζουν τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουν οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓνα μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Διηγῆσεις περὶ βασκάνων. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖαι προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαινόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε προῦμα καλό, ζωντανό, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) μπορεῖ νὰ πάρη ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὄμορφοι ἄνθρωποι, τὰ ὄζα καὶ τὰ πολυφορτωμένα δεντρά, 3) ἀπὸν τὰ ὄζα φταρμίζονται πλιὰ καλὰ οἱ χοῖροι.» Ὅτινα γεννᾷ ἡ γουρούνα καὶ τῆ δῆ κακὸ μάτι, τοτεσὰ εἶναι καίλικη νὰ κἀνη τὰ γουρούνια καὶ νὰ τὰ τρώη ντελόγο ἓνα-ἓνα, 4) πολὺ φταρμίζεται ἡ λουχούνα καὶ τὸ μωρὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖο, 7) οἱ κνηγοὶ καὶ οἱ ψαρᾶδες, 8) οἱ γι-ἀνυφαντοῦδες, 9) τὸ μεταξαρεῖο, 10) τὰ δεντρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἐμα ματιασῆ κανεῖς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενικὴ στενοχώρια» (Καστορία). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχετ' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θοράκη). «Ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὶ» (Μανιάκι), «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλοῦ;

## 4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) Λέξεις ἢ φράσεις ἀποτρεπτικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί. Φτύσιμο, μουντζούρωμα, φάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ὄντα γλέπη κανεῖς προκομμένο προᾶμα, ἤγουν παιδί ὁμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὅτι ἄλλο χρειαζούμενο, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἀβασκάνη, λέει: Τφού, μὴν πάρη ἀπὸ μάτι!» ἢ «τφού! νὰ μὴν ἀβασκαθῆ» ἢ «κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουν «Σκόρδα κι ἀλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτση»· εἰς τὴν Κύμην «Φτοῦ σὶ ἄρμιστά του!». Εἰς τὸ Βογατσικὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλου καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «Τφού, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῆς!». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουνε τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνη μάτι, καὶ «ἂν ἠξέρης πὼς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντου, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαθιάση, ἅμα σὲ δῆ στή στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσης, δίχως νὰ σὲ δῆ». Εἰς τὴν Ἑπειρον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνιά) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνωνται».

(β) Προβασκάνια. Φυλαχτά, βασκαντιῆρες, ματοπιιάστρες κτλ. Ὑλη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτό, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του:

(1) Δι' ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτά» διὰ τὰ παιδιὰ καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ λιόκρικο καὶ τὸ παντζέχρι; Ποίων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (τραγουλιά, τσιτλεμίκι κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ νὰ φκειάσουν τὸ φυλαχτό, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερχὸ (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ὕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μπαρούτι, κομμάτι ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινά, χρυσαφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι». Ἄλλοι, «σκοτώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι τῆς ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἀλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «τὸ γαῖδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κουτάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κουδούνι χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουνε ὕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μπαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κι αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κουδούνι καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς στάνης». Ἄλλοι, «τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατουρᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῆ κακὸ μάτι καὶ τ' ἀβασκάνη. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κάτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἀβασκαμὸ» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πῆζη τὸ τυρί,



πᾶμε καὶ βρίσκουμε ἓνα χορτάρι, πὸν τὸ λέμε βασκαντούρα, καὶ πλένουμε τὶς βεδούρες μ' αὐτὸ κι ὄλα τ' ἀγγεῖα καὶ τότε τὸ τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου καὶ ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγήσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας;

(3) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία καὶ κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, στάβλου, στάνης, δένδρων κτλ. κουλλούρα γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λῆμμον «ἓνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ καὶ μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (=κόκκινη) τὸ βάζουν πίσ' ἀπ' τὴ βόρεια τὸ τ'λίζ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς καὶ τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (=προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουριτζέλ' (=γουρούνι) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουριά πὸν μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τὸ ἔχουν γιὰ καλό. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' βόρτα πουμέσα, στὸ μάνταλο. Ἐκεῖ βρίσκονται ὅσο πὸν νὰ σφάξουν ἄλλο· τότε τὰ πετοῦν καὶ βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτ'. Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος ἔμπαινε μέσα στὸ σπῖτ' αὐτό, νὰ πιστρέφ' τὸ κακὸ τὸ μάτ'». Εἰς τὸ Σούλι «παραδέχονται πὼς τὰ χωράφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπαρμουδιές, ρόκες, σιτάρια... ἀβασκαίνονται ἀπ' τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἓνα σουβλί ἢ καμιὰ φούρκα κρεμοῦν κάρρακλο (=κρανίον) ἀπὸ ἄλογο ἢ ἀπὸ βόϊδι». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαϊδάρου τὸ ἔχουνε πὼς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία καὶ τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κυδωνιὲς κτλ.)» Ποῖα ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

5. Διάγνωσις βασκανίας· ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο πὸν ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε καὶ ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. Ἄν πάη στὸν πάτο στὸ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς πὸν νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὅσπου νὰ βροῦν αὐτὸν πὸν ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἓνα φλυντζάνι νὰ φτύση μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. Ἄν πεισμώση καὶ δὲ φτύση, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν σ' ἓνα τσανάκι νερὸ καὶ ὕστερα ἀρχίζουν καὶ χύνουν σταλαματιὲς λάδι καὶ κάθε φορὰ πὸν ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἓνα πρόσωπο πὸν ἔχουν ὑποψία. Ἄν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάση (=διαλυθῇ), θὰ πῆ τότε πὼς τὸ πρόσωπο πὸν ἔβαλε στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κἀνη μὲ τὸ μάτι. Ἄν σκορπίση, θὰ πῆ πὼς δὲν ἔχει νὰ κἀνη». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἀλάτι στὴ φωτιά· ἅμα κάμη κρότον, τὸ παιδὶ εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

## 6. Τρόποι θεραπείας τῆς βασκανίας:

α) Τὸ κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν γητειὰν ἢ ξόρκι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἓνα θυμιατό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμιάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῶ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). "Αν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἓνα κομματι ἀπ' τὸ φόρεμα ἐκείνου πὸν ὑποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο." Ἀκόμη κόβγεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατώφλιο, πὸν περνοῦν κ' ἐχθροί σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πὸν ὑποψιάζεσαι, ἓνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω στὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὄλα αὐτὰ θυμιάζεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὸ ἡ βαούρα, | φύε, κατὸ ἡ καταλαλιά, | φύε, κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸν τὰ μαλλάτσια του, τὸ ἀπὸν τὰ φρουάτσια του . . . . "Υστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυμιατοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις στὸ νοῦ σου πρόσωπα, πὸν μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἓνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἀλάτσι καὶ λέεις: 'Ὡς λυεῖ τ' ἀλάτσι στὸ νερό | τὸ νέφαλο στὸν οὐρανό, | νὰ λύση, νὰ σκορπίση | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά . . . "Απὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, πὸν θὰ βουλιάζουν στὸ νερό, καταλαβαίνει ποιὸς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. "Υστερα ἢ γητεύτρα μετροῦ ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) ὡς τὰ 40 καὶ ραίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερό, κἀνοντὰς του καὶ ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα στὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἢ γητειά. Τὸ νερὸ τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν στὸ τρίστρατο». Εἰς τὴν Θράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκείνου πὸν τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποιὸς εἶναι.

β) Τὸ πέρασμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιώσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορές ἀπὸ τὴ ἴστια, (τὴ φωτιὰ τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἀβασκοσύνη, τρεῖς φορές κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὸς τάχα ἢ φωτιὰ παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξη κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιὰ μὲ τὰ προιουβολ' κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἢτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιὰ πρέπει νὰ τὴν πιάση ἓνας πὸν νὰ ἔχη τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἢ ἀναποδοφωτιὰ καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερό, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρρίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἀλάτι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιὰ τοῦ βασκάνου ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. "Ἄλλοι εἰς τὸ νερὸ αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὄστον, ὃ



ὅποιος ριπτόμενος εἰς τὸ ὕδωρ παράγει φυσαλίδας) ἢ νεραϊδόμηλο ἢ στάχτη ἀπὸ ἀναποδοφωτιά ἢ τι τοιοῦτον. Τί νερὸ χρησιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστρισμένο;) Ποίου εἴδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρίσουν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐγὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἀφοῦ μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύψουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῆ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουν τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρνε τ' αὐγὸ, πὺν γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρνε ἀρπαχτικὸ νερὸ σ' ἓνα πράσινο πινάκι ἀπὸ τὴ βρούσ', κρουμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μιὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκι μπρὸς σιὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου κι ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει σιὸ βελόνι, τσιμπᾷ μιὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα σιὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀσημένιο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιὰ τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορές ἐπάνω σιὸ πινάκι, τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβήν' μέσα σιὸ πιάτο. Τὸ πράσινο πινάκι μὲ τὸ νερό, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὸν παρᾶ θὰ τὸ βγάλ' ἔξω σ' ἄστρα, ὅπου θὰ μείν' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστρισιῇ. Πρωῖ, ἀκόμα πρὶν ξημερώσῃ, θὰ τὸ πάρῃ καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῆ τρεῖς φορές: Ἀνάτρεχα ἦρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδη τῆς μπροσιέλλας τῆς τὸν σκουπίζ'. Τὸ πινάκι θὰ τὸ σπᾶσ' ἐμπρὸς σιὴ βρούσ' ἢ σὲ σταυροδρομ' καὶ θὰ πῆ: Νὰ φύγ' τὸ κακό! Ἄν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μέγας ἀνθρώπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῶα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἀλάτι. Παράδειγμα: «Θὰ πάρῃς μιὰ τρία δάχ'λα ἀλάτ', θὰ τοὺ φέρῃς γύρω σιὸν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα κι θὰ λές: Μαυῖο ἀγιλάδα γένν'σι μέσα σιὸν μισουχώρ' κ' ἔκανι μαύρου μισκάρ', τοὺ εἶδαν κόσμους κι θαμάθμαν. Ἄν εἶνι ἄπο ἄντρα νὰ σκάσουν... κτλ. (Μάλγαρα). Ἄλλαι χρήσεις τοῦ ἄλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν σιὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἀλάτι ἢ λειώνουν τὸ ἀλάτι σιὸ νερό, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἀλάτι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακὸ τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἀλάτι σιὴ φωτιά, λέγοντες: Ὅπως σκάει τὸ ἀλάτι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιᾶς ἢ βάγια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. «Ὅταν εἶναι θαρμισμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐννιὰ φύλλα ἐλιᾶς ἀπὸ τὰ Βάγια, σταυρώνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Δυὸ σέ ἴδαν, δυὸ σ' ἐθάρομισαν, τρεῖς σ' ἐγιάνα | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου πὺν ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἡπειρον «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμιά γυναῖκα πὺν ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στοῦ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρουν καὶ ἀλείφουν τὸ παιδί, πὺν δὲ μπορεῖ, στοῦ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στοῦ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποιὸς τὸ μάτισε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶν), πρέπει νὰ γυρίση ἕνας νὰ μαζέψη 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὅποιος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρομα ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἑννέα καὶ ἀπὸ τὸ ἑννέα ἕως τὸ ἕνα (τρεῖς ἢ ἑννέα φορές). Πὺν ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἑννέα φορές, διότι ἑννέα εἶναι οἱ τρυῖπες τοῦ ἀνθρώπου πὺν βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπιδὰς καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρομα; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῆ κιανεῖς, τότε σταυρώνουνε καὶ λένε «Ἐπὸν τὸ ἑννιά στοῦ ὀχτώ, ἀπὸν τὸ ὀχτώ στοῦ ἑφτά, ἀπὸν τὸ ἑφτά στοῦ ἕξε, ἀπὸν τὸ ἕξε στοῦ πέντε, ἀπὸν τὸ πέντε στοῦ τέσσερεις, ἀπὸν τὸ τέσσερεις στοῦ τρεῖς, ἀπὸν τὸ τρεῖς στοῦ δύο, ἀπὸν τὸ δύο στή μία, ἀπὸν τὴ μία στήν κιαμιά» (φτεῖ δεξιά) φτού! Κατόπιν μετροῦνε τῖς τρυῖπες τ' ἀθρώπου: ἕνα, δυὸ, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξε, ἑφτά, ὀχτώ, ἑννιά (φτεῖ ἀριστερὰ) φτού! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Περβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὁρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν . . . ἵνα φοβηθῆς καὶ δεθῆς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παίρνουν στή βρούση χλωρὰ μούσκλια, παγαίνουν στή φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχτῆ καὶ ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτουνοῦ πὺν εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὀρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζῶν, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὑνί, σίδερο ἐν γένει ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.



σκόρδο, σκυλλοκρομμίδα, δάφνη, ἀπήγανο, πύραντος, μάραντος καὶ ἄλλαι μαγικαὶ βοτάναι· σκούπα· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δίχτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνιῦ, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα κτλ. Π.χ. πράγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο, σχοινὶ κρεμασμένου κττ.

(β) ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδίᾳ περιττοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου καὶ τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὠρισμένη—τρίστρατο, σταυροδρόμι, κατώφλι σπιτιοῦ κττ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κττ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπιταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγό, ἡ ἅγια Ζώνη τῆς Παναγίας κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον συμβουλεύουν: «*Τὴν νύχταν τὸ μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν ἀπάν' ἀθες (=ἐπάνω του) ψωμίν*». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παννὶ ὄξω ἔπο τὸ παράθυρο καὶ τὸ δένουμε σ' ἓνα σίδερο, σ' ἓνα ξύλο, καὶ στέκει ἔκει, ὅσο νὰ βγῆ ὁ Μάρτης*». Εἰς τὴν Θράκην «*ὅταν ὑπάρχη ἐπιζωφία βάφουν τὰ μέτωπα καὶ τὰ κέρατα τῶν βοῶν δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, σιναπίδι καλουμένης*». «*Γιὰ νὰ μὴ πιάνουνε τὰ μάγια καὶ οἱ συκοφαντίες, συμβουλεύουν εἰς τὴν Ὑδραν, «βάνε τὸ πουκάμισό σου ἀνάποδα, ἔχε καὶ στὸ σπῖτι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα· εἶναι καλό, διώχνει τὸ κακό*». «*Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια καὶ ἀπὸ τὰ ζωτικὰ*» (Σῦρος). «*Χοιρόλιμους ἀκούτι καὶ θὰ κριμάσω τσῆ γ' ρούνας σιδιρένια κρουκέλλα*» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ καὶ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «*κλούβια μάγια καὶ ἄπιαστα*», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν δρόμον ἢ ἄλλοῦ εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμβους κλπ.) καὶ θέλει νὰ τὰ πιάσῃ, χωρὶς νὰ βλαβῆ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν ὁ Πόντιος ἀναφέρῃ ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «*Κωφὸν τοῖ διαβόλ' τ' ὦτίν*». «*Φύλαττε Κύριε!*» ἢ «*Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ*» κττ. Εἰς ποίας περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων καὶ σχημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάλφα, σταυρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «*χαράττουν συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάλφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πιστεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖά*». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «*ἅμα ἰδῆ κανεῖς*

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, που πλακώνει τὸν κοιμισμένο, τὸ πρωὶ πού θὰ σηκωθῆ θὰ κατραμώση τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κάνη σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῆ στὸ σπίτι ἄλλη βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγάρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μουντζούρωμα, ἀλύχτημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' Ἀη Μάρκ' βροντᾶν τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίννι τὰ φίδια τοῦ καλουκαίῳ» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωί, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησιὰ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὄπλα ρίχνουν ντουφεκιά, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἓνα τσουκάλι, ἓνα ἀγγεῖο, ὅ,τι ἔχουν. Ἄν τύχη καὶ δὲ σπάσουνε, τό ἔχουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὐρῆ τις, ὀφείλει νὰ πτύσῃ τρεῖς καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἑξῆς κατὰ νοῦν: Σηκῶστε, κυρὲς κι ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάρια σας νὰ μὴ σᾶς κατουρήσω». (Ἀποιείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλιόπολις). «Ὅντα σὲ κυνηγοῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα με τὸ ζερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ φόρεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φραγμοῦ, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ ὑπερβοῦν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἐνας ἢ πολλοὶ ἐπάλληλοι κύκλοι; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὕρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ἑξορκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδρομία δὲν κάνει νὰ περνᾶς τὴ νύχτα, γιὰτὶ βγαίνουνε ξωτικά. Ἄν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσης, καλὸ εἶναι νὰ βασιτᾶς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξορκίζῃς τὰ ξωτικά λέγοντας μέσα σου: «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ κι ὅλα τὰ κακὰ σκοροπᾷ». Κι' ἂν φανῆ κανένα κακὸ, με τὸ μαυρομάνικο νὰ κάνῃς ἓναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῆς μέσα στὸν κύκλο: τότε τὰ ξωτικά δὲν σὲ πειράζουνε» (Ἰδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλείδωμα με μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περίζωσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένας Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμὸν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύχτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλείδωμα τοῦ χωρίου με μαγικὴ κλειδαριά;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «Σαράντα γυναῖ-



κες πρωτοστέφανες μαζεῦκαν ἓνα βράδ' κ' ἔμασαν βαμπάκ', τοῦ ἔβγαλαν ἀπ' τοῦ τσικρίκ', καθάρασαν τοῦ σπόρου κί τοῦ στοίβαξαν μὴ τοῦ δόξα, ἓνα δοξάρ' κί οὐ- λες γκουλιόμπαρες (=γυμνές). "Αλλ' στοίβαξι κί ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς μὲ τῆ γυναῖκα τ', κ' ἐκεῖν' γκουλιόμπαρ', ξεντύνατ', ἔκαμαν μνιά κλειδουνιά τῆ νύχτα στοῦ ντιμιριζίδκου (=σιδεράδικο). 'Η γυναῖκα τρανοῦσι μ'χάνια κί οὐ ντιμιριζῆς ἔφκίανι τὴν κλειδουνιά... 'Απ' τ' ἰκείνου τοῦ γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχτ' γνέμα, ὅσου χρειαστῆ νὰ τ'λίξ'ν τοῦ χουργιό ἀπόξου. Κί τού'φιραν λούρα - λούρα τοῦ γνέμα ποῦ μνιὰν ἄκρομα τοῦ χουργιό κί τοῦ ντάμουσαν, τοῦ κουμπόδισαν ἰκεῖ κί τοῦ κλειδουσαν κείνου τοῦ ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουνιά, νὰ μὴ μπαίν' μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προφυλάξουν τὸ χωριό των ἀπὸ τὸ στοιχειό τῆς Ἀράχοβας «μιά μάγισσα ἀράπισσα ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάρθυνα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μιὰ κλωνὰ μονοκόμματη μονοημερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριό τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριό ἀπάνου στὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Λῆμνον «μιά γυναῖκα ξετύλιγε τὸ νῆμα καὶ ἄλλη τὸ ἔθαφτε μὲ τὸ χῶμα ὡς που ἔφεραν γύρω ὅλο τὸ χωριό».

Ποῖαι ἄλλαι τυχόν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιδιωκομέ- νου σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνήργησαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περισχοι- σθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: 'Αποῦ μνιὰν ἄκρομα πάλι τοῦ χουργιό ὡς τν ἄλλ' μέσ' ε τ μέσ', ἀπὸ τούτην τῆ μέσ' πάλι ὡς τν ἄλλ' σταυρουτά, θὰ πάρν δγιὸ νουμάτ' ἓνα ζιβγάρ' βόδγια κ' ἓνα ἄλιτρον κ' ἓνας θὰ σέρον' τὰ βόδγια κείνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' τ'ἄλιτρον κί μὴ τ'ἄλιτρον τῆ γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυρουτά, θὰ σταυρών' ντ γῆς ἀπὸ βουργια 'στὸ νότου, ἓνα ἔτσ' / κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τοῦ χουργιό. Γύρου γύρου δὲ θὰ πάη γύρω εἶνι τοῦ γνέμα. Κλειδών'ν τοῦ χουργιό κί τοῦ σταυρών'ν μέσα κί δὲ μπαίν' ἀρρώστια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις καθ' ἃς γίνεται ἡ περιάρωσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἴδρυσιν νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506), 2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῆ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῆ ὀλόκληρον τὸ χωριὸν ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένην ἡμέραν (τὴν πρώ- την τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). 'Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου μήπως τὸ κακὸν ὑπείσέδυσεν ἤδη καὶ λανθάνη ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ καθαροὺς τοῦ χωρίου ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποῖοι ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαραιτήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοσχάρια; (δίδυμα; μι- κρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὅλως ἄβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἄροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοήμερις φτειαγμένο; σιδερένιο ἢ ἀσημένιο;), τοὺς ζευγολάτες (να μὴν εἶναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ζερβοοργώνουν, διὰ νὰ εἶναι ἡ προᾶξις τελεσφόρος). Τὶ γίνονται τὰ μοσχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀροτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἀρά γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρῦτων «ἐπήρανε ἓνα μουσκάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτειασάνε μονοήμερις ἀλέτρι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐζέψανε τὸ μουσκάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μιὰν ἀυλακιά γύρω τριγύρω, ἴσια πὺν ἐσημάδευε ἡ ἀυλακιά λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχείο». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχούνης (Εὐρουτανία) ἔγινε μὲ δγιὸ μ'σκάργια διπλάρκα (= δίδυμα) κὶ μὲ ζ'γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουργιὸ κὶ ἅμα ἔκλεισ' οὐ γύρους αὐτὸς μὲ τὰ μ'σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν κὶ τὰ θάψαν μαζί μὲ τὰ ζ'γάλιτρα. Δὲν πὼς τὰ μ'σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ' τὸν γύρου, ψουφοῦσαν—ἦταν μικρὰ κὶ δὲ βαστοῦσαν—κ' εἰς' τὰ θάψαν. Δὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν ψουφοῦσαν, τὰ ἦφιραν πούλλες βόλιτις ὥσπου νὰ ψουφήσουν». (Λαογρ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τυχὸν ἡ περιάρσις τοῦ χωρίου με περισχοινισμόν αὐτοῦ;

(δ) Μὲ ἀσφάκες καὶ ἄλλους ἀκανθωτοὺς θάμνους. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποίμνια ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζουνε γύρω-γύρω τὸ μαντρὶ με νὰ ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγιές».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ με φωτιές ὀλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἔρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἔρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλῆνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιές ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτή». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγὴν ἀγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωριὸν ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἡ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ σμερδάκι «παίρνουν τρεῖς παπᾶδες με τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὄλο τὸ σύνορον τοῦ λιβαδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἓνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, πὺν ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνου τοῦ σίδερον καὶ βγαίξει νύκτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουργιὸ οὔλο τρεῖς φορές». Μὲ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωριὸν ὄλον ὑπὸ τὴν προ-



στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. Ἄλλα παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰκότων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὀροθέτησιν γινομένην πέριξ τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον θέλουν νὰ προφυλάξουν (ὑψωμα δένδρων εὕρισκομένων περὶ χῶρόν τινα, ἢ τοποθέτησις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πέριξ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τῆ Γόλιανη Εὐρυτανίας τῆ γκίγιαζαν (=ἐγκαινίαζαν) τῆ Διφτέρα τῆς Λαμπρῆς. Οὐ παπᾶς βγῆκι μὲ τς εἰκόνας, τὶς ἤφιριν ἓνα γύρου στοῦ χουργιὸ μὲ ὑψουμα στὰ χέργια. Ἐνα γύρου στοῦ χουργιὸ σὲ κάθι πινηντα μέτρα ἢ κὶ λιγώτιρου ἢ κὶ πρσότιρου, ὅπ' βρῆσκαν κλαοῖ (=δέντρον, πουρνάσ', φιλικ'), τοῦ τρουποῦσαν μὲ ν' ἀρίδα κ' ἔβαναν μέσα ὑψωση. Γι' αὐτὸ τοῦ χουργιὸ δὲν τοῦ βαρεῖ χαλάζ'. Τὰ κλαογιά ποὺ ὑψουναν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμνιὰ φουρά. Ὑψουμένα κλαογιά βρῖσκουντ' ἀκόμα στὴν Κ' φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476, ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριά κατεσκευάζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος τέσσερες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετοῦσαν ἓνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίζη τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ χωριό. Αὐτὸ λέγεται σταυροπύργι».

γ) Ἐξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινο, ἢ δέσμη ἀπὸ στάχυα ἀνηρητημένα εἰς τὴν ὀροφήν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. τ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὀροφήν τῆς οἰκίας μιὰ φτύκα, δηλ. δέσμην σταχύων, πιστεύοντες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάβῃ τοὺς ἐνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχύων, (ἄλλοῦ τὶς τρυπες τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κρᾶζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται σκούνη κὶ ἀχλιά. Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στὸ χρόνο ἢ κοντύτερα μέσα στὸ ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

δ) Δίωξις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζώων ἢ ζωῦφιων (ὄφειων, σκορπίων, λύκων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάζης, τοῦ σίφουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πρραματιῶν κλπ.

1. Ἐξορκισμοί, γητέματα: Ἐξορκισταὶ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ ἄλλαι ιδιότητες αὐτῶν. Εἶδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεντάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπωδαὶ κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«Ἀπὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φόρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἓνα κομματάκι

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν σὺς ξορκίστρες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, κι ἂν πιάσουν, τότε γερεύει ὁ ἄνθρωπος (Ἐμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἔξορκισμόν βρικόλακων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάρφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιοῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάλφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἦλί Ἦλί λαμὰ σαβαχθανὶ καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ | , ἀπὸ τὴν ἀνεκαπνὰ | , μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ | τσαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τσαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τσαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κουτάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρμην ὡς ἐξῆς: «Πιάνεις ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελάνι κι' ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω κι' ὁ ρῖγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός | . Ἄη Γιάννη Πρόδρομε, | βοήθησε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... | Ἀπείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἀρρωστάρη νὰ πιῇ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητειῆς δὲ στρέγουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα: εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τοῦτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ πῆς ἄλλου, δὲν κλεῖ δηλ. δὲν πιάνει πιά, λέγουν εἰς τὴν Κορώνην.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρόποι καταδέσεως: (ἀμπόδεμα, καρφόδεμα, πετρόδεμα, σπαρτόδεμα, ντουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλείθρου κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λαογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). Ὑλὴ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως Ἐπωδὴ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερόνησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ρίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεάτων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος ποὺ θὰ πιάσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησία καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Εὐαγγέλιο δένει ἕναν κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. Ἐτσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορές τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια κ' ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἡλῶν εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιά στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα ποὺ καρφώνουν, λέγουν: καρφώνω τὶς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἀρσενικά». Εἰς τὴν Καρωτὴν τοῦ



Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκῶνονμι τοὺν πιθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἓνα καρφί, ὅτι καρφί, κεῖ ἀπ' θὰ τιλειώσ' κὶ τοὺν σκιπάζμι στὴ γῆς, νὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρὸβλ. τοὺς ἔξορκισμούς: «Στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα, κεῖ πὺν δὲ λαλάει πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλούρα δὲν ψένεται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορική ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστου. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτα. Μὲ μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ δένουνε τὰ κομμάτια ὅπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουρίδες πὺν ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειτα τὰ κρεμοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ κανένα δέντρο μακριά. Ὅποιος τὰ λύση παίρνει αὐτὸς τὴν ἀρρώστεια κ' ἔτσι ὁ ἄλλος γιατρεύεται». Εἰς τὴν Θράκην «τὰ κλαψιάρικα παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρυπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκύλοι ἀπ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιὰ τοῦ μωροῦ καὶ τὸ πρῶτ' πὺν περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχνουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἓνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί πὺν κλαίει συχνά, λέν κ' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχνουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πουκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὥρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εἰρήνη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρυπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχου τὸ πουκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περνάει ἢ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιοῦ, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιούτους καταδέσμους εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) **Καθαρμὸς καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.**

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιάτρισσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἰατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιά (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδηρο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται και πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν Ἐγγίαν «ἅμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρα) εἴτε γιὰ ἀνπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νὰ χ' λιγάκ' μέρος νὰ περνάη ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται σιτὴ μιὰ κόχ' ἢ νενὲ (=μητέρα) καὶ σιτὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφὸς καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφὴ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μὲ τὴ φωτιά νὰ καπνιστῆ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιαιρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι' ἔρθῃ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτι». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιά (ἢ διαβολοφωτιά ἢ ξυλοφωτιά;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπηται ἐπιζωτία ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται κατ' ἔτος πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἡ φωτιά αὕτη; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κέδρα, φιλουργιά;). Ποῖοι ἄλλοι ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται, διὰ νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ ξύλα ἡ φωτιά; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι μονονόματοι, ἀριστερόχειρες, γυμνοί, ἄγνοί, ἀδελφοὶ δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὀμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μὲ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις προᾶξις διὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίασμα; (ὄλοκαύτωσις τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μὲ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιᾶς αὐτῆς καὶ χρῆσις. Ποῖον τὸ αἶτιον τῆς ἐπιζωτίας κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξασίαι περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα.

Ἀνάπτονται πυραὶ εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατὶ τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυραὶ καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;



Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφῶτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευῶς τι οἰκιακὸν μολυνθῆ, εἰς τὸ Ἄραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζου*ν το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγνίζεται τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἀναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα· μετὰ αὐτὸ ραντίζουσι τὸ σπίτι ὁλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι ἄλλο, βρέχουσι μετὰ αὐτὸ ἓνα παννάκι καὶ τὸ βάζουσι ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μετὰ κακὸ ποδαρικό, ραντίζουσι πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «*περνοῦν τὰ ζῶα ἀπὸ τρεχούμενο νερὸ ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζουσι μετὰ νερό*». Διὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνιψιν χειρῶν, καθαρισμὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τεύχ. Α' 125 κ. ἑ. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «*καινούργιο*» δηλ. ν' ἀντληθῆ νεωστὶ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιὰ (*ἀνεμονέρι* ἢ *βρωμονέρι*) ἢ ἀπὸ ἁγιασμόν; *ἀμίλητο* ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῆ εἰς τὰ ἄστρα ἢ ἐπὶ τάφου καθ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἢ χρῆσις τοῦ τοιούτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρισμὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «*ἡ βαρβαρίτσα (= καντήλα στὰ χέρια) χάνιτι, ἅμα τμ πλύν'ς μὲ κ' φαλόνηρο*» (= νερὸ πὸν πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχη) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ *πιάση τὸ αἷμα*, θεραπεύουσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ ξυλοκοσκίνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουσι ἑπτὰ ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἓν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζώου ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζώων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψουν καινούργια φωτιά καὶ περάσουν τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τρυπατοῦ ἀνοίγουν εἰς ἓνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῶα καὶ ὄλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένοι «*παίρνουσι ἓνα γ'ρουνάκ', τ'ἀλείφουσι κατράμ' κὶ τοὺ δίνουσι φουτιά. Κεῖνον κουσεύει (=τρέχει) μετὰ στοὺν κόσμον, σὶ ἀγιλὰδια γιλὰει οὐ κόσμους κὶ τοὺ παραχώνουσι . . . Κὶ τοὺ γ'ρουνάκ' μετὰ τὴν καινούργια τὴ φουτιά τ' ἀνάφουσι*» (Ἐπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾶται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινὰ παράδοσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα . . . ἐφείσθη τοῦ Λειβαριζίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσῳ, οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Λειβαριτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθαψαν ζῶν, ὡς ἔξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῆ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «δῶδिका χρόνια πανούκλα ἔπισι δῶ· θέρισι κὶ θέρισι . . . Μιὰ γριὰ ὠνειρεῦκιν: «ἓνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι» εἶπεν. Κουρμπάν' (=θυσία) τό καμαν κὶ σ'κῶθκιν ἢ Πανοῦκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιό». Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, ἅμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «πρέπει ὁ τσομπᾶνος νὰ σφάξῃ ἓνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλῆνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἓνα ἄβαλτο καρφὶ εἰς ἓνα σταυροδρομὶ καὶ νὰ μὴν περάσῃ πλέον ἀπὸ κεῖ τὰ πρόβατά του» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θράκας (Καλλίπολ.) «διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῆ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῆ ἀρτιγέννητον γαλίδιον». Περὶ ζῶων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίοδος δι' ὀπῆς πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ «τρουποέρασμα, πέρασμα ἀπὸ «τροῦπες ὁποῦ τὲς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς», πέρασμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκαμίσου μονομερίτικου, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέρασμα ἀπὸ ὀπῆν φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ σφῆνες ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πουκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαι: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τρουποέρασμα; Ἐκ περιστασεώς τινος ἢ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τρόπον κατασκευάζεται ἡ τροῦπα διὰ τὸ πέρασμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρομὶ ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;) 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἡ ὑπόγειος δίοδος; ἢ ἔξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέρασμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ μονομερίτικο πουκάμισο; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνές γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «βγαίν' μινὰ ἀρρώστια, πχοιός ξέο' θεϊκῆ, ποῦ ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρρουσταίν'ν, ἀγέρας." Αμα περάϊσ' ἀποῦ ξένου σύνουρου, φκιάν'ς στή γῆς ἀπκάτ' μινὰ τροῦπα, θὰ γιοφύρ' (δηλ. μὲ δύο στόμια), ἂν εἶνι γιὰ τὰ πράματα, τρανή, ἂν γι' ἀνθρώπ', μικρῆ, καὶ περοῦν» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).



«Τὰ κλωσσοπούλια μόλις γεννηθοῦνε, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὅσες ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἢ παγίδα, τὰ σιδεροδέουν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληδόνου, τότε ποὺ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἄμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναῖκα δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάννε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περνᾷ τὸ μωρὸ της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορές καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἢ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἄλλα παραδείγματα βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἐπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

### ζ) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλαγὴν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «... κεινιά ποὺ δὲ τζῆ ζοῦν' τὰ κοπέλια τζης, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλη πολυπαιδοῦσα ποὺ νὰ ἴναι ὅλα τζης τὰ κοπέλια κεφαλοπύρωτα. Πάει καὶ τσῆ λέει: πουλῶ σου τὸ κοπέλι μου, ἀγοράζεις το; — Ἀγοράζω το, καὶ τσῆ δίδει ἓνα λίγο προῦμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κειανὰ πάει κι' ἀγοράζει κερὶ καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησία». Εἰς τὴν Κορώνην αὐτὴ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαφτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὅλη του τὴ ζωὴ Ποῦλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδι ἄρρωστο—ποὺ τ'ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γριά — πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἁγία Μαρία, καὶ τ' ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρκισθέντα εἰς τὸ δικαστήριο, μόλις θὰ ρθῆ σπίτι του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἅμα κτυπηθῆ κανένας θεριστῆς ἀπὸ τὴν μπαρμπαροῦσα (κόκκινον ἔρπετόν, εἶδος θαλασσίου κάρβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἡ κηδεῖα ἰατροεύει». Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν «ἅμα κανέναν τὸν φάη οὐ σκορπιός, τότε, γιὰ νὰ γιρέψ' πρέπει νὰ τὸν κλάψῃ ἰννιά Μαρίσ». Ποῦ ἀπαντᾷται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας;

ζ) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπείαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὠρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιοτσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκιώνονται τὰ πρόβατα, πᾶνε κι' ἀνάβουνε φωτιές τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ροῦχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γιὰ τοὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆ θέα πεθαμένου, σκοτωμένου κτλ.) βάζανε στὸ θυματὸ λιβάνι κ' ἓνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρροχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόκειται ὅτι ἔπαθε. Ἄν εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ θέα ἄρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ πὸν πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιαιτρικό σ' ἀτὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὠρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μείγματος ἐξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφῆνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῆ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφῆνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τὶς κόψουν, νὰ τὶς κάνουν σιγάχι καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κουταλιὰ τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἐρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τὰς συνέβαινε κάτι καὶ ἐτρομάζαν, διὰ νὰ τὰς περάσῃ ὁ φόβος, ἔπαιρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικοὺς φούρνους μουτζούρα, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κόκκους μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μείγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῆ βαρέως, παίρνουν ἓνα μεγάλο φλασκὶ (κολοκύθα), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερί, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρήματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἓνα μείγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῆ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τρίστιχα».

Ἄλλοῦ «ποτίζουν τὸν ἄρρωστο μὲ χῶμα, πὸν παίρνουν ἀπὸ σταυροδρόμι ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ὄρθου πόνος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἴκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταίσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῆ παιδιά, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναῖκα πὸν νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῆ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουκάμισο». Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πέριξ «γιὰ νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλοῦ φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον



τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦρο τοῦ μωροῦ (ἄρρωστιάτικο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιά, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμιά τους ἓνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἓνα πολυκούρελο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πουκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λαογρ. Ζ' 497 — 499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρομί ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πὼς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἷτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἴασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μένου, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρη ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρομί καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριὰ τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιος ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἄη Γεωργιοῦ σαμπάχλια, πρὶν νὰ κρούξ' ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακλίζεται ἐκεῖ καὶ δροσίζεται, νὰ περνᾷ ἢ ἄρρωστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μάη. Βγαίνει τὰ ροῦχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξεντύνεται ὅλος καὶ θὰ γκυλιστῇ μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι γιατρικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαίνανε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε) τρεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγη: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός με τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθη καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἄρνιον εἰς τρίστρατον καὶ πρωτὶ λύουσι τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ποτίζουν τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μελιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικὰ ὄντα (Στοιχεῖα κλπ.), καλόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεραϊδῶν καὶ πῶς τις καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραϊδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἐξευμενισμόν ἢ ἀποδίωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιατίς ἦτανε βαστούμενο (= στοιχειωμένο), μνιὰ γεναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκύρη: Νὰ βροῆς ἓνα βετεινὸ ἐνοῦς χρονοῦ μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξης, ὅταν βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὕστερα νὰ διασταυρώσ' δὴ βλῶσ' πρῶτα καὶ δὴ βρούμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὄξω νὰ ρήξης δὸ βτεινό. οὔτε νὰ μιλῆς οὔτε πίσου νὰ γυρίσῃς νὰ ἰδῆς. Καὶ τότες θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειό» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρεως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἀλεῦρι ἑφτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἓνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαῖρι, πιάτο, λαῆνι, ποτῆρι καὶ ἓνα ποτῆρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχείριστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὧρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνῃ καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τζουγκρανίση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξη καὶ στὸ μέλι· ἂν ὅμως εἶναι γιὰ νὰποθάνῃ, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἀναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242 — 245. Τί κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τί τῆς προσφέρουν;

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, ἄγγιγμα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονιρίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π. χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱεροουργὸς παπᾶς τὰ ἀμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιαιρευτῆ. Καὶ σὰν πλυθῆ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονιρίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνῃ». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῆ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης· ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινας, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἢ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασῆθι «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθεια τῶν ὄζῳ, μαζεύουν ὅλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἓνα μέρος τὰ ὄζα ντως σὲ ἓνα πλατὺ μέρος. Καθένας πὺ πηγαίνει ἐκεῖ βασιτᾶ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὅλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολογᾶ. Ἄμα τῶνε διαβάσουνε τσ' εὐκέες, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, καθαεῖς ἀπὸ τῆ μιὰ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιο



ἀπάνω καὶ περνοῦνε ὅλα τὰ ὀζὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα πού περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτσι καὶ τὰ ραντίζει».

7. Χρησις κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνοσ ἢ κανδήλασ ἀγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδοσ, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παράλια τῆσ Θράκησ «ὅταν φυσᾶ νότοσ καὶ θέλουν νὰ φυσῆσῃ βορρᾶσ, προπάντων αἱ γυναῖκεσ τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουν εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀγ. Νικολάου καὶ τρέχουν ἐπιστρέφουσαι χωρὶσ νὰ στρέψουν εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδησ καὶ θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρνουν τὸ κανδήλι μιᾶσ μικρᾶσ ἐκκλησίασ τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ χύνουν τὸ περιεχόμενόν του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουν τὸ κανδήλι μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουν ἔξω καὶ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου καὶ λέγουν «ὡσ σβήνει τὸ τσερί, ἐτσὰ νὰ σβῆσῃ τὸ ὁ τσαιρόσ τὸ ἢ φουρτοῦνα». Βγάζουν ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆσ Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουστάνι ἢ λαχουρι ἢ ἄλλο τίποτε ροῦχο ἀπὸ τὰ τάματα καὶ ὁ καιρόσ μαϊνέρει». Ὁμοίωσ ἀντικείμενα χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθηλώσεωσ (μιμικῆσ πράξεωσ ἐν ναοῖσ Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Παρασκευὴν) προφυλάσσει καὶ θεραπεύει περιοδικοῦσ πυρετοῦσ καὶ ἄλλασ νόσοσ, τιθέμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦσ.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π. χ. ἡ χρυσὴ κόβεται μὲ χρυσὴ κλωστὴ (Φιλιππούπολισ). Δὲ σαρώνουν διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ καὶ ὁ Χάροσ κττ. Μοιράζουν πίτταν ἀτρούπητην εἰς τὰ παιδιὰ, διὰ νὰ μὴ τρουπήσῃ ἢ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντοσ ἐξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾶ δυνατὸσ ἀνεμοσ πολλῆσ ἡμέρεσ, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆσ μία κόρη, πού εἶναι ὑστερόπαιδο καὶ λέγει: «Ἔστερη εἶμαι καὶ ἡ ὑστερὴ σου νὰ ἴναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἅμα βλέπουν πὼσ τρόμπα καὶ χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουν τὴν πυροστιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦν ἀνάποδα καὶ ρίχνουν καὶ λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πὼσ ξεμακραίνει».

Ὁμοιον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλῆν συνήχησιν: π. χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῷ λέγεται τὸ «ἐξαιρέτωσ τῆσ Παναγίας», ὅποιοι ἔχουν κανένα πόνο ἢ κανένα μαράζι, τὸ πιάνουν καὶ λένε: «Ξέρανέ το, Παναῖα μου». (Ἡπειροσ). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆσ Ἀνάληψησ οἱ γυναῖκεσ λούζουντι γιὰ ν' ἀναληφτῆ ἀπ' τὸ κεφάλι τ'σ κάθι βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἅμα ἀναφυῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματοσ, προσκαλοῦσι γραϊδιόν τι, τὸ ὁποῖον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸσ τριχίνου σάκκου καὶ τὸν κυλίνει πέντε καὶ δέκα φοράσ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει καὶ λόγουσ τινὰσ καὶ κρατοῦσα κλάδον φοίνικοσ τὸν

κτυπᾶ ἔλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἔξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ.  
Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κἀνη κανεῖς μονοημερίτικη λειτουργία. Αὕτη γίνεται ἔτσι : «*Τρία κορίτσια καθαρὰ, σηκώνονται ἀφῶτιγα ἀκόμη καὶ ἀναπιάνουν προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργία, ἀνάβουν τὸ φοῦρο καὶ τὴν ψήνουν Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κιόλας ἡ λειτουργία ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἄρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλό*».

η) **Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπιηρείας.**

1. Εὐφημισμοί, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἄρχιμηλιά, Ἄρχιχρο- νιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Π.χ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθε- νήση κανεῖς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι σιδερωμένος, ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοίως ἀγγελικὸ λέγεται ἡ ἀσθένεια νηπίου, (Κρήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν μιλοῦν γιὰ κάτι κακό, (ἀρρώστεια, πόνεμα κλ.), ἅμα δείξουν τὸ μέρος, λένε: *Νὰ ἐκεῖ, σταυρωμένο νὰ ᾖναι ἢ γιὰ καλὸ τὸ πιάνω*. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσουν τινὰ περὶ τοῦ παιδίου του, ἂν εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «*τοῦ Θεοῦ εἶναι*», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν Χίον, ὅταν εἶπη κανεῖς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπτύει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως ἐκφωνεῖ: «*Χώματα στὴ γλῶσσα μου*» κ.τ.τ.

2. Φύλαξις ἢ ἀπόκρουσις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ τῶν ἐνδυμάτων εἰς ὅπας τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγγα- νείας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. τὰ μαλλιά, ποὺ μένουν στὸ χτένι, δὲν τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάψουν τὴ μοῖρα τους οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν σὲ μιὰ τρυπα στὸν τοῖχο. (Ἦπ.).

3. Χρησις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. **Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.**

α) **Περίαιπτα φέροντα εὐτυχίαν:** τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ πουκά- μισο τοῦ φιδιοῦ, ἡ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἡ γαλατόπειρα, ἡ λυκοχα- βία καὶ εἴ τι ἄλλο. Ποῖαι αἱ ἰδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκ- καλάκι τῆς νυχτερίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντι- κείμενα θεωροῦνται «*γουρλίδικα*» ὡς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-



ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ξίφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην πού τὸ κρατεῖ ('Αθῆναι). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες πὺ πάνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τὸ ἔχουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπουδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάῃ κάποιος, γιὰ νὰ τοὺς κοροϊδέψῃ, κανεῖς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιὰτὶ κείνος πὺ κρατεῖ φιδοτόμαρο, βλέπει τὰ πράματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοσιέφανες νυφάδες. Ἄμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πάνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχη καμιά πετύχη στὸ γάμο της κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες πὺ φόρεσαν τὸν πέπλο της, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παντρευτοῦν, ποιά θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φύγῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάῃ στὴν ξενιτειά, παίρνει μαζί του λιθαράκι ἀπ' τὸν τόπο του. Ἄμα φτάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο πὺ θὰ μείνῃ, τὸ πετάει, εἶναι καλὸ γι' αὐτόν».

β) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι καθ' ὁμοιότητα ἢ κατ' ἀναλογίαν.** (Ὁμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). **Συμβολικαὶ εὐχαὶ καὶ ἄλλα σύμβολα.**

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μοσχονήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στερεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στίς ἐννιαὶ κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «νια». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίζῃ δεξιά, διὰ νὰ ἔρχονται δεξιά καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρύδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσέλθουν εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμην «ὅτι καὶ ἴποσκάψουν (= ἅμα τελειώσουν τὴν σκαφὴν καὶ τὴν σπορὰν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὄρμην κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὡς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἅμα φουσᾶ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα της ὀλόγδυμνη, ὡς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάνα της, καὶ βγάνει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὅποιος ἔχει ξενιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ἔχη ἀπάνω στὴ σιδεροσιὰ καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἄνακον πιστεύουν ὅτι, «ἅμα κανεῖς ἀνεβαίνῃ εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχη ἕνα κουφάκι, ἦτοι τεμάχιον ἔλαφρο-

πετρας, καὶ θὰ ἀνεβῆ τότε ἔλαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποὺ θὰ πρωτοβάλης ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιολὶ τῆς Βιθυνίας «ὅταν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποὺ γέννησε, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὅπως δὲ στερεύει ἡ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψῃ κ' ἡ ἀγελάδα μου».

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικὴ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυρανιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς Κατεβασιάς (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπωδαί.** Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν καρφῖτες ἢ καντῆλες μαῦρες, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουνσι γάλα».

δ) **Κτυπήματα διὰ ράβδου ἢ κλάδων βαΐων ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.** Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μνιά στάμνα κ' ἓνα ραβδί ἀπὸ κρανιά στὸ ποτάμι. Γεμίζουν τὴ στάμνα καὶ χτυπιοῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'!». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυπῶνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) **Στοιχεώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.** (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα)· ἢ ψυχὴ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζώου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχείωσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζώου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοιχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἐξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῷον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοιχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιάς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζώου, τὸ ὅποιον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλοῦ, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχεώσεις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν ἀνυπόπτου γέροντος, ἂν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιάς ἀνθρώπου, ἂν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοιχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιά δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. Περγαλιὸς εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ ἥσκιος τοῦ σπιτιοῦ.



«Περγαλιὸ γίνεται καὶ κάθε ἄνθρωπος, πὺν τύχη καὶ περάση τῆ στιγμῆ πὺν ῥίχεται τὸ θεμέλιο καὶ ὁ ἥσκιος τοῦ πλακωθῆ ἀπὸ τσοὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται Περγαλιό». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ς) **Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὐρέσεως καὶ συλήσεως αὐτῶν.** Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός· δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζώου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχεῖο πὺν φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἐξορκισμοῦ, δηλ. μὲ νομάτισμα; Π.χ. «Ἐκεῖνος πὺν πάει καὶ παραχῶν' τὰ χρήματα σιτῆ γῆς μέσα σὲ μνιὰ πέτρα ποκάτ', μαζὶ μὲ τὰ χρήματα βάν' ἕνα σκοινὶ καὶ τὸ νοματίζ': νὰ γέν'ς φίδ' νὰ φυλάῃς τὰ γρόσια.' Ἐκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότες καὶ δὲ μπορεῖ κανεὶς τότες γιὰ νὰ τὰ βγάν'» (Ναίμονας).

Ἐποκάλυψις καὶ εὐρέσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τόπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφαινόμενος καθ' ὕπνου ὑπὸ μορφὴν ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὅποιον εὐνοεῖ καὶ συγχρόνως τοῦ φανερώνει τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψη τὴν κατοχὴν τοῦ (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἄλλοτε ὁ θησαυροθήρας πρέπει μόνος «μὲ σουμάδια» νὰ διαγνώσῃ τοῦτο· π.χ. κοσκινίζει στάχτη καὶ παρατηρεῖ τὰ σημεῖα, πὺν ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (πατημασιές, χαράκια, κουκκίδες)· ἔτσι μανθάνει τί θέλει τὸ στοιχεῖο, διὰ νὰ ἐξευμενισθῆ ἢ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἄνθρωπον ἢ καὶ προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων καὶ θυμιάματος;).

Ἄλλα καὶ μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὐρέσιν τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρῆσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ σιδερόχορτο, χρῆσις ἀλειμματοκηρίων (κηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινο ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἔφημερίδι Πρωΐα, 29-11-1931), ἐξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 22-34).

### ζ) **Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρίᾳ.**

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. μπιρμπιρίτσα (Ἄγραφα), πιπερίτσα (Ἄρκαδ.), βερβερίτσα (Κούρεντα), μπαρμπαροῦσα (Σχωρέτσιανα), πιπεριά (Ἰστιαία), παπαροῦνα (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλησ.) λαπατᾶς (Μέτραι), κουσκουτέρια (Πόντος, Σταυρί). Μιμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πρᾶξιν ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὄρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα· ἔμμετροι ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, πὺ τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπίτι τὸ περιχύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγὰι τοῦ ἔθιμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον «ἄλλοτε ἦτο ἔθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκοῦτες, πανερίτσια, παπαροῦνες κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεία, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στὸ χωριὸ μ' ἓνα στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ νὰ λέν τὸ παρακάτω τραγούδι: *Πιπιρίτσα πιρπατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θε μου, μιὰ βρουχή, | μιὰ βρουχή, μιὰ σιγανή, | νὰ ἀνθίσουν τὰ χωράφια, | νὰ καρπίσουν τ' ἀμπιλάκια. | Γκούβνου, γκούβνου τὰ σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια*». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτσο γύρω γύρω τὸ στολίζουν μὲ πράσινα χόρτα – τὸ κορίτσο αὐτὸ πρέπει νὰ ᾖ ὄρφανὸ – καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια στὸ ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα μὲ τὰ ροῦχα τους πέφτουν μέσα στὸ νερὸ ὀλόκληρα παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στὸ χέρο μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ μιὰ φοῦνια πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ σὲ κάθε σπίτ'. Χορεύουν ἀπὸ τρεῖς φορές καὶ τὸ στολισμένο τὸ κορίτσο δροσίζ'. *Κι ὅταν χορεύουν, τραγουδοῦν: Πιπιροῦνα πιρπατοῦσι | καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσι: | Βρέξε, Κύριε μ', στάξε, Κύριε μ', | γιὰ νὰ γίνουν τὰ ψωμάκια | καὶ τῆς μπάμπως τὰ βυζάκια. | Περπέρω, Δροσέρω (τσάκισμα). Σὲ κάθε σπίτι τὴν Πιπιροῦνα βγαίν' ἡ νοικοκυρὰ καὶ βρέχ' ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἀλεῦρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας, ψωμί, αὐγά καὶ τυρί*».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα: μία μεγάλη σκούπα ἀπὸ «τσουχαβέλ», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὸν χιτῶνα μάλλινον (τσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ ἀνδρεῖκελον αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφεραν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: *Λαιστέρα, Κουσκουτέρα κτλ. Κάθε οἰκοδέσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό*».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας) ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνας εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτλ. Χούχουτος ἢ Κούκερος, Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (Ἐνατ. Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεύονταν μερικοὶ ἠλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση κ' ἔπαιρναν νερὸ σ' ἀγγεῖα κὶ ἅμα εὔρισκαν κανένα στὸ δρόμο, τοῦ ἔρρηξαν ἓναν κουβᾶ, ὥστε νὰ θυμώσ'. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ', ὥστε νὰ θυμώσ' κὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ'». Εἰς τὸ Βογατσικόν, «ὅταν δὲν βρέξη, βουτοῦν μιὰν εἰκόνα μέσ' τὸ νερό, μέσ' στὸ ποτάμι, καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως ὅτου βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,



παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξη. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γραίας καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγάδι· τὰ δάκρυα τῆς γριᾶς θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖαι (λέση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασ.) «ὅταν δὲν βρέξη, γίνεται λέση στὸν ἅγιον Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν· ψέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορές στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θράκες χωρικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίαν δημοτελεῖ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωργιαν'κὸ κουρμπάν'· σφάζονται καμιά δεκαριά ἕως δεκαπενταριά πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅτ' τύχ' (θηλυκὰ νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμνουν γιὰ βροχὴ, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέηση στὸν προφήτ' Ἡλία. Δὲν γίνεται τ' Ἀηλιᾶ, γιὰτὶ βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται· τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βροῖκαν. «Στὸ Σιναπλὶ τὸ κουρμπάνι γινόταν στὸ παλικλῆσ' τοῦ προφήτ' Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι ὄξω, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖρο) τὸ κάμουμε, ὄχι στὴν ἐκκλησία. Τὸ κάμουμε Δευτέρα· νὰ μὴν εἶναι γιορτὴ, γιορτὴ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτ' Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῆ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοί, οἱ συνοικοῦντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖρο» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέηση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπεσαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἄλεῦρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιάβασεν ὁ παπᾶς μαζί μὲ τὸ κουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατράχου ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρῦσοβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξη, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτι μπορούσαν νὰ προκαλέσουν βροχὴ, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) Καθοσώσεις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἢ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἄμα θέλουν οἱ τσοπαναραῖοι νὰ φ'λάη ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ένα σκυλοκόκκαλο και τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκῶντας το, και τὸ φκειάνουν σὰ βελόνι. Αὐτὸ τὸ μπήχνουν πίσω στὸ μποῦτι τοῦ βαρβάτου κριαριοῦ. Ὑστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάολος!» δηλ. λένε) τὸν κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδάρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἡ τσουπαναριά στὸ δαίμονα. Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς και μαρκαλάει τὶς προβατίνες. Ὅλα τ' ἄρνιά, πὸν γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορίτη, βγαίνουνε βελονιασμένα στὸ μποῦτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μποῦτι και τὰ φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, για νὰ παγαίνουν καλά: προκόβουν τὰ πράματα. Ἀλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

θ) Ἀπειλαὶ ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν. Π.χ. «ὅταν ἡ καρυδιὰ δὲν κἀνη καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάσταση) και χτυποῦν τὸν κορμὸ της με τὸ μανάρι τρεῖς βολὲς και λέγουν: «Χριστὸς Ἀνέστη! Κάνεις καρυὰ καρύδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

### III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ ἢ ΒΛΑΒῆ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ (ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

#### α) Πρόκλησις κακοῦ.

1. Κατάδεσμοι και καρφώματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ ζώων και πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῆ ἢ νὰ βουβαθῆ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ καταστραφοῦν τὰ σπαρτά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρυξιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου (κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ και ἀπλῆς πλακὸς σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων και εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ εἰς ἓνα πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου και

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινίου.

2. Μὲ ποίας ἄρας ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κατάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται και ἀπλῆ εἰκὼν ἢ ἡ σκιὰ τοῦ μισουμένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα και ἐπὶ δένδρου; Ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρηα, ἄβροχα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα; (μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).



Κάρφωμα ἀνθρώπου κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτη: «Παρασκευὴ ἔσται ὀχτὼ ἀλὰ τούρκα (ἦτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βαστᾶς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρητα καὶ πέντε βελόνες, ἀφόρητες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμοιο σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στανικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαραζαήλ. Καρφώνω τσοὶ 365 ἄρμους τσῆ ράχης του, τσοὶ φύλιασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω τσοὶ σφεντύλους τσῆ ράχης του καὶ ὅτι ἀνάπαψη ἔχει ἡ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαψη νὰ ἔχη τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἅμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἕνας, πᾶρι ἕνα ἀυγὸ κι νὰ τοῦ χῶης στοὺν τάφου μνιανοῦ πὸν πέθανι, τοῦ ἴδιου βράδ' πὸν τοῦν ἔθαψαν' κι τὴν ἀυγὴ νὰ τοῦ πᾶρ'ς πίσου μὲ τὰ χαράματα κι νὰ τοῦ θάψ'ς μπρουσιὰ ἔς τιμ πόρτα κεινοῦ πὸν θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μέρις δὲ γλυτιών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μαλλιὰ γυναικεία, σαποῦνι, καρφιὰ τυλιγμένα σ' ἕνα μαντιῆλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα τὸ δρασκελίση ἐκεῖνος πὸν τοῦ τά ἔχουν καμωμένα, τότε πιάνουνε» (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τριστρατα: «θὰ παίρν'ς τρία τρία ἀπ' οὔλα τὰ σόϊα ἀπ' θὰ βροῆς, λίθαρ', κιαραμίδ', κακαράντζις, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιὰ καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἕνα κουμμάτ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἑνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χᾶσ'νι, ἅμα τοῦν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς σὶ νιὰ καλὴ μεριά, νὰ τὰ βροῆ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κι λὲς κι λόγια κι φεύγ'ς. Ἄμα τοῦ πιάσ' αὐτὸς μὲ τὰ χέρια τ' σὶ σαράντα μεροῦλις δὲ γλυτιών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εὐρυτανία). Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἄγναντιοῦ (Ἄγ. Ἰγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἕνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατίζουν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὑδράργυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερί καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κεριά, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βουτᾶς ὕστερα σὲ νερό, πὸν ἔχει μέσα καπνιὰ καὶ ξεῖδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερί, νὰ σβησιῆ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. Ὅσες φορὲς ἔσβησαν τὸ κερί αὐτὸ «τόσους ἐχθροὺς θὰ ἐσκότωναν» (Μάνη).

β) Παρακώλυσις ἀγαθοῦ (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπέλων, δένδρων, γεννή-

σεως προβάτων, αἰγῶν, ἀγελάδων κττ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναῖκες καὶ ἀνάποδες, ποὺ κάνουν στραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ θὰ βοσκήσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιά ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιά; δὲν προκόβουν».

γ) **Κλοπή ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.**

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ ὀλόγυμνος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλλήλας τὰς κορυφὰς σταχύων τινῶν εἰς τὰς τέσσερας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ<sup>3</sup>) τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί· ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅλως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγρούς καὶ ἔρριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτούς» (Χατζηγύριον Ἄνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἐξέρχονται τῆς οἰκίας των καὶ κόπτουσι τεμάχιον ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γείτονός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλυτέρας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῷ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῇ γυμνὸς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρός».- Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *σκατοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

#### IV. ΦΙΛΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) **Φίλτρα.** «Φίλτρα εἰσὶ τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὡς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ μάγια τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ μαννόγαλα, τὸ βοτάνι τῆς ἀγάπης, τὸ τετραφύλλι, τὸ ἀνάλι, τὸ δάκρυον τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκατάδεσμοι καὶ διάφορα «γραφίματα» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «φυλαχτὰ ἀγάπης» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἷον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὀστέων νεκροῦ, παρασκεύασμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρῶτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητειῆς κλπ.



Μερικά παραδείγματα: «Όταν θέλη καμιά νά τήν ἀγαπήση κάποιος και νά ἔναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετές πῆχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε νά φτάσουνε νά γίνουνε σαράντα κόμποι. Σαράντα βραδιές, στίς δώδεκα ἢ ὥρα, βγαίνει ἔξω και κοιτάζει τόν οὐρανὸ και βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει νά καρφωθῆ σι' ἄστρα και λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἔνα πεινάει, τ' ἄλλο διψάει και τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαῖ νά φάη, στὸ ἄλλο δίνω νερό νά πιῆ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ὕπνο νά κοιμηθῆ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερὸ ἀρχίδι τοῦ γιοῦ τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γιὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῆ τρεῖς φορὲς κι ἀπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέση τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμη σαράντα μέρες, νά δέση τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακαρόλα θὰ τὴν κρατῆ πάντα ἐπάνω της. Νά προσέξη νά μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὄλα. Ὅσο τὸ κρατάει ἐπάνω της, θὰ τὸν ἔχη πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρη ὄρνιθα και σφάξε την και πᾶρε τὸ αἷμα της και τὸ πτερόν της και γράψον τοὺς ἀκολούθους χαρακτῆρας — παραθέτει διάφορα καβαλιστικὰ ψηφία — και κάψε τους και πᾶρε τὴν σιάχτην αὐτὴν και ρίξε την εἰς τὴν πόρταν της και ἔρχεται εἰς ὥρας τέσσαρας και σὲ βρίσκει. Ἡ νέα παίρνει ἀμάλλιαγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά και λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, νά λαχταρίσῃ κι ὁ . . . γιὰ μένα». Περὶ φιλτροκαταδέσμων βλ. Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «Διακοπαὶ» ἢ μίσηθρα (μισητικὰ ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους και ἔχθρας ποιητικά», γλῶσσαι ὄφρων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Περὶ τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέψανε μὲ τῆς συκιᾶς τὸ γάλα,

γιὰ νὰν τὰ φάγω ν' ἀρνησιῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Όταν θέλη ἢ μάννα νά μισήσῃ ὁ γυιὸς της κάποια κοπέλα πὸν τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἄλατόνερο και ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι και τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γυιοῦ της (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγυνο νά μαλώνη συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο και μιὰ γάτα και τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογύνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἑξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἑνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἑνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρός αὐτοῦ και τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ψήνουν καφέ και τοῦ δίνουν λέγοντες: Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῆ τὸν σβέροκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῆ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῆ καὶ τὴν τάδε».

γ) Δύσις ἔχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικάι.

δ) Δέσις ἀνδρογύνου. Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δῆμαν, πάτημαν κτλ.) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδένοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῆ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἣν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι ἀμποδέματος: Ὁ καταδένων, παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετάξης ἢ εἰς μανδήλιον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς κτλ. λέγων σχετικὰ λόγια: δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο, (β) κλείει κλειδωμιὰν ἢ σουγιὰν ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαιραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ Ἰνναχώριον Κρήτης «ὅταν παντρεύεται κάποιος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν μιὰ βελόνα, στέκονται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρογύνο τὴν ὥρα ποὺ τοὺς στεφανώνουν, λυγίζουν τὴ βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λένε διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρογύνο εἶναι δεμένο».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδένοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπισθεν λέγων: «Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάῃ νὰ διαβολοσμπεθριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας κλπ. ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρانيᾶς ἢ κλῶνον σπάρτου λέγων: «δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετρόδεσμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «ἐδῶ δένω τὸν δεῖνα (γράψιμο) ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκεύασμα, χρησιμοποιῶν συνήθως «σημάδια» ἢτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τρίχας κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδένων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέρ-



γείαν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα μὲ τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει μὲ τὰ δεματικά τὴν κάνην ὄπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) **Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.**

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαῖρι ἢ τεμάχιον ἀλιευτικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδιοῦ ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραευ-  
 ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. — 2. Περι-  
 ζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένου μὲ δίχρωμον μετάξι ἢ διὰ κλάδου  
 κλήματος ἢ ἄλλου τινός. — 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρό-  
 γυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. — 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμο-  
 νὴν τοῦ γάμου ἢ ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον  
 ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποὺ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. — 5.  
 Ποτίζουν τοὺς νεονύμφους μὲ μαγικόν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πού-  
 πουλα μαύρης ὄρνιθος, τὰ ὅποια καίονται μὲ πυρίτιδα μαζί μὲ ἄλλα πράγματα  
 παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. — 6. Ἰδιαίτεροι προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ.  
 θέτουν ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἄπλυ-  
 τον ἢ ἀνεστραμμένον. — 7. Θέτουν κάτωθεν τῆς νυμφικῆς κλίνης ψαλίδιον, «για  
 νὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλῶσσες καὶ τὰ μάγια», πλῆκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλαι  
 προφυλάξεις: π.χ. ἡ στέψις γίνεται κρυφὰ ἢ τὴν νύκτα.

ς) **Δύσις ἀνδρογύνου**, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μα-  
 γικῶν μέσων ἢ ἐξορκίων (λύσιμο, ξαμπόδεμα, λύμαν κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Λύσις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ  
 τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεδειγμένων ἢ ξεκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2)  
 πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἐξορκισμῶν ἢ γητειῶν μὲ  
 ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγμα: Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισ-  
 σουβόλαδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ἄς ἀλειφτῇ ὁ ἄντρας ὄλο τὸ κορμί του καὶ ἄς  
 γράψῃ τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴν φλόγα»  
 (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

**Δοξασίαι καὶ πράξεις ἄσχετοι πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ'  
 ἀγαθῶ ἢ κακῶ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένας. Ἀπαγορεύσεις (tabou).**

Α'. **Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ζῶα, τὴν φύ-  
 σιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.**

α) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τον άνθρωπον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἑπειρὸν «ὅποιες δὲν γεννοῦν σερκὰ παιδιά κ' ἔχουν ὄλο κοπέλλες, τρῶν ἀφαλὸ ἀπὸ παιδιά (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σερκὰ». Πρὸβλ. τὰ σερικοβότανα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγγνα τῶν ζώων· «ἅμα τὸ φᾶν αὐτὲς, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὄλο σερκὰ». (Ἑπ.). Ἡ ἔγκνος δὲν τρώγει λαγὸ, γιὰτι θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιὰτι θὰ πάσχη ἀπὸ ἐξανθήματα (Ἑπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἰμάσσουν πρὸ τοῦ φονέως· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάσῃ ὁ φονεὺς. Ὁ φονεὺς, ἂν βαστᾷ τὸ ὄπλον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐσκότωσε, δὲν ἠμπορεῖ νὰ περπατήσῃ καὶ τὸν πιάνουν· «τόνε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἑπιασέν τονε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμου, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαῖρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεὺς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσῃ καὶ καταπίῃ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὶ ἀχειλί μου (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῆ τὸ πρῶτὸ σπῖτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πιὸ σπουδαῖο ποδαρικό εἶναι τὴν πρωτοχρονιά καὶ τὴν πρώτη τοῦ Σεπτέβρη· ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἀλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἀλλουνοῦ κακὸ» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μὲ τὸ χειρικό: νὰ κάμω ἐγὼ ἀρχὴ πού 'ναι τὸ χειρικό μου καλὸ (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός)· π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἢ συνάντησίς του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλό. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ 'χῃ προζύμι στὸ σπῖτι τῆς, γιὰτι τὸ προζύμι εἶναι ἢ δύναμη τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουκιά τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιὰτι εἶναι ἢ δύναμή του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῆ εἰς τὴν θέαν τῆς σελήνης, χάνει τὰς ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ζῆ μέσα εἰς τὸ αὐτὸ ἀνθρώπων καὶ ζώων· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, παύει κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαῖικα Καλαβρ.).

β) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὰ ζῶα.* «Παντέρμου λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῶον καὶ τὸ κτῆμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακότυχον, τὸ ὁποῖον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὄλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπῖτι φέρουν εὐτυχία (Καστορία). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κινεὶς νὰ 'χῃ κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).



γ) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικαὶ μετὴν φύσιν.*

Τὸ πρῶτο φροῦτο, πὸν θὰ κάμη νιόφντο δέντρο δὲν τὸ τρῶνε· τὸ πετοῦν.  
 Ὅποιος τὸ φάη, λένε πὸς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαῖρι τὸ ξεροκό, ἂν τύχη  
 νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λέν πὸς ἡ ἀσβεσταριά ἔδεσε τὴ βροχή,  
 γι' αὐτὸ δὲ βρέχει (Ἑπειρο.).

δ) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικαὶ μετὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσης τὸ πρῶτο τσυνῆγι, γιατί εἶναι γιὰ κακό σου» (Μύ-  
 κονες). Ἄμα κλέβουν μιὰ κόττα, τὴν τρῶν πάνω σ' ἓνα στρῶμα, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν  
 οἱ κατάρες γιὰ τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρώμενος λέγει: Μπά, πὸν  
 νὰ τὴν φάη στὸ στρῶμα, μπὰ πὸν νὰ τοῦ τὴν πᾶνε στὸ κρεββάτι νὰ τὴν φάη... ).  
 Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πιάνουν οἱ κατάρες (Ἄδραμύτιον). Τὸ ἰνὶ (ἄλέτρι) δὲν  
 τὸ καῖνε στὴ Σκῦρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφντε, γιατί τὸν δ' λεῦνε· τό 'χουμ' κοῖμα»  
 (Λῆμνος). Κανένας νιὸς δὲν φυτεύγει καρδιάν, γιατί ἄμα μεγαλώση τὸ δέντρο  
 καὶ δῆ τὴν θάλασσα ἢ κορφή του, θὰ πεθάνη ἐκεῖνος πὸν τὴν ἐφύτρεψε. Γι'  
 αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύκουν καρδιές στὰ χωριά (Ρόδος).

**Ἀπαγορεύσεις (tabou):** Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλώνουν, γιὰ νὰ μὴ μπα-  
 λώσουν τὰ σύννεφα· τὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκαντζέλ'.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν ἔτρωγαν ἐλιές, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν  
 καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατί εἶναι λαχτάρα». Δὲν κάνει νὰ πατήση κανεὶς  
 ψωμί ἢ νὰ κάψη τὴν ψύχα τοῦ ψωμιοῦ, ἢ νὰ στηρίξη τὰ μίγουλά του μετὰ  
 δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκη τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν  
 πρέπει νὰ σφάξη πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφάξη, πρέπει νὰ φορέση τοῦ ἀνδρός της τὰ  
 ὑποδήματα (Κῶς). Ὅποιος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ 'ναι κοιμισμένος μετὰ  
 γυναῖκα· εἶναι τσαναμπετιὰ (Κύθνος).

**Β'. Δοξασίαι και πράξεις σχετικαὶ μετὰς ὑπερφυσικὰ ὄντα:** στοιχεῖα, δρά-  
 κους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελᾶδες, νεράϊδες, λά-  
 μιες, στρίγγλες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικό-  
 λακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἄστρα κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρασύρ-  
 νουνε, κι ἂν παρασύρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὄξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ  
 στοιχεῖο τοῦ σπιθιοῦ». Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅταν ἔπεφτε κανεὶς, ἔρριχναν σ' ἐκεῖνο  
 τὸ μέρος ζάχαρη, νερὸ κ' ἔσπαζαν ἓνα ἀγγοῦ λέγοντας: Ὅτι μετὰ πῆρες νὰ μετὰ  
 δώσης κι ὅτι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κυνῆγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάν-  
 τοτες στὸ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλία). «Ὁ στρατολάτης, πὸν

θά τοῦ παντήξῃ λαγὸς στὸ δρόμο ντου, θά βρῆ μεγάλες δυσκολίες στὴ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγὸς εἶναι διάβολος» (Ἄνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριοσυκιά (ἀρκοσυτζά) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ δῆμμαν, τὸ κάρφωμαν, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιάς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. Μέσ' στὸ μύλο εἶναι πάντα κάτι κροῦσμα. Καὶ στὰ λιοτριβειὰ δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, μουγκαίνει (εἶναι κρουσματάρες οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροστιά χωρὶς τσουκάλι στὴ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμὸς βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπην. «τὸ ἑσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι». «Ἐγὼ, λέγει χωρική ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδὶ ἀπὸ τὶς Ἀνεραΐδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: "Ἀχ, μάννα, οὔλες ἦταν ἔμορφες, μὰ ἐκείνη ἢ μπροστινὴ μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε! "Ἐξῆ ἦτονε καὶ χορεύανε ὄξου ἀπὸ τὸ σπίτι, στὸ πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἢ μπροστινὴ μέσα καὶ ποιὸς ξέρει τί τὸν ἔκανε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τὸ ἔκαιγε ἢ κάψα. Ἐγὼ δὲν ἔδινα πίστη στὰ λόγια του, ἀνὲ τὸ ἔλεγα καὶ τῆς θειᾶς μου, πὺν ἤξερε ἀπ' αὐτά, θά τὸ γλυτώναμε, θά ἔβανα τὸ παιδὶ νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, πὺν ἔχει καμωμένο φόνο, καὶ δὲ θά τὸ πείραζαν, γιατί ἅμα κανεὶς ἔχη καμωμένο φόνο, τὰ νεραϊδικὰ τὸν σκιάζονται». «Ἄμα ἔχει ματώσει κανεὶς τὸ χέρι του, δὲν τὸν πειράζουνε τὰ ξωτερικὰ οὔτε κανένα κακὸ τότε πιάνει». «Καὶ τὰ ροῦχα, τὴν προῖκα, τὰ παίρνουνε οἱ Καλὲς Κυράδες. Ἄμα ἀνοίξης τὴ νύχτα τὰ μπαοῦλα σου, τὴν ἄλλη μέρα εἶναι ὄλο αἵματα. Κάνουνε γάμο, γεννητούρια καὶ παίρνουνε τὰ ροῦχα τῶν κορισιῶν καὶ τὰ φορᾶνε. Τὰ φέρουνε πίσω, ἀλλὰ εἶναι ματωμένα, λερωμένα, λαδωμένα. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀνοίξη κανεὶς τὴ νύχτα μπαοῦλο». Εἰς τὰ χωριὰ τῆς Πυλίας «ὅταν βγαίνει ὁ ἥλιος τὸ πρωῖ, ἀφοῦ κάνουν τὸ σταυρὸ τους, τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλημέρα, ἤλιε μ', καλὸ βράδυ, (τρεῖς φορές) ὅπως πυρώνεις οὔλονε τὸ γόσμο, ἔτσι καὶ μένα καὶ τὰ παιδάκια μου. Ὅταν πάλι βασιλεύῃ ὁ ἥλιος, πάλι τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλὸ βράδυ, ἤλιε μου, νὰ μὴ σοῦ βρεθῆ ἔμπόδιο στὸ δρόμο σου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην χαιρετοῦν τὴν νέαν σελήνην λέγοντες: Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι | κι ἀπὸν σ' ἔπλασεν ὁμάδι | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήση | μαῦρον ὄφι νὰ πατήση.— Δὲν κάνει νὰ κατουρᾶνε κατάντικρον στὸν ἥλιο, γιατί παθαίνουν ἀπὸ λιόκριση (ἀδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξία, κίτρινη χροιά προσώπου).

#### VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΒΛΕΘΟΥΣΑΙ

**Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία** (βλ. Κεφ. 8 Μαντική).



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

**Γενικά.** Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικήν. Π. χ. *σημάδι*, *γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· δὲν τό ᾿χω σὲ καλὸ παρατήρημα (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· δέλνει σὲ κακὸ (᾿Ηπ.)· αὐτὸς ἔχει καλὸ ἀνάχαρο (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρ.), *μοιράρης*, *μοιράρισα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματῆς, πού ἀσκεῖ καὶ τὴν μαντικήν καὶ τὴν μαγείαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουμαίστηκα* (= ὄνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα τὸ ὄνειρο* (᾿Ιμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

I. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἔ. σημεῖα ἀφ' ἑαυτῶν παρεχόμενα.

A'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) **Αἰ ἐλαῖαι τοῦ σώματος.** Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιόν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στήθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσονται». Ἐπιὰ μέσα εἰς τὰ φρύδια φανερώνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὅλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποῖα ἢ σημασία των ἄλλοῦ;

β) **Μάτι.** «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρείαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» (᾿Ηπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἄλλοῦ;

γ) **Αὐτιά.** «Μεγάλ' αὐτιά πολύχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἐσραήλ).

δ) **Ὀδόντες.** Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ πού ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλοῦσος, κεινοσὰ πού ἔχει πυκνὰ γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὼς τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνώρισμα τοῦ ψεύτη: ἀροδόντα κι ἀρομάλλα | καὶ καθάρια ψοματάρια» (Ἱεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ραροδόντας* (ἀραιοδόντης) εἶναι βραχύβιος.

«Οἱ μαῦρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ δόδια εἶναι γράμματα· ὅποιος ἔχει τέτοιες μαθαίνει πολὺ τὰ γράμματα» (ῬΑν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον πολὺ μέγαλον εἶναι ὀκνηροί, βαρεῖς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια· ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἀμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρομοιάζουν τοὺς χοίρους» (ῬΗπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοῦ;

ς) **Κεφαλή.** «Τὸ μυτερὸ κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον σταθερόν, ἄγριον καὶ φθονερόν» (ῬΗπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Πρὸβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ | καρδιὰ τοῦ διαβόλου ψυχὴ τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστροφῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῆ δύο φορές (πολλαχοῦ) ἢ ξένο βιὸ θὰ φάη (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστεύεσαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεία τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην (ζούδας)· ἄζουδος ὁ κακότυχος (Κρήτη).

ι) **Γραμμαὶ παλάμης.** «Ἐὰν αἱ γραμμαὶ τῆς χειρὸς εἶναι κλεισταί, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχῆς» (Γαλαξειδί). Ἀπὸ τὸ μῆκος τῶν διαφόρων γραμμῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζήσει, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη καρδιὰ ἔχει, ποῖες διανοητικὲς ἰκανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τεντώσης τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), ὅτινά ᾽ναι νιρέτα (= ἴσια) γῆ λίγο καμπουρωτά, εἶσαι τζιγκούνης» (ῬΑνατ. Κρήτη)

ιβ) **Στίγματα ὀνύχων.** Οἱ ἄσπρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ νύχια εἶναι εὐκῆς (Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (ῬΑμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός, κασίδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέσβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γεννημένος μὲ σκούφια», εὐτυχῆς (Ζάκυνθος).

## Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζητοῦν τυχὸν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμενον κακόν;



α) **Παλμός ματιού** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π. χ. «Όταν ξεπειτᾶ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακό, ἅμα ξεπειτᾶ τὸ δεξι, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουσαφίρης θὰ μᾶς ἔρθῃ (Κρήτη). Ἐποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκη κ. ἄ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιού**. Π.χ. «Ἄμα βοῖζῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ἔχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλοῦ ἀντιστρόφως). Εἰς τὴν Κάρπαθον, ὅταν σφυρίζῃ τ' αὐτί κανενός, τοῦ κτυπᾶ τσακουμάκι μὲ τὰ δύο του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ σταυρώνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἄμοργον «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τοῦς πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ, κι ἂν εἶν' ὄχιτρός νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμὸς παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερὸ χέρι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ πάρῃς χρήματα γι' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεύουν στὰ μαλλιά τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξι χέρι, θὰ δώσῃς χρήματα (Ἄργος). Ὅντα σὲ τρῶν' τὰ μάγουλα ἢ οἱ μύτες, δέλνει λύπη καὶ στενοχώρια (Ἡπ.). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἢ ράχῃ σου, σοῦ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρούδια, κάποιον θὰ δῆς (Τῆνος). Εἰς τὴν Καστορίαν «ἅμα τοὺς καίῃ ὁ λαιμός, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κάπου μιλοῦν γιὰ μένα). «Ὅτινα τρώγουν οἱ πατοῦχες τῶν ποδιῶν, λένε πὸς θὰ βάλουνε καινούργια παποῦτσα» (Ἄν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξίδι (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γεῖά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγεῖες σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῇ ποιός ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιᾶσουν τὸ ὄνομα πού ἔχει τὸ δάχτυλο πὸν θὰ πιᾶσουν, κεῖνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἄν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἄλλαι σημασίαι τοῦ πταρμού. Π.χ. Ἄν πταρнисθῇ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρό, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρμιστῇ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῇ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπίτι ἢ θὰ χαθῇ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακό, σκίζουν τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὁποιοῦ φταρμιστῆκε (Ἡπ. Ἄρκαδ. κ.ἄ.). Ἄν φταρμιστῇ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρμιστῇ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἄν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλοῦ;

ε) **Λύγξ** (λόξιγκας). Σχετικαὶ φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλιτῆς» (Ἦπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

**Γ'. Σημεῖα.** (Κακοσημαδιὲς καὶ γούρια, προσήμαδα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τρίξιμο στέγης, ὄροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. «Ὅταν τριζῆ τὸ μαδέρι, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τριζῆ ἢ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). «Ὅντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, γρενιές, σανίδες), δέλνουν θάνατο στὸ σπίτι (Ἦπ.). «Ἄμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη στὸ ταβάνι, θὰ πεθάνη κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λῆμνος), θὰ ῥθῆ κάποια ἀγγελία (Ἦπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ ὑαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτης ὅταν σπάση, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκονταμμύρα. Κι ἄμα σπάση, πρέπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾶς στὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο στὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχῃ κορίτσια στὸ σπίτι, δὲν ἀνοίγει ἢ μοῖρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχῃ, ἔρχεται ἄλλο κακὸ στὸ σπίτι» (Σπάρτη). Δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ ραγίσῃ ἓνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα).

γ) **Ἀνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χύσιμον οἴνου, ἐλαίου, οἰνοπνεύματος, καφέ κλπ. Ἀνατροπὴ ὑποδήματος.** Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνταμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου** κ.τ.τ. Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσiai κινήσεις ἢ ἀσυνείδητοι πράξεις.** Π.χ. «Ἄν τὸ παιδί ἀρκουδίση, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῆ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). «Ἄν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῆ κανένα κομμάτι πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίκια Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν.** Π.χ. «Ἄν ἔχῃ τὸ ἄνθος τοῦ μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνῃ ὀγλήγορα κι ἄλλος τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῆ τὴν κεφαλή, ὄντὸ πᾶνε νὰ τόνε θάψουνε» (Ἄν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδεῖαν ἀλλοῦ;

ζ) **Πλημμελῆς ζύμωσις ἢ ἔψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἄμα θὰ πεθάν' κανένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).



## Δ'. Εἰκονομαντεία.

**Σημεῖα** προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τρίξῃ εἰκόνισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρνουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὄχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέσῃ ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

## Ε'. Πυρομαντεία.

α) **Συρισμὸς καιομένου ξύλου.** Π.χ. "Όταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἀρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: "Ο τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Στὸ ὄνομα ποῦ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄνομά μας ("Ηπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ἄ. λένε: "Αν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ κι ἂν εἶν' ὀχτροὸς νὰ σκάσῃ!

β) **Σπινθηροβολία πυρός.** Σπινθῆρες ἐκτινασσόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φέρῃ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες ("Ηπ.).

γ) **Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.** "Αν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφουσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάπου μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδέσποινα ἰδῇ τίς γλῶσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρώγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τραυᾶ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) **Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας κλπ.** «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποῦ σὰν μυρμηκᾶκια πηγαινοέρχονται πάνω στὸ σίδηρο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) **Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυμιατοῦ.** Π.χ. «"Αν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἰωνὸς» (Μακεδ.).

## Ϛ') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) **Ἀπαντήματα ἀνθρώπων** (καθ' ὁδόν). Τίνων ἢ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π. χ. εἰς τὴν Μεθώνην «στὶς

ἀρχιμηνιές και τὴν Πρωτοχροινὰ παρατηρᾶμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμε ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ἔχη καλὸ ἀνάχαρο. Ἐμα ἰδῆς Γιάννη, ἄς εἶναι καὶ κακογιάννης, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, τό ἔχουνε σὲ καλό. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα ἢ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὄγοιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ τὸ θεωροῦν κακὸ καὶ γι' αὐτὸ λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐὰν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θὰ τοὺς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

β) **Ποδαρικὸ και χερικὸ καλὸ ἢ κακό.** Ποῖος ὁ καλοπόδαρος και ποῖος ὁ γουρσουζης; Πρὸβλ. ἀρχιχροινιάτικος και ἀρχιμηνιάτικος ἀναραχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος κλπ.

γ) **Ἀπαντήματα ζώων.** Π.χ. Ἐάν σοῦ κόψη τὸ δρόμο λαγός, κακὸ σημεῖο· πρέπει νὰ ξαναγυρίσης, ν' ἀλλάξης τὸ κίνημά σου. Ἐάν σοῦ κόψη τὸ δρόμο φίδι μετὰ τὸ βασίλεμα ἡλιοῦ, δέλνει σὲ κακό, κάποιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου τὸ τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεποῦς, κούκκου κλπ.; Πῶς θεωρεῖται τὸ πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό; Ποῖα ἡ συνήθεια, διὰ νὰ μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κοῦκκος ἢ ἡ τρυγόνα ἢ γαῖδαρος τὴν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τὴν ἀνοιξιν; Κακὸς οἰωνὸς διὰ τὸ ἀρχόμενον ἔτος; Πρὸβλ. «Τρυγονίτσας κόμπωμα, τριῶν χρόνων σκόνταμμα». Ρούμπωμα κούκκου κλπ.

δ) **Ἀπαντήματα ὠρισμένων ἀντικειμένων.** Π.χ. Ἐάν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θὰ σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τὴν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· Ἐάν ἰδῆς κόκκινο παννί, τότε ἐκεῖνος πού περιμένεις θὰ ἔρθῃ σύντομα, ἐντὸς 24 ὡρῶν (Ἐρεσσὸς Λεσβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὔρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μὲ τὸ ἀνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς ἣν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

## Ζ'. Οἰωνοί.

ἘΑπευχαι ἢ ἔπωδαι και σχετικαὶ πράξεις και ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνοῦ κακοῦ.

### α) Πτηνά.

1. Πτησις και κρωγομοὶ κόρακος, κορώνης, κίσσης (καρακάξας). ἘΕρις κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωρίου κλπ. Π. χ. ἘΑμα περάσουν δυὸ κοράκια και τσακώνονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπίτι, ἄνθρωπος θὰ πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχοῦ). ἘΟταν πέσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία στὸ



χωριό (Λαγκάδια) ἢ θὰ γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσουν τοιούτους κρωγμούς;

2. "Ελευσις ἢ διέλευσις πελαργῶν. Τί προμηνύει;

3. Πτησις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκου, μπούφου, γκιώνη, δεκοχτούρας κλπ. Τί προαγγέλουν; "Αλλαι παρατηρήσεις. Π.χ. "Όταν μιὰ δεκοχτοῦ κτίση τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον· ὅταν ὁμως τὴν κτίση ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωρίον (Μαραθόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζη κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τῆνον ἢ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῆ, διὰ νὰ μὴ ρημάζη τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἢ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον νεκροποῦλι ἢ χαροποῦλι ἢ θανατοποῦλι ἢ στριγγλοποῦλι ἢ κλαιποποῦλι καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του;

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μὲ τὴν ἔλευσιν τῶν γελιδόνων (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἴωνοὶ συνάγονται τότε ἐξ αὐτῶν;) Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοτσιλίσουν κανένα κτλ.

6. Μαντεῖαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὄρνιθα:

(α) "Αν λαλήσῃ σὰν πετεινὸς κατὰ ἡλιοῦ (= πρὸς Ἄνατ.) ἢ κατὰ βασίλεμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὴν κόττα, διὰ νὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, ποῦ προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὸ σκεπάρνι μὲ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. στήν κεφαλή σου! ἢ νὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου! ἢ θὰ σὲ φάω γιὰ νὰ μὴ μὲ φᾶς! Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολὰς, τὴν σκοτῶνουν καὶ τὴν θάβουν;

(β) "Αν μπῆ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξη τὰ φτερά της, ἂν «ξεφορτωθῆ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερόν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.

(γ) "Αν στέκη μὲ τὸ ἓνα πόδι;

(δ) "Αν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρόμι, γιὰ νὰ διαλυθῆ τὸ κακό. Τί δηλοῖ τὸ αὐγὸ, ἂν ἔχη μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. Οἴωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει: α) ἅμα φωνάξη ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάρωρα κατὰ ἡλιοῦ ἢ κατὰ βασίλεμα ἡλιοῦ, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κείνη τὴν ὥρα, γ) ἂν τρώγῃ τεντώνοντας τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλον σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια: α) Φωνὴ περιστερᾶς ἀπαίσιον, β) πέταμα περιστερᾶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάξουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιά καὶ διὰ τὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρούουλα).

9. Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ. Π. χ. Ὅταν μπῆ ἀγριοποῦλι μέσα στὸ σπίτι, εἶναι προμήνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

### β) Ζῶα, ἰδία κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. Σκύλος. Μαντεύματα συναγόμενα: α) ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάζει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετεῖ ἀνεστραμμένον ἔμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυραν», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στὸ κατῶφλι ἢ στὴ γῆ ἔξω ἓνα μαχαῖρι». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; β) ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος· γ) ὅταν ὁ σκύλος σύρεται καταγῆς· δ) ἂν κοιμᾶται «κουλλούρα ἢ ξάπλα» τ' Ἀηγιαννιοῦ τοῦ ριγανᾶ ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου· ε) ἂν τὰ σκυλιὰ γαυγίσουν τὴν νύφη, ὅταν πρωτοπάῃ ψωμὶ στὴ σιάνη κ.τ.τ.

2. Γάτα. Μαντεύματα: α) ὅταν ἡ γάτα νίβεται· β) ὅταν νίβεται καὶ κοιτᾶ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιά τοῦ σπιτιοῦ· γ) ὅταν παρνίζεται· δ) ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.

3. Ποντικός. Ὅντα τρώων τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λέν πὼς γίνκε κλεψιά στὸ σπίτι (Ἦπ.) ἢ ἀπάτη μεταξὺ συνεταιίρων (Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ. Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) ἂν χρομετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης στὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴ νύχτα, β) ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι, γ) ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στὸ ποτάμι κτλ.

5. Πρόβατα, αἴγες. α) Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων· π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον τ' Ἀγιολιᾶ ξετάζουν τὰ πρόβατα πὼς πλαγιάζουν. Ἄν εἶναι ἀντίκρου στὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχρονιά στὰ πρόβατα· ἄμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιά, δὲν εἶναι καλοχρονιά. Ἄμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιά, εἶναι χρονιά μπερδεμένη· δὲ ἔναι καλή. β) Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου ποὺ θὰ πρωτοῖδῃ κανεῖς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χρονιά, μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χρονιά, Ἀδριανούπολις). γ) Ἄν τὸ πρόβατον εἰς τὸ ποιμνιοστάσιον γογγίξῃ καθ' ὅλην τὴν νύχτα,



κακός οἶωνός κατά τους Κυπρίους. δ) Οἱ ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. *Χοῖρος*. «Όταν οἱ χοῖροι τρανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνῃ βροχὴ» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οἶωνοὶ ἄλλοῦ;

7. *Λύκος, ἀλεποῦ, τσακάλι*. Ποῖοι οἶωνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. *Σαύρα, κοχλίας κλπ.* Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουχαλήθρα ἅμα πέφτ' τὸν χ'μῶνα, ρίχν' παραπουλλὴ βρουχὴ κὶ θά 'νι μπερικέτ (ἄφθονος ἔσοδεία). Κὶ λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἅμα πααίν' σιαπάν', φτ'ναίν' τὸν καλαμπόκ', κὶ ἅμα πααίν' σιακάτ' ἀκριβαίν' (Εὐρυτ.). Ὅντὸν εἶναι πολλοὶ χοχλοὶ, δὰ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. *Μυρμήγκια*. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἔργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: *Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα: μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν αὐλὴ σου, δέλνουν θάνατο* (Ἡπ.). *Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῖ εὐτυχίαν* (Γορτ.).

10. *Ἀράχνη*. Π.χ. ἅμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῆ μπροσιά σου καλογοριὰ (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτεὶά (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπάνου σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οἶωνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνην;

11. *Μέλισσαι, σφῆκες*. Οἶωνοὶ α) ἂν μπῆ στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μέλισσι, γ) ἅμα πέσουν πολλὲς σφῆκες, θὰ ἔχουμε βαρυνχειμωνιά (Αἰτωλ.).

12. *Ἀλογόμυγα*. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντήλι καὶ τὴν κοιτάζουν τὸ βράδυ ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδησις θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδησις κακή.

13. *Πασχαλίτσα, κάνθαροι* (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουννας κλπ.).

14. *Πεταλοῦδες* διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των ὀνόματα: *θερμασιά, μουσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλίδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σχαρκᾶς ἢ σκαρικολόος* (Ἰθάκη), *καλομαντατοῦ* (Κάρπαθος) ἢ *καλομαντατούσης* (Θήρα).

15. *Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος* (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. *Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα*. Ποῖοι οἶωνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) **Φυτά.**

1. *Δρακοντιὰ, ἀσφοδελός*. Π.χ. Ἄμα τὰ σφερδοῦκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλά καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι ψωμωμένα, θὰ ἔναι πολλά γεννήματα ἐκείνη τὴ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοκρομμύδα), ἀμάραντος. Π. χ. "Ἄν ἡ σκυλοκρομμύδα πὺν κρεμοῦν στὸν τοῖχο μαραθῆ, θὰ πεθάνη ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (Ἄκαρον., Γορτ. κ.ά.).

3. Ἀσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. "Ἄμα δὺν κολοκύνθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πὺν ἔχει τὴν κολοκύνθια θὰ πεθάνη (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πὺν τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος ἄμα πέση μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σῖτος. «Φυτεύουν κόκκους σίτου ὅσους βλαστοὺς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θὰ νυμφευθῆ ἡ κόρη» (Γαλαξειδί).

### Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα νεογνὰ (ἀνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς. Διηγήσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

### Θ'. "Ονειρα.

α) **Γενικά.** Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγηταὶ ὄνείρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλύνουν ἢτοι ἀληθεύουν; Π. χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὡς τὸ γιόμα δέλνουν» (Ἦπ.). «Ἄμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδὴ), τὰ ὄνειρατα δὲν ἔχουν σημασία» (Λῆμν.). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλοῦ; Ἐπφδαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῆ εἰς ἀγαθόν· π. χ. "Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγιᾶς | κ' ἡ Παναγιὰ τοῦ γιοῦ της | κι ὁ γιός της μοῦ τὸ ἔξησε | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) **Ἐξηγήσεις ὄνείρων.** Π. χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (Ἀράχ. Παρν.). «Σῦκα ἂν νειρευτῆς πὺν τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύνθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἄμα νειρεύεσαι, κάποια λαχτάρα, φόβο θὰ δοκιμάσης. "Ἄν νειρευτῆς πὺν ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θὰ χάσης τὴ στενοχώρια πὺν ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἄλλοῦ;

Γ'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοίότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π. χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιὰ στενοχώρια, ὅλος ὁ χρόνος σου θὰ πάη καλά (Καλάμαι). "Ὀταν κοσκινάη ἡ γυναῖκα, γιὰ νὰ ζυμώση, καὶ κἀνὴ τὸ ἀλεῦρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γιὰ



κακό, λένε πὸν ἀνοίγει μνημα (Κορώνη). Ἐμα στὸ ράψιμο ἢ κλωστή σου δένεται σὲ κόμπους, σημαίνει πὸς αὐτὸς πὸν τοῦ ράβεις τὸ ροῦχο θὰ ζήση πολλὰ χρόνια (Ἔδρα). Ἐταν γένωνται πολλὰ βαλάνια καὶ κράνα, σημείο πὸς τὴ χρονιὰ ἐκείνη θὰ γένη μέγας χειμῶνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διαττόντων ἀστέρων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρας γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανοῦ τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

*Δεκάνη Ἀμοργοῦ.* (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς ἀυξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ φρέατος κλπ. Π.χ. Ἀγίασμα Ἀγίου Γεωργίου Βαρσαμίτου ἐν Ἀμοργῶ, Πηγάδι τῆς Παναγίας ἐν Κρήτη κλπ.

## II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 Ἰουνίου, Ἀπόκρεως, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. Ἀνδρέου κλπ.).

### Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ σπλάγνα ἐξετάζονται διὰ μαντεῖαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημείων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμον, ΒΑ Θράκην) ἐξετάζουν τὸν σπλῆνα, τὴν καρδίαν, τὴν χολῆν καὶ τὰ «βασιλικὰ» λίπη τοῦ οἰκίστου χοίρου· «ὅταν ἔχη κάποιαν δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότη ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ ἅμα εἶναι πιὸ πλατεῖα στὴν ἄκρη, εἶναι πίσω ὁ περισσότερος χειμῶνας». Εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ὅταν ἐσφάζασι τὸ γουροῦνι τὰ Χριστούγεννα, ἐκοιτάζασι τὴν σπλῆνα καὶ τὴν

καρδιά. Τὴν καρδιά τὴ σκίζασι ἅμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἡδου πλούτη τῆ σπιτιοῦ· ἅμα δὲν εἶχε μέσα τίποτες, ἡδου φτώχεια».

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις πού ἔχουν τὰ σπλάγχνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονική; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὄρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

### Β'. Ὠμοπλατοσκοπία.

α) Ὠμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὠρισμένας ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὠρισμένοι ὄροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἀρνὶ νὰ κοιμηθῆ μιὰ βραδυὰ στὸ σπίτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύονται διὰ τοῦ ὄστοῦ τῆς Ὠμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυράδα), γραμμαί, τρυῖπες ἢ στίγματα (βουλλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὄστοῦ τῆς Ὠμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως πού ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἀρρενος ἢ θήλεος τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμὸν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφανισμὸν ἢ διαρπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χρονιὰ δύστηχη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυχίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον Ὠμοπλατοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὄστοῦ Ὠμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) Στηθαῖον ὄστοῦν ὄρνιθος, πέρδικος κλπ. (στηθάμι, καράβι, καρίνα, κοπτοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν τὸ στηθάμι τῆς ὄρνιθος ἔχει τρυῖπα, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχη θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυχίαν.

### Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζώου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικούς σκοπούς; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολὴ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾶς· τήνε βάνεις



στη φωτιά, στο κάρβουνο και λές: στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Μελετᾷς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θὰ κάμη. "Αν εἶναι σερνικό παιδί, νὰ χτυπήση, ἂν εἶναι θηλυκό, νὰ κάμη τσιούφ. "Η χολή ἔρχεται καὶ πρήσκειται ἅμα εἶναι σερνικό, παίξει ἕνα χτύπο καὶ πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾷς κι ἀνοίγει καὶ χύνεται τὸ ὑγρὸ καὶ σβήνει τὸ κάρβουνο» (Ποβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφία Θ' 13-16). Ὁμοία μαντική διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (ὄστοῦ τοξοειδοῦς ἔμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὄρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντική αὕτη; Π. χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' "Αη Βασιλειοῦ παίρν'νε ἕνα λιόφ'λλου, τὸ βάζ'νε στὴ γουνιά κι ἅμα τοῦ φύλλου πιτάξ', θά'ναι καλὸς χρόνους. "Αμα καῖ κὶ δὲ μπιτάξ' κακὸς χρόνους. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά στὰ δύο καὶ ἀρχίζει νὰ βάζη τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καντερὴ πλάκα μελετῶντας τὸ καθένα. ("Απὸ κάθε κλαρὶ βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). "Αν τὸ σοῦρβο βροντήξῃ καὶ πηδήσῃ καὶ βγῆ ἀπὸ τὴ σιὰ, εἶναι καλὸ σημάδι. "Αν τύχῃ ὅμως νὰ μαυρίσῃ μόνον καὶ νὰ καπνίσῃ καὶ νὰ μείνῃ στὸν τόπο του, αὐτὸ εἶναι σημάδι θανάτου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.** Π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νὰ καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχειὸ τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διευθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί ποῦ εἶναι ἀρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἕνα ποταμάκι (ρέμα) καὶ τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ πλησίον τοῦ ἀνάβουν δυὸ λαμπάδες καὶ κατόπιν κρύπτονται ἂν ὁ ἄνεμος σβῆσῃ τίς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θὰ ζήσῃ.

#### Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμᾶς (Πόντος), ἢ Καληνίτσα ("Αδριανούπολις). Συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π.χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβρίαν κ.ἄ., τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς Ἄγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἀγγεῖον (**κληρομαντεία καὶ στιχομαντεία**). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύαμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὅποια ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγειον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) **Προετοιμασία τοῦ κλήδονα.** Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλῆς (ἢ ὀνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἀρπαχτικὸ) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποίου εἴδους ἄγγειον;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγοῦρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγειον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγειον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινο παννί, τὸ ὅποιον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλῶνον λυγαριᾶς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (ἀγιάννηδες ἢ καλογιαννιά ἢ γιαννάκια), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἰδῆ τ' ἄστρο, ν' ἀστρονομιστῆ, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστορίαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγείου, ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρνει ἕνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φροῦτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴν λουλούδια. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδῶντας: *στολίζουμε τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον;*

*Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωριάζουν ὠρισμένα συνήθεια. Περιγραφή αὐτῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἕνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν μὲ κλειδαριά — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὄρθιο στὸ σ' κλί (πεζούλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδῶντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρωτὶ τὸ χαλνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἕνα κουμάρ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κουμάρ', ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:*

*Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἄγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,  
κι ὅποιος ἔν καλορίζικος, πρωτὶ θὰ ξενεφάνη.*

*Ὁλη τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα».*

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυρνοῦν ἀποβραδὺς σ' ὅλα τὰ σπίτια τῆς γειτονιάς μὲ τὴν Καληνίτσα, ἕνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδῶντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Θρακικὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Τὸ ἀνοιγμα τοῦ κλήδονα.** Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρωτὶ, βγαίνοντα



ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πὺ τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυχερὸ — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, πὺ εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

Ἄνοιξτε, τρίξτε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,  
ποιὸς εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῆ τὸ ριζικό του.

Ἄφοῦ τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιὰ μπουκουσὰ νερὸ ἀπὸ τὸ ριζικάρνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίστρατα κι ἀφουγκράζονται, κι ὅποιο ὄνομα θ' ἀκούσουν, ἔτσι θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα βγάζουν τὸ ἄγγοῦρι, λέγοντας: Ἄνοιξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῆ χαριτωμένος, βγῆκε κ' ἓνας ἄγγούραρος, θεριὸς θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἄγγοῦρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἄγγουριοῦ ἡ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

### Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σημάτων πὺ σχηματίζει τὸ ἄσπράδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ, ριπτόμενος εἰς νερὸ, συνήθως ἀμίλητο καὶ ξαστρισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλήδονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ μαντεία αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτιάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαύρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πράξις μὲ λόγια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου, πηγαίνει μιὰ πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρούσες ἢ ἀπὸ τρία πηγάδια. Τὸ βάνει σ' ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει τὸ ἄσπράδι μέσα. Κρεμᾷ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτ' ἡ κοίταξις κ' ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πὺ θὰ ἔχη στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας πὺ θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχη μικρὸς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν ὅτι θὰ ἔχη χρήματα.

β) Ἄπὸ τὸ ἴδρωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὅποῖον ψήνουν στὴ φωτιά τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς. Π. χ. ἂν ἰδρώσῃ, χωρὶς νὰ σκάσῃ, σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

### Ϛ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σημάτων, πὺ σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερί μέσα στὸ νερὸ (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (ἢ ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) Ἐάν σχηματίσῃ στῦλο ἢ στύλους, θά παντρευθῆ ἢ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θά ᾖ ὁ γαμπρός, χωρίς μητέρα καί πατέρα καί ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θά ᾖ μέ τή μητέρα του ἢ τόν πατέρα, ἂν πολλοί, θά προέρχεται ἀπό μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. Ἐάν τὸ σχῆμα τοῦ στύλου προβλέπουν τήν ἀξία καί τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στῦλος καλοκαμωμένος δείχνει *βασταγμένον* ἄνδρα. Ἐάν πέσουν τρίμματα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκός θά ᾖ ὁ γαμπρός· ἂν πέσῃ μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θά ᾖ γραμματικός (ὑπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θά ᾖ *μισοκούντελοι* (θά ᾔχουν σωματικὴν βλάβην). Ἐάν στὴ βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζῃ, δείχνει πὼς θά βρῆ ἢ νύφη *σικλέτια* (στενοχώριες) καί φυσικὰ δὲν θά περάσῃ καλά. 2) Ἐάν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα *καραβιοῦ*, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στὴν Ἀμερική. Ἐάν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὠρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνῃ πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

### Ζ'. Ἐυδρομαντεία καί λεκανομαντεία.

α) *Μαντικὴ ἀπὸ παρατηρήσεις* (σκιάς, σχήματα, κύκλους) *εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ* κατὰ τὴν μεσημβριάν (ἢ εἰς ἄλλην ὥραν) τοῦ ἁγίου Γιάννη τοῦ Φανιστοῦ (24 Ἰουνίου). Ποῖοι ὅροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «*φοροῦν* στὸ κορμί τους καί στὸ κεφάλι ἀλιγαριὰ καί κοιτοῦν τὸν ἥσκιο τους στὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρίς κεφάλ' θά πεθάν'». Εἰς τὴν Αἴγιναν αἱ νέαι σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο ὑφασμα καί κοιτάζουν εἰς τὸ πηγάδι. Ἐάν τὸ ἀριστερό τους χέρι ἀφήνουν νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύγδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θά κάμῃ τὸ ἀμύγδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουν, πόσα χρόνια θά ἔχῃ ὁ μέλλων γαμβρός. Κατόπιν μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουν τὸ στόμα καί βγαίνουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λῆμνον «*ὅταν τ' ἁγίου Γιαννιοῦ, 24 Ἰουνίου, φαίνεται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα* (= τὴν αὐγὴν) *στὸ πηγάδι μέσα στὸ νερὸ, θά περάσῃς χρονιὰ χωρίς στεναχώριες*».

β) *Ἐάν παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὄρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητείαν «*ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουν ἕνα κόκκινο παννὶ καί ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νερό, τὸ ὁποῖον ἔχουν φέρει ἀπὸ τὴν βρῦσιν ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καί κοιτάζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερὸ καί βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ*». Εἰς τὰς Ἀθήνας «*κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκτην καί θέτουν ἐπάνω ἕνα*



ποτήρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμένα ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτήρι περιμένουν ἕως ὅτου ἰδοῦν ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὑπανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περίχωρα τῶν Πατρῶν: Τὸ βράδυ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ Ἁγ. Λιά κλείνονται σ' ἓνα δωμάτιο σκοτεινὸ. Ἔχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντὰ της μιὰ πεισέτα ἀφόρηγη καὶ ἓνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴν λεκάνη ἀνάβουνε τρία κεριὰ ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν λεκάνη γυμνὲς μὲ ἓνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἰδοῦν μέσα στὴν λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;

### Η'. Κατοπτρομαντεία.

α) *Ἀπλὴ κατοπτρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς «αἱ ἄγαμοι γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἑξῆς: «Ἁγ. Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιόνε θὰ πάρω». Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρη ὁ μέλλον σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά». Εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἕξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλὴν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπτρομαντεία μετὰ ὑδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἓναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους ποὺ ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοῦ τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾶνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «ὄ, τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιαστῇ». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Ἐὐβοίας «βάζουν τὸν καθρέπτη ἀντίκρου στὸν ἥλιο, ὡς πὼς νὰ τόνε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα.

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον καὶ ὅποιον θέλῃς καὶ μελετήσης θὰ δῆς ἢ ζωντανὸ μακρὸν ἢ χαμένον καὶ θὰ τὸν δῆς, θὰ περάσ' πολλὰς φορὰς στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια»!

### Θ'. Δακτυλιομαντεία.

Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἐπὶ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνων φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥοθῆ ὡς τὴ μέση, καὶ παίρνουν μιὰ βέρα καὶ κόβουν καὶ μιὰ τρίχα μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὕστερα τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηρίου καὶ λένε: *Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἡ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἡ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεία εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾷ τὸ ποτήρι καὶ ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἢ μιὰ θὰ λέῃ: *Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, καὶ ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἢ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» καὶ ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».**

### Ι'. Κριθομαντεία.

Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκάνης) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἰστίον. Ἐάν οἱ δύο κόκκοι πλείοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

### ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:*

1. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.*
2. *Ἀρμυροκουλλούρα.*
3. *Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.*
4. *Κόλλυβα τοῦ ψυχοσαββάτου.*
5. *Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κουφέτα, (β) Ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτη,*



(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ς) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἀρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήδονα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιαρή, (ι) ζώνη ἢ καλτσοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα συκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἑφτάκοιλο κλῆμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὗται καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐπὶ αὐτὰ ἢ ἄλλοι λόγοι συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδυάζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἀρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστικωτέραν ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' ἄη Θεοδώρ' ποβραδὺν (δηλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν σιὸ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερὸ καὶ δὲ στερεύει. Βάν'ν ἓνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορὲς μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στὴν ποδιά τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στὴν ποδιά καὶ τὸ ρίχνουν στὴν πέρα μεριά. Τὸ παίρν' καθεμνιά πὲ κεῖ πὲ κλειστά μάτια, ξαναπερνάει καὶ τὸ ρήχνει πέρα τρεῖς φορὲς καὶ λέει: "Οποῖος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' σιὸν ὕπνο μ' νὰ τότε δγιῶ. "Υστερα θ' ἀπομείν' μιὰ σιὸ σπιτ' πρωτοσιτέφανη καὶ κλέβει 'πὸ τρία πρωτοσιτέφανα σπιτία ἀλεῦρ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μιὰ κουλλούρα — ἀρμυροκουλλούρα λέγεται — καὶ ἅμα γυρίσουν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν σιὸ σπιτ', θὰ πάρουν ἓνα δερπάν', πααίν' στὴν κουπίσια (πὸν ρήχν' τὰ μπουκλούκια), σκαλίζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κείνο πῶχ' καθεμνιά μέσ' στὴν ποδιά καὶ λέει: "Οποῖος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόψα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιὰ βούκα ἀπὸ τὴν ἀρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάη νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἅμα δγιῇ σιὸ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὸν θὰ τὸν πάρ'. Κείνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχν' καὶ σιὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιᾶς κομμάτ' τὸ πρῶτ' ἅμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἀγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἓνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὸν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλον νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῖη νερό». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἁγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομό | σὺ ξέρεις τὸν κρυφὸ μου καημό | κάμε με νὰ ὄνειρευτῶ | τὸν νέον ποὺ θὰ παντρευτῶ.* Ἔπειτα τὸν σταυρώνουν καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζί καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν ἱαματικοῦ ὀνείρου. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ.* Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) *Ἐξηγήσεις ὀνείρων.* Π.χ. «*Τὰ βόδια εἶναι καλό.*»

#### ΙΒ'. Κυμαμαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «*ρίχνουν τὰ κουκκιά*» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιὰ ἢ τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήδονα. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμάτο, ἓνα ξεματιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνό. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ κουκκί ποὺ θὰ πιάσουν, βάζοντας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωῖ, μόλις ἐξυπνήσουν (π.χ. τὸ γυμνὸ = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμάτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο = οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χηρεμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπώλας.

#### ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης. Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἀη Γιαννιοῦ, ποὺ νὰ τις ἔχει πηδήσει ἢ μαντευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἑνὸς δωματίου κρατεῖ τὴν κρισάραν ὀπισθὲν της, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπη. Τὴν ἐπομένην τὸ πρωῖ ἐξετάζει τὰς γραμμάς ἢ τὰ σχήματα ποὺ φαίνονται ἐπάνω εἰς τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου, ἅμα ἔρχεται ἢ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴν στάκτην τῆς γωνιᾶς σὲ σωρούς καὶ τὸν κάθε σωρὸ τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωῖ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτάζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουρμποῦλι* (δηλ. σπύθα ποὺ δὲ σβήστηκε) εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ κεῖνο τὸ προῖον θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κεῖνο πρέπει νὰ σπείρουν,



ΙΔ'. Ἀλευρομαντεία.

α) Παρατηρήσεις ὁποῖαι καὶ κατὰ τὴν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἴγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθοῦν, στρώνουν ἄλεῦρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Οποῖος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῆ νὰ γράψῃ. Τὸ πρωτὶ βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῆ γραμμὲς ἢ στίγματα, καὶ τὰ συνδυάζουν, νὰ βροῦν ἓνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνην «τὸ ἄλεῦρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιαῖς καὶ τὸ στρώνουν σ' ἓνα ταψὶ καὶ τὸ βγάζουν στ' ἄστρα».

β) Ἐάν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἄλεῦρι διὰ νὰ ζυμώσῃ, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὼς εἶναι μνῆμα καὶ περιμένει θάνατον στὸ σπίτι της (Λιδωρίκι, Φιλιατρὰ κ.ἄ.).

Ἡ ἴδια μαντικὴ μὲ ἄμμο πού κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπάνω στὸ δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).

Ποίων βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας καὶ κατὰ ποίους τρόπους συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν; Π. χ. εἰς τὴν Σάμον «τὴν ἡμέρα τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἓνα ψαλτῆρι καὶ τὸ ξεφυλλίζει· στὴν πρώτη σελίδα πού λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) κοιτάζει νὰ δῆ ποῖο ἀνδρικό ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχη ὁ μέλλον σύζυγός της.—Εἰς τὰ Φιλιατρὰ «ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι στὴ μέση καὶ βάζουν ἓνα κλειδὶ γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τρόπον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχη τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν καὶ δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ καὶ κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἓνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τι διάστημα καὶ ἐὰν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸ ἐκεῖνο πού ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῆ ἐκεῖνο πού ποθεῖ, παντρεία, προαγωγή κτλ. Ἐάν δὲν γυρίσῃ, θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Προβλ. τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στὸ κλειδί». Μαντικὴ ἐκ στίχων τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

**Στιχομαντεία** καὶ ἐκ στίχων εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὀλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας;

ΙΣ'. Κοσκινομαντεία.

α) **Μάντευμα διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ** ἀπὸ τὴν θέσιν πού παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἅμα ριφθῆ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Ανακάλυψις κλέπτου* με τὸ κόσκινο, ἀφοῦ τὸ ἐξαρθήσουν ἀπὸ τὰς αἰχμὰς μιᾶς ψαλίδος καὶ τὸ κρατήσουν ἀνηρητημένον καθ' ὃν τρόπον τὸ ψαλτῆρι ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ.

### ΙΖ'. Εἰκονομαντεία.

Ἐν παράδειγμα: Σκεπτόμαστε κάτι καὶ γιὰ νὰ ἰδοῦμε άν θὰ γίνη ἢ ὄχι, παίρνομε ὀλίγο κεράκι καὶ τὸ ζυμώνουμε με τὸ χέρι, ὥστε νὰ γίνη μαλακό. Με τὸ κερὶ στὸ χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες καὶ κατόπιν τὸ παταῖμε ψηλὰ στὴν εἰκόνα. Ἐάν τὸ κερὶ κολλήσῃ, θὰ γίνη ἐκεῖνο ποῦ σκεπτόμαστε, άν πέσῃ, δὲν θὰ γίνη.

### ΙΗ'. Ἐλαιομαντεία.

α) *Με τὸ λάδι τῆς κολυμβήθρας* (π.χ. άν κἀνη καντηῆλες, θὰ γεννηθῆ ἄγόρι, άν ὄχι, κορίτσι) (Λαγκάδια Γορτυνίας).

β) *Με τὸ λάδι στὴ σκάφη τοῦ ἐλαιοτριβεῖου.* (Ἐάν χωρίσῃ, κάνει μνημα).

γ) *Με τὸ λάδι τοῦ καντηλιοῦ.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κέρκυραν: στάζουν λάδι ἀπὸ τὸ καντηλι εἰς τὸν ἀντίχειρά τους, ἐπάνω εἰς τὸ νύχι τους τὰ κορίτσια καὶ κατὰ τὶς 12 τὸ μεσημέρι τῆς ἡμέρας τοῦ Ἁγίου καὶ τοῦ ἁΓιαννιοῦ στέκουν στὸν ἥλιο, χωρὶς νὰ μιλοῦν· ἀφοῦ κάνουν ἑφτὰ ὄρκους, παρατηροῦν με προσοχὴ στὸ νύχι τους. Ἐκεῖ διαγράφονται διάφορες σιλουέττες καὶ ἀναλόγως συμπεραίνουν ποῖον θὰ πάρουν.

### ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) ἀπὸ τὶς φοῦσκες ποῦ κάνει ὁ καφὲς ἀπάνω στὸ φλυτζάνι, (β) ἀπὸ τὰ σχήματα ποῦ παρουσιάζονται στὸ κατακάθι τοῦ καφέ, ἀφοῦ ἀναποδογυρισθῆ τὸ φλυτζάνι. Π.χ. ὁ σταυρὸς στὸ πηχτάρι τοῦ καφεδιοῦ ἦτανε σίγουρα γαμπρός, προξενιά τὸ δίχως ἄλλο (Κυδωνία).

Κ'. Χαρτομαντεία. Παρατηρήσεις με τὰ χαρτιά.

### ΚΑ'. Ἀγγουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου παίρνουν ἕνα ἀγγοῦρι καὶ τὸ κόβουν στὴ μέση, ὡς τὴ ρίζα, ἀλλὰ τὸ ἀφήνουν λιγάκι στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴ χωρίσῃ ὅλως διόλου καὶ λένε: «Ἐάν εἶναι νὰ πάρω τὸν τάδε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἀγγοῦρι». Καὶ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στὰ ἄστρα ὀλόρθο. Ἐάν εἶναι νὰ τὸν πάρῃ, τὸ πρωτὶ θὰ τὸ βρῆ ἐνωμένο τὸ ἀγγοῦρι.



## ΚΒ'. Φυλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκῆς (ἢ βασιλικοῦ)* πού βάζουν κάτω ἀπό τὸ προσκέφαλον ἢ ἐκθέτουν τὴν νύκτα εἰς τὰ ἄστρα. Π.χ. εἰς τὰ Σφακιά «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόπου τοποθετοῦν φύλλον συκῆς ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῆ δροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβιώσῃ ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῆ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῆ εἰς αὐτήν».

Εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρώτα τὰ ξορκᾶνε. Τὸ πρωῖ τρώνε ἀπὸ ἓνα φύλλον, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα πού θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομμύδας* πού ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εἰς τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα στὸ χρόνο». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῆ, θὰ μαραθῆ καὶ ἐκεῖνος ὁποῦ τὸν κρέμασε (Ἄκαρν.).

γ) *Με πλατάγημα μήκωνος*· δηλ. φύλλον παπαρούνας, τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ τῆς μιᾶς χειρός· ἂν τὸ κτυπώμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατὸν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πρβλ. ἀρχαῖον πλαταγόνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα· π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θράκῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*· π.χ. τὸ *φιόρο* τῆς Παναγίας, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

## ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν μιὰ ἀγκυνάρα καὶ τὴν καψαλίζουν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἐπειτα τὴ νύκτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὰ κεραμίδια. Ἄν τὸ πρωῖ ἡ ἀγκυνάρα ἔχῃ πετάξῃ ἄνθος ἀπὸ τὴ μέση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς πού τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

## ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα· εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιές καὶ κόβει καθένα ἓνα καρῦδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἄν εἶναι γεμᾶτο, ἢ τύχη του εἶναι καλή.

### ΚΕ'. Ἀρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλούρα).

Π. χ. Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι, πὸν ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλούρα· τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωῖ τὴν καθαρὰ Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε· ἂν πάη δεξιά, θὰ πάη καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμη ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα (Βασιλίτσι Πυλίας).

### ΚΣ'. Ἀλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγη. Ἐὰν φάγη ὄλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἢ αὐτὴ κατάστασις, ἢ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων, σημαίνει πλοῦτον, ἐὰν μονόν, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμος).

### ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν τοῦ Κληδόνου τὸ πρωῖ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους· ἂν λείπη τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ σκιά, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀργαλειοῦ (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἐντομὴν τοῦ ἀντιοῦ καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. ἄμα ἤπεφτε τὸ γκάρδιο, τὸ ἴπαιραν οἱ λεύτερες κι ἤβγαίνανε στὴν πόρτα. Ἐν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἄκ δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρευάμενο (Σμύρνη).

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βουῖρα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σπορᾶς σίτου (Ἀδώνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἀγγεῖα· ἂν οὔτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρνουν, ἀτυχῆ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, πὸν θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν πίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυ ἡλεκάτην καὶ προσκέφαλον.



## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

## ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

## Α'. Ἡλιος.

## α) Λέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικά με τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγένν'τους γήλιους· ὅταν γεννιῶταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμὰμ π' κέντ'σι οὐ ἥλιους σ' ράχ'· ἔδουκι οὐ ἥλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἥλιος τσεντριζει (Κύθνος)· ἀνακαλαμίζει, εἶναι νὰ βουκέντρα ὁ ἥλιος (Μανιάκι)· ἔσηκώθηκε μιὰ τριχιά ὁ ἥλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἥλιος ἕνα καλάμι (Παρνασ.)· ἐπῆε τρία κονταρόξυλα (Κύθνος, Ἀγχίαλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρνει, τσακεῖ, βουτάει· ἔκατσεν, κρούφτηκε, βασίλεψε· ἠλιόκλιμα τοῦ ἥλιου, ἠλιοβασίλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει στή μάννα τ' (Λῆμν.)· σιὸ βούτημα τοῦ ἥλιου (Πυλία)· σκοτώνεται ὁ ἥλιος (= δύει, Δαδί). Ἡ ἀνελαμπὴ τοῦ ἥλιου (τὸ τελευταῖο του φῶς, Λέσβ.)

2. σχετικά με τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἥλιος γυρίζει, στριφογυρίζει, χορεύει. Π.χ. τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Ριγανᾶ ὁ ἥλιος βγαίοντα στριφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία).

3. σχετικά με τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἥλιον ἐπιάστην (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἥλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικά με τὸν ἥλιον*: Τὰ πυλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάννα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἥλιος ὅταν βασιλεύῃ καὶ πάη σπίτι του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάννα του ψημένες ἑφτὰ φουρνιὲς ψωμὶ καὶ τὶς τρώει οὐλές, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψὶς ἡλίου καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῆς*. Π.χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιασιῆ ὁ ἥλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῆ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέση θανατικὸ» (Λατσίδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π. χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἥλιος ψήνει, λαμπαδιάζει τὰ ροῦχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

*Δεισιδαιμονίαι*. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἀγιοῦ Κωσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωῖ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἥλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ᾖναι μάλιστα κορίτσι». Διατί; Ἄμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἥλιο οὔτε τὸ φεγγ-

γάρι, γιατί πίνει τὸν ἥλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—"Αμα σὲ πιάση πο-  
νοκέφαλος, ἐπειδὴ ἤπιες νερὸ τηράγοντας τὸν ἥλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν.  
Ποία ἢ σχετικὴ μαγγανεία καὶ ἐπωδὴ;

ε) **Παροιμίες σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιο.** Π. χ. ἄσπρος ἥλιος, μαύρη μέρα. (Τί  
ὑπονοεῖται); Τοῦ ἡλίου τζ' ὕκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερὰ (Κύπρος).

### Β'. Σελήνη.

α) **Ὄνόματα καὶ ἐκφράσεις:** φεγγάρι, φέγγος, (ὁ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-  
φιγγαρών' (= ἀνατέλλει ἢ σελήνη (Αἰτωλ.)· ἐκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἢ  
σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στὸ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλῶσσαν  
τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλάεν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.  
Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μὲ τὸν Ἥλιο κοντραστάρει (Κύζικ.).

β) **Φάσεις τῆς σελήνης.** Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξα-  
σῖαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτάς.

Ι. **Γενικὰ δι' ἐκάστην εἴσοδον εἰς νέον τέταρτον τοῦ κύκλου** (ἀλλαξο-  
φεγγαριά): Ἐνακάτωση τοῦ φεγγαριοῦ, φέρνει κακοκαιρία (Σύμη). Στήβ' βόρτα  
τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δὲν πλύνουν, γιατί τὰ ροῦχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον  
ἐκ τῶν ὀκτώ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρωσα ἀναλό-  
γως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς  
ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανούς «ἡ 9η, 19η καὶ  
29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι  
ἀπαίσια διὰ τὴν τέλεσιν γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῇ δυστύχημα. Τοῦ-  
ναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέ-  
πει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὗται (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ  
πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων. Ἀπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ  
τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστραμ-  
μένη ἡ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἐάν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ βλέπη πρὸς τὸ βο-  
ριᾶ καὶ τὸ φεγγάρι συμπέση νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν  
ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλη μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλη πόρτα, ἐλλείψει δὲ  
τοιαύτης ἀπὸ τὸ παράθυρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι  
τὸ φεγγάρι· π.χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου  
μιὰ τσεμπέρα καφετιὰ καὶ κοιτᾶς· ἅμα εἶναι δυὸ-τριῶν ἡμερῶνε, θὰ ἰδῆς νὰ ξε-  
χωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶνε εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).



## II. Μερικὰ διὰ τὰς διαφοροὺς φάσεις:

1. **Νέα Σελήνη.** Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἄρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφίρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη 5 ἡμερῶν κτλ. Ὅταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἀσῆμι ἢ χρυσάφι, «κουδουνᾶνε ὅσα λεπτὰ ἔχουν στὴν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπάδοντες: «ὡς μ' εὔρες νὰ μ' ἀφήκης»: ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βουνὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ἅμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἀέρα πρὸς αὐτὴν σταυροκοπούμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: τφού, τφού! τοῦ φιγγάρ' τοῦ λιουντάρ' | τοῦ Θεοῦ τὸ παλληκάρ' | πόρχεται ἀπ' τοῦ παζάρ', | τρώγοντας ψωμὶ κὶ ψάρ'. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κὶ ἀπὸν σ' ἔπλασεν δμάδι, | κὶ ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήση, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήση». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ἅμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζει δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λένε: Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τρεῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο | ὅπως γεμίζει ὁ κύκλος του | νὰ γεμίξη ἡ τσέπη μας λεφτά. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελώνια) «τ' ἀητεύουν: Μπρέ, καλῶς τὸ νιὸ φιγγάρ' | σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'! | Τί μᾶς ἤφερες φιγγάρ'; | —Ἡφερά σας γειὰ κὶ χάρ'. | —Μουδ' ἐσύ, παλιὸ φιγγάρ' | μουδ' ἰγὼ παλιὸ ψιγάδ'. Ἀμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κὶ τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ' σὶ ἄνθρου-που». «Ἀμὰ ἴδανε κινούργιου φιγγάρ' δὲν ἀρχέβγανε καμιὰ δουλειά». Κατ' ἄλλους «χαρὰ στὰ μάτια πὸν εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι» (Πυλία).

2. **Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ** (γέμωση, γιόμιση, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντζ'ιὰ ἐν Κύπρῳ. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στὴν Κρήτη (Λατσίδα), ὅταν εἶναι γέμωση, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιὰτὶ δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειὲς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνωνται λίγωση. Κὶ ὁ ζευγᾶς τὴν πρώτη φορὰ πὸν θὰ ζέψη τὰ βούγια ντου, δὲν ξεκινᾷ γέμωση». Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ γιόμωση τοῦ φεγγαριοῦ (Ἐράχοβα Παρν.).

3. **Πανσέληνος:** δλόφεγγο, δλοφέγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ φεγγά-ρην σωσιτὸν (Πόντος).

Λιόκριση ἢ Λιόκρουση ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι «σήμερα λιοκρίζει τὸ φεγγάρι» = ἀντικρούζει τὸν ἥλιο, ὅθεν λιοκρίζει = ἀρχινάει καὶ τσιμπιέται τὸ φεγγάρι = ὀλιγοστεύει. **Λιοκρίζεται** (= παθαίνει ἴκτερον) ὅποιος οὔρει τὸ πρῶν ἀντίκρου στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρι· θεραπεία μὲ τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Μὲ τὴ λιοκροση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «στὴ λιοκροση, ὅταν τοῦ φηγάρῳ ἦτανι κόκκινου πουλύ, λέγανι πὼς πιάσκι μὴ τὸν ἥλιον. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γιὰ νὰ χωρίσ'νε, νὰ μὴ μαλών'νε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος τσιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχυση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριὰ κτλ.· φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἡ φράσις;). Ποία ἡ κοινὴ πίστις; ἐπιτυχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἔξορκισμοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ. ;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζ'άν» ἀποφεύγουν τὴν ὑλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζουν γρήγορα καὶ λέγονται κακοφεντζ'ίτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαρί, γιὰ νὰ φτειάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαρακοτρῶει τὸ ξύλο, γίνεται ἀλεῦρι (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Λέσβον «ἅμα εἶναι φούσκωσ' τὸ φηγάρῳ' (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὕστερα) δὲν εἶναι καλὸ νὰ κάν'ς δουλειές. Οὔτε ζῶ νὰ μουνουχίς'ς οὔτε ξύλα νὰ κόψ'ς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψ'ς οὔτε κλωσσα νὰ βάλ'ς, οὔτε νὰ φυτέψ'ς οὔτε νὰ μπολιάσ'ς. Πρέπει νὰ ἔναι ἴπολιγος (δηλ. χάση). Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ ;

γ) **Μυθικαὶ διηγήσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατὶ τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατὶ δὲν φωτᾷει σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. Ἄπα στὸ φεγγάρῳ εἶναι ἔξορία ὁ Κάιν. Τόνε γλέπμε πὸν σκάφτ' σκυφτὸς (Μέτραι Θράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγ'σες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθρήσκους, διὰ τοὺς Τούρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμὸ στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῆ ὁ βασιλιᾶς τους (Ἡπειρ.).

ε) **Ἄλλαι ἐπήρειαι τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

Ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἴκτερον κλπ.). «Ἄμα τὸ φεγγάρι φουσκώνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηνιάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιὰ τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας τρεῖς φορές: μονομηνιάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι



τὸν κῶλο τους καὶ τὴ μουτσουνούλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώ-νεται (=ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέ-τρεις (Ἦπ.).

ζ) Προγνωστικὰ ἐκ τῆς σελήνης: 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἅμα εἶναι χα-σοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίζει δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τώρα βιδιάζ', σὲ μιὰ ὥρα φέρνει βροχὴ πάλε (Λῆμν.). Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμωνιά, ξη-μερών' χειμῶνας. Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικὰ τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σῶση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό, ἂν πέση στὴν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὐλὴ τῆ χρονιά (Λάστα).

3. Προγνωστικὰ τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

### Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῶδια).

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν.— Ἐπήρεια αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

#### α) Γενικά:

1. Ἀστρικό, ζῶδιον. Πίστις ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον γεννᾶται τις, ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζούδιο=τύχη. Φρά-σεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζούδιο του, τό 'χει τὸ ζούδιο του, τό 'χει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνά-ροχό ντου τό 'χει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τό 'χει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τό 'χει μένα ἢ πλανέτα μου (Σάμος). ἦ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζούδιο· ἄζουδος, κα-κόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνει' ἢ τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποὺ θὰ γίνουν στὸ σπίτι, ἅμα γεννηθῆ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶο (προπάντων τὸ μουσκάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει τὴν τύχη του» (Ἦπειρ.). Ἀπο-θνήσκει, ἂν κανεὶς δείξῃ τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος). Ζῳδιοχάρτι. Ἄλ-λαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἢ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρωπος ζῆ, ὅταν δὲ σβεσθῆ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πτῶσιν καὶ διάβασιν διάττοντος ἀστέρος, λέγουσι «κάποιος ἐπέθα-νεν» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νε-κρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπαντήσῃ κανεὶς κανένα γρουσουζὴ στὸ δρόμο, ποὺ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζούδιο του, πρέπει νὰ γυρίσῃ πίσω· ἀλλιῶς μπορεῖ νὰ τὸν εὔρῃ κακό».

2. **Τὸ μέτρημα τῶν ἄστρον** εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμήσῃ κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἄστρο. «*Τ' ἄστρο δὲν τὰ μετράνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες*».

3. **Τὸ κάρφωμα τῶν ἄστρον**. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἄστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἄστρον.

4. **Ἐπήρεια τῶν ἄστρον**. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῇ τ' ἄστρο: τ' ἀλεῦρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουνε ὄξω παρατσαίρισμα, τὰ βάν'νε μ' ἓνα κομμάτ' ψωμί μαζί (Λέσβ. Ἄδραμύτ.). Ἄστρον πρόξενον ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, ὅταν γεννιέται (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου), χτυπάει στὸ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια (Λῆμν. Αἶνος). Οἱ τσοπάνηδες φροντίζουν νὰ μὴ βρῇ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα στὸ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια.

5. **Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄστρον** (Ἀστεροσκοπία): ἄστρο ματωμένα, δυσοίωνα. «*Πλουσορασιὰ*» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχημένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις: *ἀστρονομίζομαι, ρίχνω στ' ἄστρο* (=μαντεύομαι διὰ τῶν ἄστρον).

6. **Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ**. Π. χ. ὅταν τ' ἄστρον τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «*Ἄμα λέπης τ' ἀστέρια θελά, ἔβρεξε*!» (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἕξ πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. **Ὁρολόγιον τῶν γεωργῶν**. Εἰς τὴν Λῆμνον «*κάθε κεχαγιᾶς* (=γεωργός) ἔχ' καὶ τὰ σμάδια τ' στ' ἄστρο: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'. Τ' ὠρολόγι εἶναι αὐτό· ἅμα ἰδῇ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾶται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα· ἅμα ψηλώσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. Ὅ,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ». Ποῖα ἄστρον ἔχουν ὡς σημάδια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τσοπάνηδες τῆς Ἀράχοβας (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρωτὶ ἔχουν τὸ Σταυρὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποῦ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροστιὰ.

8. **Ἐπιρροὴ τῶν ἄστρον εἰς τὴν μαγείαν, τὴν μαντικὴν κτλ.**

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἰατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μάγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὰ ἄστρον, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. **Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἄστρον**. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἄστρον των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἄστρον του, τὸ ἀστρικό του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.



Στις δεκαφτά, στις δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιαλό, | μάιδε τσοπάνης στὰ βουνά | μάιδε ζευγᾶς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρους:** Ὄνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρον, παρατηρήσεις καὶ δοξασίαι, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. χ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται στὰ ἑφτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Εἶν' ἑφτὰ ἄστρια πὺν τοὺς λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω κ' ἔχει κ' ἓνα ἀρχοντοπλάκι μπέτσικο (= φορωμένο στὴ ράχη του) πὺν τό'χει αἰχμαλωτίσει οἱ δυὸ πᾶνε πλάγια κ' οἱ ἄλλοι δυὸ πᾶνε παραπίσω καὶ φυλᾶνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτὲ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω κι ὁ Γιάννος. Αὐτὰ τὰ δυὸ τ' ἄστρια ἦτον ἀδέρφια καὶ τὰ κυνήγαγε ἓνας ἀγᾶς γὰ τὰ κόψη. Τρανάει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της κ' ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγᾶς. Πεταίει τὸ χτένι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε κι ἀπὸ κεῖ. Σὰν εἶδανε τ' ἀδέρφια πὺς δὲ μπορήγανε πλιὰ γὰ περάσουνε, περικαλέθησαν στὸ Θεὸ καὶ γενήκαν ἄστρια καὶ σμίγουνε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ φιλιῶνται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν κι ὁ Γιάννος στὴ Δύση» (Γ. Ταρσούλη, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπᾶ τ' ἄχερα, τὸν Μεσονύχτη ἢ Γελαντζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα:** σταυρός.

2. **Ἄρκτος:** ἀλέτρι, ἀλετροπόδα, ἀμάξι τοῦ Δαβὶδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία, ἀναποδοκάραβο, ἑφτὰ ἀδέρφια, ἑφτὰ Μαρίνες, ἑφταπάροθενος χορός, ἑφταπάροθENA κορίτσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἐσπερος, Ἐῶς, Ἐωσφόρος:** Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο τῆς ἀγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀυγερινός, τοῦ ζευγᾶ τὸ ἄστρο, Γελαντζῆς, Γιάννος καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινὸς κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη:** Σινὴν ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας:** Ἀρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄχερα, τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα, ἀχεροδόρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι:** Ἀντρόγενο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέλια.

7. **Ζεὺς:** Γελάν-καρβάνης, γελαντζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός:** Ζυγάλετρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια.—«Εἶναι τρία ἀστέρια καὶ πᾶνε μιὰ γραμμὴ τὰ τρία ἔτσ' \* \* καὶ τὰ τρία ἔτσ' \* \* εἶναι οἱ ζγοί. Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστὰ ἢ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζγοί. Τίς λέν καὶ πῆχες. Οἱ ζγοὶ θὰ φανοῦν τέλια Ἰουλίου. Τά'χουν σημάδια ταχικὰ» (στὴ Λῆμνο).

9. **Ἡνίοχος:** Πυροσιά, σιδεροσιά.

10. **Ὄφεις, Οὐράνιος δράκων.**

11. **Περσεύς**: Ράβδος τοῦ Ἄραων, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.

12. **Πλειάς**: Πλειά, πλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλι, ἐξιάρα, ἐξιάστρον, κλώσσα, κλωσσαριά, τερεζή. Δεισιδαιμονίαι: «Στὶς δεκοχτὼ τοῦ Νοέμβρη πὸν βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή στὸ γιολό, βροντάει πολὺ, στὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). Πρβλ. Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσοπάνης σιὰ βουνὰ οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.

13. **Πολικὸς ἀστήρ**: Ἄστρο τῆς Τραμουντάνας· «εἶναι ἀσάλευτο».

14. **Σείριος**: Ἀβιζῆ Γιαννάκης, Ἀποσπερίτης. Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος**: Γαλαρτσιῆδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας. Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῆ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης**: Στάνη.

17. **Ὠρίων**: Ἀλειροπόδα, ἀλειροπόδι, βουάλειτρα, καραβᾶς, λιτροπόδια, ὀπλειά, πουαλέγκα (Κύπρ.), πῆγες (Σύμη).

#### Δ'. Κομῆται καὶ διάττοντες.

##### α) Κομῆται.

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν. Ἄστέρι μὲ νουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμόν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θὰ ἐπαίρουντουν, ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν· ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἀ ἴνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροσιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖαι αἱ δεισιδαιμονίαι ἄλλοῦ;

##### β) Διάττοντες.

Φράσεις καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: χύνεται, ξεσύρνεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ. «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τῆ φυλακῆ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο πὸν πέφτει, γιὰ τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάνουν (Καστορία). Κατ' ἄλλους «οὔλο ψχὲς εἶναι αὐτὰ πὸν χυνῶνται. Δαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίνῃ πόλεμος» (Κρήτη).

#### Ε'. Ἀποφράδες.

**Γενικά**: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβράδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλη κλπ. Συνοπαρμὸς (ἐν Καρπάθῳ) ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντερη μέρα, κακιὰ μέρα. Ἄλλαι ὅμοιαι φράσεις;



α) *Ἡμέραι ἀποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἕκαστον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτερώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν, οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν. *Ἡ Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειές (Ἀράχοβα). Δὲν κινοῦν γιὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μιὰ ὥρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην καὶ Σάββατον ἐν Ἡπείρῳ δὲν ἀρχίζουν ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολλαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Προβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώσης (Σηλυβρ.).* Ποῖα εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα, διὰ νὰ λούζεται κανεὶς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκὴ μαδοῦνε | καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε (Λασιίδα Κρήτης).**

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνός θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη καὶ ἡ 13ῃ κάθε μηνός εἶναι ἀποφράδες διὰ ταξίδια καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν πολλαχοῦ. Ἡ 9ῃ, 19ῃ, καὶ 29ῃ τῆς σελήνης ἀπαίσιον διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς τὰ Σφακιά Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συννοπαρμός*· τότε οὔτε δίνουν οὔτε παίρνουν, διὰ νὰ μὴ *συννοπαρθοῦν* τὰ πράγματα των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαρσιά*· τότε δὲν κάνει νὰ πάρης φωθιά ἀπὸ τὴ γειτονιά (Ἰνναχώριον).

β. *Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες:*

Τῆς ἀγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζουν τυρί, δὲν λευκαίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. «*Κι ὄγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ τὴ μέρα τήνε φυλᾶνε οὔλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάντων δὲν ψήνουν σαποῦνι (Μεθώνη). Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥοθῇ ἡ ἁγία Μαύρα, γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὅλην τὴ χρονιά*» (Αἰτωλ.). Τὸ λιοτρόπι καὶ γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζουν ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). «*Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἀηγιαννιοῦ τοῦ Παραξ'σμοῦ (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τὴ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπείρουμε, οὔτε θὰ πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. Ὅτ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρχινοῦμε αὐτὴν τὴ μέρα. Αὐτὴν τὴ μέρα τὴ λέμε ἀντίμερο*» (Λῆμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. «*ὄγοια μέρα πέση τ' ἅγιο Θανασοῦ, ἐκείνη εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ τὴ φυλᾶνε οὔλο τὸ χρόνο: δὲν πατᾶνε κραισὶ ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε πασιό, γιατί γίνεται ἄσπρο κτλ. (Κορώνη).*

4. Ἡμέραι αἴσιαι. Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἴσια ἡμέρα διὰ τὴν ἔναρξιν οἰασδῆποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῖτσά μέρα (= καλή, εὐοίωνος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνῃ συνηθίζουν νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῆ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῆ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἄν. Κρήτη) κτλ. Τῶν ἀγιῶ Σαράντω, καλὴ μέρα ὅτι φυτέψῃς πιάνει (Λέσβος).

β) **Μῆνες ἀπαίσιιοι.**

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κάνουν γάμο. Δὲν τὸν εἶχαμε σὲ καλό, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἀδραμύττ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τόνε φυλᾶνε, γιατί κάνουνε κουτσά παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκαδία)· δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβές (Χούνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουν ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χρίσουνε τὸ σπίτι τους· ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμήγκια οὔλο τὸ χρόνο» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς: Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες:

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτση ὀνομάζουν ἡμέραν τοῦ Κᾶη καὶ οἰανδῆποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος συμπέση κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλων τῶν ἐβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουν ἔργον καί, ἂν τύχη Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάρπαθον κ.ἄ. «τὸ Μάη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλούδια. Λένε πὼς ὅτι φυτέψῃς θὰ στὸ φέρουν στὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκαδία τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουν παννὶ ὅσαι ἔχουν ἕνα υἱόν. Προβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν: «ὀπόχει γιὸ μονογενῆ | τὸ Μάη μῆνα μὴ διαστῆ». Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον:

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κάνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητῆ, γιατί τρυγιῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρα τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανείζουν, διότι τρυγιέται ἡ οἰκία ἐκείνη καὶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίσις δὲν κόπτουν ροῦχα. «Ὅταν πληρωθῆ κανεὶς πρώτη τοῦ Σετέμπρη, δὲ γιάνει ὅλον τὸ χρόνο» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) **Δίσεκτον ἔτος:**

Γάμοι δυστυχεῖς.— Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὅλος ὁ χρόνος εἶναι δύστροπος» (Τελώνια Λέσβ.). «Ἄνάποδος χρόνος δεκατριὰ φεγγάρια» (Μέτραι Θρ.).



δ) *“Ωρα κακή.*

Κατσὰ ὥρα ἡ δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ’ ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιπορίαν (Ἄνδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λατσίδα Κρήτης, ἡ ὥρα καθ’ ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφανταξές» (νεραΐδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ’ ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: ἔτ’χι ὥρα κακή κ’ ἔπισις (Αἰτωλ.)· τσεῖνη τσ’ ἀπομόναχη τό ἴπαθεν ἀπ’ ὥρας (Ἄνδρος)· ἔλαχεν ἡ κακή ὥρα (Ρόδος). Λεῖψ’ ἀπ’ τὴν ὥρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια (Βιθυν.).

ε) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ἡμέρας:* π.χ. *“Οἶα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη.— Σαββάτο κάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κάνης.— Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιά στὸν Ἄδη, κτλ.*

Ϛ’ *Μερομήνια.*

Ἀπὸ τὸν καιρὸν, πὺ ἐπικρατεῖ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ πὺ θὰ ἐπικρατήσῃ καθ’ ὅλον τὸ ἔτος, ὡς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποῖας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δήλωσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. *Μερομήνια, μουρομήνια* (Μελένικ.), *κεφαλομήνια* (Σῦρος)· *μηνολόγια* (Πάρος, Σέριφ.)· *μηναλλαγιά* (Κύπρ.)· *καταμηνᾶτα* κτλ. *Μέρα καὶ μῆνας, τὰ Μερομήνια* (Λῆμν.).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὡς μερομήνια;

Ἐν Ἡπειρῷ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἐξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρις τῆς ἑσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρὸν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (*Γριές ἡμέρες*), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαήμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς ἁγ. Ἄννας (25 Ἰουλ.) ἴσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ Ἔτους ἢ κατ’ ἄλλας ἐορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον *«ἅμα τ’ ἠη Βασιλειοῦ*

βγάλ' ἥλιο καὶ καθίσουν οἱ γυναῖκες στὸ προσήλιο, λένε: "Ἐχ' μπαμπάκια πολὺὰ φέτο!" Εἰς τὸ Ἰδραμύτιον «ἀνήμερα τοῦ προφήτη Λια οἱ τσομπανοὶ λογιάζουνι τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' στὰ σκέλια τ'; Θὰ κάνη χειμῶνα. Ἄμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλουκαῖο'. Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνι ἕνα - δυὸ ἄρνιά».

## Ζ'. Δρίμες.

### α) Γενικά:

1. Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Δρίμες, δρίμες, δρίματα, δρίματα (Κάρυστ.), δρίμερα (ἸΑγραφα), Δριμάσης (ὁ Αὐγουστος), Κακαουσιές ἢ καλαουσκές ἢ καλές τ' Αούστου (Κύπρ.), Αὐγουσιάσματα (Πόντος), Ἰλαουσιτίνες, Σαπέας κτλ. «Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἡ ἁγία Ἄννα τὰ βγάζει», δηλ. τὰ δρίματα μπαίνουν τοῦ Σωτήρος καὶ φεύγουν τῆς ἁγίας Ἄννας» (Κυθωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρεια εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικὰ πλυθοῦν τότε λειώνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαπίζουν κτλ. Διηγήσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Δρίμες εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύμωμα, τὸ λούσιμον κτλ.

2. Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὕτη;

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (Ἄνεμικές, ξωτικές, Ἰλαουσιτίνες) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (Διόκριση, ἥλιος δριμὸς κτλ.). Κατὰ τοὺς ἸΑραχοβίτας Παρν. «τὰ δρίματα εἶναι οἱ τρεῖς πρώτες, οἱ τρεῖς μεσαῖες καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου. Εἶναι τρεῖς γριγές. Ἀπὸ τῆς τρεῖς γριγές ἢ μιὰ κάτι κακὸ θὰ κάνη σὲ κείνους ποὺ πλένουν κομματιάζονται τὰ σκουτιά, γιατί ἀντικριτίζονται οἱ πειρασμοί γι' αὐτὸ δὲν πλένουν, γιατί μπορεῖ νὰ τύχη ἢ κακὴ γριγιά».

3. Ἐπωδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π. χ. ρίχνουν πέταλο στὸ νερό· εἶναι γιαιτρικὸ τὸ σίδηρο (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μὲ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη πλύνουνε ἕνα μαντηλάκι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράζουνε οἱ δρίμες». Ποῦ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγχυμοσύνην τῶν ἑορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «Δρίμες»;

### β) Ἐπὶ μέρος:

1. Δρίμες Δωδεκαημέρου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (ἸΑπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «Δρίμες καὶ δρίμερα ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαήμερα, τὰς πρὸ τῶν Φώτων 12 ἡμέρας, καθ' ἃς δὲν πλύνουν» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «Ἄμα ἔρχεται ὁ Μάρτης, μπαίνουν τὰ δρίματα καὶ



τότε δὲν πᾶνε στ' ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Αράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποίας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριῆς μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διάζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, ὅτε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

### 3. Δρίμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν τὰ ροῦχα* (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

### 4. Δρίμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεία (Εὔβοια). «Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκουτιὰ» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

δ. Δρίμες Αὐγούστου (*Κακαουσιῆς ἢ Καλαουσιῆς ἢ Καλὲς τ' Ἀούστου*) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι: δὲν πλένουν, δὲν κολυμβοῦν οὔτε λούζονται. «Ἄμα θέλ'ς νὰ πλύν'ς κάνα ροῦχο, θὰ ρίξ'ς ἓνα καρφὶ μέσ' στὴ σκάφ', γιὰτὶ ἀλλιῶς λειών'» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος θέλει νὰ κἀνη λουτροὺ τὶς ἡμέρες αὐτὲς (τὶς σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίση, παίρνει ἓνα καρφὶ σκουριασμένον καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

### γ) *Παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὶς δρίμες:

Π.χ. τ' Αὐγούστου οἱ δρίμες στὰ παννιὰ καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα.

## Η'. Ἄριθμοί.

Δοξασίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ᾖναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς ποὺ βάνουν τὸ σαποῦνι. Ἄμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά: δηλ. τόσα ζευγάρια αὐγὰ καὶ μία ἢ κλωσσα γίνονται μονά» (Μεθώνη). «Ὅταν κἀνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φουχιῆς σιτάρι» (Μέτροι).

## β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἄριθμὸς 7. Π.χ. «Στὰ κάθε ἐφτά χρόνια γυρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἔρχονται τὰ 7 εὔτυχα καὶ τὰ 7 δύστυχα χρόνια» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «τὸ 7 τό ἔχουνε σὲ κακό κι οὔλα τὰ δυστυχήματα τὸ Ἀγιάσος γινέκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7» (1837, 1847, 1877).

Ποῖαι αἱ κρατοῦσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72 ;

## Εὔρετήριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἄβτζῆ-Γιαννάκης βλ. Σείριον	Ἑφταπάρθενος χορὸς »
Ἄλέτρι βλ. Ἄρκτον	Ἑφταπάρθενα κορίτσια »
Ἄλειτροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα	Ζουνάρι τῆς Καλόγριας βλ. Γαλαξίαν
Ἄμάξι τοῦ Δαβὶδ βλ. Ἄρκτον	Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
Ἄναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον	Ζύγια βλ. »
Ἄντρογόνο βλ. Διδύμους	Ζυγολάρι βλ. Διδύμους
Ἄπλειά βλ. Πλειάδα	Ζυγοφόρια » »
Ἄποσπερίτης βλ. Ἄφροδίτην καὶ Σείριον	Ἡμερινὸς βλ. Ἄφροδίτην
Ἄστερας βλ. Ἄφροδίτην	Ἰορδάνης βλ. Γαλαξίαν
Ἄστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἄφροδίτην	Καραβᾶς βλ. Ὠρίωνα
» » ἡμέρας » »	Κάραβος βλ. Ἄρκτον
» τοῦ ζευγαῖ » »	Κιβωτὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
» τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολι- κὸν Ἄστέρα	Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
Αὐγερινὸς βλ. Ἄφροδίτην	Κλωσσα, κλωσσαριά βλ. Πλειάδα
Ἄχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν	Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα	Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
Βουδέλλια βλ. Διδύμους	Μαρουδιά βλ. Ἄφροδίτην
Γαλαρτσῆδες βλ. Σκορπίον	Μεράστερας » »
Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»	Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
Γελανζῆς βλ. Ἄφροδίτην καὶ «Ζεὺς»	Νυχτοκόπος » »
Γεμελάκια βλ. Σκορπίον	Ὀπλειά βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἄφροδίτην	Πῆχες βλ. Ὠρίωνα
Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν	Πιλειά βλ. Πλειάδα
Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.	Πουαλέρκα βλ. Ὠρίωνα
Ἐξίαστρον βλ. Πλειάδα	Πούλια βλ. Πλειάδα
Ἐφτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον	Ποῦλιν » »
Ἐφτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον	Πυροστιά βλ. Ἡνίοχον
	Ράβδος τοῦ Ἄαρὼν βλ. Περσέα
	Σιδεροστιά βλ. Ἡνίοχον



Σινὶν τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην Βε-  
ρενίκης  
Σκορπιῶνας βλ. Σκορπίου  
Στάνη βλ. Τοξότην  
Συμπεθεριὸ βλ. Ἄρκτον  
Σωρὸς βλ. Γαλαξίαν  
Ταχινὸς βλ. Ἀφροδίτην  
Τερεζὴ βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν  
Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν  
Τραπέξι τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην  
Βερενίκης  
Τριώνι βλ. Ἄρκτον  
Τσιράκι βλ. Ἄρκτον.  
Φωσφόρος βλ. Ἀφροδίτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) **Λέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ** περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς· π.χ. ἀστραπόβολο, ἀστραπουβουλαίει (Αἰτωλ.)· πέφτουν ἀστροπελέκια· ὁ Θεὸς καλλιγών' τ' ἄλογό τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βαρέλια τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν υἱὸν του, ὁ Προφήτης περιδιαβάσει μὲ τὸ ἄρμα του κτλ. *χερομ'λίζ'* λέει ὁ γεωργὸς (τῆς Λήμνου), ὅταν ἀκούη τὸ βρόντο· τ' *Ἀηλιᾶ τ'* ἄλογα πλαλοῦνε σι' οὐρανοῦ τὰ καλντερίμνια καὶ τσακμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) **Δοξασίαι.** Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διωκόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζί μὲ τὴν βροχὴν πέφτει καμμιά φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πετάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρο). Ἄλλαι ἐξηγήσεις: Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸν στὴ γῆς καὶ ρίγνει τ' ἀστραπόβολο ὄχι τὸν οὐρανὸν γὰρ τὸν βαρέσει καὶ ὁ διάβολος, ἅμα ἀκούη τὸ κριτσιάνισμα, φοβᾶται καὶ παγαίν' μέσα στὴ γῆς σαράντα ὄργυιές· καὶ τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μιὰ καὶ βρίσκει τὸν διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ κεφάλ' καὶ τὸν σκοτών'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἅμα σκοτωθῆ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέρμα του, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ἀλεξίφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δένδρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχνουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἀξίνες καὶ σιδηρᾶ σκεύη ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν καραβιῶν) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτη (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὥρᾳ καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραυᾶ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐγὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὄρμη γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορώνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-  
τας ἔχει, ὅταν εὐρεθῇ; Χρῆσις αὐτοῦ εἰς ἀσθενείας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ  
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935  
πὺρ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-  
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέρες ἀνεβαίνει. Ἄμα τὴ βροῆς, ξέρεις τί  
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ καταλαβαίνης τὸν καιρὸ» (Λῆμν.).

ε) *Παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν. Π. χ. "Οἱ οἱ  
μῆνες νὰ βροντᾶνε κι ὁ Γεννάρης νὰ σωπαίνῃ (Μέτραι). Γενναριοῦ βροντές, χιο-  
ριοῦ δουλειές (Κρήτη). Ἄστραψε στὸ Ζάλογγο; βάλε μέσα τ' ἄλογο! (Ἡπειρ.).

### Β'. Σύννεφα, βροχή, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

#### α) Δέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.

Εἶναι *συνοχὴ* ἢ *κλεισμένος ὁ καιρός*, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ  
σύννεφα (Κυνουρ). Βροχὴ *ἀπαλή, ἀπλῆ, σιγανή, δυνατὴ, χατιρικὴ*: τὸ ἵνα τὸ βόδι  
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λῆμν.); νερὸ θε-  
οτικὸ ἢ θεϊκό, *θεοπόντι* τὸ ρίχνει μὲ τ' ἀσκή, μὲ τὸ κόσκινο· *κατουρλόκαιρος*,  
*κατουρλονοτιά*: γαῖδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασῆθι: «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ  
πνίγει τοὺς γαῖδάρους πὺρ βόσκονται σ' ἄορι». Σύννεφα, *νέφαλα*, *νεροκάπονα*  
κτλ. Ἀμίχλη, *μούχλα*, *ἀντάρρα*, *δεῖσα*, *κατσιφάρα*, ἢ *ὀμίχλη* (Μάνη, Πυλία), *κατα-  
χινὰ* κτλ. Δροσιά, *πάχνη*, *τσάχνη*, *κράϊ* κτλ. Σταυρωτό, ἐν Κρήτῃ, ἀμολόγητο ἐν  
Κύπρῳ, Κρήτῃ, ἢ *χάλαζα*. Δρόλαπας, τὸ νερόχιονο (Καλάβρυτα). Στούπα, *σου-  
πίζει* = πέφτουν νιφάδες κτλ.

#### β) Δοξασίαι περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χαλάξης κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ βροχὴ; Πέφτει ἀπὸ τίς τρυπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς  
δερμονίζῃ τὴ βροχὴ; Προβλ. τὰς φράσεις: τὸ ρίχνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-  
μόνι, μὲ τ' ἀσκή κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἢ πάχνη;



γ) **Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς :**

Λιτανεία στὸν ἁγ-Λιαῖ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. πηγαίνουν καὶ τέσσερεις ὥρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρυακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξη». Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.

δ) **Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης :**

Ἡ πυροστιὰ ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιᾶς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγη τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἢ σταματᾷ ἐντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατσικόν).

Γ'. Ἴρις.

α) **Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἴριδος.** Π.χ. Δόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογριᾶς, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασελένη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος (Τῆνος), τὸ Γῦριν (Σούρμενα) κτλ. Ἔστησεν καμάραν (Κύπρ.), ἔρριξε δόξα (Εὔβοια).

β) **Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὴν Ἴριν.**

Π.χ. Ἡ Δόξα κατεβαίν' στὴ θάλασσα καὶ πίν' νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκελίσ' τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περῶση ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι κι ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο παθαίνει. Ἄν κανεὶς εὔρη κωνσταντινᾶτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἴριδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἢ μία ἄκρα τοῦ τόξου, θὰ ἔχη εὐτυχίαν κτλ.

γ) **Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Οὐράνιον τόξον.**

Π.χ. Ὅποιος δῆ τὴν Κεραζώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βιχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερὰ Σελένη | κάθεται καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνῃ | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεῖσδερε).

δ) **Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἴριδος :** Π.χ. ἄμα εἶναι τὸ κόκκινο πρὸς πρῶτον, θὰ ἔχ' κρῶσά πολλὰ κείνη τὴ χρονιά· ἄμα εἶναι τὸ κίτρινο πρὸς πρῶτον, θὰ ἔχ' λάδι· ἄμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτιά, τὰ γεννήματα πρὸς πρῶτον (Λῆμνος, Κρήτη).

Δ'. Ἄνεμοι.

α) **Ὄνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν :**

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι : Βοριᾶς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,

*Πουνέντες*, Γραιγος (ὁ ΒΑ), Μαΐστρος (ὁ ΒΔ), Σιρόκος (ὁ ΝΑ), Γαρμπής (ὁ ΝΔ). Ποῖα τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοὶ ἄνεμοι: *Μπάτης*, *Κατεβατός*, *Μέγας*, *Θρακιᾶς*, *Βαρδάρης*, *Προβέντα*, *Ἀπόγειο*, *Μπουκαδούρα* κτλ.

3. *Μουγκρίζει ὁ βοριᾶς*, *σφυρίζ' ἡ νοτιά*, *βογκάει*, *σηκώθηκε*, *ἔπεσε ὁ ἀγέρας* κτλ.

β) **Προσωποποιήσεις τῶν ἀνέμων. Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.**

1. Ποῖος ἔξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, ὅταν λικμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῶνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: *Στείλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τζαὶ νὰ σοῦ ἄρω ἕναν τζερίν.*

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριᾶ καὶ τὴν Νοτιά; Ποία ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: *Ὁ Νότος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κὺρ Βοριᾶς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀνετολικὸς τὸ σταυρωτὸ χαλάζι* (Κρήτη).

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δώδεκα παιδιά, θηλυκὰ καὶ σερνικά-

4. Πάλη τῶν ἀνέμων ἀναμεταξύ των, προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέη διαρκῶς καθ' ὄλον τὸν χρόνον. Οὕτω *«τὴν παραμονὴ τῶν Φωιῶνε παλεύουνε ἑβδομήντα δύο καιροὶ μεταξύ τους καὶ τηρᾶμε ποιὸς θὰ γεννηθῆ καὶ ποιὸς θὰ βαφτιστῆ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτιστῆ τὴν ὥρα ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φουσᾶ ὄλο τὸ χρόνο»* (Πυλία). *Ὁ Καιρὸς δέρονται, τὸ πῆρε ὁ Βοριᾶς, καταπόνεσεν (= νίκησε) ὁ Βοριᾶς, ἐβαφτιστῆκαν τὰ νερὰ καὶ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ* (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...

γ) **Ἐπιτίμησις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμὸν αὐτῶν:** Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον *«καρφώνουνε τὶς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν τρυπα: φράζουνε τὴν τρυπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιᾶς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσ' νὰ σπάσ' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾶ ἀγέρας. Ἄμα πάλι θέλνε νὰ πάρη ἀγέρας, βγάζ'νε τὰ βρακιά τους καὶ τὰ τινάζ'νε».*

δ) **Παραδόσεις, παροιμίαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια** σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. *Στσοὶ τριάντα Ἀηαντριᾶς, | ἀντρεϊεύεται ὁ Βοριᾶς.*

### Ε'. Καταιγίς.

α) **Ὄνόματα καὶ φράσεις.** Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμός κόσμου, ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμός, ἀνταπόδοση θυμὸς θεϊκὸς (Νάξ.), σύγκλυσις, *συνεπαρσὰ* (Κρήτη), *καταποντισμός*.



β) *Δοξασίαι και παραστάσεις περι γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλη ἀνέμων ἢ στοιχειῶν, θρῆνος Νεραΐδας ἢ Γοργόνας κλπ.

### ς'. Ἀνεμοστρόβιλος.

α) *Ὄνόματα και φράσεις*. Ἀνεμοστροφίλας, ἀνεμοροούφουλας, ἀνεμοξουριά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμική κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτραι).

β) *Δοξασίαι και παραδόσεις περι ἀνεμοστροβίλου*. Κατά τινες μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλον χορεύουν Νεραΐδες και ὅποιον ἰδοῦν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὥρα ποὺ περνᾷ ἀνεμοστρόβιλος.

γ) *Τρόποι προς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπῶδαι και ἐξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου: Πέφτουν καταγῆς τὰπίστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὡρα καλή! Ὡρα καλή». ἢ «πῦτε καλά, πᾶτε καλά...». Ἄλλοι ρίχνουν ἀλάτι ἢ ἐξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεσβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἅμα δῆς τὸν ἀνεμοστρόβιλα, νὰ πέσης κάτω, νὰ χώσης τὸ μαχαῖρι σου κεῖ ποὺ γυρίζει θὰ δῆς ποὺ θὰ τρέξ' αἷμα· ματώνει τὸ μαχαῖρι εἶναι ὁ Διάβολος ποὺ τότε σκοτώνει. Κεῖ ποὺ τὸν καρφώνεις, νὰ βάλῃς κ' ἕνα τρίχινο βραχιόλι γιὰ ξόρκι».

δ) *Κατάραι και παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστροβίλον*· π.χ. νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμοροούφουλον κτλ.

### ζ'. Σίφουνας.

α) *Δοξασίαι περι αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεραΐδες και μάλιστα ἡ Λάμια τοῦ πελάγου. Κατά τινες τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ και πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά· εἶναι ποὺ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει και σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλὰ και τὰ ρίχνει. Βρέχει ψάρια και μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἐξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητεία. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο και μέσα σταυρὸ και μπήγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι και λέν: Ἀρχὴ εἶναι ὁ Λόγος και ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

### η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν δια τὰ φλόγια* ποὺ παρουσιάζονται ἐν ὥρα τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστίων ἢ εἰς τὰς κεραίας τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποῖοι οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὰ τελώνια; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλικα ποὺ τὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα οἱ μαννάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροπελέκι τὰ κννηγάει γιὰ νὰ τὰ κάψη· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάψη καὶ τὸ καΐκι» (Μεθώνη).

β) **Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;** (Θυμιάματα, ἐξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

#### ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) **Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.** (Γάτα, σκύλος, πετεινός, βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. «Ὅταν ἡ γάτα λούζεται, ὅταν κάθεται μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, ὅταν κἀνη πήδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό.» Ὅταν οἱ κοράκοι εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἀέρα· ὅταν εἶναι πολλοὶ μαζὶ καὶ τσιμπιοῦνται, τότε βρέχει (Κρήτη). «Ὅτινα βίχουνε τὰ βούγια στὸ στάβλο, τοτεσὰ κάνει χιονιά· κι ἀκόμα, ὅτινα καμπανοπηδοῦνε (= κάνουν σάλτους) στὸ δρόμο ἀπούρχουνται ἀπὸ τὸ χωράφι, κάνει χιονιά (Κρήτη). Καὶ οἱ καβοῦροι, ἅμα εἶναι νὰ χαλάσ' ὁ καιρός, νὰ βρέξῃ, βγαίνουν ἀπ' τὸ ρυιάκ' καὶ πάν' ψηλά. Τὸ ἴδιον κ' οἱ βαθρακοὶ φέγγ' ἀπ' τὰ ρυιάκια καὶ πάν' σ' ἀπάν' (Λῆμν.). Κόρακας στὸν οὐρανό; γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) **Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγγων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς ὄρνιθας κτλ.** Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουρτζελιοῦ (χοίρου), ἅμα εἶναι στενή, ἔν οὐ χ' μώνας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπεραστους οὐ χ' μώνας (Λῆμν.).

γ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.** Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= ἰούλους), θὰ κάμη βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). Ἄν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνῃ βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθησιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπόρδολα νὰ παρατηρήσ' εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετσπέρ· ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχη καρπὸ πολὺ) εἶναι καλοχρονιά» (Λῆμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἄλλοῦ;

δ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ ὀρίζοντος.** (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. Ἡλῖος. Τὸ χειμῶνα, ὅταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάη μπροστὰ σύννεφο λέν: ὁ ἥλιος πάει κλαμένος καὶ θὰ χουμε βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ



βγάλη βοριά. Προβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλιου (Μύκον.) = δμίχλη κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη, προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιὰ θὰ ἔχουμε αὔριο. Ὅταν ὁ ἥλιος καίη πολύ, ὅταν ὁ ἥλιος ἔχη ἀλῶνι κτλ. Τοῦ ἡλιου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριου, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ἄμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλῶνι, ἢ θὰ βρέξη, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρη (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ἄμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλη ἀέρα, Σέριφος). Ἄμα εἶναι γυρισμένο στὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ἄμα στὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμίαν. Παροιμία: Ἄλορτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἀστέρες. Τᾶστρα ἄμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολά, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἴρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶν χρώμα· π.χ.

Δόξα εἶδες τὸ πρωί;

Στὸ λιμάνι τὸ βραδύ.

Δόξα εἶδες τὸ βραδύ;

Σταύρω τα νὰ περπατῆ.

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολύ, θὰ εἶναι τὰ σπαρτὰ καλά, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφὴ ὠρισμένου βουνου ἑνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα στοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἢ βροχὴ πιλάλα (Καλάμαι). Ἀσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρού. Γλέπ'ς ἀρνιά (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνιά) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερό (Λῆμνος).

6. Ἄλλα φαινόμενα. Π.χ. Ἐβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; | πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ἄν βροντήσ' καὶ δὲ βορίσ' | καλοκαῖρι θὰ μυρίσ' (Κύζικος). Τὸ βουνὸ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χουμε ἀέρα πολὺν (Περίστασις). Ἄν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ βγῆ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλη μέρα θὰ βρέξη (Θεσσ.).

ε) Ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Π.χ. «Ἄμα εἶνι τ' Ἄη βασιλειοῦ καλουκιριά, λιάζ' ἢ ἀρκούδα τὸν πιδί τς, λέμι γι' αὐτήνου θὰ νὰ χουμε σαράντα μέρις καλουκιριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Προβλ. Χαρά σιὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ | καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες κι ὀρφανὲς | κ' οἱ κακοπαντρεμένες (Λῆμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντῆς βαστάει σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἄν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσᾷ νοτιᾷ, θά' χη 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἄμα βρέξη τὴν ἡμέρα αὐτή, θὰ βρέχη ὅλον τὸν Μάρτη κι ὁ Αὐγούστος θὰ εἶναι βροχερός. Πρὸβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θὰ βραχῆ καὶ ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἄν κἀν ἡλιο καὶ λιαστῆ ἢ ἀρκούδα, θὰ κἀν ἡλιο ὅλο τὸ χρόνο (Ἀρκαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλία.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 καὶ 18. Τ' ἄη Πλάτανου (= ἄγ. Πλάτωνος) τότε ἢ Πούλια ἀντικρούζεται μὲ τὸν Ἡλιο κ' ὅπως κἀνει τ' Ἄη Πλάτανου θὰ κἀν 40 μέρες ὕστερα (Αἰτωλ.). Ἄν ἢ Πούλια ἀνατεῖλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ς) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἄν ἢ θάλασσα βγάξῃ φύκια, φουρτούνα θὰ κἀν (Λέσβ.). Ὅταν βογίξ' ἢ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν' (Λῆμιος).

ζ) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ καπνοῦ.

Ὅταν γυρίξῃ ὁ καπνὸς μέσα στὸ σπίτι, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἡπειρ.).

Ὅταν ἢ φωτιὰ κ' ἢ πυρουσιὰ βγάξῃ σπίνθες, θὰ κἀν βαρυχειμονιὰ (Λέσβος).

Ὅταν σβήνουνε τ' ἀναμμένα κάρβουνα χωρὶς αἰτία, θὰ χιονίση (Λασιθί).

η) Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν καιρό. Π.χ. Ἄσπρη ἀρχιμενιά, μαῦρος μήνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μήνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφτη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει  
καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀρχίζει καὶ ἀλλάζει.



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ  
ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ \*

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *ἔγκιασέμ με ἢ θέρμη* (Κύπρος). *Ἡ κοιλία κρατεῖ με = πάσχω διάρροϊαν* (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἢ χολή του, ἔχυσε τὴ χουσὴ* κτλ. *Ἔπλεσε τ' ἀφφάλι του κ' εἶναι ἄρρωστος*, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διάρροϊας (Κύπρ.). *Ἐλαβεν ἢ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἢ ἐπιληψία ἐκδηλωθῆ κατὰ τινὰ πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπειτᾶ ἔναν προᾶμα ἔσσω του*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἐχει ἀμματοπόνησιν ἢ ἀμματόπονον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πάει στὸ καλύτερον» ἢ «πάει χείρου χειρότερα»* (Κύπρ.). *Ἐχει πολλοὺς ποὺ γιαιοπορεύκονται μόνοι τους, κάμνονν δικήν τους γιαιοικήν* (Κύπρος).

Β'. Ἀσθένειαι.

α) Ὀνομασίαι τῶν νόσων. *Συνώνυμα.*

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας ὁ κοκκύτης, θέρμη, βράστη, πύρεξη, ριό, κομμάρια* κτλ. ἢ ἐλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χικιὸ ἢ φθίσις* κτλ.

2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἢ νόσος. Π.χ. *ὁ μαουλάς ἢ οἱ μαγονλήθρες* (παρωτίτις), *ὁ πονόματος* (ὀφθαλμία), *ὁ πονόδοντος*, *τὰ λαιμά*, *ὁ πλευρίτης*, *ἢ στέρα* κτλ.

3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεισιδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

\* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεῖαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἰατρικὴ Δημώδης, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἰατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14. σ. 729.
2. *Κυριαξῆ Ν.* Δημώδης Κυπριακὴ ἰατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7).
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθένειαι εἰς τὰς παραδόσεις, περιοδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945).
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἰτία τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θηριακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ σεληνιασμός ἢ τὸ ἀγέρι (ἢ ἐπιληψία), ὁ φόβος (ὁ ἴκτερος), τὸ ἀνασκέλισμα (ἢ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδομένη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων του ἀπὸ ἄνθρωπον), τὸ ἀερόπιασμα κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ γλυκὺ (ἢ ἐπιληψία), τὸ καλὸ σπειρὶ ἢ τὸ καλαγκάθι (ὁ ἄνθραξ), ἢ γλυκισμένη ἢ ἢ ἀμολόγητη (ἢ εὐλογία), ἢ βασιλικὴ ἀρρώσκεια (ἢ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἑλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς διφτερίτης, μελιγγίτης, κοκκύτης, τῦφος, λώβα, λυσεντερία, γρίπη, σκαρλατίνα, ἱμφλουέντζα, πούντα κτλ.

β) **Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.** Ἐν παράδειγμα: «Τὸ πυρὸν (ἐρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸ πρῶμα καὶ περνᾷ μόνον μὲ τὴ φωτιά.» Ἀν τύχη νὰ ᾖ κανεὶς θηλυκὸ πυρὸν, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, νὰ σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸ πυρὸν, ἅμα τὸ σταυρώσης δυὸ-τρεῖς φορές, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθώνη). Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) **Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.**

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστρική αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δοκιμασία, τιμωρία ἀγίου, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράϊδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, καιρικαὶ ἢ ἀστρικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία· π.χ. ἢ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «πυρὸν ἔχει τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχον κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάψουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ; Προσωποποιία ἐπιδημικῶν νόσων· π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρυολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνύπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. χολόσκασμα), εἴσοδος βλαβερᾶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωοφίου εἰς τὸ σῶμα, σκουλήκι κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδονταλγία ἀποδίδεται εἰς σκουλήκι. Ἡ φαγούρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἢτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ.). Διὰ τὸν πόγον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-



λεόν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα (Κάρπ.). Ἔμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πτώσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέροι εἶναι τοῦ αἵματ' (Τῆνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετὸς ἢμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερούκοκκα) εἶτε καὶ πεπόνι καὶ πῆ ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα σιὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλόποδι ἢ θέρμη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρομήκια. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικοὺς «μικρὸν ἔντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἀνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἀνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἄνθρωπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιο ἔρπετὸν «ἀνετρέχει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα ποὺ φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδραμα (=εἶδος ἐκζέματος, ποὺ λέγεται καὶ ἀνεγλείμμα, διότι τὸ ἔρπετὸν σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)).

Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἡ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθένειαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὑγείαν καὶ τὰς ἀσθενείας. Π.χ. Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγο στομαχιάζει.—Ἄρρωστος πόντες κλάν' | τῆ γιαιτροῦ ἢ τσέπη χάν' (Σαράντα Ἐκκλ.). Σπίτι ποὺ δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιαιτρος (πολλ.). Γειὰ καὶ πάστρα | κι ἄσ' τα τ' ἄσπρα (Λακ.). «Πολλοὶ πίνουν τὸ πρωῖ τσίπουρο, γιὰ νὰ ψοφήσῃ τὸ σκουλήκι» κτλ.

### Γ'. Ἴατροὶ καὶ ἰάτραινα. Ἴατροσόφια.

α) **Κοινὰ ὀνόματα:** καλογιαιτροί, κομπογιαννῆτες ἢ γιαιτροὶ τοῦ Βήκου (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, σπασογιαιτροὶ κτλ. Ἴατροὶ εἰδικοὶ εἶτε ἑνὸς κλάδου τῆς ἱατρικῆς εἶτε μιᾶς μόνον νόσου· π.χ. ἐν Κύπρῳ ἡ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζεροράχης διὰ τὰ κατάγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἄλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα ποὺ κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) **Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἱατρικῆς. Γιατροσόφια,** ἦτοι δημώδη ἱατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὁδηγίας πρακτικῶν ἱατρῶν.

γ) **Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.**

δ) **Γνώμαι καὶ παροιμίαι** περὶ ἱατρῶν: ὁ παθὸς ἐν' γιαιτρος (Κύμ.). Κάλιο τὸν παθὸ μπέρι τὸ γιαιτρο (Λίτ.).

Ἐο ἱαιτρος θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μισὸς θεός». Περὶ βλ. «Πρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεύτερα οἱ ἄγιοι κι ὁ γιαιτρος». (Κύπρ.). Πόσα ἔντροη ἔπο νερό τσαι πόσ' ἀθροῦποι ἔπο διατρο! (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἱαιτροῦ δηλοῖ ἡ φράσις: μόνον ψυχὴν νὰ βάλῃ ἐμ ἢμπορεῖ ὁ γιαιτρος».

ε) *Ἄμοιβαι λαϊκῶν λατρῶν.*Δ'. *Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.*

*Ὄνόματα καὶ χρῆσις αὐτῶν*: *νυστέρι*, *ψηφί*, *μῆλι* ἢ *νῆλι*, *παραγῶγι*, *ἀγκλυστήρι* (= *κλυστήριον*) ἢ *σερβιτσάλο* (Νάξ.), *σιβριτσάλλιν* (Λειβήσιον), *δοντάγρα*, *ριζολόγος* (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουν τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). *Τσακμάκια* «*σιδερέλλια μὲ πέντε νυστέρια*» (δι' ἀφαιμάξεις). *Σωτηρόκνενο*, τὸ (σωθικὰ-κουνενὸς) ἀγγεῖον πῆλινον χρησιμεῦον ὡς βεντούζα. *Βεντούζες* καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. *τουμπανόφτερο*, *ξανθὸ* κτλ. Περιγραφή ἢ φωτογραφία αὐτῶν.

*Ἐκδόρια (βυζικάντια)*. Ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «*παίρνουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κονιοποιοῦν τὴν σκόνην τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμᾶρι καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικόν*».

Ε'. *Φάρμακα (γιατρικά, ἰλιάτσια).*α) *Ἱαματικά βοτάναι (βότανα).*

1. Ὄνομασῖαι αὐτῶν π.χ. *καλάθροπος* ἢ *καλανθροπάριν* ἢ *τάτουλας* (= ὁ *μανδραγόρας*), *γένεια τοῦ γέρου* (= ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) «*διὰ τὸ τεφρόχρουν τῶν φύλλων*», *σαρκουφᾶς*, *χόρτον τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέρμα καὶ σηκώνουν βυζικάντι* (Σαμοθρ.), *σκάρφη* (ὁ ἐλλέβορος), *φονιάς* ἢ *φρονικόχορτο* (ἐπειδὴς κινάει τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), *ἀναποδογένι*, *σκορπιδόχορτο*, *Παναγιόχορτο*, *βάρβαρο*, *πεντάνευρο*, *γαλατίτσα*, *ἀψιθιά*, *γαλομάννα* κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. *σκορπιδόχορτο* *γιατὶ σκορπᾷ τὸ κακόν, τὸν πόνον* (Μανιάκι).

2. Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς των (συνήθως συλλέγονται ἀξούσης ἢ φθινούσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «*τὰ βοτάνια τὰ μαζεῖουν γυναῖκες σ' ὅλα τὰ βουνὰ ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἉγιοΚωσταντίνου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίσημην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γιόμηση φεγγαριοῦ*». Πωληταὶ βοτανῶν, βοτανολόγοι (βοτανάκηδες). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαζεῖκα Καλαβρύτων διελάλει ἐν μέσαις Ἀθήναις τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: *λαγοκοιμηθιά* γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τὶς πέτρες *πολύκομπο*, γιὰ τὰ ἐντερικὰ φλουσκοῦνι, γιὰ τὰ νεφρὰ *κοκοράκι*, *τριβόλι* γιὰ τοὺς χολολίθους, *καλονιά* γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο *βατόριζα*, γιὰ τὸ σκῶτι *περδικάκι*, γιὰ τὶς καθυστερήσεις *ἀπήγανο*, *ἀγούδουρα* γιὰ τὴν αἰμορραγία, *ἀγριάδα* καὶ *τουρῆτς* γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος *ψίληθρο*... Κάτοχοι εἰδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.



3. Θεραπευτικαὶ δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χρῶμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικαὶ φράσεις: ἡ ἀπιφιά εἶναι φάρμακο, πικρὸ στὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριο φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριάσεως ἀπὸ δῆγμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχθιζε ἕνα λιακόνι (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρῆσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὀποί, πολτοί, ἄλευρα, πτισάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἀλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πόσιμο, εἶναι γι' ἄχνισμα (Μανιάκι).

#### 5. Ἰδιότητες θεραπευτικαί:

(1) Γαλακταγωγία: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. «Γιὰ νὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναῖκες, βράζουν γαλομάννα, ἕνα κλαράκι ποῦ βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλὰ καὶ τὸ πίνουνε. Καθὼς τὸ κόβουνε τὸ κλαράκι αὐτό, βγαίνει γάλα» (Μανιάκι).

(2) Ἀντιγαλακταγωγία: ἡ μίνθη, ὁ ἠδύοσμος, ἡ καφουρά.

(3) Ἐμμηναγωγία: ὁ πήγανος, τὸ πολυτρίχι. «Ἐνα χόρτο τὸ λένε φονιά ἢ φονικόχορτο, ἐπειδὴς κινάει τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουνε νησικάτα πρωτὶ καὶ βράδυ, δύομιση φεγγάρια» (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην «ὅταν χάση ἡ γυναῖκα τὴν τάξη της, νὰ βρῆ τοῦ κεραισιᾶς τὴ ρίζα, νὰ τὴν κοπανίση, νὰ βάλῃ δυὸ ὀκάδες κρασί, νὰ τὸ βράσῃ ὥστε νὰ πομείνη ἢ μιὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ νὰ παίρῃ πρωτὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ» (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).

(4) Διαφορητικὰ (ἰδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἀκταίας (κουφοξυλιάς), τὰ σπέρματα τοῦ ἀνίσου, τ' ἄη Γιωργιοῦ τὰ λουλουγάτσα (χαμομήλι).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα πρίνου (ἀρκουδουπούραρον Αἰτ.) ἢ ἀγριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιᾶς (Κοτύωρα). Ὅμ. πολυτρίχι ἢ γαλοπλίθι.

(7) Καθαρτικά: τὸ ῥῆον (ῥεβέντι), ἡ ἀλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑοσκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ λεβιθόχορτο (ἀβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην «κοπανίζουσι τὸν ἀπήγανον καὶ τὸν δέ-

νον στὸ φάλι τοῦ παιδιοῦ. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του ὅσοι μποροῦν, γιὰ νὰ ψοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγανος εἶναι φυτό μικρό, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρεία».

(10) Τονωτικά: τὸ ἰνδικὸν κάρουον, κίνα ἢ σιναμική, τὰ γένεια τοῦ γέρου (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόνερο, ἢ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρου» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνώδες), τὰ ὅποια ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήσιμα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὁμοίως ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βασιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦνι ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πausίπονα. «Ὅταν κανεὶς πονῇ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυόσμου καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποὺ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ρακοντιά.

(14) Δηλητήρια. Ἡ παλαβομανιέρα, ὁ χαμαλιὸς κλπ.

β) Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικεῖον, δέρματα ζώων, τρίχες, ὄνυχες, χολή, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὔρα κτλ. ροῦχον ἀπὸ ἔμμηνα, λατόπισσα. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρῆσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάση ψύλλος, κορεός, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἢ φαγούρα. Πολὺ ἰαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπὸν νηστικὸν ἤτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιοτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρωτὸν εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὠτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποὺ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (= δὲν ἔχει ἔμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὔρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἰκτέρου κλπ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἢ ὁποία δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἔμμηνα).

γ) Μέταλλα καὶ λίθοι.

Ἰαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρούμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρο»,



λίθος μικρός, λευκός ὅλως καὶ λεῖος, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχήνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

#### δ) Διάφορα παρασκευάσματα.

Φάρμακα δι' ὠρισμένας νόσους: *μαντζούνια*, *μπάλσαμα* κ. τ. τ. Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «Παίρνουν μερικὰ νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάλι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι στὸ τζάκι.» *Αμα πληγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε ποντικόλαδο (μπάλσαμο) κ' ἡ πληγὴ δὲ θύμωνε»* (Κυδων.). Ἄλλοῦ «ὅταν πονέση τὸ αὐτί, χύνουν μέσα 3-4 στάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται». Εἰς *Μεραμβέλλου* «ὅταν πιάνη τὴ γυναῖκα μητρόπονος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περὶ ὁ πόνος» Εἰς τὴν Ἄμοργὸν «*πουλία (= ἄνθη)* τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ δίνουν γιὰ γιαιτρικόν, σὰν πονοῦν τὰ πόδια». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «βράζουν *λυκόνουρολο* (βοτάνην) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ ρίξουν μέσα σκόρδο καὶ ἄλατι καὶ τὸ βαστοῦν στὸ στόμα.» *Ἐρχεται καὶ σουφρώνει τὸ στόμα καὶ φοφάει τὸ μικρόβιο».*

Ἄλλα *μαντζούνια* μὲ λίπος χοίρου ἢ ὄρνιθος, μὲ πρόπολι, *θεριακὴ* κτλ. Τί εἶναι ἡ *θεριακὴ* καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) *Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς* μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς δημόδους ἰατρικῆς:

*Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας* (ἡ θειϊκὴ μαγνησία) ὡς καθαρτικόν, *θεριακὴ* (μεῖγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλανο* (ὑποχλωριοῦχος ὑδράργυρος)· *καταΐφι τῆς θάλασσης* (*lichen caragheeuris*)· *μολυβόνερο*, *μολυβόσκορη*, *νισαντήρι* (ἄμμωνιακὸν ἄλας), *πέτρα τῆς κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πρισιπιτό* (*précipité rouge*), *ὀξειδίου ὑδραργύρου*, *σκατὸ τοῦ διαβόλου* (*assa faedita*), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, καλλυντικὸν τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμάς τσιγκόνερο*, ἕλαφρὸν διάλυμα θειϊκοῦ ψευδαργύρου, *πειραλοιφή* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

#### ς'. Θεραπευτικὴ.

α) *Δοξασίαι ἢ δόγματα θεραπευτικῆς* καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰ φράσεις καὶ παροιμίαι.

1. Θεραπεία κατά τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἢ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἰατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὄφρα θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδιοῦ (φιδόχορτο). Τὰ χελώνια (χοιράδες) γιατρεύονται, ἂν πάρης ἓνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσης ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά στὸ τζάκι ὡς πὺν νὰ ψοφήση (Αἰτωλ.). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῆ, βρέχουν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυ ἀπὸ κλῆμα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (Αἰτωλ.). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (Πόντ.).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. Προβλ. σκυλὶ σ' ἐδάγκασε; πᾶρε ἄπο τὸ μαλλί του.

«Ἄμα πέση κάπου κανένας καὶ βαρέση, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος πὺν ἔπεσε καὶ πάρον χῶμα, δηλαδὴ μιὰ προζούλα ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δώσουν νὰ πιῇ ὁ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (Ἀροτινά).

### β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις.

1. Τὸ πάτημα: ὁ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνῆς, ὃ δὲ θεραπευτῆς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὅμως ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὀσφυαλγίας. (Φράσις: ἔπεσαν τὰ πάκια του ἤτοι τὰ νεφρά). «Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ξέρουν λίγες γυναῖκες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πεισί, πὺν βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἄφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τρανήξουν, φκιάνουν μιὰ κόλληση, πὺν τὴ λένε γιακὴ. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἄσπράδι ἀπὸ τὸ αὐγὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτά, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μιὰ κόλληση σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ γιακὴ ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν. Ἔτσι τὰ πάκια ἔρχονται στὴ θέση τους» (Αἰτωλ.).

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἔμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικὰ ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὁ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινὰ λεπτά, διὰ νὰ ξαπολύση μόνον του τὸ ἀφράλι, πὺν εἶναι ὁ στυλλὸς τῆς καρκίᾶς» (Κύπρ.). Εἰς τὴν ὕδραν, ἅμα κανεῖς λυθῆ, «τὸν ξαπλώσουν καταγῆς· μιὰ γυναῖκα τοῦ βάνει



τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ του καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γιὰ νὰ στρείψη πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖαι ἀντιλήψεις περὶ ὀμφαλοῦ καὶ ποῖαι μέθοδοι θεραπευτικαὶ ἐπικρατοῦν ἄλλοῦ;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλγιῶν, κωλικῶν, δυσεντερίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβρεχόμενον δι' ὄξους τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφόρων θερμῶν πυριαμάτων ἢ καταπλασμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτσιασμα (Κορινθία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευροκαβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἱ ἐντριβαί.

8. Βεντοῦζες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντοῦζες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχῃ κανένας πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντούζα στὸ κεφάλι μὲ βοῖδοκέρατο. Ξουρίζουν τὰ μαλλιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος ἴσια μὲ νὰ βγάλῃ αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντούζα. Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελιέται ὁ ἄρρωστος. Ἡ βεντούζα αὐτὴ δὲν κολλάει, ὅπως οἱ ἄλλες βεντοῦζες μὲ τὸ ποτῆρι. Ἐχει μιὰ τρυπίτσα στὴν κορυφὴ στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιθώνουν ἄνω στὸ δέσμα, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέσμα». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἄμα ἦτον κανένας παλαβὸς ἢ κρουωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Εἶχανε ἐπίτηδες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χρονῶν δαμαλέλλι, στὴ μύτη τους ἀπάνου ἄνοιγαν μιὰ τρυπίτσα μὲ τὴ βελόνα, τὸ βανε στὸ στόμα του ὁ μάστορης (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντούζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἄμα προῆζαν τὰ πόδια, βάνανι ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσαν κεῖνες ἀπὸ τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἢτοι πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ ὄχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἐσυνηθούσαν τὸ Μάη νὰ παίρνουν αἷμα γιὰ τὸ καλό. Δένανι τὸ ζερβὶ τὸ χέρι στὸ κόλλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ὕστερα μὲ τὸ νυστέρ' κόβανε κεῖ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ τρέξ' ὡς 25-30 δράμια αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦρο αἷμα τ' ἀφήνανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινο, μάϊνα, σταματοῦσαμε. Βγάναμι τὸ σχοινέλλ', πλύνουμε τὸ χέρ' μὲ τὸ νερό, βάναμε τὸ μπαμπάκ' μὲ τὸ λάδ' καὶ τὸ δέναμι κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σπύριτ', νὲ γιῶδγιο».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἐμπλαστρα Π.χ. *καντή ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ κρασοπαπάρα, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψιχία ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον· ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ἄ. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν *μπλάστρι ἀπ' αὐγό*: «*Παίρνουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἄπλυτο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφραῖτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὑγρὸ) μὲ τσιπούρα ρακή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι*». «*Ὅταν σοῦ πονῆ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρασόφυλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομμάτι λαοδὶ σερνικοῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ἔς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πράσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρὶ καὶ βάλε τα ἐπάνου ἔς τὸ πονεμένο μέρος*» (Γορτυνία).*

14. Μόξαι.

15. Διάσυρτον (φιτίλι).

16. Λημνίσκος (χειρουργικὸς ἐπίδεσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαρτικά, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυριάματα, ἤτοι λουτρὰ δι' ἀτμοῦ. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίνου, ὀρύζης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατράχων, κοχλιῶν καὶ σκωλήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληγοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθαρίσῃ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «*ρευματικοῦ πόνου*» «*παίρνουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πιὸ κάτω ἀπὸ κεῖ πὸν νοιώθουνε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἄρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρουπίτσα. Πάνω στὴν τρυπα δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὕλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα ὀλόκληρο χρόνον. Σὰν πάσουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει*».

### Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένης ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἄδενῆτις (πρήξιμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὀπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορροφή (Κάρπ. Κρήτη).



Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ νὰ στρέψη, κοπανίζουν τὰ προκάγγουρα καὶ κάνουν ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ ν' ἀνοίξῃ, θέτουν τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μανροκουκκιές (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφοῦ τὰ βράσουν». Ἄλλοῦ τὰ ἐπιτρίβουν «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. **Αἰμόπτυσις.** Χρῆσις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἄλατος.

3. **Αἱμορραγία.** Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσῃ τὸ αἷμα, ἅμα κοπῆ κανεῖς; Π.χ. βάζουν ἐπάνω καπνὸ ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκροῦμπο (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουν τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδο) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. **Αἱμορροΐδες** (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν πονοῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἓνα ξύλο ἀπὸ λιόφτο πού νὰ γίνῃ κάρβουνο καὶ τὸ σβήνεις μέσα σ' ἓνα πιατελλάκι μὲ λάδι. Μ' εὐτοῦνο τὸ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἓνα βαμπάκι τὶς τζωχάδες κι ἔρχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόνος. Ἄλλοι παίρνουν ἓνα χόρτο πού τὸ λέν λύκο (μοιάζει σὰν κούκλα (ἀραβοσίτου) μόνο πού τὰ σπειριά του εἶναι κόκκινα), τὰ ψήνουν στὸ φοῦρνο, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνη καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴ σκόνη τούτη τὶς τζωχάδες». Τί συνηθίζουν ἄλλοῦ;

5. **Ἀκράτεια τῶν οὔρων.**

Κατὰ τινὰς ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὅμως προτιμοῦν ποντικὸν ψημένον ὡς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πουκάμισα τῶν τζιτζιζίων τὰ μαζεύουνε καὶ τὰ φυλᾶνε καὶ τὰ τρίβουνε σκόνη. Ἄμα κανενὸς κρατηθῆ τὸ οὔρον του, τρίβουνε λιγουλάκι ἀπ' αὐτὴ τὴ σκόνη μέσα σὲ μιὰ κούπα μισόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουν καὶ τὸ πίνει, κι εὐτὺς τοῦ ἔρχεται πίσω τὸ οὔρον του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουν διὰ τὰ παιδιὰ «πού κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔσύρναν τὰ μέσα του» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν μέσην των ἔμπλαστρον ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ «τὸ φάσκιωναν κ' ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. **Ἀκροχορδόνες** (βαρβερίτσες) (Ἄγρίνιον), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτσιῖκοι (Κρήτ.), μπασντραβίτσες (Ἡπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τὶς ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἓνα χορτάρι πού τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουνε καὶ τὸ ρίχν'νε μέσα στὸν καφέ, στὸ γλύκισμα

πὸν θὰ φάη κεῖνος μὲ τις μηρομυγκιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ᾖ καὶ χασοφεγγαριά. "Ὅ,τι καὶ γὰ ᾗ στα χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἐλλιπής, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. Ἄμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλωσμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάτουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινὰ συνταγὴν «πᾶρε συκάμιννα, βγάλε τὸ ζουμί, χαρχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέχ' το μὲ κάτουρο καὶ δέσ' το ἐπάνου» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ὕφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσοῦν διὰ καλαμίου κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὔζο, μαστίχα, καὶ ὀπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ὡς μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὡς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἄνθη μολόχας, σῦκα πασιὰ καὶ τεράτσια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρισθῆ πρότερον διὰ καφὲ ἢ ἐπιγλωττίς καὶ ἢ ἀμυγδαλῆ κτλ.

#### 8. Ἄναιμία.

Μέσα θεραπείας· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρά), τὰ βράζουν καλά, διὰ νὰ γίνουν ἀσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα ποὺ ἔχει ἀδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τους.

#### 9. Ἄνεμοβλογιά.

Εἰς τὴν Κάρπ. τὴν ἰατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

Ἄνεμοπύρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

#### 10. Ἄνθραξ (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβιτσιάζουν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἄνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλήθρες, καθαρὸ κερί, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέροννε καλὰ σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἓνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ



τρανάει ἢ τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερεύγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφὶ (βλ. Ἄρχ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

11. Ἄποπληξία (κόλπος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκίνησιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβὰς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἰνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν;

12. Ἀπόστημα (ταπινάρες (Κρήτ.), μύρος ἢ τὸ μῶρο).

13. Ἀτροφία ἰδία παιδῶν (σούφρα, ἐπειδὴ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίικα χαράσσουν τὰ ὦτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, πού μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμείξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικό; Κατ' ἄλλους ἢ σούφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι δηλ. χαράζουν τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὡς πού νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὐρυτ.).

Αὐτόπονος βλ. Ὠταλγία.

14. Ἀφροδίσια. (γαλλικὰ πάθη, σκουλαμέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἶδησιν ἀπὸ τὰ Βούρβουρα Κυνουρίας «ἡ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστιγλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στὴν ἀπάνου μεριά) ἔναι κάτι καλό. Τὸ πίνουν περὶ γυναικεία πράματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκολαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαϊδανό, ζουμι ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μεῖγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἄλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρῶτ' καὶ βράδῃ». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. Ἀχῶρ (κασσίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. Βήχας. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουν σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὥρα ὡς πού τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δίνουν στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρουολόγημα.

17. Βρογχίτις.

18. Γρίπη.

19. Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων.

Ποῖα ἐξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. ὄχια ἢ ὄχεντρα, ἀστροίτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρώγα ἢ ἐφταλουτροῦ, σφῆκα, μέλισσα κλπ.). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύζησις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (φιδοχορτο, σκορπιοχορταρο, δρακοντιά, λαγοκοιμηθιά ἢ τῆς Παναγιᾶς τὸ μοσκολίβανο, ζόχος κλπ.). Περιγραφή τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἐνα παράδειγμα: «Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιο φίδι στὸ ἰδεῖς του, ἴσαμε τὸ μπῶϊ παιδιοῦ, σημεῖο προᾶμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι χλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμον στὴ ρίζα του καὶ ἅμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζεις καὶ τὸ βάζεις ἀπάνου πού θὰ σὲ κεντήσῃ φίδι, σκορπιός κ.ἄ.» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τρίβεται, ἢ δὲ κόνις πίνεται ἀναμειγμένη μὲ κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. "Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὄχια | ἔχεις καὶ παρηγοριά· | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μ' ὁ ἀστροίτης, | πᾶστε φκνάρια καὶ ξινάρια. Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πωλοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δήγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδην. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δήγμα μὲ ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, πλὴν μικροῦ πόντικου, ἔχει προστεθῆ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήχθη ὑγρὸν παχύρρευστον, δυνατῆς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς πορτοκαλόχρουν.

## 20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγοῦ πρὸς πρόκλησιν ἔμετοῦ. Διὰ δηλητηρίασιν μανιτῶν, γιαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «βράσον σιναπόσπορον νὰ πῆ πρὸς ἔμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παννίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως». Ἄλλα ἀντίδοτα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρισον, κλύσματα.

## 21. Διφθερῖτις (παμπακᾶς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα;

## 22. Δοθιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸ κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικαὶ ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «βάζουν ἐπάνω προζύμι μὲ ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν κρομμύδι ψημένον νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμάρι ἢ μαύρη σταφίδα καὶ ἀνοίγει. Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τραυᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «γιὰ νὰ σπᾶσ' τὸ χολ' κό, ψῆσε μιὰ πατάτα, καθάρσε την καλά, πασπάλ'σε την



μὲ ζάχαρ' καλοστουμισμέν' καὶ πλάκωσέ το». Ποῖα ἄλλα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

**Δυσεντερία** βλ. ἔντερικά.

**23. Δυσουρία ἢ ἐπίσχεσις οὔρων.**

Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται κατ' αὐτῆς τὴν ἀγριάδα· εἰς 100 δράμια ὕδατος βάλε 20 δράμια ἀγριάδας ξηρᾶς, βράσε τὴν ἐπὶ 20 λεπτά καὶ τὸν ζωμὸν πίνει ὁ πάσχων «συνεχῶς καὶ ὅσον βούλεται» (Βιθυν.). Εἰς τὰ Κλουτσινοχώρια Καλάβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὡφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἰατρικὴν κατάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἤτοι ἀπὸ σκροπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς καὶ ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

**24. Εἰλεὸς** (στρόφος, σφαῆ (Νάξ.), δῆμμαν τ' ἀντέρου (Κύπρ.). Σφαόχορτο, καρδομαντζουράνα (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ ἔντερον ἄερα μὲ πίεσιν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὼς «ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα»· τὸ τελευταῖο γιαιτρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἦτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῇ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ ξεστρίψη τ' ἄντερό του. Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; ὕδραργυρος;

**25. Ἐκζεμα** (ἔγκισμα, μαγιασίλι, μονασίλης κτλ.).

Ἄλοιφαι ἀπὸ ἀσφόδελον, θεῖον κλπ. Π.χ. εἰς Ἱεράπετραν «κοπανίζουσι τὴν ρίζαν τῆς ἀσφεντροηλιάς, βγάνουσι τὸ ζουμί, ξοῦνε μέσα μιὰν ἀμάλαγην πλάκα σαποῦνι καὶ τὸ ταράσσουσι, τὸ ταράσσουσι ἴσαμε νὰ πήξῃ. Τὴν ἀλοιφήν αὐτὴν τὴν βάνουσι σ' ὅλα τὰ βγασιά». Εἰς Μεραμβέλλου Κρήτης καίνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου καὶ χύνεται μαῦρος χυμὸς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουσι τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορώνην «βράζουσι μελισσόχορτο μὲ χαμομήλια ἢ γλυκορίζι καὶ πλένουσι τὸ μέρος ποὺ τοὺς τρώει, πίνουσι καὶ καμιὰ κούπα καὶ τοὺς περνάει τὸ μαγιασίλι». Ἄλλοι καίνε τσῶφλι αὐγοῦ, τὸ στουμπίζουσι καὶ μὲ τὴν σκόνην πασπαλίζουσι τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (μονασίλης) θεωρεῖται καλὸν τὸ γιαιοῦρι ἢ κόνις τῆς χεννᾶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιου, θεϊκοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν καὶ πλύσεις μὲ μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιάς, εὐκαλύπτου κλπ.

**26. Ἐλμινθες** (λεβίθρες).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον μὲ ξίδι καὶ ἄλας, λεβιδόχορτο.

**27. Ἐλονοσία** (θέρμες, πύρεξι, παροξυσμὸς, πιασμὸς, ιναχτὸς (Σίφνος), οἶγος ξεφανερωτὸς (Κρήτ.), πειράγματα τοῦ θεριστιῆ κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα καὶ παρασκευασίαι διὰ τὶς θέρμες· π.χ. ἀγριόκινα (Καλάβρ.), πελῖνος (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), σκιαθάκια (Ἄλμυρ.), σιδεροβότανο (Βέροια), πιασμοχόρταρο (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), ἀφαλαρίδα, εἶδος

ἀκάνθης με πικρότατον ζωμόν (Κάρπαθος), χόρτον ἁγίου Ἰωάννου (πόα κενταυρίου) ἢ γένεια τοῦ γέρον (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησις αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ με λεμόνιον καὶ ἴστούς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα πού ἐζυμώθησαν με ὄξος, εἴτε λαπαῖς με γιοῦρτι ἢ γιαοῦρτι με γλυστηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστέρι (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὀλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικόν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλῳ ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ γένεια τοῦ γέρον, τὰ ὅποια ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὅποιον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἄρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτὶ.

Μὲ ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνας* (ὑπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἐλαφρῶς τὸ ἀριστερὸν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλὴν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παπουτσοσυκιάς*· ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνοῦται, τόσον καὶ ὁ σπλὴν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὄγκον.

Γιατρικὸ διὰ θέρμην ἀπὸ συνταγολόγιον πρακτικοῦ ἱατροῦ τῆς Κρήτης: 10 λεπτὰ καφέ, ἓνα λεμόνι φέτες καὶ ὀλίγες ρίζες τῆς ἀγρολιάς ἄπλυτες, τὰς βράζεις καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ δεύτερον βράσιμον τοῦ ρίχτεις τὸν καφὲ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε στραγγίζεις καὶ τὸ πίνεις, ὅταν θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρμη, ἀπὸ 25 δράμα δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν. Ποῖοι θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἄλλοῦ διὰ τὶς θέρμες;

### 28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διαρροίας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλιότητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιάς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσαΐ τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας, ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν με ξίδι ὡς λαπαῖν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται με ἔμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρυολογήματος· τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ κατάπλασμα με μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὅποια κοπανίζουν καλῶς καὶ ζυμώνουν με ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως πού δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔππεσεν τ' ἀφφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρῖσουν (βλ. τὸ δέσιμο ἢ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ ἀνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα



τοῦ κόνυζου τοῦ βαρούσμου, (*ipula graveoleus*). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κοιοποιοῦν ὄστᾶ ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὄστρακα καβούρου ἢ ἄστακοῦ καὶ δίδουν εἰς τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικὰ Δ' 1926, 166-167). Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἔλαφρα ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τεμάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (σεληνιασμός, τὸ γλυκὸ κλπ.).

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς ἐκκλησίας; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

**Ἐπίσταξις** βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐργυαὶ ὀξεῖται** (ρέψιμο).

Π.χ. ὅταν ἓνας ρεύγεται, τοῦ δίνουν νὰ γευθῆ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺ καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (κοκκινίλα).

32. **Ἐρυσίπελας** (ἀνεμοπύρωμα, ρουσοῦμπελη, τὸ πυρό, ἢ φώκια, τὸ φτέρι, τὸ ἀμελέτητο, ἢ μαγαρισμένη κτλ.).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουσκαλίδες, ἐπιχρῖουν μὲ ὄξος ἢ σαμόλαδον, ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβιτσιάζουν μὲ κόκκινο παννὶ καὶ μὲ ζεστὸ σίδηρο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζουνε ἀπάνω ζεστὰ μπαμπάκια, κεραμίδες ζεστὲς τυλιγμένες σὲ παννί, ὄλο ζεστά. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσης, γιατί πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζνα πὲ τὸ φωκοπέτσ' καὶ περνᾶ. Δὲ θέλ' γιατροί». Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

33. **Εὐλογιά.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα μὲ ἀγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἔλαφρότατα μὲ μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος πού τὸν τρώει μὲ ἀψιφιὰ (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ' κτσαρέλλια) ἔβαναν καὶ στὸ στοῦμα τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ'. Πιρνοῦσι ἢ φαρμακάδα της μὲ τὴν ἀψιφιὰ κὶ ραχάτευ' αὐτός. Ψοφοῦσι τὸ σκληῖκι μὲ τὴν ἀψιφιὰ».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στὴν ἀρχὴ ἔδιναν σιτὸν ἄροστο καθαρτικὸ καὶ περιορίζονταν σιὰ ζεστά, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνον γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασολιοῦ ν' ἀκουστῆ μέσα στὸ σπίτι, οὔτε καὶ κανενὸς ἄλλου ὄσπριου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Εὐλογιά...».

34. **Ἡλίασις.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν άπαξ τής ημέρας τήν κάτω έπιφάνειαν τής γλώσσης με φύλλον συκής, έως ού ματώση, και κατόπιν τήν τρίβουν με σκόρδον και στάκτην. Τοῦτο γίνεται τρίς ἢ τετράκις και ὁ λιβακωμένος θεραπεύεται (Ἄδρ/πολις). Ἄλλοι «βάνουν γιαούρτι στο μέτωπο μέσα σέ παννιά».

35. **Ἡμικρανία** (κεφαλόπονος, κατεβασιά κλπ.).

Προσδένουν σφικτά τήν κεφαλήν με μανδήλιον ἢ και τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ και φέτες ἀπὸ πατάτα. Ἄλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιάν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν και ξίδι. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. **Ἰκτερος** (χρυσή, κιτρινάδα, λιόκρ' ἢ λιόκριση).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «ἓνα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι ἄλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρὸς με μικρὰ ψαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτὰ» (Αἰτωλ.). Ἄλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἄνω χεῖλος, στὴ μέση» (Κοτύωρα), ἄλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴ ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιὲς ἀνάμεσα στὰ φρύδια». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξη, νὰ κατεβῆ στὰ μάτια, γιὰ νὰ ξεπλυθῆ και νὰ καθαρίσῃ, ὅπως πίστευαν, ἡ κιτρινάδα. Πότιζαν ἔπειτα τὸν ἄρρωστο τσάγια ἀπὸ χόρτο πὸν τὸ ἔλεγαν Παναγίας δάκρυα (ἀμάραντο), καθὼς και ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα βερούκοκκα νωπὰ ἢ και ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν και κάτουρο ἀπὸ μικρὸ γερὸ παιδὶ τρία πρωῖνά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στο στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στο ἀγιάζι (ἦτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τής ἀσθενείας και ὁ τρόπος τής θεραπείας ἄλλοῦ;

37. **Ἰλαρά.**

Ποῖα ἡ ὀνομασία τής νόσου κατὰ τόπους; (λίλιση ἐν Νάξω, λίγερη ἐν Σαμοθρ., λίλεση ἐν Ἄνδρῳ, Σίφνῳ κἀ. λίλιρο ἐν Θήρῳ, ἔλιση ἐν Μάνῃ κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλανάδες τής Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τής παπαρούνας: βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος της (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄνοιξιν μαζεμένα) και πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας ἄλλοῦ;

38. **Ἰσχυαλγία** (ἄμα πονῆ ἢ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στο πάτωμα και ξαπλώνουν ἔπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπτίαν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ἐνας γερὸς ἄνθρωπος κάθεται ἔπάνω στὰ πόδια του και τὸν κρατεῖ σφικτά. Ἐνας ἄλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τής κεφαλῆς και πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγούνι περνώντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τραυαεῖ τὸν ἄρρωστο ἀπότομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), έως ὅτου τριῆξῃ ἢ μέση του».



39. **Καλαγκάθι.**

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «φοβιτσάζοντας» διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ δακτύλου πρὸς ὑποπτέονται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερότερον καυτηριάξουν μὲ καρφὶ πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιαν ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφος των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἄπαννον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητικὴ διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

40. **Κάλος.**

Ἐνα παραδειγμα: «Ὁ κάλος πρὸς βγάνουμε στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βάλουμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὰν κατάπλασμα, πέφτει».

41. **Καρδιακαὶ νόσοι** (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἰδίᾳ παλμῶν, χορηγεῖται καρδία νωπὴ περιστερᾶς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

**Κασσίδα** βλ. ἀχώρ.

42. **Κήλη** (τὸ κατέβασμα, σπάσιμο).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τρῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ πρὸς θεραπείαν;

43. **Κοκκύτης** (πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας, κακαρίστρα κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φούρνον ἀσπροκρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιὰ πρὸς πᾶσχουν. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἶμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ συκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοῦ μεταχειρίζονται αἶμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κώκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. **Κρυολόγημα** (βήχας, πούντα).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικὸς, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἀνθη μολόχας, ζαμποῦκον (= κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζὶ εἴτε κεχωρισμένως. Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπόρον ἀδρᾶς τσιγκί-

θας, σηςάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζουν καλῶς, κοπανίζουν λεπτότατα καὶ κοσκινίζουν· προσθέτουν κανέλλαν καὶ μσχοκάρυδο καὶ ζυμώνουν τὸ ὄλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἀπὸ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνουν τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἐλαφρὰ κρουολογήματα τρίβουν τὸ στῆθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχουν τὴν *λα(γ)οπεισιάν*, τὴν *μαλλούραν* τοῦ προβάτου, τὴν ἐφημερίδα, τὰ ὁποῖα θέτουν εἰς τὸ στῆθος, διὰ νὰ συβράσουν καὶ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ περαιτέρω κρουολογήμα. Ποῖαι μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευρίτης).

45. **Κρουοπάγημα** (*χιονίστρες, μαρογωτιῆρες* κτ.).

Ἕνα παράδειγμα: *νὰ βάλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γιάνει* (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνουν φουσκο (εἶδος ἄμανίτου) καὶ τὴ σκόνῃ μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

**Κωλικὸς ἐντέρων** βλ. εἰλεός.

**Δαιμὰ** βλ. ἄμυγδαλίτις.

46. **Δειχήν** (*λειχήνα, ἀλ'χῆνα, γαδαραλ'χῆνα* (Ἰμβρ.), *ἄρνιθοκολλίδια* (Κάρπ.), *χάβδι* (Πόντ.). Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύουν ὅτι μολύνεται κανεὶς ἀπὸ τὰς ὄρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἄλοιφῆν ἀπὸ σκόρδο καὶ μπαροῦτι (Ἰμβρ.) ἢ μὲ καμένη ζάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιον χόρτον ἢ λουλοῦδι (αἶγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαβδόχορτον (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. **Λιθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν** (Πόντ.).

«Ἕνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, ποὺ βγαίνει καμιά φορὰ στὴν καμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ *λιθοπάι*. Γιὰ νὰ γερέψῃ, πρέπει νὰ τὸ σπᾶσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύουν διὰ κόπρου ἀνθρώπου.

48. **Λύσσα.**

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσοδόκητον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὀλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 39ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (*λ'σσόγαμους* ἐν Σάμῳ, *συλλόγαμος* ἐν Κύπρῳ).

49. **Μαγουλίτις** (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἄλοιφάς.

50. **Μαστίτις.**

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν αὐγῶν.

**Ματόπονος** βλ. ὀφθαλμία.

51. **Μηνιγγίτις.**



52. **Μητρίτιδες** (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστό κττ.

53. **Νεφρόπονος** ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἐμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρὰ (κρούμπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π.χ. *Ἐύνομε στήν ξύστρα μισὴ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζὶ τρία ἀσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμια ρακὶ κι ὄλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἐφοῦ τὰ δείρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ κ' ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυῖπες μὲ μιὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρὰ, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχὸ τ'.*

54. **Ὁδονταλγία** (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἀσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἀσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σὰν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ σκάρφη (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς σκάρφης βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. «Ἡ Πηνιλόπ' εἶναι χόρτο μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου κ' ἔτσι πέφτουν τὰ σκουλήκια ποὺ εἶναι μέσ' στὰ δόντια» (Αἰτωλ.). 4. «Ὅταν πονέσῃ τὸ ντόντι καὶ σχηματίσῃ ἀπόστημα (φούσκα), κοπανίζουν ἀλάτι καὶ τὸ ἀνακατεύουν μὲ μέλι ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα» (Γαλανάδες Νάξου).

55. **Οἴδημα** (πρήξιμο).

Παράδειγμα: *Βρέξε μιὰ ψίχα ψωμὶ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζὶ, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεπρησιῇ»* (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι;

56. **Ὁρχίτις**. Ἐνα παράδειγμα: «Σὲ πρήσιμα ἄρχιδιώνε: Βράσε κουκκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λιγὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὰς φορὰς ἡμέρα καὶ νύχτα» (Γορτυν.).

57. **Ὁφθαλμία** (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ λάρι ἢ ἐπιπεφυκίτις ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὄπου ἀπὸ ρόϊδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὔρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροδον (ὡς παρ' ἀρχαίους) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεύουν τὴν ἀπόξεσιν; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «ἔξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἢ «χολιάστρα» (ἰατροαῖνα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαχίων σκληροῦ σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν παμπατιζιὲς (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἀσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν του καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπον». Ὅμοίως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἐρεθισμόν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικιᾶς ψιντροφόφυλλης ἢ τριανταφύλλου ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐγὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐγὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καί, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες». — Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς των». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύγδαλα.

#### 58. Ὀστρακιά (σκαρλατίνα).

Ποῖαι αἱ λαϊκαὶ μέθοδοι τῆς θεραπείας; Π. χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἐλιές μαζὶ μὲ τὰ κουκούτσια τους καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κάναν ἐπαλείψεις ἐλαιόλαδου μὲ φτερὸ καθαρὸ κόττας δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. *Παρωνυχία* (ἢ περὶ τὸν ὄνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα, μεθύστρα*. Βλ. καὶ *καλαγκάθι*.

*Παρωτίτις* βλ. *μαγουλίτις*.

#### 60. Πλευρίτις (ὁ πλευρίτης, ἢ πούντα).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τραυᾶ ὑγρὸ καὶ κάνει φούσκες, τραυᾶμε τὴ φούσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὑγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλοῦ;

61. *Πνευμονία*, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεμονία, πούντα κτλ.*).

Μέσα θεραπευτικά: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντουῖζες κτλ.

#### 62. Ραχίτις (*πεντερούγα ἐν Καλαβρ.*).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὀνίσκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κλπ.



63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἄμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμου, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περικνημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ὑδωρ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐφταβότανον*, ποὺ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερὶ, θυμίαμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσόφι τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιὰ μασέλλα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μία τὸ πρωῖ, μία τὸ μεσημέρι, μία τὸ βράδυ».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἐρυθρωπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, *pyrethrum tanacetum*), κοπανίζουσι τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγουσι εἰς τὸν αἱμορροοῦντα ρώθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζουσι εἰσροφήσεις ὑδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, πίεσιν τοῦ μυκτῆρος, ἢ δένουσι τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγουσι εἰς τὸν ρώθωνα τρίχα γάτας κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «ἅμα ἀνοίξη ἡ μύτη κανενός, βρίσκουν τοῦ χταποδιοῦ τ' ἀγγά, τὰ καῖνε καὶ σὰ σκόνη τὰ ρουφοῦνε καὶ τὸ αἷμα στένεται ἢ τὸν πιάνουν ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸν ξετινάσσουν καὶ σταματᾷ».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουσι καβουρδισμένον κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζουσι νὰ τρώγουσι ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωῖ λαμβάνουσι καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

*Σπλῆνα* βλ. Ἐλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφουσι τὸ στόμα μὲ κόκκινα μοῦρα (μουρόνερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλοῦ;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέουσι καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχάρεως ἢ ροφοῦν οὔζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνουσι ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσουσι εἰς τὸν ὕπνον.

*Τραχώματα* βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρεύεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παραδείγματι: *Κάψε ἀβδέλλες νὰ γίνουσι σκόνη. Βράσε τὴν μὲ νερὸ καὶ νὰ φουράνη τὸ ἕνα στὰ τρία καὶ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ ἄλειφε τὸ μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζουσι ἕνα χορτάρι ποὺ βγαίνει

στο Τραγοπήγαδο (μακρουμάλλι) και λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαισίαν Ἀρκαδ. «Βγαίνουν ὄβρια (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τὴ ρίζα καὶ χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ καὶ λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μείνη καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

#### 69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο σκουπισμένον καὶ μαροῦτι ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφεροδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὅλο τὸ ζουμί της». Ἄλλοῦ;

#### 70. Τῦφος κοιλιακός.

#### 71. Ὑδρωπικία.

Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσης κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὄκα κι ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνη μισή. Νὰ πίνῃς ἀπ' αὐτὸ μιὰ κουταλιά τὸ πρωῖ, μεσημέρι καὶ βράδυ μὲ κουτάλι τοῦ γλυκοῦ.

#### 72. Φθειρίσσις.

Γιατροσόφι κρητικό: «ἔπαρον διάργυρο καὶ κοπάνισε καλῶς, εἶτα ἔνωσον μετὰ σαπημένου ξύλου ἢ μήλου ἢ ξύγκι χοίρου ἢ προβάτου καὶ ἄλειφε ἐπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες καὶ ψοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμεύουν εἰς κατασκευὴν ψειραλοιφῆς;

#### 73. Φυματίωσις (φθίσις, χτικιό, ὄχτικας κλπ.).

Τρόποι θεραπείας καὶ φάρμακα: Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώστους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιον ἢ καὶ αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Ἐδιδον καὶ γάλα κυνὸς ἢ νὰ γευθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου. Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στηθικὰ νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπανίζουν καὶ βγάζουν 50 δράμια ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μιαν δόσιν ὁ ἄρρωστος.

**Χιονίστρες** βλ. Κρουπάγημα.

#### 74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικὸ γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα καὶ κοπάνισον καὶ σίτινον ἄρτον καὶ τὸ ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου καὶ μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

#### 75. Ψαμμίασις.

#### 76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἐλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι καὶ λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλοῦ;

#### 77. Ψωροφύτης.



Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (σουμάκι, καρυόφυλλο, τσάϊ κλπ.).  
 «Αμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιὰ φλούδα νὰ τὴν καπνίσῃς μὲ δαδὶ  
 καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάζεις κάθε τόσο καὶ λιγο-  
 στεύουν οἱ πληγές».

#### 78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλάζουν εἰς τὸ  
 αὐτὶ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδῆλι) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν  
 μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμησιν, θῆλυ, εἶτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλάζουν  
 χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον).  
 Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἴδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ  
 ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πάσχον αὐτὶ καὶ ἀνάπτουν τὸ στυπόχαρτον  
 ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται  
 κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο κρεμμύδι, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ  
 τὸ βάνουν στ' αὐτὶ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σύνηθες ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ  
 ἐνσταλάζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον  
 τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικόλαδον; Ποῖαι αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ἄλλοῦ;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν  
 ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν, ὡς τῆς λιπο-  
 θυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμό-  
 νου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὄταν ἔχη κανεὶς νευραλγίες σ' ὅλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῆ  
 κάπου, βρίσκει τρυφερὰς φασκομηλιές, τὶς ζεσταίνει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο  
 σιντεροτσίκαλο καὶ μ' αὐτὲς τυλίσσουν ὅλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λατσίδα)

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δί-  
 δουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμησιν μαύρου, προσφάτως  
 σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῆ ἀμάσητος. Ὡς ἀναλη-  
 πτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλων κιτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας,  
 ἡδυόσμου, ἀλοΐζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνα ἢ μερικὰ βρασμένα ὁμοῦ,  
 θεραπεύοντα καὶ τὴν λιοψυχίαν (Κύπρ.).

3) Ὄταν καθυστεροῦν τὰ ἐμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια  
 ἢτοι σκορπόχορτον, ἐπειδὴ αὐτὰ σκορποῦν τὸ αἷμα· πρέπει ὅμως νὰ ζεστα-  
 θοῦν πολὺ καὶ νὰ ροφηθοῦν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν  
 πήγανον: παίρνουν μίαν ὀκτὸν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιὰ  
 πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὀκά. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πί-  
 νουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλοῦ; Ποῖα διὰ τὴν κατάπαισιν πόνου ἐμμήνων; Ποῖα πρὸς ἔκτρωσιν;

80. Ἔλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ἰδιότυπα νοσήματα.

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἀλλαχοῦ μαύρη λεγόμενον (Τήνος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ὀλυμπ. Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἑπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτερικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἑπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγούδια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφῆνα, ποὺ πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ. Ποῖας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

### Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «τὸ Μὰ τρῶνε σκόρδο καὶ βρέγνε παξιμάδ' μέσ' στὸ κρασί, πρὶν νὰ φᾶν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἡ θέρμ'».

β) Διὰ νὰ μὴ τρῶη ὁ σκορπιὸς καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «σκορπουχόρτ'», τὶς ρίζες του (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καῖνε φλοῦδες ἀπὸ αὐγά (Κοτύωρα), βάζουν κοντὰ στὸ βρέφος θεριακὴ (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ νὰ προλάβουν τὸ ἀγκάθι: Κοπανίζουσι τῆς καρυδιᾶς ρίζα σ' ἕνα γουδί, ἀνακατεύουσι τὴ σκόνη μὲ ξίδι ἀκράτο καὶ τὸ δένουσι ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουσι 2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κάρπ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ νὰ μὴ μεθύσης, φάε νηστικὸς ἑπτὰ πικραμύγδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποῖα ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

### Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρασμέναι εἰς παροιμίας. Π.χ. Ὁμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα (Λῆμον). Ὁποῖος τρῶει πατσιᾶ τρῶει λουρί, ὁποῖος συγκῶτι αἷμα κι ὄγοιός κρέας ζωή (Γορτ.). Κρέας μὲ τὸ αἷμα καὶ ψᾶρ' ψημένο (Λῆμον).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχὴ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἤπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιαλό;

ἤπιες κρασί;

τό φαγες ἐσὺ (Ἄδρ/πολις).



β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχή ἀπὸ ὠρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μηνολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιὰ δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαιτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς, ὀστρακιᾶς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχείαν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς κτλ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ τσάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἵματος*» (Κύπρ.).

### Γ'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνιὰν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χέρι πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς· ἔρριχναν ἀπάνω στὴ θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμὸς — *καφούρα ἢ μπουγοῦ* — ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγὴ. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολυμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν». Ἀπομύζησις πληγῆς πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους ἰοῦ. Χρῆσις βοτανῶν ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «*κοπανίζουσι τὰ σπουροδούκλια (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δένουρον ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμώνει ἡ πληγὴ*». Τί εἶναι τὸ σπαθοχόρταρο, τὸ πεντάνευρο, τὸ νευροχόρτι, τὸ φραγκόφυλλο, τὸ σκυλοχόρταρο, τὸ σμέρτο, τὸ κλεφτοχόρταρο κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον σπαθόλαδο, ἢ σπερδουκλαλοιφή, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρεύσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «*ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὅλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα*». Ἐπειτα βάζανε κερόλαδο ἢ καὶ σπαθοχόρταρο, ὡσπου νὰ κλείσῃ». Εἰς τὴν Μάδυτον διὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἔλκους μετεχειρίζοντο *αὐγοστοῦπι*, δηλ. ἀλοιφήν ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποία ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἔλκων; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποία μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο καὶ μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Πρβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἄλατιοῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξον «κοπανίζου**ν** βυζάσκελα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποὺ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζου**ν** πάνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνουρ. «φαίνου**ν** πλατυμαντήλε**ς** καὶ τῖ**ς** βάνου**ν** στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Αἰτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἑνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξι**ς** διὰ δερμάτων ζώων νεοδάριων, ὡ**ς** παρ' ἀρχαίοι**ς**. Π. χ. εἰ**ς** τὸν Πόντον «ὅποι**ο**ς ἔπεφτε καὶ χτυποῦ**σε** γερά - ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλε**ς** κτλ.-χωρί**ς** ν' ἀνοιξῆ πληγέ**ς**, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποὺ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρε**ς**, ἴδρωνε καλὰ καὶ γιατρευόταν, τοῦ περνοῦσαν κ' οἱ ζαλάδε**ς**». Εἰ**ς** τὴν Ἑπειρον εἰ**ς** τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφου**ν** τὸ δέρμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσουν μὲ κοκκινοπίπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσου**ν** γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσου**ν** παρὰ τὴν ἐστίαν. (Πρβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆ**ς** προβειᾶ**ς**).

### γ) Ἐγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰ**ς** τὸ Κωστὶ Θρ. «γιὰ τὸ κᾶμα εἶ**ναι** ἢ χολή, εἶ**ναι** καὶ τὸ ἀσβεστονέρι μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιοῦ· νὰ τὸ χτυπήσῃ**ς**, νὰ τὸ χτυπήσῃ**ς**, νὰ γένη ἀλοιφή· τὸ βάζει**ς** ὕστερα πὰ στὰ καθαρὰ τὰ παννιά καὶ τὸ βάζει**ς** ἀπάνω». Κατὰ Γορτυνιακὸν ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ αὐγοῦ μὲ ροδόσταμα, τάραξέ το καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα νὰ γιατρευτῆ γιὰ ἓνα μερόνυχτο». Εἰ**ς** τὴν Κυνουρίαν, σὲ καψίματα βάνου**ν** σκιαδούλια, ἓνα βότανο. Ἄλλου, ὅταν καῖ κάποι**ο**ς, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆ**ς** ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμι ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γιαιίνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

### δ) Ἐξάρθωσι**ς** (στραμπούλιγμα, βγάλσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεω**ς**. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺ**ς** Γαλανάδε**ς** τῆ**ς** Νάξου: Ζεσταίνου**ν** νερὸ καὶ τὸ βάζου**ν** μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦ**ν** μέσα τὸ βγαλιμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώσῃ, τὸ τρίβου**ν** καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τρανοῦ**ν** μὲ δύναμιν νὰ τὸ φέρου**ν** εἰ**ς** τὴν θέσιν του. Κατόπι**ν** ξαίνου**ν** μὲ τὸ μαχαῖρι λίγο σαποῦ**ν**ι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζου**ν** ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ λίγη ρακὴ (ποτὸν ἐκ στροφυλιᾶ**ς**) τὸ ταράσσουν καλὰ, ἕω**ς** ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζου**ν** τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένου**ν** τὸ χέρι ποὺ πονεῖ.

### ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσιαζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σμίξου**ν** ἀκριβῶ**ς** τὰ δυὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ



τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χεριοῦ, ἢ ἀλεῦρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι κι ἀσπράδι τ' αὐγοῦ. Ἐκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτὰ σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω κ' ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τά'δεναν ἔτσι καλὰ κ' ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησι, ὥσπου νὰ γιάνη». (Πρβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἄρκαδιαν «τοῦ βάνουν γιακὶ δηλ. ἔμπλαστρον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἄπλυτα, ποτισμένα μὲ ἀλοιφή ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικὰ μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῆ». Τὸ γιακὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἑξαρθρώσεις.

### ς) Συρίγγιον.

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

ζ) Εἰς ποίας ἄλλας περιπτώσεις ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἴδημα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καυτηριασμοῦ δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι πού βγαίνουν στὸ λαιμὸ ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὅλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐγχειρήσεως ὅμως ἀποσπᾶται ὀλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου*; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μιὰ γυναῖκα πού τῆς παρουσιάστηκε καρκίνωμα στὸ στήθος της σὲ μέγεθος καρυδιοῦ, τό δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκίνωμα στέγνωσε, μαράθηκε, κ' ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περίπου ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιὰ χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιοὺς τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

## ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ*. Ὄνόματα αὐτῶν: ἀλογογιατρός, παϊτάρης = ἱπίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζώων. Π.χ. ἡ *ἀγριάμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζώων, τὸ *ἀρκουδοπούρον'* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρον· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτρίβονται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῶον (Αἰτωλ.). Ἐμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταΐζουν *ἀγριουκάστανον* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρπί*, ἢ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζώων*. Π.χ. Ἀφαιμάξεις (ξαιμάτωμα) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζῶου ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἵππου, ἡμιόνου

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὄταν σταθῆ κάτι στὸν λάρυγγα ζώου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ μουντί, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «φυλᾶνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιοῦνε λιναρονέρι (νερὸ ποῦ ἔχουν πλύνει λινάρι), γιατί πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ ψοφᾶνε».

### 1. Ἀσθένειαι ζώων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

#### 1) Ἀσθένειαι ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ κόριζα εἶναι ἀρρώστεια τῶν ὀρνίθων ποῦ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάνα τῆς γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβειὰ σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προπατεῖ χαμηλοφτερουγισμένη. Τὸ παθαίνει, ὅτινα μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τῆς βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβειὰ, γιὰ νὰ μὴν κοπῆ ἡ-γι-ἄκρη τῆς γλώσσας, γιατί τοτεσὰ ψοφᾶ. Λαδώνουνε ὕστερα τὸ μέρος καὶ τῆς δίδουνε κομμάθια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει κι ἐτσὰ τῆς περνᾶ ἔξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὄταν εἶναι βραχνὴ ἢ ὀρνιθα, τῆς δίδουν πρὸς τροφήν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῆ ὁ λαιμὸς τῆς. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι ψιλοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφήν, διὰ νὰ ψοφήσουν τὰ μικρόβια» (Κύπρ.). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

3. Διφθερίτις. Εἰς τὴν Κύπρον κοσκινίζουν στάκτην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἓνα πετσὶ (τὴν τσίφναν)· ταύτην πρέπει νὰ φάγη ἡ ὀρνιθα, ὅποτε τῆς φτύνει ἢ τὴν ποτίζουν νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὄταν ἡ ὀρνιθα ἔχη φτειροῦδες, πιάνονται τὰ πόδια τῆς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὰς γαλάτες (=τὰς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὁμως καὶ τὸν γουμᾶν μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (σκοιᾶς).

7. Ἄλλαι ἀσθένειαι, ὡς τὸ ἀσβεστοκόλιασμα, τὸ κοττοβλόϊ, ἢ πιπίδα. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

#### 2) Ἀσθένειαι προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωσις). Εἰς ποῖον αἷτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια· τὴ βλέπεις, μόλις δώση ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀναπνέουν τὰ πρόβατα· μπαίνει στὰ σκώτια τους καὶ παθαίνουν τὴ γλαπάτσα». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνουρίας «ἀσπρίζει τὸ



πλεμόνι τους από την κρυότη», κατ' άλλους είναι είδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

2. Βλογιά. «Βγάνουν κάτι σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέσουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγαρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νουρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ὕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ; Τί εἶναι ἢ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιαιτρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ὅταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται... Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἢ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνῃ, ταΐζουν τὰ πράματα καὶ γερεύουν». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

4. Βροντότριχα. «Εἶναι στὸ πλεμόνι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ» (Βούρβουρα Κυνουρ.). Κατ' άλλους «προέρχεται, ὅταν τρῶνε ἄβρεχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸ». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «τῶν δίδουν φύλλα ἀγριλιᾶς καὶ τρώγουν» καὶ ἔτσι κόβεται ἢ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταρᾶς ἐν Ἡπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται περιδρομος: «ἀρχίζουν καὶ σαπίζονται τὰ βυζὰ ντως καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάρουνε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γιόθθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀκαρν. ζάβα ἐν Ἡπείρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπλῆνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῶα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἀρνὶ τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικὰ των ὀνόματα: π.χ. βοῦρολο (Ἡπ.), τὸ γλυκὺ (Κάρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. Φσοῦνα, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), ψουρουμύτα, ὅταν ἢ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), βλάσους ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), φτάρνακας, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ρώθωνας (Κάρπ.), ἢ σιάπη, σὰν εἶδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ φιάγκωμα, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκειται ἀπὸ χόρτον βλαβερὸν καὶ δὲν ἤμπορῇ νὰ κατοικήσῃ (Κρήτη), παρμὸς (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἢ αἰτία εἰς

τὴν ὁποῖαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

3) *Ἀσθένειαι μεγάλων ζώων* (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. Ἀερόπιασμα. Τὸ ζῶον ἀεροπιάνεται, ὅταν ἐκτεθῆ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτρίψῃς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμόν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεντωμένος (Κύπρ.). Ποῖα ἡ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

2. Ἰδρωπότισμα, ὅταν τὸ ζῶον ποτισθῆ ἰδρωμένον.

3. Βήχας (κοινῶς *σακαή*). «*Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν*». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμόν τοῦ ζώου. Τί εἶναι ἡ λεγομένη *ξεροσακαή* ἢ *σαγκαβή*, πὺ προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται;

4. Πόνος, κοιλόπυλός, σφίξις καὶ κόψιμο, στρόφος ἢ στρόφλας. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπυλον τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλυγαριᾶς μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί μίαν φούκταν στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῶον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο αὐτὰ κλούβια καὶ καφέ πολὺ χωρὶς ζάχαρη.

5. Ἀπόστημα (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.), *σακαή* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς: «Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50 - 100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαριάν καὶ ποτίζομεν. Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβὰ (μικρὰ) καὶ μὲ τὸ αἷμα τοὺς ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὡρῶν. Τότε «πετάσεται ὄξω» καὶ γίνεται ἐξωτερικὸν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δόσιν ὅσον μισὴ τουφετσίᾳ μπαροῦτι, τὴν ὁποῖαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κουτὶ γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζώου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μπαροῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιτοιάσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις κκίλην, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατὸν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορὰς τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος. Ὅταν τὸ ἀπόστημα λαππουρκάσῃ (μαλακώσῃ) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῶον νὰ ὀδηγῆται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλοῦ;

6. Πληγαὶ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα: π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου *πληγὴ* (Πάρος), *μοῦρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζώων *ὑπερσάρκωμα* (Σάμος), *συνάμινο*, *πληγὴ* πὺ βγάζουν οἱ γαϊδάροι στὰ πόδια ἢ ἀλλαχοῦ (Ἀμοργός) κτλ.



7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάνωνται τὰ πόδια των.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μποροῦνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαμῶν· π.χ. *κάνει στὰ μάτια τ' ἄλογο*, τὸ μουλάρι, ὅταν βλέπη ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγη.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος των, πονεῖ καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στουμπισμένον σκόρδον μαζί καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλι (Καλάβρ.). Ὁξοὶ ἐν Κύπρῳ, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γυλαδουχόρτ'* γιὰ τὴ *γυλαδανάγκ'* ἢ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), *μάλ'*, εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων: κατὰ πρῶτον κουτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας των καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρωμένο σίδηρον καὶ τοὺς δίνουν νὰ φᾶνε βρασμένο πολυτρίχι (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὁ *πρόγκος* τῶν βοδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν τρελλὰ (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὁ *μαγκουφᾶς*, ὁ *περίδρομος* κλπ.

#### 4) Ἀσθένειαι χοίρων.

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρη ἑνὸς ξύλου (*μαλαχιάρ'*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουν στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατροῦσαν.

2. Χαλάζι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάζης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατορράφτη*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυράν.

5. Ἐξανθηματικαὶ νόσοι (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἐξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

#### 5) Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζώων.

# Ο ΠΕΡΙ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ ΜΥΘΟΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

---

Γράφων πρὸ ἑπταετίας τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀνά χειρας τόμου δημοσιευομένην πραγματείαν «Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ» δὲν ἐσκόπουν νὰ ἐνδια-  
τρίψω καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Ἰούδας ὑπὸ τῆς πα-  
ραδόσεως προσωμοιώθη. Ἠρκέσθην μόνον νὰ παραθέσω στοιχεῖά τινα τῆς ἀρ-  
χαίας περὶ Οἰδίποδος παραδόσεως, σφζόμενα παρὰ σχολιασταῖς ἢ μυθογράφοις,  
τὰ ὁποῖα ἀνάγονται προφανῶς εἰς παλαιότερον καὶ δὴ δημῶδη τύπον τοῦ περὶ  
Οἰδίποδος μύθου<sup>1)</sup>.

Δυστυχῶς δὲν εἶχον τότε γνῶσιν τῆς μελέτης τοῦ *A. H. Krapp*, *La le-  
gende d'Oedipe est-elle un conte bleu?*<sup>2)</sup> Ταύτης ἐκτενῆ περίληψιν ἔλαβον πρὸ  
τινος ἐκ Παρισίων διὰ τοῦ φίλου κ. Δ. Πετροπούλου, ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκ-  
τιθέμενα εἶναι ἐν πολλοῖς ἀντίθετα πρὸς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένην ἄποψιν,  
κρίνω σκόπιμον ν' ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ τὰς γνώμας τοῦ διαπρεποῦς λαογράφου  
ἐρευνητοῦ.

Θὰ ἐξετάσω πρῶτον τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα καὶ κατόπιν  
τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου.

Τὰς μεσαιωνικὰς διηγήσεις, τὰς συνημμένας πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα, ὁ  
συγγραφεὺς θεωρεῖ ὡς λόγια κατασκευάσματα, παραχθέντα κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ  
ἀρχαίου περὶ Οἰδίποδος μύθου· δάνεια δὲ «σχετικῶς πρόσφατα, μεσαιωνικά, ἐκ  
τοῦ Βυζαντίου εἰλημμένα», εἶναι αἱ πολυάριθμοι σλαβικαὶ διηγήσεις περὶ Ἀνδρέου  
τοῦ Κρήτης κτλ. Ἀλλ' ἢ περὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Α', ὡς καὶ περὶ τοῦ  
ἁγίου Ἀλβίνου, διήγησις, ὅπου τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀνοσίου γάμου ἐμφανίζεται δις  
καὶ κανεὶς δὲν γίνεται λόγος περὶ προφητείας, περὶ σφιγγὸς καὶ αὐτοκτονίας τοῦ  
ἁμαρτήσαντος «ἔχει, λέγει, τὸσον ὀλίγα τὰ κοινὰ μὲ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος,  
ὥστε νὰ μὴ δύναται τις μηδὲ νὰ εἴπη μετὰ τοῦ *E. Littré*<sup>3)</sup> ὅτι εἶναι κἂν ὠχρὰ  
αὐτοῦ ἀνταύγεια (*un pâle reflet*)» (σελ. 14).

<sup>1)</sup> Βλ. ἀνωτέρω σ. 19.

<sup>2)</sup> *Neuphilologische Mitteilungen*, Helsinki τ. 34, 1933, σ. 11 - 22.

<sup>3)</sup> *E. Littré*, *Histoire de la langue française*, Paris 1863 II 172.



Περὶ τῶν διηγήσεων ὅμως, αἱ ὁποῖαι φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ὑπὸ μορφὴν καθ' αὐτὸ παραμυθίων καὶ εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωσταὶ ἐκ τῆς πιαρὰ L. Constans ἀναγραφῆς των <sup>1)</sup>, ὁ Krappé δὲν κάμνει ἴδιον λόγον, ὑπολαμβάνων καὶ αὐτάς, ὡς καὶ τὰς περὶ Ἰούδα καὶ Ἀνδρέου Κρήτης διηγήσεις, ὡς λόγια ἢ ἡμι-λόγια κατασκευάσματα, ἐκ τοῦ ἀρχαίου μύθου παραχθέντα.

Εἰς τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων περίληψιν ἔδωκα ἀνωτέρω, σελ. 19 κ.έ. πρέπει νὰ προστεθῇ ἓν οὐκρανικόν, ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ J. Frazer<sup>2)</sup>, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ὅλην του πλοκὴν ὁμοιάζει μὲ τὸ φιλλανδικόν, ἀλλ' ἔχει προφανῶς ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρωσικῆς περὶ Ἀνδρέου Κρήτης διηγήσεως εἰς κύρια αὐτοῦ στοιχεῖα<sup>3)</sup>.

Ὅμοίως προσθετέα δύο ρουμανικὰ καὶ τέσσαρα οὐγγρικὰ παραμύθια, τὰ ὁποῖα ἀναγράφονται εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ρουμανικῶν<sup>4)</sup> καὶ οὐγγρικῶν<sup>5)</sup> παραμυθίων ὑπὸ τὸν τύπον «Οἰδίπους». Καὶ διὰ μὲν τὰ ρουμανικὰ παρέχεται ἡ

<sup>1)</sup> L. Constans, La legende d'Oedipe, Paris 1881 σ. 104 - 111.

<sup>2)</sup> J. Frazer, Apollodorus, The Library (The Loeb class. Libr.), London 1921 τ. II σελ. 372 κ.έ.

<sup>3)</sup> Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι: Τὸ ἐπεισόδιον, τὸ σχετικὸν μὲ τὴν πατροκτονίαν (εἴσοδος τοῦ πατρὸς ἐν ὥρᾳ νυκτὸς εἰς τὸν κῆπον πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐπαγρυπνήσεως τοῦ φύλακος καὶ φόνοσ αὐτοῦ ἐξ ἀγνοίας), ἀναγνώρισις ἐκ τῶν ἐν τῇ κοιλίᾳ οὐλῶν, ὁ μετὰ μακρὰν μετάνοιαν γενόμενος ἐξιλασμός τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ ἥρωος κλπ. - Χάριν μείζονος σαφηνείας παραθέτω ἔδῳ περίληψιν τῆς ρωσικῆς διηγήσεως, τῆς συνημμένης μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρέου, ἀρχιεπισκόπου Κρήτης (Ζ' αἰ.): "Ἐνας ἔμπορος ἐκ Κρήτης ἤκουσε μίαν ἡμέραν τὴν ὁμιλίαν δύο περιστερῶν, αἱ ὁποῖαι τοῦ προεῖπον τὴν γέννησιν ἑνὸς υἱοῦ, ὀνόματι Ἀνδρέου, ὁ ὁποῖος θὰ ἐφόνευε τὸν πατέρα του, θὰ ἐνυμφεῦετο τὴν μητέρα του καὶ θὰ ἐβίαζε τριακοσίας καλογραίας. Ὁ ἔμπορος διέταξε νὰ σκοτώσουν τὸ παιδίον. Ἀλλ' ἡ μητέρα ἔβαλε νὰ τὸ βαπτίσουν καὶ νὰ τὸ ὀνομάσουν Ἀνδρέαν, νὰ τοῦ δώσουν μερικὲς μαχαιριῆς εἰς τὸ σῶμα καὶ νὰ τὸ δέσουν ἐπάνω σὲ μιὰ σανίδα καὶ νὰ τὸ ρίψουν ἔτσι εἰς τὴν θάλασσα. Ἡ σανίδα περισυνελέγη ἀπὸ μίαν καλογραίαν, ἡ ὁποῖα ἔδωκε τὸ παιδί εἰς τὴν ἡγουμένην της. Ἔτσι ὁ Ἀνδρέας ἀνετράφη μέσα εἰς τὸ μοναστήρι. Σὰν ἔγινεν ἄντρας, διέφθειρε τὰς τριακοσίας καλογραίας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἡγουμένης, ἐδιώχθη ἀπὸ τὴν μονὴν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἰδίου τοῦ πατρὸς, ὁ ὁποῖος τὸν ὥρισε νὰ φυλάττῃ τὸ ἀμπέλι του. Διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὸν καινούργιον ὑπηρέτην του, ὁ πατέρας του ἐμβῆκε νύκτα εἰς τὸ ἀμπέλι, ἐξελήφθη ὡς κλέπτῃς καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του. Ἀφοῦ ὠμολόγησεν εἰς τὴν κυρίαν του ὅτι συνέβη, αὐτὴ τὸν ἐξέλεξε διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ οὐζύγου της. Ἡ οὐλή, τὴν ὁποῖαν εἶχεν εἰς τὴν κοιλίαν, ἀπεκάλυψε τὴν ταυτότητά του. Καταληφθεὶς ἀπὸ φρίκην, ἔφυγε καὶ ἔλαβε τὴν συγχώρησιν μετὰ μακρὰν μετάνοιαν, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ πάπα Γρηγορίου. Τέλος διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον τὸν ἅγιον ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχεν ἐπιβάλλει τὴν μετάνοιαν.

<sup>4)</sup> A. Schullerus, Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten (FFC 78) Helsinki 1928 ἀριθ. 931.

<sup>5)</sup> Hans Honti, Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 81) Helsinki 1928 ἀρ. 931.

ἔνδειξις: «Ὁ ἔκτεθεις υἱὸς νυμφεύεται τὴν χηρεύσασαν μητέρα»· διὰ δύο δὲ ἐκ τῶν οὐγγρικῶν: «τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ τύπου εἶναι πολὺ ἐξησθενημένα». Τὰς συλλογὰς ὅμως, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι τὰ παραμύθια αὐτὰ δημοσιευμένα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω<sup>1)</sup>).

Εἰς τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια τοῦ τύπου τούτου ἀνήκει καὶ μία παραλλαγή, ἢ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ὀρεινῆς Ἡπείρου, ἀλλ' εἶναι εἰς κουτσοβλαχικὴν γλῶσσαν καταγεγραμμένη<sup>2)</sup>. Τὴν παραθέτω ἐδῶ κατὰ πιστὴν μετάφρασιν, γενομένην ὑπὸ τοῦ συνεργάτου μου ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κ. Δ. Οἰκονομίδου:

### Ὁ Ποταμίτης

«Ἦταν μιὰ φορὰ καὶ δὲν ἦταν.

Μιὰ φορὰ στὸν παλιὸ καιρὸ, θὰ ἴναι ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τότε, ζοῦσε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου ἓνας χριστιανὸς μὲ τὴ γυναῖκα του. Εἶχαν ἔννια παιδιά. Μετὰ τὸ ἕνατο παιδί ἡ γυναῖκα ἔμεινε πάλιν ἔγκυος καὶ ἐπλησίαζαν οἱ μέρες νὰ γεννήσῃ.

Σὰν γέννησεν ἡ γυναῖκα, τὴν τρίτη βραδιὰ ἤρθαν οἱ Μοῖρες, γιὰ νὰ μοιράζον τὸ παιδί.

Ἡ γυναῖκα, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ παιδιά, αὐτὸ δὲν τὸ περίμενε μὲ καλὴ καρδιά. Ἔτσι τὴν τρίτη βραδιὰ οὔτε τοῦρτα, οὔτε φαί, οὔτε κρασί, οὔτε τραπέζι ἔβαλε.

Αὐτὲς ἅμα ἤρθαν καὶ εὗρηκαν ἄστροτο τραπέζι, θύμωσαν πολὺν καὶ ἄρχισαν νὰ γράφουν γιὰ τὸ μικρὸ μιὰ ζωὴ γεμάτη δυστυχίες: Νὰ πεθάνῃ ὁ πατέρας του, νὰ πεθάνουν τὰ ἔννια τ' ἀδέρφια του, νὰ μείνῃ μονάχο καὶ ἄρφανὸ ὅλο δυστυχία, καὶ ὅταν θὰ ἴρθῃ ἡ ὥρα γιὰ νὰ παντρευτῇ, νὰ πάρῃ γυναῖκα τὴ μάνα του!

Ἡ δυστυχισμένη μάνα, σὰν ἄκουσε τί ἔγραψαν οἱ Μοῖρες, ἄρχισε νὰ τρέμῃ πάνω της τὸ πουκάμισό της καὶ δὲν τῆς κόλλησεν ὕπνος ὡς τὰ ξημερώματα.

<sup>1)</sup> Ἰσπανικὴν παραλλαγὴν τοῦ παραμυθίου περιέλαβεν ὁ *Ralph S. Boggs* ἐν *Index of Spanish Folktales* (FFC 90) Helsinki 1930 ἀριθ. 931\* A: Ἐλάφι ἐρωτᾷ τὸν κυνηγὸν «Γιατί με κυνηγᾷς, φονιά τῶν γονιῶν σου;». Ὁ κυνηγὸς ἐκ φόβου φεύγει ἀπὸ τὸν τόπον του καὶ παντρεύεται σὲ μιὰ μακρινὴ πολιτεία. Οἱ γονεῖς του τὸν ἀναζητοῦν καὶ φθάνουν στὸ σπίτι του, καθ' ὃν χρόνον αὐτὸς λείπει εἰς τὸ κυνήγι. Ἡ γυναῖκα του τοὺς βάζει νὰ κοιμηθοῦν στὸ κρεβάτι της. Τὸ πρωτὶ, πρὶν ἀκόμα ξημερώσῃ, ὁ ἄντρας της γυρίζει, ἐνῶ ἡ γυναῖκα του εἶναι εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ βλέποντας δύο ξένους στὸ κρεβάτι της τοὺς σκοτώνει. Ἡ γυναῖκα ἐπιστρέφει καὶ λέγει, ὅτι οἱ γονεῖς του εἶναι στὸ κρεβάτι της. Πέφτει νεκρός.

<sup>2)</sup> *Pericle Parahagi*, *Basme Aromâne*, București, 1905, σ. 360 κέ. ἀρ. 110. Ὁ Schullerus τὸ παραμῦθι αὐτό, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κουτσοβλαχικὰ παραμύθια, περιέλαβεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ρουμανικῶν παραμυθίων, ἐνῶ πλήν τῆς γλωσσικῆς οὐδεμία ἄλλη σχέσις ὑφίσταται μεταξὺ Κουτσοβλάχων καὶ Ρουμάνων. Περὶ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων βλ. Ἄντ. Κεραμόπουλλον, *Τι εἶναι οἱ Κουτσοβλάχοι*; 1939 καὶ *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες* 1945. σ. 185 - 197.



Συλλογίστηκε, συλλογίστηκε τί νὰ κάνη! Στὸ τέλος ἀποφάσισε νὰ γλυτώσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ κακό.

Σηκώθηκε, πῆρε τὸ παιδί καὶ πῆγε κάτω στὴν ἀκροποταμιὰ νὰ τὸ πνίξῃ. Μὰ ἡ καημένη μάννα, σὰν μάννα πὺν ἦταν, τὸ πονοῦσε καὶ δὲν ἀποφάσιζε νὰ τὸ ρίξῃ στὸ ποτάμι. Τὸ ἄφησε στὸν ὄχτο τοῦ ποταμοῦ κ' ἔφυγε.

Ἄμα ἔφυγε ἡ δυστυχομένη μάννα, νὰ καὶ περνᾷ ἀπὸ κεῖ ἓνας ἄνθρωπος. Αὐτὸς σὰν τ' ἄκουσε νὰ κλαίῃ, τὸ παίρνει καὶ τὸ πάει σπίτι του.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀπ' ἄλλο μέρος κ' ἐπειδὴ τὸ παιδί τὸ βροῖκε στὸ ποτάμι τ' ὠνόμασε Ποταμίτη<sup>1)</sup>.

Στὸ σπίτι τ' ἀνθρώπου αὐτοῦ τὸ παιδί ἐμεγάλωνε μέρα μὲ τὴ μέρα, ὥσπου ἔγινε πολὺ δυνατό. Σὰν ἔπηξε τὸ μυαλό του στὸ κεφάλι μιὰ μέρα ρώτησε τὸν πατέρα του καὶ τοῦ λέει:

— Δὲν μοῦ λές, γιατί μὲ φωνάζετε Ποταμίτη;

Ὁ πατέρας του στὴν ἀρχὴ δὲν ἠθέλε νὰ τοῦ πῆ, μὰ ὕστερα, ἐπειδὴ τοῦ φορτώθηκε πολὺ «νὰ μοῦ πῆς, νὰ μοῦ πῆς», τοῦ τὰ εἶπε ὅλα, πὼς δηλ. τὸν βροῖκε παιδάκι πεταμένο στὸ ποτάμι.

Καταστενοχωρήθηκε τὸ παιδί, σὰν ἄκουσε πὼς εἶναι τὰ πράγματα, καὶ δὲν εἶχε τί ἄλλο νὰ κάμῃ. Σηκώνεται, βάνει ἓνα κομμάτι ψωμί στὸ ντουρβά του καὶ κίνησε νὰ πάῃ νὰ βροῖ τοὺς γονεῖς του.

Φτάνει στὸ χωριὸ τοῦ πατέρα του, μὰ, ἀπὸ τὴν κούνια παρμένος, δὲν ἤξερε τὴ γενιά του. Πάει σὲ μιὰ γριὰ γυναῖκα. Ἡ γριὰ δὲν εἶχε παιδιά. Τὸν ρωτᾷ ἀπὸ δῶ, τὸν ρωτᾷ ἀπ' ἐκεῖ, μαθαίνει πὼς δὲν ἔχει γονιούς· ὕστερα δίνει ἀπὸ τὴ μιὰ, δίνει ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ τὸν κάμῃ παιδί της καὶ νὰ τὸν παντρέψῃ μὲ μιὰ ὁμορφη χήρα. Τοῦ λέει ἡ γριὰ πὼς ἡ χήρα αὐτὴ εἶναι πλούσια, πὼς εἶχε ἔννια παιδιά καὶ τῆς πέθαναν τὰ ἔρημα κ' ὕστερα πὼς τῆς πέθανε κι ὁ ἄντρας της κ' ἔμεινε μοναχὴ ἢ δύστυχη. Ἀκόμη τοῦ λέει, πὼς ποδάρι ἀνθρώπου δὲν μπαίνει στὸ σπίτι της, κι ἂν θέλῃ, μπορεῖ νὰ τὴν πάρῃ γυναῖκα.

Πές, πές ἡ γερόντισσα τοῦ γύρισε τὰ μυαλὰ καὶ τὸ παλληκάρι παντρεύτηκε τὴ χήρα.

Πέρασαν χρόνια πολλὰ κ' ἡ δύστυχη ἢ χήρα πὺν τὸ εἶχε γεννήσει, εἶχε ξεχάσει τὸ γράψιμο τῶν Μοιρῶν. Μὰ σὰν παντρεύτηκε ρωτᾷ τὸ παλληκάρι ποιοὶ εἶναι οἱ γονιοὶ του. Κι ὁ Ποταμίτης κάθεται καὶ τῆς τὰ λέει ὅλα ὅσα ἤξερε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πὺν τὸν μεγάλωσε, πὼς τώρα καὶ τόσα χρόνια βρέθηκε στὸ ποτάμι, πὼς τὸν πῆρε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸν μεγάλωσε καὶ πὼς, ὅταν ἔπηξε τὸ μυαλό του, θέλησε νὰ μάθῃ γιατί τοῦ ἔδωσαν τέτοιο ὄνομα κι ὅλα ὅσα ἤξερε.

<sup>1)</sup> Κατὰ λέξιν «Παιδί ἀπ' τὸ ποτάμι».

Ἡ δύστυχη γυναῖκα, ὅσο μιλοῦσε κ' ἔλεγεν ὁ Ποταμίτης, ἄλλο τόσο αὐτὴ κινεῖτο καὶ πάγωνε τὸ αἷμα μέσα στις φλέβες της. Στὸ τέλος, σὰν τέλειωσε τὸ παιδί τὰ λόγια του, τῆς ἤρθε πολὺ ἄσχημα κ' ἔπεσε κάτω φωνάζοντας: Σὺ εἶσαι τὸ παιδί μου.

Κ' ἔτσι ὅ,τι οἱ Μοῖρες εἶπαν ἔγινε».

Τὸ παραμῦθι αὐτό, ἑλληνικώτατον εἰς τὰ μυθολογικά του στοιχεῖα, ἔχει τὴν γνωστὴν εἰσαγωγὴν τῶν παραμυθίων τῆς τύχης μὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν ἔθιμον τῆς κατὰ τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου ὑποδοχῆς τῶν Μοιρῶν, διὰ νὰ μοιράνουν αὐτό<sup>1)</sup>, εἰς δὲ τὰ καθ' ἕκαστον στοιχεῖα παρουσιάζει ἀξίας λόγου διαφορὰς ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου μύθου. Οὕτω: 1) αἱ Μοῖραι προλέγουν θάνατον τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ὄχι πατροκτονίαν· 2) τὸ παιδίον ἐτίθεται ὑπὸ τῆς μητρὸς ὄχι εἰς τὰ ὕδατα, ἀλλ' εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐξ οὗ καὶ λαμβάνει τὸ ὄνομα, ὄνομα καθαρῶς παραμυθιακόν· 3) ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ὄχι ἐξ οὐλῶν τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐξ ἀφηγήσεως τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος δίδει τὴν ἀφορμὴν. Ὅχι δὲ μόνον τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη πλοκὴ τῆς διηγήσεως δεικνύουν, ὅτι αὕτη εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς γραπτῆς παραδόσεως.

Ἐπίσης τὰ δύο ἄλλα ἑλληνικὰ παραμύθια, τὸ κυπριακὸν καὶ τὸ βορειοηπειρωτικόν, δὲν ἀφήνουν, νομίζω, καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς των προελεύσεως· διότι ὄχι μόνον ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου μύθου, ὡς ἀνωτ. σ. 19 παρατήρησα, ἐλλείπουν καὶ ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἐν αὐτοῖς ὑπόθεσις, στρεφομένη περὶ τὸ θέμα τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας, πλέκεται μὲ ποικίλα ἄλλα παραμυθιακὰ στοιχεῖα μὲ τοιαύτην ἐλευθερίαν, οἷαν μόνον ἢ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ζῶσα παράδοσις ἠμπορεῖ νὰ ἔχη. Οὕτως εἰς μὲν τὸ κυπριακὸν παραμῦθι τὴν θέσιν τοῦ Οἰδίποδος κατέχει μία ἡρώϊς καὶ εἰς τὸν ἀνόσιον αὐτῆς μετὰ τοῦ πατρὸς γάμον προστίθεται ἕτερος μετὰ τοῦ υἱοῦ. Ὁ υἱὸς ἐξ ἄλλου γεννᾶται κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος μόνον εἰς τὰ παραμύθια ἀπαντᾷ ἦτοι ἐκ τῆς γεύσεως μήλου ἀπὸ τὸ δένδρον ποῦ ἐφύτρωσεν εἰς τὸν τάφον τοῦ φρονευθέντος ὑπ' αὐτῆς πατρὸς· παραμυθιακὸς δ' εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς προσελκύσεως μνηστήρων διὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς εἰκόνης τῆς γυναικὸς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ παλατίου

<sup>1)</sup> Βλ. τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς τοῦ παραμυθίου περὶ τοῦ νυμφευθέντος τὴν θυγατέρα τοῦ μαθόντος τὴν ἀπόφασιν τῆς μοίρας καὶ μετὰ τὴν προσπαθῆσαντος ν' ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἐν Λαογραφίᾳ τ. Α' σ. 92 - 100 καὶ 115 - 119, Β' σ. 75 - 590 καὶ τὰ ξένα παράλληλα μετὰ τῶν σχετικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἑλλην. προελεύσεως αὐτῶν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, αὐτ. τ. Α' σ. 107 - 115. Πρὸβλ. *Aarne - Thompson*, *The types of the Folk - tale* (FFC 74) ἀριθ. 930 καὶ *A. Aarne*, *Der reiche Mann und sein Schwiegersohn* (FFC 23) Hamina 1916.



καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ πεπωμένον ἀποκλύπτεται διὰ τοῦ ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ ἐπιφαινομένου φαντάσματος.

Εἰς δὲ τὸ βορειοηπειρωτικὸν παραμῦθι ἡ εἰσαγωγή μὲ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας, μὲ τὸ παιδὶ πού ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνευρίσκεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ ποιμένων, εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων παραμυθίων<sup>1)</sup>, ἀλλ' ἀκολουθῶς πλέκεται μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ παραμῦθι τοῦ δρακοντοκτόνου (Περσεὺς καὶ Ἄνδρομέδα)· ἡ βασιλοπούλα ὅμως, τὴν ὁποίαν ὁ ἦρωας, ἔχων τὸ ἄφαντο σκουφάκι, σώζει ἀπὸ τὸ τέρας, πού κρατεῖ τὸ νερό, καὶ τὴν ὁποίαν μετὰ τοῦτο νυμφεύεται, εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ μητέρα του, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὴν κατακλείδα τοῦ παραμυθιοῦ: «ἐνῶ ἔπαιζαν καὶ πηδοῦσαν, ἔρριξε τὸ παλληκάρι τὸ τοποῦζι του καί, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, χτύπησε τὸν βασιλιᾶ καὶ τὸν σκότωσε καὶ ἡ προφητεία βγῆκε σωστὴ καὶ τὸ παλληκάρι ἔγινε βασιλιᾶς». Παρ' ὅλας δηλ. τὰς προσπάθειάς του νὰ ματαιώσῃ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας ὁ βασιλιᾶς εὔρε τὸν θάνατον, ὡς ὁ Ἄκρίσιος τοῦ ἀρχαίου μύθου, πληγείς κατὰ τύχην ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου του, ὁ ὁποῖος καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἰδίαν του μητέρα<sup>2)</sup>.

Αἱ ἀνωτέρω διηγήσεις ὄχι μόνον ἐξάρτησιν ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς γραπτῆς παραδόσεως δὲν παρουσιάζουν, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητοι, ὡς εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ πνευματικὰ προϊόντα, τὰ μεταδιδόμενα διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Ὅχι δὲ μόνον εἰς τὴν ὅλην των πλοκήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τεχντροπίαν καὶ τὸ ὕφος καὶ τὰ καθ' ἕκαστον στοιχεῖα αἱ διηγήσεις αὐταὶ εἶναι καθόλου σύμφωνοι πρὸς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς συνθέτει καὶ διηγεῖται τὰ παραμύθια του. Δι' αὐτὸ καὶ ἡμποροῦν, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ θεωρηθοῦν προγενέστεραι ὅλων τῶν συναφῶν κειμένων καὶ διηγήσεων, τῶν φερομένων μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰούδα ἢ ἄλλων ἁγίων προσώπων.

Ὅθεν δὲν συμφωνῶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ συναδέλφου, ὅτι «δὲν ὑπάρχει παραμῦθι μὲ περιπετείας, πού ν' ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ἀρχαῖον μῦθον» (σελ. 21) καὶ ὅτι «ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ λαογραφία δὲν μᾶς παρέχει κανὲν μέσον πρὸς

<sup>1)</sup> Πρόρρησις περὶ φόνου τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, οἷα ἐσημειώθη ὡς εἰσαγωγή εἰς Κυπριασιακὸν παραμῦθιον (σελ. 17 σημ.) εὑρίσκεται καὶ εἰς ἠπειρωτ. παραλλαγὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 32 παραμυθίου τοῦ Hahn καὶ εἰς ἀνέκδοτον τηνιακὸν παραμῦθιον τοῦ ΛΑ ἀριθ. 1390, σ. 39 κέ.

<sup>2)</sup> Τὸ παραμῦθι αὐτὸ κατεγράφη ἐν Λαμπόβῳ τῆς Βορ. Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Γ. Παναγιωτίδη ἀπὸ τὸ στόμα ἀλβανοφώνων ἐλληνίδων γυναικῶν. Διὰ τὴν ἐκπληκτικὴν του ὁμοιότητα μὲ τὸν μῦθον τοῦ Περσέως, ὁ Hahn, εἶχεν ἐκφράσει ἐν Albanes. Studien II σ. 164 ὑποψίαν περὶ νοθείας τοῦ παραμυθιοῦ αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ὅμως βραδύτερον ἐν Griech. u. albanes. Märchen II σ. 310 αἶρει «διότι, ὡς λέγει, τοῦτο δὲν περιέχει κανὲν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἀντιπροσωπεύεται εἰς ἄλλα παραμύθια τῆς ἡμετέρας συλλογῆς».

λύσειν τοῦ προβλήματος» (σελ. 19). Βεβαίως δὲν μᾶς προσφέρονται παράλληλα ἐν τοιαύτῃ ἀφθονίᾳ, ἐν οἷα δι' ἄλλους τινὰς μύθους τῆς ἀρχαιότητος, π. χ. διὰ τὸν μῦθον τοῦ Πολυφήμου, τοῦ ὁποίου αἱ παραλλαγὰὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἀριθμοῦνται εἰς μίαν καὶ πλέον ἑκατοντάδα. Ἄλλ' ἢ ὑπαρξίς καὶ μόνον τῶν τριῶν αὐτῶν παραμυθίων εἰς τόσον ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων τόπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Κύπρον - Πίνδον - Βόρ. Ἡπειρον), γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ἡ συστηματικὴ περισυλλογὴ τοῦ παραμυθιακοῦ ὑλικοῦ ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ἐγένετο ἀκόμη, εἶναι, ὡς νομίζω, καὶ διὰ τοῦτο σημαντικὴ, ὅτι ἑλληνικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπόκρυφος ἱστορία καὶ ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διήγησις, ἐκ τῆς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, προῆλθον καὶ αἱ πολυάριθμοι σλαβικαὶ καὶ κοπτικαὶ καὶ αἱ δυτικαὶ αὐτῆς παραλλαγὰὶ, καὶ τῆς *legenda aurea* μὴ ἐξαιρουμένης.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀρχαίου μύθου, ὡς αὕτη γίνεται ὑπὸ τοῦ Krappé.

«Ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, λέγει, σύγκειται ἐκ πολλῶν στοιχείων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον δὲν εἶναι ἐν ἀπλοῦν motif, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἓνα πραγματικὸ παραμῦθι, τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ (*l'enfant fatal*)», εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ γνωστότατος μῦθος τοῦ Κύρου (*Ἡρόδ.* 1, 107-122)<sup>1</sup>). Μὲ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ὅστις εἶναι μᾶλλον περίπλοκος, ὁ Krappé συγκρίνει κατ' ἀρχὰς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου καὶ τῆς Αὔγης, ὡς οὗτος παραδίδεται παρ' Ὑγίνου (*fab.* 99. 100). Κατὰ τὴν *vulgata* τῶν μυθογράφων ὁ μῦθος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἄλεος, ὁ βασιλεὺς τῆς Τεγέας, λαβὼν χρησμόν, ὅτι θὰ φονευθῆ ὑπὸ υἱοῦ τῆς ἰδίας του θυγατρὸς Αὔγης, κατέστησε ταύτην ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῆς Τεγέας ἐβίασε τὴν ἱέρειαν τῆς θεᾶς. Τότε ὁ Ἄλεος παρέδωκε τὴν θυγατέρα εἰς τὸν Ναύπλιον, ἵνα πωλήσῃ πέραν τῆς θαλάσσης ἢ ρίψῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ παιδίον, τὸ ἐξ αὐτῆς, ἀνατρέφεται εἰς τὸ Παρθένιον ὄρος εἴτε ἐκεῖ γεννηθὲν εἴτε ἐκεῖ ἐκτεθὲν· ὡς νεογνὸν θηλάζεται ὑπὸ μιᾶς ἐλάφου, εἶτα δὲ τρέφεται ὑπὸ ποιμένων, ἀποχωρισθὲν τῆς μητρὸς, ἣ ὁποία ἐσώθη διαπεραιωθεῖσα εἰς Μυσίαν καὶ υἱοθετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Τεύθραντος, ἀτέκνου ὄντος. Ὁ Τηλέφος — αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ — ἐλθὼν βραδύτερον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πάππου του Ἀλέου, κινεῖ τὸν φθόνον τῶν ἀδελφῶν τῆς μητρὸς του, οἱ ὁποῖοι φέρονται εἰρωνικῶς πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ἀμφισβητούμενην καταγωγὴν του, ἐκ τούτου δ' ὀργισθεὶς φονεύει αὐτούς. Πρὸς ἐξιλασμόν τοῦ φόνου στέλλεται ὑπὸ τοῦ μαντείου εἰς Μυσίαν, ἐν ᾧ χρόνῳ Ἰδας ὁ Ἀφα-

<sup>1</sup>) Περὶ τούτου βλ. *A. H. Krappé, Le mythe de la naissance de Cyrus (Revue des études grecques, 43, 153 - 159)*, ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.



ρέως ἐπεχείρει ν' ἀφαιρέση ἀπὸ τὸν Τεύθραντα τὴν ἀρχήν. Ὁ Τεύθρας ὑπισχνεῖται νὰ δώσῃ εἰς τὸν Τήλεφον τὴν βασιλείαν καὶ Αὔγην τὴν θυγατέρα, ἂν ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ κινδύνου. Τοῦτο δεχθεὶς ὁ Τήλεφος νικᾷ ἐν μιᾷ μάχῃ τὸν Ἴδαν, μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς καὶ τὴν βασιλείαν ἐκχωρεῖ καὶ τὴν θυγατέρα Αὔγην ἐκδίδει αὐτῷ εἰς γάμον. Αὕτη μὴ θέλουσα θνητὸς νὰ βιάσῃ τὸ σῶμα αὐτῆς, τὸν Τήλεφον, ἀγνοοῦσα ὅτι εἶναι υἱὸς τῆς, ἐπεχείρησεν ἐν αὐτῷ τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ νὰ φονεύσῃ. Τότε θεῶν βουλῇ δράκων ὑπερμεγέθης ἐνεφανίσθη ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐπὶ τῇ θεᾷ δὲ τούτου ἡ Αὔγη ἀπέρριψε τὸ ξίφος καὶ ἐφανέρωσεν εἰς τὸν Τήλεφον τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἀκούσας τοῦτο ὁ Τήλεφος ἠθέλησεν εὐθύς νὰ φονεύσῃ τὴν Αὔγην. Αὕτη τότε ἐπεκαλέσθη τὸν βιαστὴν αὐτῆς Ἡρακλέα καὶ ἐκ τούτου ὁ Τήλεφος τὴν μητέρα ἀνεγνώρισε καὶ εἰς τὴν πατρίδα ἀπήγαγε <sup>1)</sup>).

Κατὰ τὸν Krappe εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἔχομεν «μίαν παραλλαγὴν τοῦ θέματος τοῦ μοιραίου παιδιοῦ, ἀλλὰ χωρὶς τὸν ἀνόσιον γάμον» (σελ. 13). Πράγματι ὁ ἀνόσιος γάμος δὲν συνετελέσθη, διότι ἡ ἀναγνώρισις μητρὸς καὶ υἱοῦ ἐπῆλθε κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δράκοντος, ὡς δι' ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ. Ἀλλὰ τί μᾶς πείθει, ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ὡς λέγει ὁ Krappe, ἀνήκει εἰς «τὸ εἶδος τῶν recognitiones, τὸ ὁποῖον τὰ μάλιστα ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς παρακμῆς καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως», ὅτι τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ὑπῆρχεν ἀνεκὰθεν εἰς τὸν μῦθον τοῦτον; Κατὰ τοὺς Schmid καὶ Stählin «ἡ ἱστορία τοῦ Τηλέφου, ὡς αὕτη παρεστάθη εἰς ἀμφοτέρας τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, τοὺς Ἀλεάδας καὶ Μυσοῦς, τὰς ὁποίας, ὡς φαίνεται, ἠκολούθησεν ὁ Ὑγῖνος, ἔχει ποιήματα καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ζωηρὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον συνήχθησαν διὰ μεταφορᾶς στοιχείων ἐξ ἄλλων μύθων» <sup>2)</sup>. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔλειπεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ μύθου, εἶναι «ἡ βασιλοπούλα καὶ τὸ βασίλειον», ἡ ὑπεσχημένη διὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἥρωος ἀμοιβή. Τὸ ὅτι ἡ «βασιλοπούλα» εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ μητέρα τοῦ ἥρωος, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὸ βο-

<sup>1)</sup> Κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου, παραδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑκαταίου, μήτηρ καὶ τέκνον ἐκτίθενται ἐν λάρνακι εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ δὲ λάρναξ ἐκβάλλεται εἰς Τευθρανίαν. Βλ. *F. Jacoby* *Fr. Gr. Hist.* I σελ. 19 καὶ 326 κ.έ. fr. 29. *C. Robert*, *Heldensage* σ. 1138 κέ. 1144. 1146. 1153. *Schmid - Stählin*, *Geschichte der griech. Literatur* Μέρ. 1 τόμ. 2, München 1934, σελ. 424 κέ.

<sup>2)</sup> *Schmid - Stählin*, Ἐνθ. ἀν. σ. 425. Τὰ ἐξ ἄλλων μύθων στοιχεῖα ταῦτα εἶναι: «χρησμός, προσημαίνων τὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ κίνδυνον (Λαΐος)· ἀποπομπὴ τῆς ἐγκύου θυγατρὸς· θαυμαστὴ ἀνατροφή ἐκτεθέντος παιδίου· φόνος τῶν θεῶν (μῦθος τοῦ Μελεάγρου)· ὁ υἱός, ὁ ἀναζητῶν τὴν μητέρα· γάμος τοῦ υἱοῦ μετὰ τῆς μητρὸς· τὸ θέμα τοῦ σωτήρος· ἀναγνωρισμὸς ἐν στιγμῇ ἐσχάτου κινδύνου (Κρεσφόντης - Μερόπη). Βλ. αὐτ. καὶ σελ. 90, σημ. 9.

ρειοηπειρωτικὸν παραμῦθι, ὅτι ἐκ τούτου ἕνας ἀνήκουστος ἀνόσιος γάμος ἔχει νὰ τελεσθῆ, τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ θέλημα καὶ ὁ ὄρισμός τῆς μοίρας, τὸν ὁποῖον διὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν τίποτε δὲν ἤμπορεῖ νὰ μετατρέψῃ. Οἰκονομίαι ἐξ ὀρθολογισμοῦ ἢ ἠθικοῦ δισταγμοῦ εἰς ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἐκ μοίρας φέρεται δὲν ἔχουν θέσιν. Ὅθεν καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ «ἀναγνωρισμοῦ» εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπομένει ἀτέλεστος ὁ ἀνόσιος γάμος, μόνον ὡς τροποποιήσις τῆς ἀρχικῆς, καθαρῶς παραμυθιακῆς, μορφῆς τοῦ μύθου δύναται νὰ νοηθῆ.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐκ τοῦ μύθου τῆς Αὐγῆς καὶ τοῦ Τηλέφου ἀποκλείεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὁ αἰμομεικτικὸς γάμος, οὗτος ἀναζητεῖται ἐκεῖ ὅπου οὐδὲ κἂν ὑπαινιγμὸν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν, εἰς τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοι ἀνέσυραν ἐκ τοῦ *Schah Nameh* τοῦ Πέρσου *Firdousi*<sup>1)</sup> «Ἡ ὡραία Χουμαῖ ἀποκτιᾷ υἱὸν ἐκ κλεψιγαμίας, τὸν ὁποῖον θέτει ἐντὸς κιβωτίου μὲ χουσοῦφαντα ὑφάσματα καὶ πολλοὺς πολυτίμους λίθους καὶ ρίπτει οὕτως εἰς τὸν Εὐφράτην. Τὸ παιδίον ἀνευρίσκεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ κοινῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ βασιλικὴ του καταγωγὴ ἐκδηλώνεται πολὺ γρήγορα: ἀποβαίνει ἕνας γενναῖος ἰππότης. Μαθὼν ὅτι οἱ γονεῖς πού τὸν ἀνέθρεψαν δὲν εἶναι οἱ πραγματικοὶ του γονεῖς, παίρνει τὴν ἄδειάν των καὶ πηγαίνει νὰ συναντήσῃ τὸ στράτευμα, πού ἔστειλεν ἡ Χουμαῖ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Μία μυστηριώδης φωνὴ ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, ὅτι ὁ νεαρὸς *Dârâb* (αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος) εἶναι βασιλεὺς τοῦ Ἰράν. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν διαπρέπει. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στρατοῦ ἡ Χουμαῖ ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν υἱὸν τῆς καὶ τὸν ὀνομάζει διάδοχόν τῆς»<sup>2)</sup>.

Περὶ τῆς διηγήσεως αὐτῆς ὁ *Krappe* λέγει: «δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ σκιὰ ἐνὸς ἀνοσίου γάμου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐξαπατήσῃ. Ἡ Χουμαῖ εἶναι χήρα· ὁ *Dârâb* διέπρεψεν εἰς ἕνα πόλεμον· δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἀρχικῶς ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἀμοιβῆς καὶ ἡ ἀμοιβὴ αὕτη ἦτο φυσικὰ ἢ χεῖρ τῆς βασιλίσης... Ἄλλ' ὁ *Firdousi* ἔγραφεν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν μωαμεθανῶν ἱμάμηδων, οἱ ὁποῖοι ἐδυσπίστουν πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους τῆς μαζδεϊκῆς Περσίας».

Μὲ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ὁ συγγρ. φέρει τὴν περσικὴν ἱστορίαν εἰς συσχέτισιν πρὸς τὴν περὶ πάπα Γρηγορίου τοῦ Α' διήγησιν, τῆς ὁποίας ὁ ἥρωος τέκνον καὶ αὐτὸς ἀθεμίτων σχέσεων (ἀδελφῆς μετ' ἀδελφοῦ) νυμφεύεται μετὰ ἀνδραγαθίαν τὴν ἡγεμονίδα, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα. Οὕτως ἐρμηνευομένην τὴν περσικὴν διήγησιν ὁ *Krappe* χρησιμοποιοεῖ πρὸς καθορισμὸν τοῦ δευτέρου τῶν

<sup>1)</sup> *The Shahnama of Firdousi*, tr. *A. G. Warner and E. Warner*, Λονδίνον 1905-15, V 294 κέ.

<sup>2)</sup> Ἀπέδωκα τὴν περίληψιν τοῦ *Krappe*.



θεμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων συγκροτεῖται ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, τὸ ὅποιον κατ' αὐτὸν εἶναι: la séparation, puis la réunion d'une mère et de son fils. Καὶ ἐπάγεται: «Τὸ πρῶτον τῶν δύο θεμάτων εἶναι ἓνα ἀληθινὸ παραμῦθι. Τὸ δευτέρον δὲν εἶναι· εἶναι μᾶλλον ὅ,τι λέγομεν «θέμα νουβέλλας», εἴδους λίαν συνήθους εἰς τὰ ἔργα τοῦ Βοκκακίου καὶ τῶν διαδόχων του. Μία συγχώνευσις ἑνὸς παραμυθιοῦ μὲ ἓν παρόμοιον θέμα, μὲ τὸν αἰμομεικτικὸν μάλιστα γάμον ἐπὶ πλέον προστεθειμένον, δὲν ὁμοιάζει διόλου μὲ τέχνην λαϊκὴν. Δίδει μᾶλλον τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς ἔργου τέχνης συνειδητῶς συγκροτηθέντος ὑφ' ἑνὸς ἐπιτηδείου ἀφηγητοῦ . . .» (σελ. 21). Οὕτως ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς δίδει εἰς τὸ τεθὲν ἐν τῷ τίτλῳ τῆς πραγματείας του ἐρώτημα, εἶναι ἀποφατικὴ.

Νομίζω ὅτι οὐχὶ ὀρθῶς καθωρίσθη εἰς τὰ ἀνωτέρω τὸ θέμα τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἀρχαίου μύθου. Ἡ περσικὴ διήγησις, ἡ ὁποία ἐλήφθη ὡς βᾶσις, εἶναι ἐλάχιστα πρὸς τοῦτο ἐνδεδειγμένη· στερεῖται τῆς ἀναγκαίας ἐναργείας καὶ πληρότητος καὶ φαίνεται εἰς αὐτὴν τὴν βᾶσιν τῆς ἡλλοιωμένη: ἐνέχει μὲν τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκθέσεως τοῦ παιδίου εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἡ αἰτιολόγησις τῆς πράξεως ἐξέκλινε τῆς ἀρχικῆς τοῦ μύθου μορφῆς· δὲν εἶναι δηλ. προσπάθεια ἀποσκοποῦσα τὴν ματαιώσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς μοίρας, ἀλλ' ἐνέργεια ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκρυψιν τῶν ἀθεμίτων ἐρωτικῶν σχέσεων τῆς μητρός. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα εἰς τὸ τέλος ἀναγνώρισις ἔχει ὅλως εἰδυλλιακὸν χαρακτῆρα μὲ τὴν μητέρα ἐπαναβλέπουσαν μετὰ χαρᾶς τὸ τέκνον, ἀπὸ τὸ ὅποιον μόνον αἴσθημα αἰσχύνῃς τὴν ἔκαμε ν' ἀποχωρισθῇ.

Πόσον διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀναγνώρισις εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος καὶ εἰς τ' ἀνάλογα παραμῦθια! Ἐδῶ ἡ ἀναγνώρισις δὲν ἄγει ἀπλῶς εἰς τὴν συνένωσιν συγγενῶν προσώπων, πρὸ πολλοῦ χωρισθέντων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν μιᾶς τραγικῆς πραγματικότητος, τῆς ὁποίας τὴν πραγμάτωσιν ἐκ πρώτης ἀρχῆς οἱ ἀτυχεῖς γονεῖς προσεπάθησαν νὰ ματαιώσουν· μὲ ἄλλας λέξεις χρησιμεύει εἰς διαπίστωσιν ἐκείνου, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν καὶ βασικὴν ἔννοιαν τῆς ὅλης διηγήσεως, τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας. Πρόκειται δηλονότι περὶ ἰδέας, ἡ ὁποία εἶναι βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν κοινὴν πίστιν καὶ ἔχει ἐκφρασθῆ πολλὰ εἰς τὰς μυθοπλαστίας τῶν λαῶν. Τὰ σχετικὰ θέματα ποικίλλουν, διότι καὶ αἱ βουλαὶ τῆς μοίρας δὲν εἶναι δι' ὅλους τοὺς θνητοὺς αἱ αὐταί· δι' ἄλλους εἶναι εὐμενεῖς καὶ δι' αὐτοὺς προορίζονται πλούτη ἢ ἀνθρώπινα μεγαλεῖα, δι' ἄλλους εἶναι δυσμενεῖς καὶ δι' αὐτοὺς ἐπικλῶνεται θάνατος πρόωρος ἢ ζωὴ μακρὰ μὲν, ἀλλὰ δυστυχὴς, ὀλεθρία ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς γεννήτορας. Καὶ συναφῆς πρὸς τὸ βασικὸν αὐτὸ στοιχεῖον εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ἀκούσαντος ἢ πληροφορηθέντος τὴν δυσμενῆ ἀπόφασιν τῆς μοίρας νὰ ματαιώσῃ

μέ πάντα τρόπον τήν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς<sup>1)</sup>).

Ὅθεν καὶ διὰ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος δὲν ἀρκεῖ ν' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι «ἀρχικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον εἶναι τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ», ἀλλὰ πρέπει νὰ καθορίσωμεν καὶ εἰς ποίαν σχέσιν πρὸς αὐτὸ εὐρίσκονται τὰ λοιπὰ τοῦ μῦθου στοιχεῖα, ἂν δηλονότι εἶναι ἄσχετα πρὸς αὐτὸ ἢ τοῦναντίον συναπαρτίζουν μετ' αὐτοῦ μίαν ἐνιαίαν μυθικὴν ὑπόθεσιν.

Νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ὅλη περὶ Οἰδίποδος διήγησις στρέφεται περὶ ἓν κεντρικὸν σημεῖον, τὴν μοῖραν, ἡ ὁποία ἐπεκλώσθη ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεώς του εἰς τὸ παιδίον — Οἰδίπους. Τὰ ἐκ τῆς μοίρας ταύτης ἐπικείμενα ἀνοσιουργήματα προσπαθοῦν διὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ παιδίου οἱ γονεῖς αὐτοῦ ν' ἀποτρέψουν· εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προφητείας εἶναι προωρισμένα νὰ συντελέσουν καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐκθέσεως σωτηρία τοῦ μοιραίου παιδίου καὶ ὅλα τὰ κατόπιν συμβάντα: ἡ μοιραία ἐν τῇ στενωπῷ συνάντησις μετὰ τοῦ Λαΐου, ἡ κατανίκησις τοῦ ὀλεθρίου τέρατος, τῆς Σφιγγός, ἣτις ὡς ἔπαθλον φέρει τὴν βασιλείαν ὁμοῦ μετὰ τῆς χήρας βασιλίσσης. Τὸ μάταιον τέλος τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν καὶ τὸ ἀνίσχυρον αὐτῶν ἔναντι τῶν βουλῶν τῆς μοίρας διαπιστώνει καὶ ἡ ἀναγνώρισις πὺν ἐπακολουθεῖ κατὰ κοινότατον εἰς τὰς λαϊκὰς διηγήσεις τρόπον ἦτοι διὰ τῶν ἐν τῷ σώματι οὐλῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος σύγκειται μὲν ὡς κάθε μῦθος καὶ κάθε παραμῦθι, ἐκ διαφόρων στοιχείων, ἀλλὰ ταῦτα δὲν συμφύρονται ἄνευ τινὸς συνοχῆς, ἀλλὰ συνεννοῦνται μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς λαϊκῆς διηγήσεως περὶ μίαν κεντρικὴν ἰδέαν, ἡ ὁποία προσδίδει τελείαν ἐνότητα εἰς τὸν ὅλον μῦθον· εἶναι δηλονότι μία συγκεκριτημένη ἐνότης, ἓνα ὠλοκληρωμένο παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον μόνον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας (τὸ στοιχεῖον τῆς πατροκτονίας καὶ αἰμομειξίας) διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα παραμύθια τοῦ εἴδους τούτου καὶ ὀρθῶς κατετάχθη εἰς ἴδιον τύπον (ὑπ' ἀριθ. 931) εἰς τὸν Κατάλογον τῶν τύπων τῶν παραμυθίων ὑπὸ τοῦ Antti Aarne<sup>2)</sup>. Καὶ παράλληλα εἰς

<sup>1)</sup> Τὰ θέματα ταῦτα βλ. ἐν *Stith Thompson, Motif - Index of Folk - Literature* (FFC 116) Helsinki 1935. M 300 - 399 Prophecies: M 300 Favorable prophecies. M 340 Unfavorable prophecies. M 370 Vain attempts to escape fulfillment of prophecy. Βλ. ἰδίᾳ M 343 Parricide prophecy. In spite of all attempts to thwart the fates the child kills his father. M 344 Mother - incest prophecy. In spite of all precautions the youth marries his mother. Αὐτόθι καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. - Πρὸβλ. *I. Θ. Κακριδῆ, Τὸ παραμῦθι τοῦ Μελέαγρου ἐν Λαογραφ. 10, 487 κέ.* καὶ τὴν σημείωσιν *Στ. Κυριακίδου, αὐτ. 11, 271 κέ.*

<sup>2)</sup> *Antti Aarne, Verzeichnis der Märchentypen* (FFC 3) Helsinki 1910. Βλ. τὴν μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν αὐτοῦ ὑπὸ *Stith Thompson, The types of the Folk - tale* (FFC 74) Helsinki 1928 ἀρ. 931 Oedipus: As foretold by the prophecy, the hero kills his father and marries his mother.



ἐν τοιοῦτον ἀρχαῖον παραμῦθιον, ὡς εἶδομεν, δὲν λείπουν τοῦλάχιστον μεταξὺ τῶν νεοελληνικῶν παραμυθίων.

Ἐπολείπεται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ἐκ τίνος τυχὸν λόγου ἐδόθη εἰς τὸ παραμῦθι τὸ ἀνήκουστον αὐτὸ περιεχόμενον, ἢ στυγερὰ δηλ. πατροκτονία καὶ ἢ εἰδεχθῆς αἰμομειξία μὲ τὴν μητέρα;

Θ' ἀναφέρω ἐδῶ ἓνα παράδοξον μῦθον, τὸν ὁποῖον οἱ Γιαβανέζοι διηγοῦνται περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Kalangs, μιᾶς ἰθαγενοῦς φυλῆς τῆς Ἰάβας. Κατ' αὐτὸν «μία γυναῖκα, ἢ ὁποία εἶναι θυγατέρα μιᾶς γουρούνας, παντρεύεται ἐν ἀγνοίᾳ τῆς τὸν υἱὸν τῆς καὶ ὁ υἱὸς φονεύει ἓνα σκύλον, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι ὁ πατέρας του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τὴν σχέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν διατελεῖ πρὸς τὸ ζῶον. Κατὰ τινὰ παραλλαγὴν τοῦ μῦθου ἢ γυναῖκα ἔχει διδύμους υἱοὺς ἀπὸ τὸν σκύλον, καὶ κατόπιν ἐν ἀγνοίᾳ ὑπανδρεύεται καὶ τοὺς δύο· τέλος ἀναγνωρίζει ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς ἀπὸ τὴν οὐλὴν μιᾶς πληγῆς, τὴν ὁποίαν ἢ ἰδία κάποτε εἶχε καταφέρει κατὰ τῆς κεφαλῆς του μὲ ἓνα ξύλον. Κατὰ τοὺς Γιαβανέζους, τοιαῦτα αἰμομεικτικαὶ ἐνώσεις δὲν εἶναι ἀκόμη καὶ τώρα ἀσυνήθεις παρὰ τοῖς Kalangs: μητέρα καὶ υἱὸς συχνὰ συζοῦν ὡς ἄνδρας καὶ γυναῖκα καὶ οἱ Kalangs πιστεύουν, ὅτι εὐδαιμονία καὶ πλοῦτη ἐκπηγάζουν ἀπὸ τοιούτους γάμους»<sup>1)</sup>).

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ *Frazer*, ὅτι τοιαῦτα μυθεύματα περὶ τῆς καταγωγῆς ἐνίων ἐκ τῶν κατωτέρων φυλῶν τοῦ Ἰνδονησιακοῦ Ἀρχιπελάγους δὲν στηρίζονται ἐπὶ πραγματικῶν δεδομένων, ἀλλ' ἀποτελοῦν μᾶλλον ἔκφρασιν φυλετικοῦ μίσους καὶ περιφρονήσεως ἐκείνων πού ἔπλασαν τὰς μυθοπλαστίας αὐτάς. Καὶ γενικῶς ὑπὸ τοῦ *Frazer* κρίνεται ὡς ἐξεζητημένη πῶς καὶ ἀπίθανος ἢ γνώμη ἐνίων, ὅτι αἱ περὶ αἰμομειξίας παραδόσεις, τῶν ὁποίων ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος εἶναι μόνον ἓν παράδειγμα ἐκ πολλῶν, προῆλθον ἀπὸ ἓν παλαιότατον ἔθιμον αἰμομεικτικῶν ἐνώσεων, τὸ ὁποῖον κατὰ τινὰς ἐρευνητὰς εἶχεν ἐπικρατήσῃ εἰς μίαν πρῶτον περίοδον ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας<sup>2)</sup>. Ἄλλ' ὅμως δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι εἰς τὰς διηγήσεις αὐτάς ὑπόκειται ὡς βᾶσις ἢ ἠθικὴ ἀντίληψις λαῶν ἐξοικειωμένων πρὸς τὸν θεσμόν τῆς οικογενειακῆς ἐστίας καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἀπέρρευ-

<sup>1)</sup> *J. Frazer*, *Apollodorus* II 373 κέ. Παραμῦθι τοῦ τύπου 931 ἐξ Ἰνδονησίας ἀναφέρει καὶ ὁ *Thompson*, ἐνθ' ἀν. σελ. 275, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦ *DeVries*, «*Typen - Register der Indonesische Fabeln en Sprookjes. Volksverhalen uit Oost - Indië* II No. 238, ὅπου τοῦτο δημοσιεύεται, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω.

<sup>2)</sup> *J. Frazer*, αὐτ. 375 κέ.

σαν καὶ αἱ μυθοπλαστίαι περὶ ἀνοσιουργημάτων διαπραττομένων εἰς βάρος τῶν ἱερῶν τῆς οἰκογενείας δεσμῶν<sup>1)</sup>.

Κατὰ ταῦτα καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ὡς καὶ τοῦ Τηλέφου, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐν τῶν στοιχείων ἐκείνων, τὰ ὅποια, ὡς ἀναπτύσσει ὁ *Martin Nilsson* ἐν *Gött. Gelehrte. Anzeiger* 1922 σ. 38 κέ. «σχετίζονται πρὸς τὰ καθεστῶτα καὶ τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ καὶ δύνανται νὰ ὀνομασθοῦν ἠθικὰ στοιχεῖα, ἀρκεῖ νὰ μὴ προσδώσωμεν εἰς τὴν λέξιν τίποτε ἀπὸ τὴν φιλοσοφοῦσαν ἠθικὴν. Ἄλλ' ὅμως ταῦτα εἶναι μία ἔκφρασις τῶν πρώτων ὑποφωσκουσῶν ἰδεῶν περὶ τῶν ἐπιταγῶν τῆς ἠθικῆς... Λαός, οἷος ὁ Ἑλληνικός, ἔχων τὴν αὐστηρὰν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν, ἀσχολεῖται μὲ ἐκούσια ἢ ἀκούσια παραπτώματα διαπραττόμενα εἰς βάρος τῶν διὰ ταύτης συνιστωμένων ἠθῶν. Ἐκ τούτου προκύπτει ὀλόκληρος κύκλος γνωστοτάτων ἐν τῷ ἑλληνικῷ μύθῳ στοιχείων (Motive): ὁ γάμος μὲ τὴν μητέρα (Οἰδίπους), ὁ γάμος μὲ τὴν θυγατέρα (Θυέστης — Πελόπια, Οἰνεὺς — Γόργη), ὅστις κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον φαίνεται μὴ προκαλῶν τὴν αὐτὴν βδελυγμίαν, ὁ φόνος τῶν ἰδίων τέκνων ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς, ἡ φιλονεικία μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ μεταξὺ ἀδελφῶν καὶ τέλος τὸ πρόβλημα τῆς ἐκδικήσεως τοῦ φόνου, ὅσάκις ὁ φονεὺς ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν (Ὀρέστης, Ἀλκμέων)... Ἄν ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος, λέγει περαιτέρω ὁ Nilsson, περιωρίζετο εἰς τὰ δύο ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντα στοιχεῖα (τ. ἔ. τὴν κατανίκησιν ἑνὸς τέρατος, ἐδῶ τῆς Σφιγγός, καὶ τὴν συνήθη εἰς τὰ παραμύθια ἀμοιβὴν ἐπ' αὐτῇ: τὴ βασιλοποῦλα καὶ τὸ μισὸν βασιλείου), θὰ ἦτο ἓνα οὔτω δὴ λεγόμενον παραμῦθι τῆς τύχης (Glücksmärchen) τῆς γνωστοτάτης μορφῆς. Τὸ πρῶτον ὁ συνδυασμὸς μεθ' ἑνὸς τῶν λεχθέντων ἠθικῶν στοιχείων καθιστᾷ αὐτὸν ὅτι πράγματι εἶναι καὶ δημιουργεῖ τὸ φοβερὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον. Ἡ βασίλισσα, τὴν ὁποίαν ὁ Οἰδίπους ἐκέρδισε μαζὶ μὲ τὴν βασιλείαν, ἦτο ἡ ἴδια τοῦ ἢ μητέρα». Καὶ τελευταίως ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ θρη-

<sup>1)</sup> «Ὅποσον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἶναι ξένη καὶ ἀνήκουστος ἡ ἐρωτικὴ σχέσις τοῦ πενθεροῦ πρὸς τὴν νύμφην του, ἡ τόσον συνήθης παρὰ τῷ ρωσικῷ ὄχλῳ καὶ σχεδὸν ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς θεωρουμένη, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *snochatsestvo*, δεικνύουν, κατὰ τὸν *N. Γ. Πολίτην*, οἱ μῦθοι οἱ ἐπεξηγοῦντες τὸ γνωστὸν αἰνίγμα: ἀδελφὲ πό ναν πατέρα καὶ υἱὲ τῆς γυναικὸς μου» (Λαογραφία Β' σ. 360, β καὶ 372). Κατ' ἀνέκδοτον ἐξ Αἴνου παραμῦθιον τῆς συλλογῆς τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου (χφ. 140 σ. 233 κέ.) ἅμα κατάλαβε ὁ πρᾶματευτὴς «πὼς εἶχε γ'ναῖκα τοῦ γιοῦ τ' τῆ γ'ναῖκα, ἦντανι νὰ σκάσ' ἡ χολὴ ἀπ' τὴ θλίψη κι' ἀποφασίσανι καὶ νῆ χώρ'οι καὶ ν' ἀφήσανι πὰ στὸ σπῖτι τς μοναχὴ μὲ τὸ Γιάγκο (τὸ παιδί της) καὶ τῆ ζούσανι καὶ οἱ δνὸ, μπαμπᾶς καὶ γιός, καὶ νῆ στέλνανι ὅτι χρεϊγιάζτανι. Κι αὐτοὶ οἱ δνὸ τρανηχτήκανι καὶ καθίσανι σ' ἓνα σπῖτ' καὶ δὲ μπαντρεντήκανι πλιὰ καὶ ζήσανι κ' οἱ τρεῖς καλογορικὴ ζωὴ ὡς τοῦ θάνατό τς».



σκέιας διηυκρίνησεν, ὅτι «συμφωνία ὑφίσταται μεταξύ τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ καὶ τοῦ Krappe, διότι καὶ αὐτὸς μόνον τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον (das Ausgangsmotiv), l'enfant fatal, παράγει ἐκ τοῦ λαϊκοῦ παραμυθίου»<sup>1)</sup>.

Ὡς γνωστόν, τὰ ἠθικὰ ταῦτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἄλλοι, ὡς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Arthur Hübner, τάσσουν εἰς τὰ ἐθνολογικά, ἀποτελοῦν ἐν ἐκ τῶν εἰδῶν τῶν συγκροτούντων τὰ παραμύθια στοιχείων (ἐθνολογικῶν, μυθολογικῶν, μαγικῶν, ἠθικῶν, ἐξ ὄνείρων)<sup>2)</sup>. Μεθ' ὅσα δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθησαν, νομίζω ὅτι ἐν τῷ συνδυασμῷ μεθ' ἑνὸς τῶν ἠθικῶν ἢ ἐθνολογικῶν στοιχείων ἢ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Οἰδίποδος συναφθεῖσα διήγησις ἐπλουτίσθη μὲν ἐξόχως εἰς περιεχόμενον, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε ποσῶς τὸ βαθύτερον αὐτῆς νόημα, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ὁ γενικὸς τύπος τῶν περὶ τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας παραμυθίων καὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν ὁ ἀρχαῖος μῦθος διετήρησεν ἀκραιφνῆ τὸν κύριον αὐτοῦ παραμυθιακὸν χαρακτῆρα.

*Ἐπερατώθη τὴν 30 Δεκεμβρίου 1950.*

<sup>1)</sup> *M. Nilsson*, Geschichte der griech. Religion, I, München 1941 σ. 23 σημ. 1. - Τὴν πραγματείαν τοῦ *H. J. Rose*, Modern Methods in Classical Mythologie, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ Οἰδίποδι βλέπει μίαν ἀρχικῶς ἱστορικὴν μορφήν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω καὶ μόνον ἐκ τοῦ βιβλίου του *A Handbook of Greek Mythology*, London ed.<sup>3</sup> 1945 σ. 188 γνωρίζω τὰ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του τεκμήρια.

<sup>2)</sup> *A. Thimme*, Das Märchen (Handbücher zur Volkskunde, 2) Leipzig 1909 σ. 32 κέ. *Fr. Panzer* ἐν *Deutsche Volkskunde* hrsg. von J. Meier Bln u. Lpz 1926 σ. 251 κ.έ. *Στ. Κυριακίδου*, Ἑλλην. Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1922 σ. 273 κέ.

## ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1941 ΚΑΙ 1942

### Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1941.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ πλὴν τοῦ Διευθυντοῦ, τῆς γραφέως Γεωργίας Ταρσούλη καὶ τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἀπεσπασμένων καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ἀπὸ μὲν τῆς 5ης Μαΐου ὁ ταξινόμος Γ. Πολίτης, ληξάσης τῆς παρὰ τῷ Ὑφυπουργεῖῳ Τύπου καὶ Τουρισμοῦ ἀποσπάσεως αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τῆς 30ῆς Αὐγούστου 1941 ἡ γραφεὺς Ταπούλα Δούντα, προσληφθεῖσα ἐπὶ ἡμερησίᾳ ἀποζημιώσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχείου. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Δ. Λουκάτος μέχρι τῆς 13ης Μαΐου ὑπηρετεῖ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ.

Δυστυχῶς ὁ πόλεμος καὶ αἱ ἀκολουθήσασαι εἰς αὐτὸν ἔθνικαὶ ἀτυχίαι κατέστησαν δυσχερῆ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν καὶ τῆς ὑπηρεσίας ἡμῶν· διότι οὔτε ἀποστολὴ τις τοῦ προσωπικοῦ, οὔτε διαγωνισμός τις πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐγένετο. Ἐκ τούτου τὰ εἰσελθόντα εἰς τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χειρόγραφα ὑπολείπονται πολὺ εἰς ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εἰσαχθέντων· εἰσῆλθον δηλαδὴ 16 ἐν ὅλῳ χειρόγραφα, συγκείμενα ἐκ σελίδων 2290 (ἔναντι 50 ἐκ σελ. 8156 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων ἑννέα προέρχονται ἐκ δωρεῶν φίλων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἐν ἀπεκτίθη δι' ἀγορᾶς καὶ ἕξ ἀντεγράφησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Τὰ δωρηθέντα χειρόγραφα κατετέθησαν :

1 ὑπ' ἀριθ. 1461 ἐκ σελ.	9 ὑπὸ Γ. Μέγα
1 » » 1462 » »	14 » Οἰκογενείας Ν. Πολίτου
1 » » 1467 » »	5 » Κ. Κασιμάτη
1 » » 1468 » »	4 » Γ. Ταρσούλη
1 » » 1469 » »	4 » Ἰ. Τσάρου
1 » » 1470 » »	2 » Π. Βακιρτζῆ
1 » » 1472 » »	2 » Γρ. Ξενοπούλου
1 » » 1473 » »	391 » Φ. Κουκουλὲ
1 » » 1474 » »	302 » Μαγδαληνῆς Τσάκωνα.

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα πλὴν ἄλλης ποικίλης ὕλης περιλαμβάνουσιν ἄσματα 234, παιδικὰ ἄσματα 11, δίστιχα 195, παροιμίας 409, παραμύθια 24, παραδόσεις 42, αἰνίγματα 40, παιδιὰς 23, εὐχὰς καὶ ἄρας 85, τοπωνύμια 159 κτλ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1941 περιστράφησαν κυρίως εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν καὶ ταξινόμησιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων τοῦ Λαο-



γραφικοῦ Ἀρχείου καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἀπεδελτιώθησαν ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκάτου 2 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 786, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1446Α καὶ Β', ὑπὸ τῆς Γεωργίας Ταρσούλη 11 χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1167, 1401, 1402, 1458, 1459Α' καὶ Β', 1460, 1462-63, 1465-66 ἐκ σελίδων 2643, καὶ ὑπὸ τῆς Τασούλας Δούντα 10 χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1083, 1361, 1365, 1367, 1399, 1400, 1429, 1433, 1435, 1459 ἐκ σελίδων 1271. Πρὸς τούτοις ἀπεδελτιώθη ὑπὸ μὲν Μαρίας Ἰωαννίδου ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ περιεχομένη εἰς τὰ Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα τοῦ Κασομούλη, τομ. Α', ὑπὸ δὲ τῆς Γ. Ταρσούλη ὕλη ἐκ τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ Θησαυροῦ τ. 3, 5 καὶ 7, ἐκ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τόμ. 10, σ. 124-136 καὶ ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τ. Δ', ΙΔ' καὶ ΙΕ'. Εἰς τὴν ἀντιβολὴν καὶ τὴν ταξινόμησιν τῆς ἀποδελτιωθείσης ἐκ χειρογράφων ὕλης εἰργάσθη ἡ ταξινόμος Μαρία Ἰωαννίδου.

Ὅθεν ἀπεδελτιώθησαν ἐν ὅλῳ 23 χειρόγραφα, συγκείμενα ἐκ σελίδων 4700 (ἔναντι 42 χειρογράφων ἔξ 6808 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους), περιλαμβάνοντα 1329 ᾄσματα, 101 ᾄσματα, 941 δίστιχα, 1800 παροιμίας, 25 μύθους, 76 παραμύθια, 41 εὐτραπέλους διηγήσεις, 279 αἰνίγματα, 31 γλωσσοδέτας, 132 παραδόσεις, 8 ἐπιδάς, 125 παιδιάς, 376 εὐχὰς καὶ κατάρας, 226 παρωνύμια, 364 τοπωνύμια καὶ ποικίλην ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία :

Ὁ ταξινόμος Γ. Πολίτης ἐπεμελήθη τῆς ἀνασυντάξεως τοῦ γενικοῦ εὐρετηρίου τῶν ᾄσμάτων, ταξινομήσας καὶ 216 ᾄσματα. Ἡ ταξινόμος Μ. Ἰωαννίδου ἠσχολήθη εἰς τὸν καταρτισμὸν συστήματος κατατάξεως μοιρολογίων, ταξινομήσασα καὶ 429 ᾄσματα. Ὁ ταξινόμος Δ. Λουκάτος κατέταξε συστηματικῶς 8039 παροιμίας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἠσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν τελευτὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν καὶ τὴν σύνταξιν διεξοδικῶν περὶ αὐτῶν ἐρωτηματολογίων, ἐπεξεργάσθη τὰ σχέδια ἀγροτικῶν καὶ ἀστικῶν οἰκιῶν, ἃς πέρυσιν ἠρεύνησε κατὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἠσχολήθη εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Β' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καὶ τῆς συλλογῆς ἑλληνικῶν δημοτ. ᾄσμάτων τῆς Κας Hedwig Lüdeke.

Δυστυχῶς καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ λειτουργήσῃ.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου εἰς τὰς μελέτας τῶν ἔκαμαν οἱ καθηγηταὶ κ.κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φ. Κουκουλὲς καὶ ὁ δικηγόρος κ. Ἰάκ. Βισβίζης.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 24 βιβλία καὶ φυλλάδια (ἔναντι τῶν 134 τοῦ παρελθόντος ἔτους) καταγραφέντα εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ὑπ' ἀριθ. 1561-1584. Ἐκ τούτων 10 μὲν προέρχονται ἔξ ἀγορᾶς, τὰ δὲ 14 ἐκ δωρεῶν τῆς Ἀκαδημίας 4, τῆς Ἐπιστημ. Ἐταιρείας 1, τοῦ Θρακ. Κέντρου 1, τοῦ κ. Ἀντ. Κεραμοπούλου 1, τοῦ κ. Φάβη 1, τοῦ κ. Χατζῆ 1, τοῦ κ. Ζακυθηνοῦ 1, τοῦ κ. Βισβίζη 1, τοῦ κ. Γ. Πολίτη 2, τῆς κ. Ἀθηνᾶς Ταρσούλη 1.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ δεινὴ περιπέτεια, ἐκ τῆς ὁποίας διῆλθε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὸ Ἔθνος ἡμῶν, ἐπηρέασε καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου. Ἄλλ' ἔχομεν δι' ἐλπίδος εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, ὅτι ἀνορθουμένων τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν πραγμάτων θὰ δυνηθῶμεν νὰ πληρώσωμεν τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν εἰς τὰς ἐργασίας ἡμῶν ἡ ἐθνικὴ ἀτυχία.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Δεκεμβρίου 1941.

Ὁ Διευθυντῆς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

### Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1942.

Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος εἰργάσθη μὲ τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ ἠλαττωμένον· διότι οὐ μόνον ἡ κενωθεῖσα διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς δ. Λιουδάκη θέσις ἐπικούρου ταξινόμου δὲν ἐπληρώθη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ μονίμου ταξινόμου θέσις οὕτως εἰπεῖν ἐνεκρώθη διὰ τῆς καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀπασχολήσεως τοῦ κατέχοντος αὐτὴν εἰς ἔργα ἀλλότρια τῆς ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ διεξαγομένης ὑπηρεσίας. Οὕτως ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ εἰργάσθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος πλὴν τοῦ Διευθυντοῦ οἱ δύο ἀπεσπασμένοι καθηγηταὶ Μαρία Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτος καὶ ἡ γραφεὺς Γεωργία Ταρσούλη. Πλὴν τούτου καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς διαβιώσεως τοῦ προσωπικοῦ, πολλαπλασιασθεῖσαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐπηρέασαν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας ἡμῶν. Ἐκ τούτου αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου μικρὰν μόνον ἐσημείωσαν πρόοδον, ὃ δὲ πλουτισμὸς τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ὑπελείφθη πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰσαχθέντων μόνον τεσσάρων χειρογράφων ἐκ 363 σελίδων (ἔναντι 16 χειρογράφων ἐκ 2290 σελίδων τοῦ προηγουμένου ἔτους).

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα προέρχονται :

1 (ἀρ. 1475) ἐκ σελ. 128 ἐξ ἀποστολῆς τῆς ταξινόμου Μ. Ἰωαννίδου τοῦ ἔτους 1941,

1 (ἀρ. 1475) ἐκ σελ. 53 ἐξ ἀγορᾶς,

1 (ἀρ. 1476) ἐκ σελ. 57 ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Ἀ. Κεραμοπούλου καὶ

1 (ἀρ. 1477) ἐκ σελ. 125 ἐξ ἀποδελτιώσεως τοῦ ὑπ' ἀρ. 453 χειρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, περιέχουσι δὲ πλὴν ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης 147 ᾄσματα, 36 δίστιχα, 7 παροιμίας, 7 παραμύθια, 29 αἰνίγματα, 12 καθαρογλωσσήματα, 6 εὐχάς, 235 τοπωνύμια. Εἰς ταῦτα θὰ προστεθῇ ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ συλλεγομένη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου ἐν Ἀγίᾳ Ἄννῃ τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τῆς ταξινόμου Μαρίας Ἰωαννίδου, μεταβάσης ἐκεῖσε ἐπὶ εἰδικῇ ἀποστολῇ.

Χειρόγραφα ἀπεδελτιώθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὀκτώ, συγκείμενα ἐκ σελ. 892 (ἔναντι 23 χειρογράφων ἐκ 4700 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους).

Ἐκ τούτων 5 μὲν ἀπεδελτιώθησαν ὑπὸ τοῦ ταξινόμου Δημ. Λουκάτου ἐκ



σελίδων 518 (τὰ ὑπ' ἀρ. 1446Γ, 1361Γ, 1357Α, 1358, 1477), 3 δέ, ἐκ σελ. 374, ὑπὸ τῆς γραφῆς Γ. Ταρσούλη (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1433, 1473 καὶ 1476). Πλὴν τούτων ἀπεδελτιώθη ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκάτου ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ περιεχομένη εἰς τὸ Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1922-1932.

Ἡ ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων ἀποδελτιωθείσα ὕλη περιλαμβάνει ἄσματα 73, δίστιχα 97, παροιμίας 4645, παραμύθια 14, εὐτρ. διηγήσεις 8, αἰνίγματα 19, παραδόσεις 8, ἐπιδάς 11, παιδιὰς 2, εὐχὰς 22, παρωνύμια 77, τοπωνύμια 290 καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλλ. λαοῦ, ἧτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἐξῆς ἐργασία:

Ἡ ταξινομὸς Μαρία Ἰωαννίδου ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπ' αὐτῆς καταρτισθὲν διάγραμμα κατατάξεως τῶν μοιρολογίων καὶ κατέταξε συστηματικῶς 912 δημοτικὰ ἄσματα (ἐναντι 429 τοῦ παρελθόντος ἔτους) καὶ 28 παραδόσεις. Ὁ ταξινομὸς Δ. Λουκάτος κατέταξε ἐπίσης συστηματικῶς 7156 παροιμίας (ἐναντι 8039 τοῦ παρελθόντος ἔτους), τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου συνεπλήρωσε τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου. Τοῦτο, συγκείμενον ἐξ 176 δακτυλογραφημένων σελίδων, εἶναι ἕτοιμον πρὸς δημοσίευσιν.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας αὐτῶν οἱ κ. κ. Φ. Κουκουλῆς καὶ Ἰ. Ἀποστολάκης, ἡ κυρία Κ. Κακούρη κλ.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσήχθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1585 - 1590, τρία ἐξ ἀγορᾶς καὶ δύο ἐκ δωρεῶν τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου καὶ τοῦ κ. Β. Φάβη.

Ἐν προσδοκίᾳ καλυτέρων ἡμερῶν διὰ τε τὴν Πατρίδα ἡμῶν καὶ τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, συνεχίζομεν τὸ ἔργον ἡμῶν προσβλέποντες τὸ νέον ἔτος μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Δεκεμβρίου 1942.

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

## ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

---

- |   |  |  |
|---|--|--|
| <p>*Αγία *Αννα Εύβοίας 50, 58, 133</p> <p>*Αγία Βαρβάρα Κύπρου 135</p> <p>*Αγία Σοφία Δήμου 130</p> <p>*Αγιάσος 129, 154</p> <p>*Αγόριανη 45, 50</p> <p>*Αγραφα 105, 110, 129, 152, 171</p> <p>*Αγρίνιον 173</p> <p>*Αγχίαλος 94, 141</p> <p>*Αδραμύτιον 115, 144, 146, 150, 152, 171, 179</p> <p>*Αδριανούπολις 106, 116, 124, 129, 130, 172, 180, 188</p> <p>*Αθήναι 98, 103, 132</p> <p>*Αθυρα Θράκ. 28</p> <p>*Αθως 29</p> <p>Αίγινα 34, 35, 36, 37, 48, 132</p> <p>Αίγιον 137</p> <p>Αἶνος 77, 102, 142, 146</p> <p>Αἰτωλία 77, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 95, 98, 101, 107, 109, 115, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 136, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 151, 155, 160, 161, 162, 165, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 180, 182, 183, 186, 187, 188, 191, 192, 193, 195</p> <p>*Ακαρνανία 97, 126, 139, 193</p> <p>*Αλμυρός 177</p> <p>*Αμβρακία 92, 101, 118</p> <p>*Αμοργός 119, 127, 169, 195</p> <p>*Ανακού 103, 129</p> <p>*Ανδρος 151, 180</p> | <p>*Ανω *Αμισός 133</p> <p>*Ανώγεια Μυλοποτάμου 128</p> <p>*Απύρανθος Νάξου 70, 71, 83, 93, 114</p> <p>*Αραβάνιον Καπαδοκίας 95</p> <p>*Αράχοβα Παρνασ. 18, 55, 107, 116, 126, 130, 143, 145, 146, 147, 149, 152, 153, 160</p> <p>*Αργολίς 96</p> <p>*Αργος 119, 181</p> <p>*Αργυράδες Κερκύρας 42</p> <p>*Αρκαδία 28, 105, 119, 151, 162, 191</p> <p>*Αρμόλια 34</p> <p>*Αρτοτίνα 79, 170</p> <p>Βάλτος 175</p> <p>Βασιλίτσι Πυλίας 140</p> <p>Βελβενδός 54</p> <p>Βελλά Καλαβρύτων 89, 90</p> <p>Βέροια 45, 177</p> <p>Βιθυνία 151, 161, 177, 182, 185</p> <p>Βογατσικόν 82, 106, 157, 176</p> <p>Βόνιτσα 120, 150</p> <p>Βούρβουρα Κυνουρ. 175, 193</p> <p>Βρύουλα 124</p> <p>Γαλανάδες Νάξου 100, 114, 168, 180, 183, 190, 191</p> <p>Γαλαξειδί 118, 126</p> <p>Γκούρα Κορινθ. 121</p> <p>Γόλιανη Εύρουταν. 91</p> <p>Γορτυνία 22, 113, 125, 126, 127, 172, 174, 183, 185, 186, 188, 190</p> | <p>Δαδί 141</p> <p>Δαμασκηνιά Κοζάν. 42</p> <p>Δαρδανέλλια 35, 173</p> <p>Διδυμότειχον 99</p> <p>Δορά Κύπρου 143</p> <p>Δωρίς 26</p> <p>*Έρεσσός Λέσβου 98, 122</p> <p>*Έσραήλ Πόντου 117</p> <p>Εύβοια 153, 157</p> <p>Εύρουτανία 88, 90, 97, 109, 124, 125, 152, 175, 194, 195</p> <p>Ζαγόρι 105, 165</p> <p>Ζάκυνθος 18, 28, 104, 115, 118, 150, 162</p> <p>Ζιζάνι Πυλίας 58, 80</p> <p>*Ηπειρος 22, 27, 48, 49, 82, 84, 86, 88, 93, 101, 102, 104, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 141, 143, 144, 145, 149, 151, 152, 156, 162, 173, 188, 190, 193</p> <p>Θάσος 145, 156</p> <p>Θεσπρωτία 169</p> <p>Θεσσαλία 152, 161, 183</p> <p>Θεσσαλονίκη 140</p> <p>Θήβαι 28</p> <p>Θήρα 125, 149, 180</p> <p>Θράκη 47, 81, 84, 85, 87, 90, 93, 95, 100, 101, 106, 107, 119, 127, 129, 139, 143, 148, 153, 160, 175, 177, 179</p> |
|---|--|--|



- Ίεράπετρα 103, 117, 177  
 Ίθάκη 79, 125  
 Ίμβρος 117, 182  
 Ίνναχώριον Κρήτης 112, 114, 124, 141, 149, 150, 152, 158  
 Ίστιαία 105  
  
 Καβακλί Β. Θράκ. 90  
 Καινούριο χωριό Πυλίας 116, 148  
 Καλάβρυτα 117, 146, 156, 177, 184, 188, 194, 195  
 Καλάμαι 126, 161  
 Καλλίπολις 88, 96  
 Καλοσκοπή Παρνασ. 86  
 Καπαδοκία 56, 95  
 Καρδάμυλα 28  
 Καρδίτσα 183  
 Κάρπαθος 46, 47, 50, 55, 72, 73, 77, 83, 84, 92, 100, 119, 125, 126, 148, 149, 150, 165, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 182, 188, 192, 193  
 Κάρυστος 46, 152  
 Καρωτή Διδυμοτείχου 88, 89, 92, 96  
 Καστανόφυτον Καστορ. 83, 87, 97  
 Καστελλόριζον 122, 161  
 Καστορία 81, 109, 114, 115, 119, 121, 130, 148, 149  
 Κατιρλί Βιθυνίας 104  
 Κατράνιτσα Μακ. 25  
 Κατσιδόνι 23, 60  
 Κάτω Παναγιά Κρήνης 57  
 Καύκασος 107  
 Κέρκυρα 76, 77, 138, 150  
 Κεφαλληνία 26, 87, 98, 101, 181, 188  
 Κίμωλος 142  
 Κίος 92  
 Κλουτσινοχώρια Καλαβ. 177  
 Κοζάνη 81  
 Κομοτηνή 149  
  
 Κορδελλιό Σμύρνης 103  
 Κόρινθος 101, 171  
 Κορώνη 28, 88, 91, 92, 97, 102, 114, 127, 131, 134, 149, 150, 156, 173, 174, 177, 181  
 Κοτύωρα 77, 98, 124, 148, 167, 173, 175, 179, 180, 184, 191  
 Κούρεντα 105  
 Κρήνη Μ. Ἄσ. 102  
 Κρήνη 12, 15, 22, 46, 71, 74, 75, 76, 77, 79, 81, 92, 97, 109, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 125, 127, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 150, 152, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 167, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 182, 183, 185, 192, 193, 194  
 Κυδωνία 119, 125, 138, 152, 169, 189  
 Κύζικος 142, 161  
 Κύθνος 77, 103, 115, 141, 150  
 Κυκλάδες 151  
 Κύμη 165  
 Κυνουρία 27, 52, 90, 142, 156, 190, 192  
 Κυπαρισσία 17  
 Κύπρος 16, 28, 46, 47, 55, 77, 80, 104, 106, 116, 117, 124, 125, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 168, 170, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 194, 195  
 Κωνσταντινούπολις 131  
 Κῶς 115  
 Κωστή Θράκ. 106, 127, 190  
  
 Λαγκάδια Γορτυν. 123, 138, 150  
 Λακκοβίκια Μακεδ. 120  
 Λακωνία 22, 48, 123, 165  
 Λαμία 153  
 Λάμποβον 17  
 Λασήθι 86, 100, 156, 162, 185  
 Λάστα 46, 50, 92, 145  
 Λατσίδα 5, 141, 143, 149, 151, 187  
 Λειβάρτζιον 95, 96  
 Λειβήσιον 166, 191  
 Λέρος 153  
 Λέσβος 18, 79, 91, 99, 103, 104, 117, 118, 119, 120, 132, 134, 137, 141, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 173, 177, 183  
 Λευκάς 23, 111  
 Λήμνος 78, 83, 89, 99, 115, 120, 124, 126, 127, 132, 141, 145, 146, 147, 149, 151, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 188, 195  
 Ληξούρι 93  
 Λιδωρίχι 137  
 Λοζέτσι Ἡπ. 49, 155  
 Λύχνα Δήμου 156  
  
 Μάδυτος 28, 145, 189  
 Μαζαίικα Καλαβρ. 114, 166, 175  
 Μακεδονία 42, 95, 121, 127, 140, 149, 173, 196  
 Μάλγαρα 85, 106, 107  
 Μακροσύκα Ἀμμοχώστου 7  
 Μάνη 76, 81, 91, 109, 114, 121, 156, 180  
 Μανιάκι 81, 82, 126, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 167, 173, 176, 185  
 Μαραθόκαμπος 79, 123  
 Μαστιχοχώρια 34

- Μαυρατζαίοι Σάμου 36  
Μέγαρα 52, 78  
Μεθώνη 117, 121, 149, 150, 153, 160, 164  
Μελένικον 151  
Μεραμβέλλου 169, 177  
Μεσαρά Κρήτ. 133  
Μεσημβρία 54, 129, 138  
Μεσσηνία 90, 109, 114, 127, 173  
Μεσολόγγι 92  
Μέτραι Θρ. 28, 105, 131, 144, 150, 153, 155, 156, 157, 159  
Μοσχονήσια 103  
Μουλιανὰ Σητείας 67  
Μύκονος 70, 71, 115, 161  
Μυτιλήνη βλ. Λέσβος
- Ναίμονας 100, 105, 135  
Νάξος 22, 81, 82, 86, 152, 158, 166, 169, 172, 176, 177, 180, 184, 186, 189, 190, 193, 194  
Ναύπακτος 84  
Νῆσοι Αἰγαίου 119  
Νίσυρος 82, 101, 117
- Πάγγαιον 118  
Παξοὶ 77, 152  
Παρνασσὶς 141, 145, 194  
Πάρος 121, 151, 156, 195  
Πάτραι 133, 139  
Πεντάλοφον Μακεδ. 107  
Περβόλια Δυτ. Κρήτ. 23  
Περίσταςις 161  
Πέτρα Λέσβου 28  
Πήλιον 135  
Πισοδέρι 54  
Πολύγυρος 106  
Πολύκαστρον Ἀξιοῦ 107  
Πόντος 27, 46, 55, 81, 85, 87, 95, 105, 106, 107, 117, 129, 141, 142, 143, 151, 152, 162, 163, 170, 175, 182, 185, 186, 189, 190
- Προῦσα 120  
Πυλία 115, 116, 141, 143, 144, 145, 147, 154, 156, 158  
Πυργὶ Χίου 100  
Πωγώνιον 123
- Ραβδᾶς 107  
Ρεῖσδερε 157  
Ρόδος 47, 71, 101, 115, 151  
Σαμοθράκη 166, 180  
Σαμόκοβον 54  
Σάμος 36, 37, 52, 87, 95, 104, 111, 140, 145, 182, 195  
Σαράντα Ἐκκλησίαι 78, 105, 165  
Σελλιὰ Κρήτης 28  
Σέριφος 149, 151, 161  
Σηλυβρία 149  
Σητεία Κρήτης 72, 132  
Σιάνι Δυτ. Μακεδ. 22  
Σιάτιστα 138  
Σιγὴ Βιθυν. 28, 97  
Σιναπλὶ Θρ. 106, 107  
Σινίχοβον Μακεδ. 52  
Σινώπη 28, 55, 99, 116, 125, 139, 153  
Σιτίστα Αἰτωλ. 103  
Σίφνος 92, 172, 177, 180  
Σκάρα 13, 14, 18, 61  
Σκοπὸς Θρ. 178, 180  
Σκῦρος 115  
Σμύρνη 95, 117, 140  
Σουδενὰ 141  
Σούλι 83
- Σούρμενα 157  
Σουφλί 47, 48  
Σπάρτη 55, 102, 103, 111, 120, 172, 179  
Σταυρὶ Πόντου 105  
Στενήμαχος 104  
Σύμη 22, 26, 78, 87, 103, 104, 116, 126, 141, 142, 148, 153  
Σῦρος 28, 87, 150, 151  
Σφακιά 139, 142, 149  
Σχωρέτσιανα 105  
Σωζόπολις 47, 50, 114
- Τανάγρα 34  
Τελώνια Λέσβου 28, 148, 150, 159  
Τῆλος 71  
Τῆνος 71, 119, 157, 165, 188  
Τριφύλλι Δυτ. Θρ. 95, 96  
Ὕδρα 87, 88, 103, 127, 170
- Φαλαισία Ἀρκαδίας 98, 136  
Φιλιατρὰ 137  
Φιλιπούπολις 101  
Φονισκαριὰ Γορτυν. 22  
Φουρνὴ Μεραμβέλ. 22, 23  
Φυσίνη Λήμνου 159
- Χαλκιδικὴ 81, 193  
Χαλκίς 111  
Χάσια Μακεδ. 129  
Χατζηγύριον Ἀν. Θράκης 110, 129, 150  
Χίος 34, 36, 37, 47, 54, 71, 101, 102, 125, 146, 161, 162  
Χούνη Αἰτωλίας 150  
Χρῦσοβα Ἀγράφων 107



## ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Ἄβραδίαστη 148  
 ἀγάπη ἀδελφική 39  
 ἀγαπημέν' ἀδέρφια καὶ ἡ  
 κακὴ γυναῖκα 44, 48  
 ἀγγελικὸ 102  
 ἀγγελομαχῶ 46  
 Ἄγναντιοῦ (ἀγ. Ἰγνατίου)  
 109  
 ἀζόγουρος 22  
 ἀκουγὴ 114  
 ἀλαφροήσκιωτοι 81  
 ἀμολόγητο 156  
 ἀναγνωρισμὸς 204 κέ.  
 ἀναποδοφωτιὰ 84, 85  
 ἀναραχὸς 114, 122  
 ἀνασκέλισμα 164  
 ἀνάτρεχα 85  
 ἀνάχαρο 117, 122  
 Ἄνδρέας Κρήτης 197  
 ἀνέγνωρος 13, 37  
 ἀνελαμπὴ 141  
 ἀνεμικὴ 159  
 ἀνεμοδόχος 157  
 ἀνεμολίθαρο 168  
 ἀνεμονέρι 95  
 ἀνεμοξουριά 159  
 ἀνεμοστρόφος 159  
 ἀνεμόχορτο 174  
 ἀνταπόδοση 158  
 ἀντίμερο 149  
 ἄντισμα 114  
 ἀπόκρουμα 83  
 ἀπομυρίσματα 100  
 ἀπονυψίδια 100  
 ἄρμιστα 82  
 Ἄρμολούσης 34  
 ἄρμολούσικα 35  
 ἄρουνας 22  
 ἄρπαξιμιὸ 85  
 ἄρπαχτικὸ νερὸ 85  
 ἄρφος 8
- ἄσματα: γεφυριοῦ τῆς Ἄρ-  
 τας 44, 45, ἔρωτος μη-  
 τρὸς πρὸς υἱὸν 50, τοῦ  
 «κοντοῦ» 49, τῆς Λυγε-  
 ρῆς ἢ Λεβέντη - Χάρου  
 47, 50, 51, 55, 58, μοι-  
 ρολοῖ 42, νεκροῦ ἀδελ-  
 φοῦ 50, πρᾶματευτῆ 45
- ἀστοχημένο 99  
 ἀστριακὸ 77  
 ἀστρικὸ 145  
 ἀστρονομίζομαι 146  
 ἀτσαλοδένω 97  
 Αὔγη καὶ Τήλεφος 202 κέ.  
 ἀχλιά 91  
 Βαρβαρίτσα 95  
 βαργελάνα 175  
 βάρσανα 185  
 βαστούμενο 99  
 βιδιάζ' 145  
 βιτσιῖλα 63, 65  
 βλοητὸ 66, 75  
 βλοῖτσά 150  
 βοή τῶν πρᾶματιῶν 91  
 βουκινάκια 169  
 βραστάρι 36  
 βρουχαλήθρα 125  
 βρωμονέρι 95  
 Γαῖδουροπνίχτης 156  
 Γελλῶ, Γελλοῦδες 61, 70  
 γιατροπορεύκομαι 163  
 γιὸς τοῦ Χάρου 53  
 γλωσσοφαγία 62, 73  
 γοῦρι 117, γούρια 120  
 Γρηγόριος Α' πάπας 204  
 γῦριν 157  
 Δέλνει 117  
 δέντρο τοῦ Γιούδα 22  
 διαβολοφωτιὰ 94  
 διαβουλουψώμ' 79  
 δίκια κοῦπα 33, 35, 36, 37
- δίκιες 35  
 δίκιο λαῆνι 35, ποτήρι 35  
 Δόξα 157  
 δοτερός 118  
 Ἐλαιήρυσσις 37  
 ἐρεμιάζω 77  
 Ζούδιο 145  
 ζωντανοκολασμένος 26  
 Ἠθικὰ μοτίβα 208  
 ἠλιόκλιμα 141  
 Θεοπόντι 156  
 θεριακὸς 13, 39  
 Ἰούδας Ἰσκαριώτης: λαϊ-  
 καὶ παραδόσεις 4-8, le-  
 genda aurea 9 κ.έ., συ-  
 ναξάρια περὶ Ἰούδα τοῦ  
 προδότου 11.29-32, κρη-  
 τικὸν ποίημα 12-15, νη-  
 πιακὴ ἡλικία 21, θάνα-  
 τος, δένδρον ἐξ οὗ ἐκρε-  
 μάσθη 21 κέ., παραδό-  
 σεις περὶ τοῦ θανάτου  
 του 23, τὸ νερὸ τοῦ  
 Γιούδα 25, πόντος 27,  
 λιβάνι 27, κάψιμο 27 κέ.  
 Καθίσματα τοῦ ἡλίου 161  
 καϊλικὴ 81  
 καινούργια φωτιὰ 94  
 κακαουσκιές 153  
 κακοήσκιωτοι 81  
 κακοσημαδιές 120  
 καλαουσκιές 153  
 καλλιτεύγω 6  
 καλομαντατᾶς 126  
 καλοπόδαρος 122  
 κάρακλο 83  
 καταλαλία 62  
 καταλύω, καταλῶ 13, 3  
 κάτης 63  
 καῦσις τοῦ Ἰούδα 27 κέ.  
 κεντῶ 12, 7

Κεραζώνη 157  
 Κερασελένη 157  
 Κιμβουρέα 9, 10, 12, 14  
 κλεψύδρα 37  
 κολλιτσοφρούδηδες 81  
 κούδα 12, 6  
 κουνενός 79  
 κούντερη 148  
 κουσκουτέρα 106  
 Κουτεντές 26  
 Krappe 196 κέ.  
 κρώννομαι 8  
 Legenda aurea 9 κέ.  
 λήση 107  
 λιβάνι τοῦ Γιούδα 27  
 λιοκρίζει, λιοκρίζεται 143  
 λιόκρινο 82  
 λιόκριση 116, 143  
 λιόκρουση 143  
 λιοτρόπι 141  
 Μάνιτα 14, 69  
 μαντεύω 77  
 μάντης 117  
 μαντουλουγήματα 77  
 μαρμαρόμπαγο 98  
 μισητικά 111  
 μοιραῖο παιδί 202, 205  
 Μοιρῶν ὑποδοχή 198, 200  
 μονοήμερις 88  
 μονόκερο 84  
 μονομερίτικη λειτουργία 102  
 μονομερίτικο πουκάμισο 96,  
 98  
 Νάκλι, κάνω -, 6  
 νεκαλιούμαι 8  
 νεκροπατημένος 99  
 νεμπότες 35  
 νεραϊδόμηλο 85  
 νερό τοῦ Γιούδα 25  
 Nilsson 208  
 νιώνω 7  
 Ξανάστροφα 82  
 ξαννοίω 8  
 ξυλοφωτιά 94  
 ξυλοχάλαση 158

Οιδίπους: παραμύθια, βο-  
 ρειοηπειρωτικόν 17. 201  
 ἠπειρωτικόν 198, κυ-  
 πριακόν 16. 200, φιννι-  
 κόν 18, λαπωνικόν 19,  
 οὐκρανικόν 197, ρουμα-  
 νικά 197 κέ. οὐγγρικά  
 198, ἰσπανικόν 198 σημ.  
 γιαβανέζικον 207.

Οίνηρύσεις 37

ὄξα 8

ὄρμάζω 8

ὄφανός 27

ὄχρός, ὄχθρός 14, 64

Παιτάρης 191

παντέρμου 114

παντζέχρι 82, 168

παραβαλτής 120

παραμύθια βλ. Οιδίπους

παραμύθια Τύχης 205

παραντηροῦμαι 14, 51

πεντάχτης 143

περιορίζει 144

περισσοβυζασμένη 81

πετρόδεμα 112

πετρομαΐσσα 77

πίζουλη 148

πιρχουράει 26

πλήξη 14, 69

πλησμονή 158

πλουσορανιά 146

πνικτός διαβήτης 33

πνικτός σίφων 33

πολυκούρελο 99

πολυπαιδοῦσα 97

ποντικόλαδο 169

πόντος τοῦ Ἰούδα 27

Ποταμίτης 198 κέ.

πούρι 13, 22

πριουβολ'κά 84

προζύμι 114

προσήμαδο 117, 120

πυρό 164

Ριζολόγος 166

ριπή 158

Σάμιτα 13, 30

σαρκουφᾶς 166

σβηστοκέρια 109

σιδερωμένος 102

σιφώνια 37

σκληριά 13

σ'κλι (πεζούλι) 130

σκορπιδόχορτο 166

σκορπόχορτο 177, 187

σκούνη 91

Σούφνας 159

σούφρα 175

σουφροχόρτι 175

σπαρτόδεμα 112

στραπάτσες 110

στρέχει 77, 92

στροφήος 164

σύγκλυσις 158

συνεπαρσά 149 158

συνοπαρμός 148, 149

συνοχή 156

σωτθόκνενο 166

Τάνταλος 33

Τήλεφος 202 κέ. 208

τριστρατιάζω 77

τροποπέρασμα 96

τροφιρουφεγγιά 143

τσουχαβέλ' 106

ττερπιζεύκω 8

Φανός 27

φεγγαριάζεται 144

φιδοβότανο 176

φονικόχορτο 166, 167

φονισκαριά 22

Frazer 207

φτύκα 91

Φῶτο Ντές 26

Χαρόντισσα 52

χαροπαλεύω 46

Χάρος 44, 46, 47, 50, 51

χῖα κεράμια 34

χιλιάδερφος 63

Humaï 204



## RÉSUMÉ DU VOLUME

---

*La légende de Judas dans les traditions populaires*, par G. A. Mégas (p. 3-32).

Au début, l'auteur fait remarquer que, contrairement à la tradition des Évangiles, les légendes populaires de la Grèce sur Judas se rapportent non seulement à sa mort, mais aussi à sa vie, depuis la naissance jusqu'au moment où, pour expier ses crimes, il devint le disciple de Jésus-Christ. Le peuple a nettement dégagé la figure du traître et composé une nouvelle tradition complète sous la forme d'une légende dans laquelle Judas joue le rôle de l'homme marqué par la fatalité et destiné à tuer son père et à épouser sa mère.

Ensuite, l'auteur examine attentivement la tradition sur Judas exposée dans la « légende dorée » (*Legenda aurea*) écrite par Jacob de Voragine. Cet examen l'amène à rejeter, à l'aide de textes nouveaux, l'opinion de Gaston Paris portant sur le lieu d'origine de cette tradition. Les textes en question sont des synaxaires sur Judas contenus dans certains manuscrits du Mont-Athos et de l'Archevêché de Chypre, ainsi qu'un poème populaire de Crète du XVII<sup>e</sup> siècle.

L'étude de ces textes prouve que le récit crétois sur Judas, les versions en cours dans l'Europe centrale et occidentale, et les récits parallèles conservés chez les Slaves ou chez les Coptes, proviennent tous d'un conte original byzantin. Mais ce dernier et les contes semblables qui ont été conservés dans la tradition populaire vivante de Chypre, de l'Épire du Nord, de Finlande et de Laponie, sont l'écho de la même légende préhistorique dont est formée le mythe d'Œdipe dans la Grèce antique, d'une part, et celui de Judas à l'époque chrétienne, d'autre part, comme, plus tard, les récits légendaires sur le Pape Grégoire I.

Enfin, l'auteur examine par la méthode comparative les traditions populaires concernant l'enfance et la jeunesse de Judas, sa mort, les courses errantes de son âme damnée, et les nombreux châtements qui lui furent imposés. Il en conclut que les témoignages du Nouveau Testament sur la vie de Judas, peu nombreux et peu clairs du reste, ont été complétés peu à peu par des récits apocryphes d'origine populaire et se sont répandus par la suite chez tout le peuple grec, et, de là, au moyen des traductions, chez plusieurs autres peuples. Évidemment, comme tout ce qui se transmet par la bouche du peuple, ces récits ont été modifiés selon la puissance mythoplastique et les conceptions morales populaires, acquérant en même temps la netteté et la clarté qui caractérisent toutes les créations de l'esprit populaire.

*Coupe juste*, par *K. Maltézos* (p. 33-37).

L'auteur, complétant avec la présente étude un travail antérieur sur le Πνικτὸς σίφων ou Πνικτὸς διαβήτης (Cf. Fascicule de la «Société des recherches naturalistes» Φυσιολογικῆς ἑταιρείας, 1<sup>ère</sup> année, pp. 56 et suivantes), donne la description d'une espèce de coupes en argile qu'on fabrique dans l'île d'Égine, depuis une longue tradition, ainsi que dans certains villages des îles de Chio et de Samos, et qui ont la forme d'un verre.

Ces coupes d'argile portent en leur milieu une sorte de tumeur, haute et conoïde, qui semble pousser de leur fond et a la forme d'une cloche renversée, avec un siphon intérieur, invisible. Quand le liquide versé dépasse la hauteur du siphon il se déverse brusquement et complètement par le tuyau intérieur et invisible.

Actuellement on utilise ces récipients d'argile comme jouets, mais jadis il semble qu'on les utilisait pour mesurer exactement les liquides. Leur dénomination populaire est: «Ποτῆρι δικαιοσύνης» (Verre de Justice) ou «Δίκαια κούπα» (Coupe juste) ou «Τὸ δίκαιο ποτῆρι», «Τὸ δίκαιο λαγῆνι» (le verre juste, la cruche juste).

Plus loin l'auteur parle d'une variété de clepsydres anciennes, qui fonctionnaient avec un siphon semblable et dont l'utilisation avait occupé Empédocle et Anaxagore. Aristote en donne une description dans son livre «De la respiration des animaux» (Chap. VII, édition F. Didot, vol. III, 541). Ces anciennes clepsydres servaient aussi d'οἰνηρούσεις (siphons pour le vin), ἔλαιηρούσεις (siphons pour l'huile) et de jouets.

Cette étude aboutit à la double conclusion suivante:

a) Les récipients de l'espèce décrite ci-dessus étaient connus depuis longtemps dans l'antiquité, et

b) Actuellement on les confectionne dans les îles de la mer Égée, continuant une tradition de la poterie, très ancienne et permanente dans ces îles.

*Charon et les frères*, par *Marie Ioannidou - Barbarigou* (p. 38-59).

La chanson de Charôn vaincu par les frères de la jeune fille qu'il a enlevée, est considérée généralement comme une chanson populaire. Cette chanson fait l'objet d'une étude de M<sup>me</sup> Ioannidou-Barbarigou.

L'auteur, spécialiste de la poésie populaire grecque, tâche de trouver sa forme véritable, écartant les différents éléments étrangers à l'esprit du peuple grec, qui ont pénétré avec le temps et ainsi falsifié la poésie. Ce travail a conduit à certaines conclusions générales sur la chanson populaire



grecque. Un exemple caractéristique en est donné par la chanson de «Charôn et les frères».

M<sup>me</sup> Ioannidou donne d'abord un appareil des différentes versions (pp. 39-41) de la chanson, connues par des textes publiés et par des manuscrits. Puis elle procède à une analyse critique. Il en résulte que le poème, dans ses différentes versions, présente des changements superficiels, qui ne sont pas dus au fait des variantes véritables. La véritable variante consiste en une conception différente et une forme différente du thème poétique. Et c'est justement le manque de variantes dans cette poésie de Charôn, qui prouve qu'elle ne provient pas de la bouche du peuple. «La transmission orale d'une œuvre poétique, dit l'auteur, et en général de la littérature orale, renferme en soi le germe de la modification, c'est à dire de la variante, qui est en même temps la preuve que la chanson a vécu dans le peuple; il n'en est pas de même pour la littérature écrite».

D'autre part, l'idée que Charôn est vaincu par un mortel n'est pas conforme à l'idée que le peuple grec s'était faite, depuis l'antiquité, du dieu de la Mort.

L'auteur conclut comme suit: 1) la chanson de Charôn vaincu par les frères, n'est pas populaire, au sens propre du mot, mais l'œuvre d'un érudit, de P. Aravantinos, dans son recueil des chansons d'Épire, où nous trouvons la plus ancienne variante écrite de notre chanson. Aravantinos a utilisé à ce propos des vers d'autres chansons, vraiment populaires.

2) Toutes les variantes connues de cette chanson proviennent du recueil d'Aravantinos.

*Exorcismes et incantations tirés de manuscrits crétois, par G. Spyridakis (p. 60-76).*

Il s'agit de manuscrits du 19<sup>e</sup> siècle, provenant des régions de Sitia et de Merambellou en Crète, d'où l'auteur tire les textes publiés. Ces textes sont: Des exorcismes contre Gello (Γελλώ), contre la médisance et l'érysipèle, ainsi que des incantations contre les voleurs ou les oiseaux de proie.

On y trouve également des formules magiques (defixiones) neutralisant les ligatures qu'on pratique contre les mariés, ou libérant les voleurs de biens magiques (defixiones), ou encore neutralisant l'influence du mauvais œil sur le piège et dans d'autres cas.

Dans les notes qui suivent (p. 69-76) l'auteur remarque que les croyances sur Gello (démon maléfique des nouveau-nés) se sont depuis l'antiquité conservées dans le peuple, et que l'exorcisme dont il est question relève d'une tradition médiévale, qui remonte au XI<sup>e</sup> siècle. De la même tradition ancienne et byzantine proviennent en grande partie les autres textes publiés,

dont l'un, celui de la découverte du voleur (p. 68) est connu depuis le XV<sup>e</sup> siècle.

*Questions de Laographie hellénique*, par G. A. Mégas (pp. 77-195).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres d'écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière y est fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans l'«Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants: 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans le tome présent comprend: 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie. 10° Météorologie. 11° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie a été publiée dans l'«Annuaire» des années 1943 et 1944 et comprend: 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion ou dans une circonstance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1949) (actuellement sous presse) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des agriculteurs.

*Sur le mythe d'Œdipe*, par G. A. Mégas (pp. 196-209).

Cette petite étude complémentaire a été écrite à propos de l'article de A. Krappe «la légende d'Œdipe est-elle un conte bleu?» dont l'auteur n'a pas pu prendre connaissance lors de la rédaction, il y a sept ans, de son



étude principale sur les légendes populaires concernant la figure de Judas. L'auteur soutient ici que l'opinion de Krappe sur l'inexistence d'un conte bleu correspondant au péripiéties de l'ancienne légende ne peut tenir debout. Car les contes grecs populaires de Chypre et d'Épire du Nord, dont il a été question plus haut (Cf. aussi *L. Constans*, *La légende d'Œdipe*, 1881, pp. 104-111) non seulement ne présentent aucune trace d'influence de la tradition littéraire, mais sont en accord complet, au point de vue de style, de structure et de contenu, avec les règles en vigueur dans la composition des contes bleus. Cette conclusion est confirmée, en plus, par un nouvel apport que l'auteur ajoute maintenant, et qui est constitué par un conte bleu grec d'Épire (v. *Per. Papahagi*, *Basme Aromâne*, București, 1905 p. 360-2), deux autres roumains et quatre autres hongrois (v. *Ad. Schullerus*, *Verzeichnis der rumän. Märchen* (FFC 78 No. 931 et *H. Honti*, *Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen* (FFC 86 No. 931).

De même, il réfute l'interprétation que Krappe donne au mythe grec ancien d'Augé et de Téléphe, comme au récit perse de Humai et de Dârâb. Ce dernier récit a été utilisé par Krappe pour la reconstitution du mythe original d'Œdipe. Krappe a correctement établi que le premier élément du mythe (l'enfant fatal) est, à lui seul, un véritable conte bleu. Mais il a eu tort de croire que le deuxième élément, (selon lui: «séparation, puis réunion d'une mère et de son fils») constitue le thème d'une nouvelle indépendante, analogue aux récits typiques de la reconnaissance (*recognitio*) de la basse époque grecque ou de la Renaissance italienne.

D'après M. Mégas, au récit perse manque l'idée centrale de l'action de la fatalité; en outre, la scène de la reconnaissance y prend un caractère purement idyllique. Au contraire, le mythe antique est régi par la conception fondamentale des décisions immuables de la fatalité, que la scène de la reconnaissance sert à confirmer. Or, non seulement le motif initial y est d'origine populaire (*M. Nilsson* l'avait déjà exposé dans *Gött. Gel. Anz.*, 1922, 38 ss.), mais le tout constitue une unité logique parfaitement construite, un conte bleu complet sur l'«homme fatal» qui ne diffère des autres contes bleus du type des prophéties (v. *Stith Thompson*, *Motif-Index of Folk-Literature* (FFC 116 M 300-399) que par le genre de la prédiction fatale. Le sujet du paricide et de l'inceste appartient évidemment aux «motifs éthiques ou ethnologiques» dont *M. Nilsson* a déjà dit le nécessaire (l.c.). Il est évident que la légende antique conserva, même combinée avec ce motif, l'idée fondamentale sur l'immuabilité des décisions de la fatalité et, en général, le caractère du conte bleu.

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

---

<b>Γ. Α. Μέγα</b> , Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ.....	Σελ.	3
<b>Κ. Μαλτέζου</b> , Δικαία ἢ δίκια κούπα .....	»	33
<b>Μ. Ἰωαννίδου - Μπαρμπαρίγου</b> , Ὁ Χάρος καὶ τ' ἀδελφία. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.....	»	38
<b>Γ. Κ. Σπυριδάκη</b> , Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοὶ ἐκ κρητικῶν χειρογράφων.....	»	60
<b>Γ. Α. Μέγα</b> , Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας:		
Κεφ. Ζ'. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι...	»	77
Κεφ. Η'. Μαντικὴ .....	»	117
Κεφ. Θ'. Ἀστρολογία .....	»	141
Κεφ. Ι'. Μετεωρολογία.....	»	155
Κεφ. ΙΑ'. Δημόδης ἰατρικὴ.....	»	163
<b>Γ. Α. Μέγα</b> , Ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος (Προσθήκη εἰς τὴν περὶ Ἰούδα πραγματείαν) .....	»	196
<b>Γ. Α. Μέγα</b> , Ἐκθέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμένων κατὰ τὰ ἔτη 1941 καὶ 1942 .....	»	210
Πίναξ τοπωνυμίων .....	»	214
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων .....	»	217
Résumé du volume .....	»	219

---

